

Kunnskapsgrunnlag for Innlandsstrategien 2024–2028

Innholdsfortegnelse

1 Innledning

2 Kortversjon

3 Miljømessig bærekraft

Utfordringer

3.1 Forurensning

3.2 Nedbygging av arealer

3.3 Klimaendringer og klimagassutslipp

3.4 Biologisk mangfold reduseres

Muligheter

3.5 Bærekraftig arealforvaltning

3.5.1 Bærekraftig arealplanlegging

3.5.2 Lokalisering av fritidsboliger

3.5.3 Grønne bymiljøer

3.5.4 Særlige hensyn i områder utsatt for naturfare

3.5.5 Overvann som ressurs

3.5.6 Massehåndtering

3.5.7 Areal- og naturregnskap

3.5.8 Restaurering av natur

3.5.9 Verdsetting av natur

3.5.10 Naturressursene våre

3.6 Grønn omstilling i landbruket

3.7 Et sirkulært samfunn

3.8 God vann- og luftkvalitet

3.9 Klimatilpasning

3.10 Klimagasser skal reduseres

3.11 Særegen natur- og kulturarv

4 Sosial bærekraft

Utfordringer

4.1 Sosioøkonomiske forskjeller

4.2 Demografisk utvikling

4.2.1 Demografien i Innlandet

4.2.2 Folketallsfremskriving for Innlandet

4.2.3 Hvorfor er demografien en utfordring?

4.3 Helse- og velferdstjenester under press

4.4 Utenforskap og uhelse

Muligheter

4.5 Realistisk samfunnsplanlegging

4.6 Frivillighet

4.7 Godt og mangfoldig idretts- og friluftsliv

4.8 Gode kunst- og kulturtilbud

4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn

4.10 Trygghet og trivsel

5 Økonomisk bærekraft

Utfordringer

5.1 Tilgang til kapital

5.2 Kompetansemangel

5.3 Krafttilgang og nettkapasitet

5.4 Lav innovasjon

Muligheter

5.5 Digital og teknologisk kompetanse

5.6 Biotek og bioøkonomi

5.7 Kraftproduksjon

5.8 Reiseliv og arrangement

5.9 Utdannings- og arbeidsmuligheter

6 Samfunnssikkerhet

Utfordringer

6.1 Sammensatte trusler

6.2 Naturfare

6.3 Uro i verden og økonomiske endringer

Muligheter

6.4 Arealplanlegging

6.5 Robust energiforsyning

6.6 Motstandsdyktig infrastruktur

6.7 Samarbeid om ressursene

6.8 Beredskap

7 Samarbeid og demokrati

7.1 Samarbeid

7.2 Demokrati

8 Folkehelseoversikten

8.1 Befolkningssammensetning

8.1.1 Befolkningsendringer

8.1.2 Befolkningsframskrivinger

8.1.3 Ung i Innlandet

8.1.4 Eldre i Innlandet

8.1.5 Personer med nedsatt funksjonsevne

8.1.6 Innvandrere

8.1.7 Nasjonale minoriteter

8.1.8 Oppsummering

8.1.9 Ressurser

8.2 Oppvekst- og levekårsforhold

8.2.1 Barn og unge

8.2.2 Barnehage

8.2.3 Grunnskole

8.2.4 Videregående skole

8.2.5 Utdanningsnivå

8.2.6 Arbeid

8.2.7 Alderdom

8.2.8 Levekår

8.2.9 Valgdeltakelse

8.2.10 Oppsummering

8.2.11 Ressurser

8.3 Fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø

8.3.1 Drikkevannskvalitet

8.3.2 Luftkvalitet

8.3.3 Nærmiljø

8.3.4 Tilgang til friområder og friluftslivsområder

8.3.5 Gang- og sykkelvegnett

8.3.6 Antall støyplagede

8.3.7 Oppsummering

8.3.8 Ressurser

8.4 Skader og ulykker

8.4.1 Oppsummering

8.4.2 Ressurser

8.5 Helserelatert atferd

8.5.1 Fysisk aktivitet

8.5.2 Kosthold

8.5.3 Bruk av tobakk og rusmidler

8.5.4 Oppsummering

8.5.5 Ressurser

8.6 Helsetilstand og livskvalitet

8.6.1 Livskvalitet

8.6.2 Psykisk helse

8.6.3 Ikke-smittsomme sykdommer

8.6.4 Smittsomme sykdommer

8.6.5 Muskel- og skjelettplager

8.6.6 Tannhelse

8.6.7 Oppsummering

8.6.8 Resser

1 Innledning

Gode løsninger krever en god virkelighetsforståelse. Dette kunnskapsgrunnlaget er et verktøy for å skape et felles utgangspunkt for å etablere et godt samfunn. Vi blir bevisste på sterke og svake sider ved fylket vårt, og kan da gjøre tiltak mot en enda bedre fremtid. Om vi finner balansen – bærekraften – er avgjørende.

Et bærekraftig samfunn

FNs bærekraftsmål skal sikre en utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for kommende generasjoner. En aktivitet er bærekraftig når den bidrar vesentlig til at vi oppnår minst ett av bærekraftsmålene. Den skal heller ikke ha betydelig negativ innvirkning på de øvrige målene. I tillegg må aktiviteten oppfylle minstekrav til sosiale og styringsmessige forhold.

Kjernen i bærekraftig utvikling er at økonomiske, sosiale og miljømessige forhold henger sammen. Alle tre må være tilfredsstillende ivaretatt, over hele kloden. Vi skal derfor jobbe helhetlig mot et bærekraftig samfunn og forholde oss til målkonflikter mellom bærekraftsmålene.

Fylkeskommuner og kommuner er viktige for å realisere en bærekraftig samfunnsutvikling. De er nærmest befolkningen, bedriftene og organisasjonene. De har ansvar for store deler av den sosiale og fysiske infrastrukturen som påvirker befolkningens levekår og utviklingsmuligheter.

Dette kunnskapsgrunnlaget er et av mange skritt på veien mot et mer bærekraftig samfunn. Derfor setter det også søkelyset på hvilke muligheter som finnes, og dette illustreres i Innlandskuben.

Innlandskuben – en illustrasjon av våre utviklingstrekk

Innlandskuben er en illustrasjon av våre viktigste utfordringer og muligheter i innlandssamfunnet. Det er disse som beskrives i kunnskapsgrunnlaget. Hver kube tilsvarer et kapittel. Kuben er inndelt etter farger som viser til de overordnede kapitlene i kunnskapsgrunnlaget.

Figuren viser også hvordan forskjellige utfordringer og muligheter er relatert. Skal vi lykkes med å lage et bærekraftig samfunn, skal vi jobbe med helheten og forholde oss til målkonflikter.

Mulighetskuber

Utfordringskuber

Oppbygging av kunnskapsgrunnlaget

Kunnskapsgrunnlaget for Innlandsstrategien 2024-2028 bygges på seks overordnede temaer:

1. Sosial bærekraft
2. Miljømessig bærekraft
3. Økonomisk bærekraft
4. Samfunnssikkerhet
5. Samarbeid og demokrati
6. Folkehelseoversikten

Den tematiske inndelingen er valgt fordi den fremhever de tre dimensjonene i FNs bærekraftsmål: sosial bærekraft, økonomisk bærekraft og miljømessig bærekraft.

Temaet **samfunnssikkerhet** fremheves på grunn av aktuelle globale og lokale hendelser, som krig i Europa, økonomisk ustabilitet og klimaendringer med naturfare til følge.

Samarbeid er en forutsetning for all utvikling: Å forsterke og videreutvikle samhandling, nettverk og partnerskap på ulike arenaer er viktig for å skape bærekraftig utvikling.

Våren 2023 ble det avholdt fire medvirkningskonferanser i Innlandet. Her ønsket vi innspill på muligheter og utfordringer for fylket. Kunnskapsgrunnlaget speiler de tematikker som det kom innspill på.

Kunnskapsgrunnlaget kan leses på nettsidene til fylkeskommunen eller lastes ned som en PDF-fil, som egner seg til utskrift. Lenke til PDF-filen finnes nederst på førstesiden av kunnskapsgrunnlaget. Bemerk at interaktive grafer ikke vil følge med i PDF-filen, og det vil derfor være mer statistikk tilgjengelig i nettversjonen.

- Regional plan for det inkluderende Innlandet
- Regional plan for klima, energi og miljø
- Regional plan for samfunnsbygggleik

Kunnskapsgrunnlaget skal skape konsensus om våre viktigste utviklingstrekk, utfordringer og muligheter. Det skal gi grunnlag for å kunne samles om innhold i regional planstrategi og avklare planbehovet for neste periode. Medvirkning og informasjon om kunnskapsgrunnlaget løpende har derfor vært viktig.

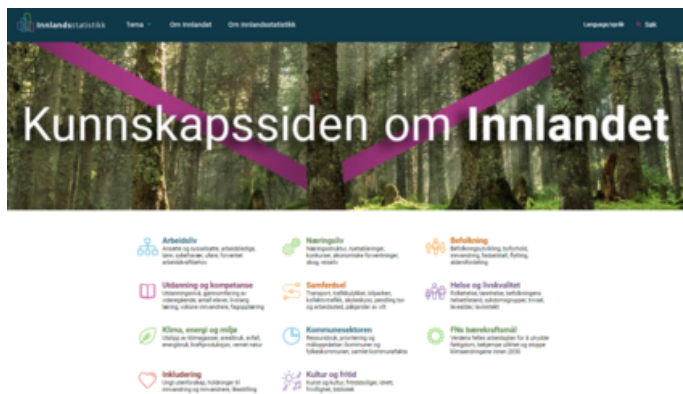
Kunnskapsgrunnlaget skal beskrive hva statistikk og annen kunnskap viser, og formidle det på en lett tilgjengelig måte.

Besøk innlandsstatistikk.no

Kunnskapsgrunnlaget gir et bilde av Innlandet, når Innlandsstrategien utarbeides i løpet av 2023/2024. Kunnskapsgrunnlaget vil ikke oppdateres deretter, da det skal vise hvor samfunnet står, når vi lager en ny planstrategi.

Skal vi utvikle samfunnet i riktig retning og ta de beste beslutningene, er det også viktig med kontinuerlig og aktuell kunnskap om Innlandet. Den finner du på innlandsstatistikk.no.

Bilde av nettsiden Innlandsstatistikk.no

Foto: Innlandsstatistikk.no

2 Kortversjon

Norge har gode forutsetninger for å nå mange av bærekraftsmålene innen 2030. Vi har likevel utfordringer med å nå målene om reduserte klimagassutslipp, ansvarlig forbruk, ressursbruk, bevaring av naturmangfold og mindre ulikhet. Dette er utfordringer som fylkeskommunene og kommunene må bidra til å løse gjennom planleggingen.

Innlandsstrategien skal besvare hvordan vi kan få en fremtidig bærekraftig utvikling i vårt fylke. Hvilke av mulighetene skal vi vektlegge? Hvordan skal vi gjøre det? Hvem skal gjøre det?

Kunnskapsgrunnlaget skal gi deg en forståelse av hvor vi står i Innlandet i dag. Vi beskriver våre store utfordringer, men løfter også frem mulighetsrommet på veien mot et bærekraftig samfunn.

Det som gror her

I Innlandet er vi avhengige av det som gror. Vi har naturressurser i skogen, fruktbar jord og store beiteressurser. Vi er det fylket som har mest landbruksareal og størst verdiskaping i jordbruket. Vi er det største potetfylket og nest største kornfylket, har flest dyr på utmarksbeite og flest setre i drift.

I tillegg har vi komplette verdikjeder for mjølk, kjøtt, egg, korn, potet og grønsaker. Innlandet er med rette Norges matfat og viktig for landets matproduksjon, matsikkerhet og beredskap. Vi hogger også rundt 4,5 millioner kubikkmeter per år i skogene våre, med en førstehandsverdi på om lag to milliarder kroner.

Jord- og skogbruk er viktige næringer, men naturen er også en begrenset ressurs og klimaendringer vil føre til at vi må tilpasse oss. Vår bruk belaster naturmangfoldet, som aldri har vært så truet som i dag. Ressursene som naturen gir oss, baserer seg på stabile livsmiljøer for dyr og planter med varierende arts mangfold, men arter forsvinner i et stadig høyere tempo.

Utfordringer med arealbruk

Bebyggelse, landbruk og infrastruktur setter preg på store arealer. Innlandet er Norges største hyttefylke med nesten 90 000 fritidsboliger. Det har vært en vekst i arealbruken til fritidsboliger i Innlandet på 10 % de siste ti årene. Mange miljøproblemer har utspring fra arealbruken.

Nedbygging av arealer er den største driveren for tap av biologisk mangfold og fører til tap av kulturminner, endring av kulturlandskap og forurensning. Konsekvensene er ødeleggelser av landskaper og levesteder for dyr og planter i tillegg til avskoging, som blant annet øker risikoen for flom.

Innlandet er det nest største kornfylket.

Foto: Marit Thobiassen Strande

I konflikten mellom menneskelig aktivitet og bevaring av naturmangfold, er det ofte naturverdiene som taper, selv i vernede områder. Arealbruksendringer gjør også at det tas opp stadig mindre mengder klimagasser fra atmosfæren, for eksempel ved nedbygging av myr og skoghogst.

Store klimagassutslipp fra vegtrafikk

Global oppvarming er i all hovedsak menneskeskapt. For å begrense endringene må vi redusere utslippet av klimagasser. Innlandet er et fylke med mange nasjonale transportårer, og vegtrafikken står for 42 % av klimagassutslippene i Innlandet. Utslippene fra tunge kjøretøy er absolutt størst og utgjør en fjerdedel av de totale klimagassutslippene våre. Elektrifisering av bilparken er årsaken til at utslippene fra vegtrafikk har blitt redusert over tid, selv om mengden vegtransport har økt.

Jordbrukssektoren står for nest mest utslipp, med 37 % av klimagassutslippene våre. Samtidig ser vi at opptaket av klimagasser i naturen er synkende.

Et klima i endring

Den globale oppvarmingen fører til et klima i endring. Fram mot 2100 ventes gjennomsnittstemperaturen i Innlandet å øke med ca. 4,0–4,5 grader. Den største temperaturøkningen ventes på vinteren og kan bli ca. 5,0 grader høyere enn i dag. Det er også forventet stor reduksjon i snømengdene. Sommertemperaturen vil øke med ca. 3,5 grader. Dette kan føre til at vekstsesongen vil øke med én til to måneder. Nedbøren vil øke med 15–20 %.

Klimaendringene gjør at vi må forvente flere episoder med kraftig nedbør, og økt fare for jord-, flom- og sørpeskred. Høyere temperaturer og økt fordamping kan føre til tørke og skogbrann om sommeren. Klimaendringene vil forsterke og endre naturfarene og påvirke matproduksjonen.

Det som truer oss

Risikobildet er i endring, og Innlandet er påvirket av hendelser både lokalt, nasjonalt og globalt. Uønskede hendelser kan skje oftere, samtidig og vare lengre. Vi blir utfordret av at hendelser ofte er sammensatte og påvirker mange samfunnsfunksjoner samtidig. Vi er avhengig av varer og tjenester fra andre land, noe som gjør oss utsatt ved brudd i forsyningslinjer. Videre vil massetilstrømning av personer kunne utfordre kapasiteten i helse- og integreringstjenestene.

I vårt store fylke er det mange kilometer med veg og jernbanestrekninger. Infrastrukturen binder Innlandet sammen og forbinder oss til resten av landet. Infrastrukturen vår er viktig både for nasjonal og internasjonal gods- og persontransport. Uønskede hendelser knyttet til infrastrukturen vil ha store konsekvenser. Den økte bruken av elektroniske og digitale løsninger gjør oss også sårbare ved sammenbrudd.

Utfordringer med nok strøm

En stabil kraftforsyning er avgjørende for et velfungerende Innlandssamfunn. En stor del av de samfunnskritiske funksjonene og systemene vi har er avhengig av tilstrekkelig mengde og jevn strømforsyning hver dag, året rundt.

Svikt i kraftforsyning er et scenario med høy risiko. Det er også allerede i dag en utfordring for innlandsbedrifter at de opplever ikke å få tilgang til nok kraft for å få produsert sine produkter i det volum som er etterspurt. Kraftnettet i Innlandet bærer preg av høy alder, men ny nettutbygging fører med seg naturinngrep og er dyrt og tidskrevende.

Endret sikkerhetsbilde

Sikkerhetssituasjonen i verden er preget av økt spenning mellom vestlige land og autoritære stater. Russlands invasjon av Ukraina har ført til et endret sikkerhetsbilde i Europa. Dette kan påvirke samfunnssikkerheten også regionalt.

Utvidelsen av NATO vil videre kunne endre situasjonen og påvirke Innlandet, med vår grense til Sverige. Samtidig ser vi nå endring i den økonomiske situasjonen. Prisveksten på nødvendige varer, som mat og strøm har det siste året økt mer enn tidligere, og bidratt til politiske spenninger. Tilgangen til varer er også i endring som følge av den sikkerhetspolitiske situasjonen, noe som igjen påvirker økonomien.

Vi må ta vare på det vi har

Klimaet og naturen er fundamentet for vår eksistens. Den miljømessige bærekraften er utfordret, og vi må bruke alle midler for å opprettholde den. I 2022 skrev Norge under på Naturavtalen, COP 15. Avtalen sier at all natur skal forvaltes bærekraftig. Vi skal verne 30% av verdens hav- og landområder, og restaurere 30 % av naturen vi har ødelagt innen 2030.

Vi kan kutte klimagassutslippene våre raskere, og i større omfang enn vi gjør nå. Klimamålet for Innlandet fylke er at vi skal redusere de direkte klimagassutslippene våre med minst 55 % innen 2030, i forhold til utslippene i 1990. For å nå målet, må de direkte klimagassutslippene reduseres med om lag 5 % hvert år. I løpet av de siste tre årene har vi redusert utslippene våre med 6,3 % i alt.

Klimamålet er ambisiøst, og vi må gripe alle muligheter til å redusere utslippet. Forskjellen vi som enkeltpersoner kan gjøre er stor. De viktigste og mest kraftfulle tiltakene er innen veitrafikk og landbruk, men det er også andre viktige tiltak, som reduksjon av matsvinn. Løsninger for indirekte utslipp ved f.eks. å redusere forbruket vårt av varer fra utlandet med store klimagassutslipp er også viktige.

Naturen er verdifull

Vi kan ta vare på verdifull natur. Både den truede, som sikrer naturmangfoldet, og hverdagsnaturen, som bidrar til livsglede, aktivitet og god helse for folk i hele fylket.

Hele fylkesveg 2874 Mønavegen i Nord-Aurdal fikk store skader på grunn av uværet «Hans» i august 2023.

Foto: Arne Fredheim

Vi må ta vare på både den truede naturen og hverdagsnaturen. Dessuten har vi et spesielt ansvar for å ivareta villrein.

Foto: Mostafa Pourbayat

Vi har et spesielt ansvar for å ivareta villrein, siden noen av de siste villlevende bestandene i Europa er å finne i Innlandet. For reiselivet må vi ta vare på naturområdene folk reiser hit for å besøke. Jakt og fiske er også en viktig ressurs for både matauke og rekreasjon, som vi må verne om.

Bruke ting om igjen

Vi kan skape en sirkulær økonomi hvor produktene varer lengre, repareres og gjenvinnes. Vi kan dele, leie og låne i stedet for å kjøpe nytt. Vi kan kaste mindre og for eksempel bruke avkapp fra skogbruket og husdyrmøkk som ressursstrømmer til nye produkter som biogass.

Virksomheter kan samles rundt felles lokaliteter og utnytte sirkulære materialstrømmer på tvers av aktører. Det vil også kunne gi oss et konkurransefortrinn. Å tenke sirkulært handler om å tenke helhetlig, og se etter nye måter å planlegge, bygge og gjennomføre prosjekter på.

Innlandet har store muligheter med våre enorme natur- og jordbruksressurser, og er motor for bioøkonomien i Norge. Vi har også de fremste kunnskapsmiljøene på bioteknologi.

Samarbeid og god forvaltning

Vi kan ha en bærekraftig arealforvaltning som legger til rette for å ivareta naturen, samtidig som vi skaper et robust innlandssamfunn. Klimaendringer, flom og skred, pandemi, energimangel og krigen i Ukraina viser at vi skal være forberedte. Vi skal gjøre gode risikovurderinger og samarbeide på tvers av forvaltningsnivåer.

Vi kan prioritere restaurering av natur og satse på en samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging med bedre kollektivtilbud, veloverveiet lokalisering av fritidsboliger og grønne bymiljøer. Vi kan bevare kulturminner og etablere sosiale møteplasser og byrom tilpasset ulike brukergrupper.

I Innlandet har vi mye vann med god kvalitet og luft som ikke er forurensset. Dette gir de fleste innbyggere god drikke- og badevannskvalitet, mulighet for alle typer friluftsliv, sunn matproduksjon, et rikt og naturlig arts mangfold og god helse. Vi kan verne om dette gjennom en bærekraftig forvaltning.

Grønn omstilling og forebygging

Vi kan utnytte mulighetene som et endret klima gir oss og satse på grønn omstilling i landbruket. Vi kan sikre verdiskaping, naturmangfold og karbonlagring for framtiden ved å øke variasjonen i treslag og alder på trærne i skogene våre. Vi må sikre at Innlandets rolle som matprodusent blir styrket og ta vare på matjorda vår. Utmarka er en stor ressurs i Innlandet, og vi kan bruke denne mer i matproduksjonen. Vi kan praktisere et strengt jordvern ved forslag om omdisponering av areal til bolig-, nærings- og fritidsformål.

Klimaendringene fører til at vi må være forberedt på at værrelaterte hendelser kan skje oftere. Vi kan lage et klimatilpasset samfunn som håndterer konsekvensene av klimaendringene lokalt. Det vil være billigere og smartere å forebygge, enn å reparere skader i etterkant.

Vi må sammen arbeide aktivt for å sette innbyggere og virksomheter i stand til å håndtere utfordringer som følge av naturhendelser og andre trusler. Vi må ha god egenberedskap og oppmuntre til selvberging. Vi må bygge kompetanse i samfunnssikkerhet, ha planer for krisehåndtering og øve på krisesituasjoner.

Les mer i:

[kapittel 3 Miljømessig bærekraft](#)

[kapittel 6 Samfunnssikkerhet](#)

[kapittel 7 Samarbeid og demokrati](#)

Vi som bor her

I Innlandet bor det om lag 374 000 mennesker. Folketallet i fylket har økt gjennom årene på grunn av innvandring. Antall fødsler har vært minkende. De siste ti årene har folketallet steget med 2,2 % i Innlandet, mens det steg med 8,7 % i Norge. Vi kan i tida framover forvente å bli flere, samtidig som sammensetningen og den geografiske fordelingen av befolkningen trolig vil endres.

Vi føder færre barn

Vi har landets største fødselsunderskudd. Det betyr at vi ikke har noen naturlig tilvekst i befolkningen, siden antall barn som blir født er lavere enn antall personer som dør. Vi er derfor avhengige av innvandring eller tilflytting for folketilvekst.

Fruktbarhetstallene er tidenes laveste og mors alder ved første fødsel går opp. Det har vært en utvikling hvor kvinner i fruktbar alder flytter fra regionen og distriktene, for eksempel i forbindelse med utdanning. Dette betyr at vi får en lavere andel barn og unge i Innlandet. En økende levealder og store etterkrigsgenerasjoner fører til en økende andel eldre.

Sterk sentralisering

Selv om folketallet for Innlandet har gått opp, så har veksten vært skjev fordelt mellom kommunene. Folketallet har gått ned i et flertall av kommunene våre. Sentraliseringen ventes å bli enda sterkere fremover.

I dag bor nesten 60 % av innlendingene i en by, og nærmere 1 av 3 bor i en av de fem største byene. Innlandet har likevel Norges laveste andel av befolkningen i byer og tettsteder. Det gjenspeiler også vår næringsstruktur med en stor matproduksjon og skogbruk i hele fylket.

Mange eldre – få unge

Det blir stadig flere eldre som skal forsørges av en synkende andel personer i arbeidsaktuell alder. 21 % av våre innbyggere er over 67 år. Innlandet er dermed fylket med høyest andel eldre i befolkningen.

Samtidig har vi den laveste andelen unge under 20 år. Disse demografiske trekkene er ventet å forsterke seg de neste 30 årene.

Utfordringer for distriktskommuner

Kommunene har blant annet et grunnleggende ansvar for å ta vare på sikkerheten til befolkningen sin. Dessuten skal de sørge for gode og forsvarlige helse- og sosialtjenester til alle som trenger det, uavhengig av alder eller diagnose. Den demografiske utviklingen kan føre til at de mest sårbare distriktskommunene ikke klarer å oppfylle oppgavene sine.

Mange kommuner opplever store rekrutteringsproblemer og kompetansemangel, blant innen helse- og omsorg. Mange av distriktene har også en kombinasjon av liten befolkning og store avstander, noe som kan gi utfordringer i forbindelse med jobb, beredskap og tjenesteorganisering.

Færre i jobb - flere på besøk

Kommunenes økonomiske forutsetninger for å levere tjenester er forskjellig, men mange er utfordret. Det blir også færre yrkesaktive og fraflytting påvirker rammetilskudd og skatteinntekter for kommunene negativt. Statsforvalteren vurderte i 2022 at sju kommuner i Innlandet hadde lite økonomisk handlingsrom. For kommuner med lavt befolkningstall kan det være krevende å tilby lovpålagte tjenester innenfor rammene de er tildelt.

Deltidsinnbyggere og mange studenter oppholder seg i Innlandet store deler av året uten å være registrert en del av befolkningen i fylket. Det reelle folketallet i hyttekommunene går opp og ned avhengig av ukedag og sesong. Endret bruk av hyttene, spesielt det at flere oppholder seg der i lengre perioder, utfordrer de kommunale tjenestetilbudene og infrastrukturen.

Victor Normann utvalget (NOU Det handler om Norge) mener at infrastruktur og velferdssystem i større grad må tilpasses hvor innbyggerne oppholder seg til enhver tid. Utvalget mener at det vil være framtidsrettet at det legges opp til et system der inntektene i større grad følger brukerne og ikke bare innbyggerne. Dette vil i så fall slå positivt ut for Innlandet

Innlandet har mange store hytteområder. Her fra Hafjell i Øyer.

Foto: Leila Øvreseth

Vi må ta vare på dem vi har

Sosialt bærekraftige samfunn er preget av tillit, trygghet, tilhørighet og tilgang til goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljø. I folkehelseundersøkelsen for Innlandet 2023 rapporterte 67 % god eller svært god helse.

Langt de fleste sier at de er trygge i nærmiljøene sine. Det er mindre anmeldt kriminalitet i Innlandet enn gjennomsnittet for Norge. De fleste ungdommene i Innlandet er fornøyd med lokalmiljøet sitt og trives med å bo og leve i kommunen sin.

Attraktivt for dem som bor her

Innlandet har en spredt bosatt befolkning. I tillegg har flere av kommunene i Innlandet fallende innbyggertall med en økende andel eldre og synkende andel yngre. Det fører til at vi må tenke annerledes når vi planlegger for fremtiden. Befolkningsvekst er ikke nødvendig for et godt liv.

Det å flytte oppmerksomheten over på hva som er realistisk, betyr ikke at vi gir opp tanken om vekst. Det kan gi oss nye muligheter for å arbeide for å gjøre sine lokalsamfunn mer attraktive for dem som allerede bor der.

Tjenester for eldre

I fremtiden vil det å ta i bruk den humane kapitalen som mange eldre har, være viktig for å opprettholde aktivitet i lokalsamfunnet, men også for å holde den eldre befolkningen i aktivitet.

Vi kan også utnytte mulighetene i tjenesteinnovasjon og digitale hjelpemidler. Likevel vil det i mange kommuner være nødvendig å vri bruken av ressursene fra tjenester rettet mot barn og unge til tjenester rettet mot eldre.

Vi må bygge gode lokalsamfunn

Vi kan skape attraktive byer og regionsentre som styrker regionen i konkurranse med andre sentre og deler av landet.

Vi kan verne om frivilligheten. Lag og foreninger er viktige bidragsytere for inkludering, fellesskap og beredskap i lokalmiljøet og tilbyr et bredt spekter av fritidsaktiviteter.

Vi kan tilrettelegge for aktive liv med kultur, idrett og friluftsliv.

Friluftsliv i nærmiljøet gir anledning til daglig fysisk aktivitet. Turstier og -løyper er den anleggstypen som brukes av flest. Idretts- og nærmiljøanlegg og lett tilgjengelige stier og parker er møteplasser for sosialt samvær, aktivitet, idrett og fysisk utfoldelse uavhengig av alder og funksjonsevne.

Viktig med møteplasser og kultur

Gratis og tilgjengelig sosiale møteplasser som for eksempel biblioteker er også viktige for utjevning av sosial ulikhet. Et bredt kulturtilbud gjør livene våre rikere og fylket mer attraktivt. Identitet, stedlig kultur og omdømme er faktorer som er vanskelige å måle og endre, men som kan være svært viktige for et steds attraktivitet.

Kulturen er også en viktig næring. Innlandet har også en lang og stolt tradisjon for gjennomføring av arrangement og er en av landets sterkeste arrangementsregioner med et stort mangfold av

små og store idretts- og kulturarrangement og konferanser gjennom hele året.

Bærekraftig reiseliv

Innlandet er blant de fylkene som tiltrekker seg flest tilreisende hvert år. Reiselivet i Innlandet er spesielt viktig for lokaløkonomien og skaper en rekke arbeidsplasser.

Næringer i reiselivsindustrien gir ringvirkninger som bidrar til å opprettholde levedyktige småsamfunn, men det er viktig at vi da griper mulighetene i for å sikre et bærekraftig reiseliv.

Mangfold som ressurs

Innlandet er, og har vært et grenseområde og mangfoldsamfunn. Her har norrøn og samisk befolkning levd side om side fra jernalderen, og vi har en lang grense mot Sverige, som både har delt og knyttet oss sammen. Det er både sørsamisk urbefolkning og skogfinner, romani/tatere, jøder og kvener.

Vi kan bruke vårt store mangfold som ressurs for lokalsamfunnene.

Veg og bolig

Fysiske faktorer bidrar også til å gjøre et sted attraktivt. God fysisk infrastruktur gir muligheter for å ta del i et større arbeidsmarked og få tilgang til et større utvalg av varer og tjenester. Det bør også se pent ut og være trafiksikkert, med god tilrettelegging for mjuke trafikanter. Det kan bidra til at flere velger miljøvennlige hverdagsreiser.

Boligutvikling er en viktig mulighet. Mange distriktsområder har «tynne boligmarkeder» med lite omsetning, lave boligpriser og lite nybygging. Det gir utfordringer med å finne egnet bolig og å få solgt nåværende bolig. Byggekostnadene er ofte høyere enn boligverdien, som gjør nybygging lite attraktivt. Helhetlig lokal boligpolitikk om realisering av boliger er nødvendig, samtidig som vi kan ta vare på den boligmassen vi allerede har. Det er i tillegg et viktig klimatiltak. Vi må sikre tilgang på boliger for forskjellige aldersgrupper og familietyper.

Desentralisert utdanning

Det å ha utdanningsinstitusjoner er viktig for mange lokalsamfunn. Det bidrar til kompetansearbeidsplasser og gjør at folk kan ta utdanning der de bor. Skoler er viktige som kulturbærere og møteplasser. Det å beholde og rekruttere yngre kvinner i distriktene er en forutsetning for å gjøre noe med fødselstallene.

Kvinner flytter ofte i forbindelse med utdanning. Å kunne tilby gode utdanningsløp der de bor i dag, kan være et viktig tiltak for å hindre fraflytting. Samtidig er det også nødvendig å ha tilstrekkelig størrelse på utdanningsinstitusjonene, slik at det etableres gode fagmiljøer som er attraktive for studenter og ansatte.

Mange kommuner har de samme utfordringer og muligheter, og da er samarbeid viktig. Samarbeid er en viktig forutsetning for at vi skal kunne lykkes med omstilling og endring og møte de utfordringene framtiden vil kreve.

Bibliotekene er viktige møteplasser. Dette er Nord-Odal bibliotek.

Foto: Helge Eek for BS Eurobib

Det foregår allerede mye godt og fruktbart samarbeid, både interkommunale og regionale, i Innlandet.

Les mer i:

[kapittel 4 Sosial bærekraft](#)

[kapittel 8 Folkehelseoversikten](#)

Utdanning for helse og arbeid

Innlandet er blant fylkene med høyst andel personer i husholdninger med lavinntekt. Lav husholdningsinntekt bidrar ofte til materielle og sosiale mangler. Det er en klar sammenheng mellom inntekt og helse, hvor helsen blir bedre med økende inntekt. Personer med lav inntekt har oftere mindre sosial kontakt og de bor oftere alene. Utenforskap som følge av lav inntekt går gjerne i arv, ved at barn som vokser opp i lavinntekt har lavere sannsynlighet for sysselsetting i voksen alder.

I Innlandet har vi også en høy og økende andel uføre. Det er svært store forskjeller i andelen uføre mellom kommunene med en variasjon på 10–20 %. Dette er med på å forsterke sosioøkonomiske forskjeller i samfunnet.

Arbeid og utdanning er ofte porten til sosiale relasjoner, læring og identitet. 10 prosent av de unge i Innlandet mellom 15–29 år står utenfor både skole, opplæring og arbeid.

Vanskelig å få rett kompetanse

Skal vi utføre oppgaver, løse problemer og muliggjøre fremgang, trenger vi rett kompetanse til rett tid i arbeidslivet. Innlandet har lavt utdanningsnivå. Om lag 1/3 av voksne innlendinger har grunnskole som høyeste fullførte utdanning.

Over halvparten av bedriftene i Innlandet melder at de har problemer med å rekruttere riktig kompetanse. I mange distriktskommuner er den største utfordringen ikke mangel på arbeidsplasser, men at offentlige og private virksomheter mangler arbeidskraften de trenger. Det er et spesielt behov for ansatte med fagbrev, teknisk kompetanse og ingeniører. Den grønne omstillingen vil forsterke dette behovet ytterligere. Digital kompetanse vil også være nødvendig i alle deler av samfunnet. Samtidig er Innlandet blant de laveste i landet på å søke seg til realfag og teknologi.

Større behov for høy utdanning

Fremover blir trolig behovet for bachelor- og masterkompetanse større. Samtidig vil behovet for ansatte med fagbrev fortsatt være høyt.

Betydningen av å gjennomføre videregående skole blir stadig større. Annenhver elev som ikke fullfører og består videregående opplæring blir avhengig av langvarige offentlige ytelser. Svake prestasjoner i grunnskolen er den klart viktigste enkeltforklaringen på manglende gjennomføring av videregående opplæring. Det er derfor viktig med god kvalitet på hele vårt oppvekst- og utdanningsløp.

God og tilstrekkelig samhandling mellom arbeidsliv og utdanning er også viktig. Dimensjonering av utdanningstilbud på alle nivåer skal svare opp etterspørselen etter kompetanse fra arbeidslivet.

Dårlig på innovasjon

Innovasjon er en svært viktig aktivitet for å oppnå eller opprettholde konkurransekraft, for å løse utfordringer for samfunnet, næringslivet eller det offentlige.

Innlandet er rangert som den svakeste regionen, innovasjonsmessig, i Norden. Innovasjonsaktivitet gir oss evne til å tilpasse oss økt internasjonal aktivitet og handel, klimaendringer, så vel som politiske, økonomiske og militære konflikter. Med vår lave innovasjonsaktivitet kan vi stå dårlig stilt til å møte de endringene vi står ovenfor i tiårene som kommer.

Vi må utvikle verdiene våre

Vi kan tilrettelegge for å øke sysselsettingsgraden. En høy og stabil yrkesaktivitet har både stor betydning for enkeltindividet og samfunnsøkonomien.

Innlandet er store på næringer som reiseliv og jordbruk, hvor det typisk er en høy andel ansatte i midlertidige / sesongbaserte jobber. Dette er også næringer som har mange sysselsatte i deltidstillinger. Helse- og sosialtjenester samt undervisning har også mange i midlertidige stillinger og deltid.

Innlandet har et lavere ledighetsnivå enn snittet for Norge, men vi har samtidig en stor arbeidskraftreserve, hvis flere av dem som står utenfor arbeidslivet blir inkludert. Det kan være de som er på arbeidsavklaringspenger, på uføretrygd, de med kortere og lengere sykefravær og eldre som ønsker å jobbe. Arbeids- og inkluderingsbedriftene er viktige for å få flere inkludert i arbeidslivet.

Øke antall arbeidsplasser

En positiv arbeidsplassutvikling er viktig for regional og lokal utvikling. Bortfall av arbeidsplasser vil over tid føre til fraflytting og redusere muligheten for innflytting. Dette vil igjen redusere mulighetene for å utnytte ressursene i Innlandet.

Utvikling av næringslivet handler ikke kun om antall arbeidsplasser. Like viktig er hvilke arbeidsplasser, hva slags yrker, kompetanse, arbeidsforhold og lønnsnivå. Næringsstruktur og lønnsnivå henger tett sammen. Innlandet har mange små bedrifter og lønnsnivået er lavere enn ellers i Norge, fordi vi har et stort antall næringer med lav lønn.

Verdiskaping i grønn omstilling

Det er stadig viktigere at elever fullfører videregående opplæring.

Foto: Hamar katedralskole

Verdiskapingen i Innlandet utgjør cirka 6 % av den totale verdiskapingen i Norge. Den største verdiskapingen skjer i varehandelen. Vi har også en rekke kompetansemiljøer, klynger, næringsliv og academia som er ledende innenfor bioøkonomien i tillegg til digital og teknologisk kompetanse.

Vi kan utnytte dette i den grønne omstillingen. Innlandsporteføljen har identifisert seks næringer med stort potensial for verdiskaping, eksport, sysselsetting og utslippskutt: industri, bionæringen, teknologi, fornybar energi, bygg og anlegg og reiseliv. De er alle i skjæringspunktet mellom bærekraft, energiskiftet og teknologi.

Mer fornybar kraftproduksjon

Vi kan matche de nasjonale målene om økt fornybar kraftproduksjon. For å lykkes må vi utnytte alle muligheter for ny energiproduksjon innen vann-, sol- og vindkraft, bioenergi med mer. Tilgang på fornybar energi er avgjørende for økt verdiskaping, eksport og reduksjon i klimagassutslipp.

Mer kraftproduksjon åpner for muligheter i elektrifisering og utvidelser av eksisterende industri og nyetableringer. Det er også en mulighet i seg selv ved at det skaper nye, grønne arbeidsplasser.

Men selv om det generelt er gode forutsetninger for ulike typer kraftproduksjon i Innlandet er det flere utfordringer med fornybar kraft. Det kan handle om natur- og arealkonflikter, lokal motstand og uforutsigbare rammebetingelser. Helhetlig samfunnsplanlegging er derfor viktig.

Vi må skaffe mer kapital

Tilgang på kapital er avgjørende for å opprette, opprettholde og utvikle virksomheter. Vi må ha gode prosjekter, god og riktig kompetanse og erfaring i det å selge inn og hente inn finansiering.

Innlandet har næringer som kan spille en sterk rolle i klimakrisen. Til tross for potensialet hentes lite investeringsmidler. Innlandet er nederst blant norske fylker i innvilgede lån, garantier og risikokapital. Vi henter inn færre og mindre bevilgninger både fra nasjonale og internasjonale finansieringskilder. Det er muligheter for mer innovasjon, vekst og utvikling hvis Innlandet får større utbytte av mulighetene i virkemiddelapparatet.

En god samhandling mellom bedrifter, kunnskapsinstitusjoner og offentlig virkemiddelapparat i klynger og nettverk bidrar til et mer innovativt næringsliv gjennom blant annet samhandling om kompetanseheving- og deling. Klynger og nettverk er viktige kompetansedrivere og gir mulighet for økt innovasjon, produktivitet, verdiskaping og internasjonalisering.

Les mer i [kapittel 5 Økonomisk bærekraft](#)

Hvordan utvikler vi Innlandet for fremtiden?

Mange av mulighetene som er beskrevet her, er behandlet i de tre nye regionale planer for Innlandet:

- [Regional plan for det inkluderende Innlandet](#)
- [Regional plan for klima, energi og miljø](#)
- [Regional plan samfunnssikkerhet](#)

Men det gjenstår fortsatt mange muligheter som kan løftes frem og prioriteres. Helhetlig og bærekraftig arealpolitikk er eksempel på et område det er stort fokus på. Energikrise, matsikkerhet og naturmangfold har

bidratt til at dette har blitt enda viktigere.

Det er også mange målkonflikter mellom ulike mulighetsrom, for eksempel mellom bruk og vern.

På bakgrunn av nasjonale føringer, regionale og lokale oppgaver og interesser skal det politiske nivået vurdere hva som er viktig å prioritere inn i en ny Innlandsstrategi.

3 Miljømessig bærekraft

I et miljømessig bærekraftig samfunn tar vi vare på naturen som en fornybar ressurs for mennesker. Vi er fundamentalt avhengig av at jorda fortsetter å fungere som et overordnet økologisk livssystem. Verden står i en natur- og klimakrise, som fører til global oppvarming og klimaendringer. Havet og lufta blir varmere, økosystemer blir ødelagt, og det blir mer ekstremvær.

Klimaendringene fører til at samfunnet vi lever i må endres - både for å forhindre ytterligere oppvarming, og for å tilpasse oss de endringene som skjer. For innlandssamfunnet betyr dette at vi oftere vil oppleve episoder med store nedbørsmengder som igjen fører til flom og skred.

Ekstremværet «Hans» som rammet Innlandet 7. til 9. august i 2023 er det nyeste eksemplet. Kostnadene som følge av ekstreme nedbørsmengder og store skader er enorme.

En annen miljøkrise, som henger sammen med klimakrisen, er tapet av verdens naturmangfold. FNs naturpanel melder at naturmangfoldet, slik som ville dyr og økosystemer, aldri før har vært så truet som det er i dag (kilde: [FN om bærekraftig utvikling](#)).

For å omstille innlandsamfunnet må vi:

- redusere klimagassutslippene
- omstille samfunnet til en sirkulær økonomi
- utnytte naturressursene våre samtidig som vi ivaretar det biologiske mangfoldet og kulturarven
- lage et robust og klimatilpasset samfunn
- restaurere natur
- utnytte mulighetene som et endret klima gir oss
- ta vare på og utvikle arealene våre på en bærekraftig måte

Utfordringer

3.1 Forurensning

Det er mange faktorer som forurensner natur, vann og luft. I sentrumsområder, der det bor og virker flest mennesker, er forurensningen størst. Tilførsel, utslipp og avrenning av næringsstoffer, partikler, bakterier, tungmetaller og søppel fra jordbruk, punktutslipp fra store og små avløpsanlegg, lekkasjer fra avløpsledninger, skogbruk, avrenning fra gamle gruver og deponier, fra veibygging og veitrafikk, miljøgifter fra industri og overvann er eksempler. I senere år har også betydningen av lys- og støyforurensning fått økende oppmerksomhet.

Hva er forurensning?

Forurensning er spredning av stoffer til luft, vann eller jord som fører til ulempe eller skade på helse eller trivsel for mennesker, dyr og planter. Begrepet forurensning omfatter også plagsom støy, lys og nedfall som gir radioaktiv stråling (kilde: Store norske leksikon).

Grunnforurensning

I Norge er det strenge krav til utslipp av miljøgifter. Det er i dag 75 stoffer og stoffgrupper på prioritetslisten til norske myndigheter, og målet er stoppe utslippet av disse. Forekomster av miljøgifter i grunnen er ofte forårsaket av utslipp fra tidligere industri, avfallsfyllinger eller annen næringsvirksomhet. I Innlandet er det registrert mange steder med grunnforurensning, og opplysninger om disse er å finne i [grunnforurensingsdatabasen](#). Opplysningene er i stor grad hentet gjennom kartlegging og registrering av saker som forurensningsmyndighetene har kjennskap til ([Miljødirektoratet](#)).

Miljøgifter

+

Miljøgifter er stoffer som forblir i miljøet i lang tid, hopper seg opp i levende organismer og har alvorlige langtidsvirkninger for helse, eller er svært giftige i miljøet. Målet er å stanse bruken og utslippene av dem.

Vann

I Innlandet har vi mange elver, bekker og sjøer, og disse deles inn i hele 3 416 vannforekomster. Av disse er 80% i god eller svært god tilstand, og relativt lite påvirket. De resterende 20 % av vannforekomstene påvirkes slik at det går ut over kvaliteten på vannet.

Vannets miljøtilstand

+

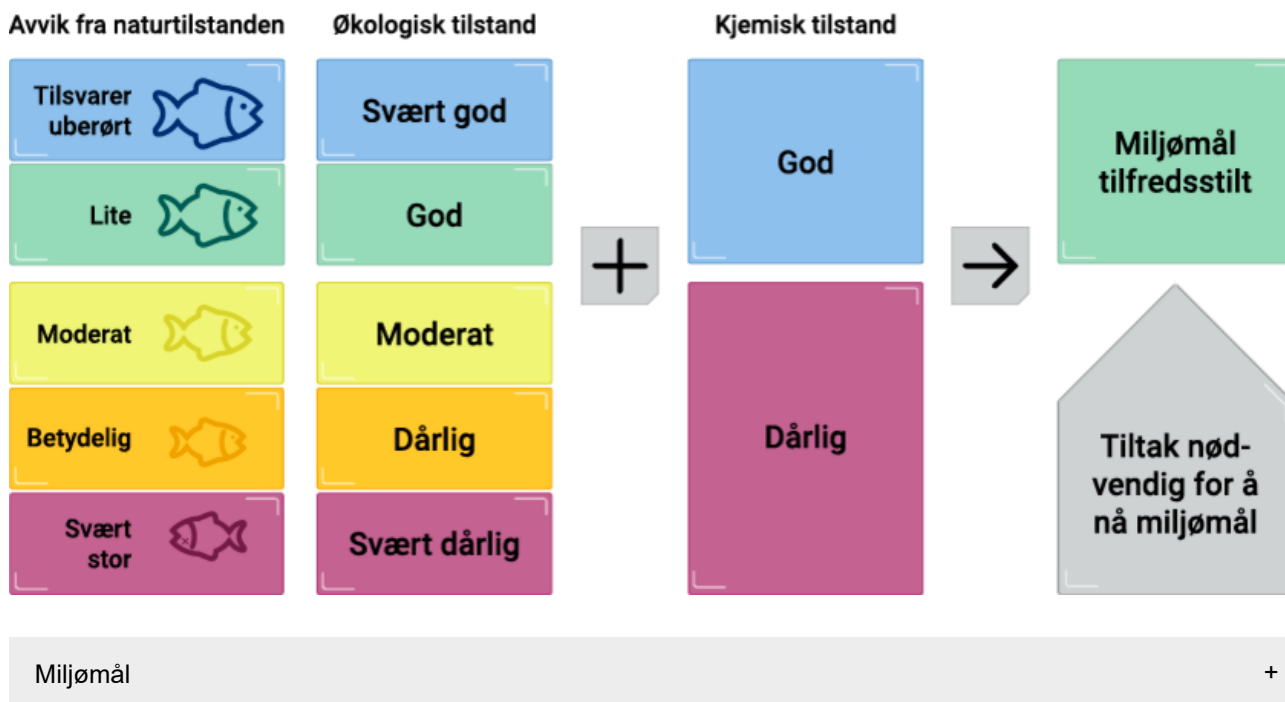
Miljøtilstanden beskriver hvordan det står til med vannet vårt.

Miljøtilstanden måles etter parametere som er definert i vannforskriften, og det kan vurderes etter både økologisk og kjemisk tilstand. Økologisk tilstand sier noe om mulighetene for å opprettholde gode og velfungerende økosystemer og deles inn i fem tilstandsklasser fra svært god til svært dårlig. Kjemisk tilstand baseres på tilstedeværelse av gitte miljøgifter og er enten god eller dårlig.

Det er god vannkvalitet når vannet er forholdsvis lite påvirket og det livet som naturlig er til stede ikke er endret. Gjennom å sikre en best mulig råvannskvalitet vil man også redusere behovet for vannrensing i drikkevannskildene.

[Les mer i vannforskriften](#)

Miljøtilstand- og miljømål-klassifisering

Gjennom vannforskriftsarbeidet og regionale planer for vannforvaltning har vi vedtatt miljømål for alle bekker, elver, sjøer og grunnvann i Innlandet. For en del vannforekomster må vi forbedre miljøtilstanden for å nå de vedtatte miljømålene.

Landbruk og avløp påvirker vannet

De største kildene til påvirkning på vannet i Innlandet er landbruk og avløp. Avrenning fra mindre avløpsanlegg som ikke tilfredsstiller rensekravene er registrert som en påvirkning på over 1000 vannforekomster.

De siste årene har tilstanden i Oslofjorden også blitt kraftig forverret. Hovedårsaken til dette er økt nitrogeninnhold i fjorden som følge av utslipp fra avløp og jordbruk i elvene rundt Oslofjorden.

Innlandet står for en betydelig andel av næringstilførselen. Innlandet bidrar til dette gjennom at vannet fra våre områder ender i Drammensvassdraget og Glomma, og til slutt i Oslofjorden. Vi har derfor en stor oppgave de neste årene i å få redusert disse utslippene. Dette krever store tiltak, spesielt i landbruket og i kommunalt og privat avløp.

[Les mer om Oslofjordplanen](#)

[Les mer om vannforvaltning](#)

Opplysninger om tilstanden til vannet finner vi i databasene [Vannmiljø](#) og [Vann-nett](#).

Kilder til vannforurensning

Gamle gruver

Gamle gruver er en del av vår historie, men de fører også til forurensning ved at det i områder med nedlagte malmgruver ligger hauger med metallholdige avfallsmasser (velter).

Når avfallet i veltene blir eksponert for luft og vann oppstår en kjemisk reaksjon som medfører at metaller løses og vannet fra veltene blir forurenset. Vannet renner til bekker og elver, og bidrar til forurensning av vassdragene.

Et eksempel på dette er elva Folla som renner forbi Folldal gruver. Elva er tom for liv på en lang strekning.

Anleggsarbeid og overskuddsmasser

+

I Innlandet er det stor aktivitet i bygge- og anleggsbransjen, både på vei, bane og innen boligbygging.

Anleggsarbeid kan medføre betydelig skade på miljøet ved blant annet at store mengder partikler/slam og en rekke andre forurensningskomponenter finner veien til vann og vassdrag.

Overskuddsmasser som ikke er forurenset fra bygge og anleggsvirksomhet kan innebære en risiko for forurensning som kan gi negative miljøeffekter.

Søppel og plast

+

Søppel og plast som ikke plukkes opp på land vil med stor sannsynlighet havne i elver, vann og til slutt i havet. Tiltak mot landbasert forsøpling og forsøpling langs vassdrag og sjøer i Innlandet henger derfor nøye sammen med bekjempelsen av marin forsøpling.

Du finner informasjon om ryddeaksjonene i Innlandet på ryddenorge.no.

Erosjon og gjødsling i landbruket

+

Avrenning fra landbruk omfatter ulike forurensningskilder fra både jordbruk og skogbruk.

Avrenning fra jordbruk fører med seg næringssalter som fosfor og nitrogen, samt at det skjer en erosjon av jordpartikler. Dette kan føre til overgjødsling i vann og vassdrag. Tilføres det mer næring gjennom husdyrgjødsel eller kunstgjødsel enn det plantene på det dyrkede arealet tar opp, vil dette gi en økt tilførsel av næringsstoffer til omkringliggende vann og vassdrag. Den økte mengden næringsstoffer vil da føre til økt algevekst og gjengroing samt redusert oksygeninnhold i vannet. Dette endrer de naturlige økosystemene, og vil blant annet føre til at mange arter ikke lenger overlever.

Skogbruk kan også påvirke vann og vassdrag. De første årene etter hogst øker avrenningen av næringsstoffer fra området. En ser også påvirkninger som erosjon med økt jordtap til vann ved kjøreskader og feil markberedning.

Det er generelt mindre kunnskap om bidrag til avrenning fra skogbruk i forhold til jordbruk. Matjord og gjødsling er forutsetning for jordbruksproduksjon, og tap av disse ressursene kan føre til skade på både miljøet, klimaet og bondens økonomiske resultat.

Avløpsvann

+

Avløpsvann er en kilde til forurensning fordi det inneholder næringssalter og organisk materiale, og kan også inneholde andre typer forurensning. Etterslepet på investeringsbehovet ved kommunalt eide vann- og avløpsanlegg er estimert til 332 milliarder kroner de neste 20 årene ([Kilde: Norsk vann](#)).

Befolkningsvekst, skjerpede myndighetskrav, klimatilpasning og overvann, styrket sikkerhet samt økt fornyelsestakt på ledningsnett, er utfordringer som driver frem behovet for investeringer.

Avløpsledningene er sårbare for lekkasjer og innlekk av fremmedvann. Vi deler renseanleggene inn i store og små anlegg. I Innlandet har vi totalt 226 store og 53 890 mindre renseanlegg. Mange av anleggene tilfredsstiller ikke dagens rensekrav.

Avrenning fra samferdsel

+

Vann påvirkes av diffus avrenning og utslipp fra transport og infrastruktur knyttet til vei.

Diffuse utslipp til vann kan for eksempel være avrenning av overvann.

I tillegg er en del vannforekomster påvirket av fysiske endringer knyttet til f.eks. veikryssing av vassdrag, utfylling langs vassdrag og inngrep i kantsonen på grunn av liten avstand til vassdragene.

Andre påvirkninger fra samferdsel er knyttet til flytransport og jernbanetransport.

Påvirkningene fra samferdsel kan blant annet føre til økt erosjon og utvasking av næringsstoffer, partikkeltransport, tilslamming, vandringshindre og endrede kantsoner som påvirker den økologiske og kjemiske tilstanden i vannet.

Overvann

+

Overvann er vann som renner av fra tette flater. Overvann fra vei og urbane områder kan være forurenset

- av ulike stoffer fra overflatene
- fra aktivitet som foregår på overflatene som for eksempel biltrafikk
- utslipp fra lekkasjer, søl og akutte uhell
- atmosfærisk nedfall av forurensninger som kan inkludere nedfall fra industri, trafikk, fyring, støv osv. i nærområdet

Les rapporten [Forurensninger i overvann fra urbane flater – vannmiljømål og rensetiltak](#)

Luft

Hvor forurenset utelufta er måles som svevestøv (PM10 og PM2,5), nitrogendioksid (NO2), bakkenær ozon (O3) og svoveldioksid (SO2), og er de viktigste stoffene som bidrar til lokal luftforurensing i byer og tettsteder i Norge.

Den største kilden til lokal luftforurensning i norske byer og tettsteder er veitrafikk med utslipp av eksos og veistøv fra piggdekkbruk. Vedfyring og oljefyring er også en viktig kilde til partikkelutslipp. Luftkvaliteten skal være under juridisk bindende grenseverdier, som er satt i forurensningsforskriften. Grenseverdien for PM10 er 50 µg/m³.

Luftkvaliteten varierer mye med årstidene og gjennom dagen. Luftkvaliteten er generelt på sitt verste om vinteren og er verre på dagtid enn om natten. Årsakene er spesielle værforhold om vinteren og høyere forurensningsaktivitet på dagtid. Det har vært en økende trend i utslipp fra veitrafikk.

[Les mer i kapittel 3.3 Klimaendringer og klimagassutslipp](#)

[Se luftkvaliteten der du er akkurat nå](#)

Det er i alt seks målestasjoner for luftkvalitet i Innlandet fylke. Vi har to i Lillehammer, én på Gjøvik, én i Brumunddal, én på Hamar og én i Elverum.

[Se norske utslipp til luft og vann og generert avfall](#)

Støy

Kilder til støy kan stamme fra bane, veg, og flyplass, vindmøller, skytebaner og industrivirksomhet. Støy fra transport, som flyplasser, veger, jernbaner, havner og terminaler, er unntatt fra forurensningslovens bestemmelser (kilde: [Miljødirektoratet](#)). På [Miljøstatus](#) kan man se oversikten over støykilder i Innlandet. Det er mange støyutsatte i Norge. Veitrafikk omtales som den største støykilden.

Støy

+

Støy er definert som uønsket lyd, og deles gjerne inn i to typer:

- irriterende støy: for eksempel ventilasjonsanlegg, vifte i pc-en og liknende
- skadelig støy:
 - fra støyende omgivelser, mer enn 80 desibel
 - impulslyd, mer enn 130 desibel

[Les mer i kapittel 8.3.6 Antall støyplagede](#)

Lys

Lysforurensing fører til sløsing med energi, men har også konsekvenser for økologi og helse ved at nattehimmelen blir lysere (kilde: [Store norske leksikon](#)). Lysforurensning kan påvirke døgnrytmen vår og på den måten gi negative helseeffekter. Lys påvirker også naturmangfold negativt.

Lysforurensning blir definert som uønsket, overflødig kunstig lys, og er med på å påvirke naturmangfold og vår helse ved at nattehimmelen blir lysere. Det er spesielt et problem i byer og tettsteder, men også ved for eksempel fritidsboliger og idrettsanlegg.

Plast på avveie

Plastavfall på avveie utgjør også et stort miljøproblem, særlig fordi det brytes så langsomt ned. Spredning av mikroplast er et raskt økende og svært alvorlig globalt miljøproblem.

[Rydd norge.no](https://ryddenorge.no) viser hvor mange ryddeaksjoner og hvor mange tonn søppel som er ryddet i Innlandet.

Forurensning er helseskadelig

Forurensning er en utfordring siden den påvirker helsa vår og kan gi skade på mennesker, dyr og planter. Rent vann, luft og jord er også et grunnleggende vilkår for framtidig matproduksjon og næringsutvikling som er viktig for Innlandet. Klimaendringene vil forsterke utfordringene med forurensning.

Forurensning vil blant annet føre til dårligere vannkvalitet og påvirke drikkevann, vanningsvann til landbruket og badevannskvaliteten og føre til tap av naturmangfold.

Avrenning av partikler kan føre til nedslamming av nærliggende bekker og dårligere leverkar for fisk og andre vannlevende organismer. Massetransport kan også føre til spredning av fremmede skadelige plantearter. Overskuddsmasser er en regional ressurs som bør ivaretas slik at de kan gjenbrukes.

Lysforurensning er en økende utfordring, spesielt i områder med fritidsboliger som vi har mange av i Innlandet, og kan påvirke både dyr og mennesker negativt.

[Les mer om forurensning i kapittel 8.3 Fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø](#)

3.2 Nedbygging av arealer

Selv om kun en liten del av Innlandets areal er bebygd, setter vår aktivitet gjennom bebyggelse og hytter, jordbruk, skogbruk, veier og annen infrastruktur preg på store arealer.

Naturen vår er en begrenset ressurs.

Hvordan arealene brukes påvirker i stor grad naturen vår. Naturen vår er en begrenset ressurs. Ny bebyggelse og nye veier gir store utslipp av klimagasser, tap av naturmangfold og tap av produktjonsarealer for jord og skogbruk.

Det er også viktig å vurdere hvordan effektene av arealbruk ett sted vil kunne påvirke arealer andre steder.

I 2022 ble en ny naturavtale, COP 15, besluttet i Montreal.

Deltagende land skrev under på at

- minst 30 % av land og hav på jorden skal bevares innen 2030
- all natur skal forvaltes bærekraftig
- 30 % av naturen som i dag er ødelagt skal restaureres innen 2030 for å beskytte biologisk mangfold

Det er ikke lenger nok å bevare natur, vi må også restaurere det som er ødelagt, og vi er nå inne i FNs tiår for naturrestaurering.

For å følge opp denne avtalen skal det komme en ny stortingsmelding som følger opp Stortingsmelding 14 Natur for livet.

Denne stortingsmeldingen vil være en handlingsplan for hvordan vi skal følge opp naturavtalen.

[Les mer på regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)

Arealbruk

Arealbruk beskriver bebygde områder etter formål og kan for eksempel omfatte områder som brukes til bolig, næring, rekreasjon eller samferdselsformål (kilde: SSB).

Innlandet dekker et areal på over 52 000 km² og er dermed Norges nest største fylke i areal etter oppsplittingen av Troms og Finnmark. Topografien er variert med alt fra fjell og varig snø og isdekt areal til frodige dalfører, store skogområder og intense landbruksområder.

I Innlandet dekker skogen nesten 48 % av arealet, 25 % er åpen fastmark, 8 % er myr, nesten 2 % av arealet er bebygd og litt over 4 % er jordbruksareal.

Inngrepsfri natur er en viktig indikator på hvordan vi bruker areal

Inngrepsfri natur defineres som områder som ligger 1 km eller mer unna tyngre inngrep. I 2018 hadde vi 11,5% inngrepsfri natur i Norge, og under 4 % inngrepsfri natur i Sør-Norge (kilde: [Miljødirektoratet](#)). Årlig bygges det ned store arealer, og i 2022 ble det bygd ned nesten 300 km² i Innlandet (kilde: [Arealbruk - innlandsstatistikk.no](#)).

Nedbygging av arealer skyldes endret bruk av et arealområde. Dette kommer fra bebygde områder av boligbebyggelse, fritidsbebyggelse, næring, offentlig og privat tjenesteyting, transport, telekommunikasjon og teknisk infrastruktur, bebygd område for landbruk og fiske og andre bebygde områder.

Fritidsboliger

Innlandet er Norges største hyttefylke med flest fritidsboliger. I 2023 ble det registrert 88 591 fritidsboliger i Innlandet.

Det har vært en vekst i arealbruken til fritidsboliger i Innlandet på 10 % de siste ti årene. Det betyr at vi i 2023 hadde bygget ned ca. 94 kvadratkilometer til fritidsboliger. Areal knyttet til tilhørende infrastruktur som veger, parkering, vann- og avløp med mer er ikke regnet inn i dette tallet (kilde: [innlandsstatistikk.no](#)).

Mer om fritidsboliger

+

Den totale tomtereserven til fritidsboliger i Norge er estimert til å være 1 479 km². Dette tilsvarer arealet av om lag 200 000 fotballbaner eller et areal omtrent fire ganger størrelsen til Mjøsa.

Fritidsboliger står for 25 % av den årlige nedbyggingen av natur i Norge.

Økningen i antall fritidsboliger har i tillegg til direkte arealbeslag av natur også flere indirekte arealbeslag som ikke er regnet med i tallene over. Dette er eksempelvis bruk av areal til infrastruktur som følge av fritidsboligene.

Over 90 % av reisene til fritidsboligene i Innlandet skjer i dag med privatbil. Dette gir behov for økt vegkapasitet som igjen krever areal.

Landbruk

Den mest grunnleggende ressursen for landbruk er produktivt landareal.

Per 2021 hadde Innlandet om lag 50 % skog- og 4 % jordbruksareal. Ser man på andel av Norges produktive jordbruksareal som per 2018 var 9868 km², utgjør Innlandets andel 21 % og er det fylket som har mest landbruksareal i landet (kilde: SSB).

Mer om landbruk

+

Økt sentralisering vil i mange tilfeller medføre et økt press på jordbruksarealer og arealer med natur- og kulturverdier.

Jord- og skogbruk er viktige næringer i Innlandet, og det er viktig å ivareta produksjonsgrunnlaget. Jordvern er avgjørende for matsikkerhet og beredskap. Regjeringen har varslet at jordvernet skal styrkes ytterligere. Per i dag er det fastsatt et jordvernmål om at den årlige omdisponeringen av dyrka mark ikke skal overstige 2000 dekar innen 2030 samlet for hele landet (kilde: [regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)).

Nydyrking er fulldyrking eller overflatedyrking av jord. I Innlandet ble 6180 daa godkjent for nydyrking i 2022. Trøndelag kommer som nummer to med 2509 daa godkjent for nydyrking. Totalt godkjent nydyrket areal i Norge var 15900 daa. Innlandet er dermed det fylket i landet hvor det foregår mest nydyrking (kilde: [SSB](https://www.ssb.no)).

Kraftproduksjon og arealbruk

Kraftproduksjon krever nødvendig areal til å etablere og drifte anleggene og føre frem energien i ledningsnettet til forbrukeren.

Skal Innlandet dekke sitt framtidige energibehov må vi bli mer energieffektive, øke produksjonen og forsterke kraftnettet.

Eksempler på fornybar energi er solenergi, vindkraft, vannkraft og geotermisk energi (jordvarme). Innlandet har et stort uforløst potensial i bruk av biomasse (brensel som stammer fra trær og planter, gjødsel, brenntorv med mer) og restressurser til energiformål, som for eksempel biogass.

Kraftproduksjon krever nødvendig areal til å etablere og drifte anleggene og føre fram energien i ledningsnettet til forbrukeren.

Mer om kraftproduksjon og arealbruk

+

Både sol- og vindkraftverk består av infrastruktur som adkomstveier, oppstillingsplasser og lignende. Vindmøller må stå på avstand fra hverandre for å unngå å få vaketap. Vaketap er tap i produksjonen på grunn av interaksjon mellom turbiner som står for nærme hverandre. Det gjør at planområdet for en vindpark blir vesentlig større enn hva som er direkte berørt areal.

Planområdet til et vindkraftverk kan på mange måter anses som vindkraftverkets tomtebehov. Planområdet vil si et avgrenset areal, som vindkraftverket med veier, oppstillingsplasser og vindturbiner skal plasseres innenfor.

Det setter det direkte påvirkede arealet for vindkraftverket lik planområdet, slik det kommer frem i meldinger, søknader og konsesjonsvedtak. Utfra det antas det typiske planområdet for fremtidige vindkraftverk å ligge i størrelsesorden 30–40 km²/TWh. For å dekke all ny fornybar kraftproduksjon i Innlandet med vindkraft vil dette altså tilsvare et areal på omtrent 140 km².

I Innlandet er bare ca. 50 % av vannkraften regulerbar, mens i Norge sett over ett er den regulerbare kraften ca. 75%. Det kan kreve at vi må ta i bruk nye vassdrag/vannområder og berøre nye områder og natur.

Solkraftparker har større fleksibilitet i plassering enn vindkraft, men hele anleggene vil som regel gjerdes inn noe som igjen betyr større barriereeffekter enn vindkraft.

Det finnes i dag ingen solpark i Norge å bruke som referanse på produsert kraft per areal, og hvor mye energi man kan få ut av en solcelle avhenger av mange forhold. Det konsesjonsgitte anlegget Furuset er på 175 daa og er estimert å produsere 6,4 GWh. Basert på 175 km²/6,4 GWh blir et typisk planområde for fremtidig solkraft i størrelsesorden 2750 km²/TWh. For å dekke all ny fornybar kraftproduksjon i Innlandet med solkraft vil dette altså tilsvare et areal på omtrent 11 000 km².

I dag er 46,8 % av Innlandet fylkes bebygde areal transport, telekommunikasjon og teknisk utstyr.

Veg og annen infrastruktur for transport

Infrastrukturen i Innlandet binder fylket og resten av landet sammen, noe som er viktig for både nasjonal og internasjonal transport. Dette gjelder både veg og bane, gods- og persontransport.

I et stort fylke som Innlandet blir det mange kilometer med veg og jernbanestrekninger. Norge har totalt 97 746 km offentlig veg. Riksvegene utgjør 10 676 km og fylkesvegene utgjør 44 623 km. Av dette har Innlandet 1 414 km riks- og europaveger, 6 790 km fylkesveg, 3 884 km kommunal veg og 21 323 km er privat veg.

Jernbanestrekningene som er i drift i Innlandet er Dovrebanen, Kongsvingerbanen, Rørosbanen (ikke elektrifisert), Solørbanen (ikke elektrifisert, kun godstrafikk i dag), Gjøvikbanen, Raumabanen (ikke elektrifisert). Denne infrastrukturen krever areal.

Areal som infrastruktur for veg og bane i Innlandet beslaglegger (pr. 2023)

+

- Annen bilveg: 300 km²
- Hovedveg: 104 km²
- Bane: 6,4 km²
- Gang- og sykkelveg: 3,3 km²
- Motorveg: 3 km²
- Motortrafikkveg 2,9 km²

Kilde: <https://www.ssb.no/statbank/table/09594>

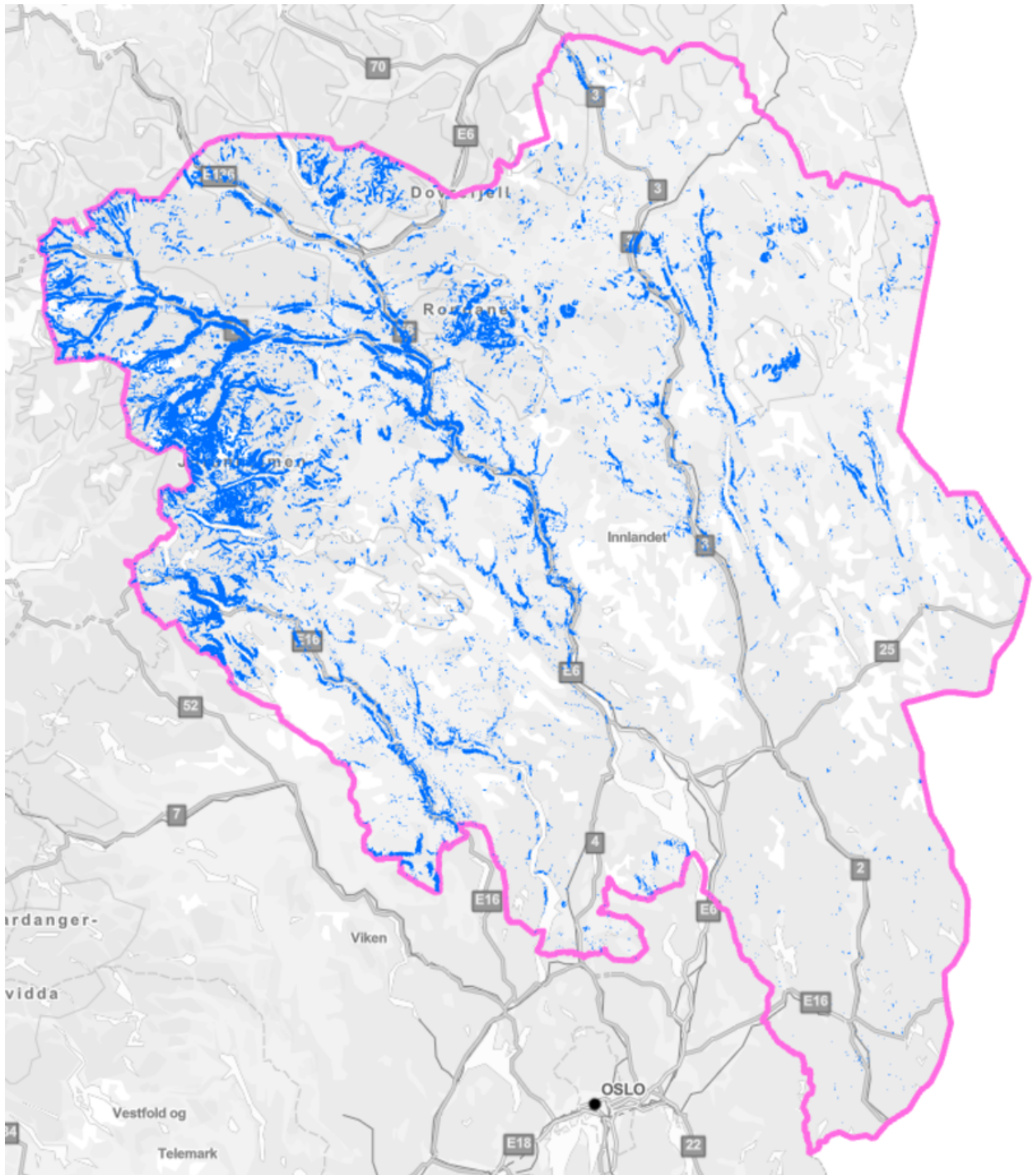
Fra 2020-2023 økte arealet til transport, telekommunikasjon og teknisk infrastruktur med 2,4 km² i Innlandet (kilde: Innlandsstatistikk - arealbruk).

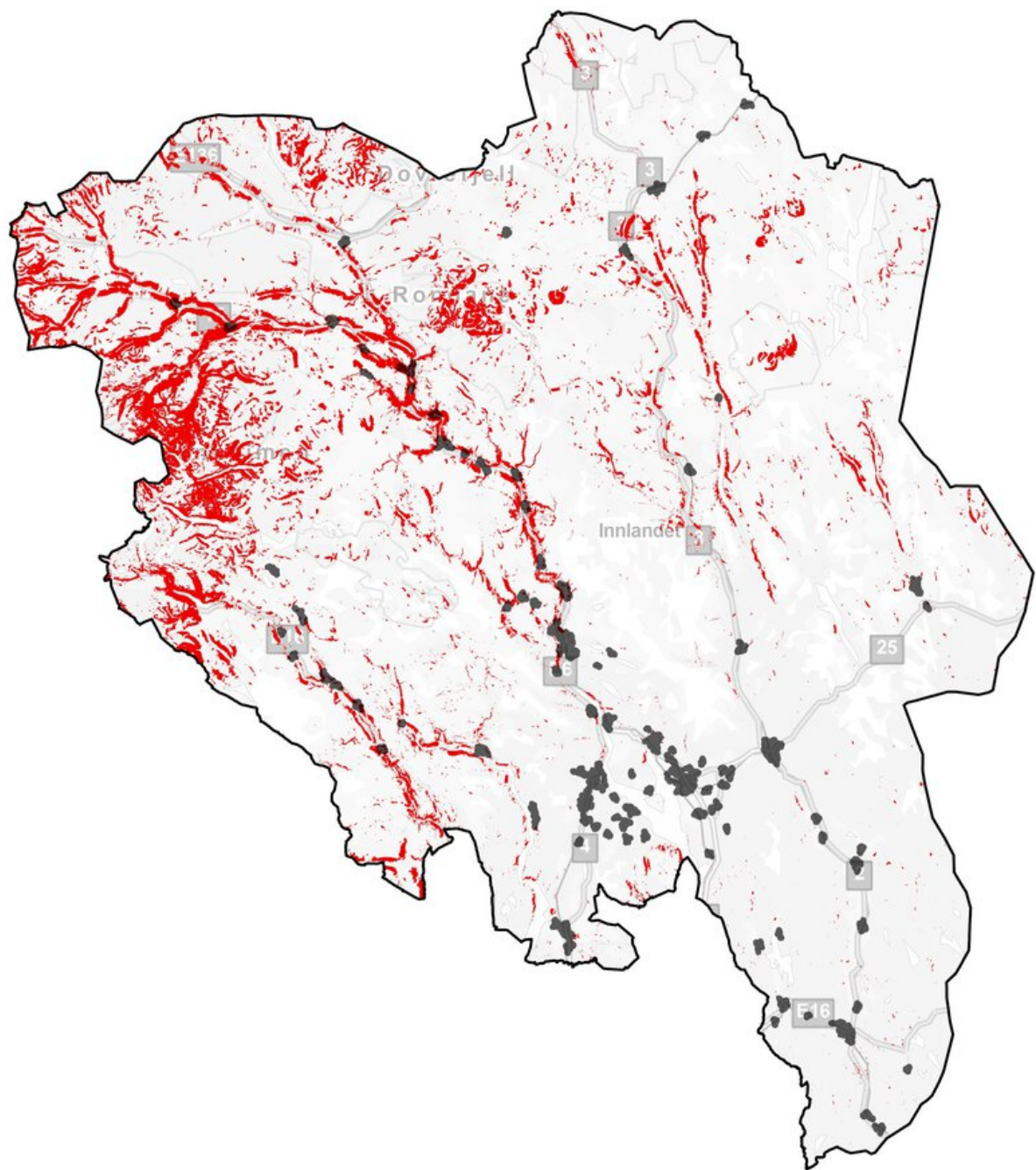
Områder utsatt for naturfare

Innlandet har, og vil oppleve hendelser som flom, skred, isgang, tørke, vind og skogbrann. Vi har mer en 67 000 km elv og over 2000 km² sjø (vann-nett). Mye av arealet som grenser til vassdragene er utsatt for flom. I nordlige deler av fylket har vi mye bratt terreng med skredfare, og i sørlige deler av fylket er det områder under marin grense med kvikkleie. Arealer som er utsatt for naturfare må vises særlig hensyn i arealplanleggingen.

Fare og aktsomhetskart er utarbeidet av Norges vassdrags og energidirektorat (NVE). Disse viser flom, skred i bratt terreng, kvikkleire og ustabile fjellparti. Sammen med hendelser gir disse gode indikasjoner på områder som kan være utsatt for naturfarer.

Det er verdt å merke seg at aktsomhetskartene ikke er nøyaktige, og det gjenstår mye kartleggingsarbeid mange steder. Dette er en utfordring i arealplanleggingen. Det digitale kartgrunnlaget i InnlandsGIS har dreneringslinjer for å vise hvor overflatevann kan ta veien.

Hvorfor er arealendringer en utfordring?

Landbruk, skogbruk, transport, boliger, hytter, næringsliv og kraftproduksjon bruker arealer. Samtidig som vi er helt avhengig av å bruke arealer, endrer de naturlige arealenes tilstand og funksjon.

Mange miljøproblemer har utspring fra arealbruken. Nedbygging av arealer fører til klimaendringer og utslipp av klimagasser, redusert mulighet til framtidig karbonbinding, tap av biologisk mangfold, tap av kulturminner, endring av kulturlandskap og forurensning av vann, jordbunn og luft.

Konsekvensene kan være direkte, f. eks. ødeleggelsen av naturlige habitater (levesteder) og landskaper, eller indirekte, som f. eks. jordforsegling og avskoging, som blant annet øker risikoen for flom (kilde: [Om arealbruk – Det europeiske miljøbyrået](#)).

Plassering av boliger, fritidsboliger og næringsbygg har også betydning for lokalsamfunnenes attraktivitet og næringsutvikling, i tillegg til muligheter for deltagelse i samfunnslivet for hele befolkningen. Dette må sees i sammenheng.

[Les mer i kapittel 8.3.4. Tilgang på friområder og friluftsområder](#)

Areal- og naturregnskap for Innlandet

Fylkeskommunen har utarbeidet et areal- og naturregnskap for Innlandet, som skal bidra til en bærekraftig arealforvaltning.

[Les mer om areal- og naturregnskapet på fylkeskommunens nettsider](#)

3.3 Klimaendringer og klimagassutslipp

Den globale oppvarmingen fører til at vi har et klima i endring og at klimaendringene vil øke i årene framover (kilde: [FNs klimapanels sjette hovedrapport](#)).

FNs klimapanel slår fast at pågående og fremtidig global oppvarming i all hovedsak er menneskeskapt. Klimaet vil også endre seg i Innlandet. For å begrense endringene må vi redusere utslippet av klimagasser. Samtidig vil vi oppleve mer ekstremvær, og dette må vi forberede oss på.

Hva er klima, klimaendringer og klimagasser?

Klima er gjennomsnittlig vær over tid. Vi kler oss for været, men bygger hus tilpasset klimaet (kilde: [Store norske leksikon](#)).

Klimaendringer er endringer i hvor ofte ulike typer vær forekommer. Det kan være endring i middelverdier av temperatur, nedbør, vannføring eller vind. Det kan også være endringer i hvor ofte og intenst ekstremt vær inntreffer.

Ekstremvær er situasjoner der været utgjør en fare for liv, sikkerhet, miljø og materielle verdier, og kan omfatte ekstrem vind, store nedbørsmengder og ekstreme temperaturer.

Klimagasser er gasser som påvirker klimaet ved å virke inn på jordens og atmosfærens strålingsbalanse (kilde: [Store norske leksikon](#)). Klimagassutslipp består av ulike klimagasser: karbondioksid, metan, lystgass og ulike fluorkarbondgasser.

Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning

+

Kommunene, fylkeskommunene og staten skal gjennom planlegging og øvrig myndighets- og virksomhetsutøvelse stimulere til, og bidra til reduksjon av klimagassutslipp, samt økt miljøvennlig energiomlegging. Planleggingen skal også bidra til at samfunnet forberedes på og tilpasses klimaendringene (kilde: [Lovdata](#)).

Mer ekstremvær

Fram mot 2100 er gjennomsnittstemperaturen i Innlandet beregnet å øke med ca. 4,0 – 4,5 grader celsius. Den største temperaturøkningen er forventet å komme på vinteren, og kan bli ca. 5,0 grader høyere enn i dag.

Sommertemperaturen vil øke med ca. 3,5 grader celsius. Dette kan føre til at vekstsesongen vil øke med en til to måneder. Om vinteren blir lave temperaturer sjeldnere, mens det sommertid blir flere dager med middeltemperatur over 20 grader celsius.

Årsnedbøren i Innlandet er beregnet til å øke med ca. 15–20 %, mest om vinteren og minst om sommeren. Det er ventet flere episoder med kraftig nedbør, både i intensitet og hyppighet for alle årstider. Nedbørsmengden for døgn med kraftig nedbør er forventet å øke med 20 %. For nedbør som varer under et døgn er mengdene forventet å øke enda mer.

Det er forventet stor reduksjon i snømengdene og antall dager med snø i lavereliggende områder. Det kan bli opp til 1–4 måneder kortere snøsesong (kilde: [Klimaprofilen for Hedmark](#) og [Klimaprofilen for Oppland](#)).

Vegtrafikk og jordbruk er store utslippskilder

I 2021 utgjorde utslippene i Innlandet 2,37 millioner tonn CO₂e. Sektorene veitrafikk, jordbruk og annen mobil forbrenning utgjør til sammen 90 % av utslippene våre.

Veitrafikk er den sektoren som slipper ut mest klimagasser i Innlandet med hele 42 %. Utslippene fra tunge kjøretøy er absolutt størst, og utgjør en fjerdedel av de totale klimagassutslippene våre. Personbiler har hatt den største reduksjonen i utslipp over tid. Det skyldes i hovedsak innfasing av elektriske biler. Elektrifisering er også årsaken til at utslippene fra veitrafikk har blitt redusert over tid, selv om mengden veitransport har økt.

Jordbrukssektoren står for 37 % av klimagassutslippene våre. Sektoren omfatter utslipp av metangasser fra fordøyelsesprosesser hos husdyr, lystgassutslipp fra jordbruksarealer (fra spredning av husdyrgjødsel og husdyrgjødsel sluppet under beite, bruk av kunstgjødsel og bruk av planterester, slam og annen organisk gjødsling), utslipp fra gjødsellager. Utslippene fra jordbruk har holdt seg ganske stabile over tid, med noe variasjon i utslippene fra jordbruksarealer. Disse tallene inkluderer ikke opptak av klimagasser.

[Les mer i kapittel 3.6 Grønn omstilling i landbruket](#)

«Annen mobil forbrenning» utgjør 11 % av utslippene våre. Sektoren omfatter utslipp som stammer fra bruk av avgiftsfri diesel og bensin til ikke-veigående motorredskaper som traktorer, anleggsmaskiner og snøscootere. Avgiftsfri diesel brukes blant annet i næringer som jordbruk, skogbruk og bygg og anlegg. Sektoren omfatter også maskineri som benyttes av private husholdninger.

Kilde: [Innlandsstatistikk](#) og [Miljøverndirektoratet](#)

Utslipp fra bygg og anlegg og «andre næringer» varierer mest over tid. Utslipp fra jord- og skogbruksmaskiner og fra avfallsbehandling har vært stabile.

Opptaket av klimagasser i naturen er synkende. Selv om arealene i Innlandet fremdeles tar opp mer CO₂e enn vi slipper ut, fører arealbruksendringer til at det tas opp stadig mindre mengder klimagasser fra atmosfæren. Det skyldes blant annet at skogen som ble plantet i etterkrigstida nå er hogstmoden og at vi stadig bygger ut karbonrike arealer.

Hva er karbonrike arealer?

+

Det meste av karbonet lagret i norsk natur er lagret i jord. De største karbonlagrene finnes i myr, som har fem til ti ganger mer karbon lagret under bakken, sammenlignet med den mest karbonrike skogen. Det er viktig å unngå arealendringer i de mest karbonrike naturtypene.

[Se Miljødirektoratets veileder](#)

Flom vil bli mer vanlig

Klimaendringene fører til at vi må være forberedt på at værrelaterte hendelser kan skje på andre steder, på andre tider av året enn vi er vant til, og at de kan skje oftere. Flere episoder med kraftig nedbør vil øke vesentlig både i intensitet og hyppighet i framtida noe som vil føre til flere og større regnflommer og mer vind. I mindre bekker og elver må vi forvente en økning i flomvannføringen. Utfordringer med overvann vil bli større enn i dag. Til sammen gir dette økt fare for jord-, flom- og sørpeskred. Høyere temperaturer og økt fordamping vil føre til økt sannsynlighet for tørke og skogbrann om sommeren.

De siste ti årene har forsikringsselskapene i Norge utbetalt en samlet erstatning på rundt 30 milliarder kroner for skader på bygninger og innbo, samt skogskader som kan skyldes naturhendelser eller vær. Utbetalingene viser at Innlandet er hardest rammet i landet når man ser på erstatninger utbetalt etter flom- og skredhendelser. Om vi ikke forbereder samfunnet på et endret klima vil sannsynligheten for værrelaterte skadehendelser øke i årene framover.

Klimaendringene vil blant annet

- forsterke naturfarene
- gi oss utfordringer med overvann
- føre til fare for økt forurensning
- føre til tap av naturmangfold
- føre til tap av kulturlandskap og kulturmiljø
- påvirke matproduksjon
- påvirke skogbruket
- påvirke vintersesongen vår i fremtiden

Klimarisiko

+

Klimarisiko er risiko for skader eller tap som følge av klimaendringer (kilde: [Store Norske Leksikon](#)).

Begrepet er aktuelt i samfunnsplanlegging, der det er viktig å synliggjøre hvordan klimaendringene og ulike tiltak for å begrense dette kan påvirke eller endre forutsetninger for virksomheter.

Håndtering av klimarisiko i kommuner krever samarbeid på tvers av fagfelt og organisasjonsnivå. den norske statskommunalbank har utarbeidet en egen metodikk for hvordan man kan jobbe med klimarisiko i kommunal planlegging.

Se metodikken fra Kommunalbanken (lenke - se dokument)

3.4 Biologisk mangfold reduseres

Naturen er kilde til de fleste goder vi nytter oss av i Innlandet. Pollinatorer må til for vellykkede matavlinger, skogen gir oss tømmer til bygging og oppvarming og de som driver med friluftsliv er avhengig av en natur å besøke.

Mesteparten av ressursene som naturen gir oss, baserer seg på stabile livsmiljøer med varierende artsmangfold.

Ny naturavtale: COP 15

+

I 2022 ble en ny naturavtale, COP 15, besluttet i Montreal.

Deltagende land skrev under på at

- minst 30 % av land og hav på jorden skal bevares innen 2030
- all natur skal forvaltes bærekraftig
- 30 % av naturen som i dag er ødelagt skal restaureres innen 2030 for å beskytte biologisk mangfold

Det er ikke lenger nok å bevare natur, vi må også restaurere det som er ødelagt, og vi er nå inne i FNs tiår for naturrestaurering.

For å følge opp denne avtalen skal det komme en ny stortingsmelding som følger opp Stortingsmelding 14 Natur for livet.

Denne stortingsmeldingen vil være en handlingsplan for hvordan vi skal følge opp naturavtalen.

[Les mer på regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)

Hva er biologisk mangfold?

Biologisk mangfold er mangfoldet av levende organismer og gjelder på både artsnivå og økosystemnivå. Begrepet omfatter ofte antall arter, men kan også brukes i forbindelse med genetisk mangfold, naturtyper og mangfoldige leveområder (kilde: [Store norske leksikon](#)).

De senere årene har biologisk mangfold blitt en indikator på miljøtilstand.

Naturmangfoldloven

+

Lov om forvaltning av naturens mangfold, også kjent som naturmangfoldloven, trådte i kraft i 2009.

Formålet med loven er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.

Ved offentlig myndighet og beslutningstaking skal §§ 8-12 legges til grunn.

§ 8 Kunnskapsgrunnlaget går ut på at beslutninger som tas skal baseres på vitenskapelig kunnskap om naturen som berøres. Det skal gjøres en vurdering om hvorvidt eksisterende kunnskapsgrunnlag er godt nok, og om det er nødvendig med nye kartlegginger.

§ 9 Føre-var-prinsippet går ut på at tvilen skal komme naturen til gode når det tas beslutninger. Hvis det er usikkert hvorvidt tiltaket vil føre til skade på naturmangfoldet, skal det gjennomføres utredninger/kartlegginger for å fylle kunnskapshullene før det fattes vedtak.

§ 10 Økosystemtilnærming og samlet belastning går ut på at en eventuell påvirkning på økosystemet skal vurderes ut fra den samlede belastningen økosystemet blir utsatt for.

§ 11 Kostnadene ved miljøforringelse skal bæres av tiltakshaver. Den/de som gjennomfører tiltaket skal dekke kostnadene av avbøtende tiltak og/eller restaurering ved skade på naturmangfoldet.

§ 12 Miljøforsvarlige teknikker og driftsmetoder går ut på at det skal benyttes teknikker og driftsmetoder som gjør minst mulig skade på naturmangfoldet, samtidig som at en oppnår best samfunnsmessig resultat.

[Mer fra naturmangfoldloven](#)

Mange truede arter og naturtyper i Innlandet

[Norsk rødliste for naturtyper 2018](#) viser at vi har 69 truede naturtyper i Innlandet.

I tillegg har vi 1595 rødlistede arter i Innlandet, hvorav 944 er truet (kilde: [Norsk rødliste for arter 2021](#)).

Konkrete utviklingstall for Innlandet er vanskelig å finne, men på landsbasis har antallet rødlistede arter holdt seg relativt stabil, mens andelen truede arter har en markant økning (kilde: [artsdatabanken.no](#)).

Forsvinner fortore

Arter forsvinner i et stadig høyere tempo (kilde: [Statsforvalteren i Innlandet](#)).

Arealendringer er den største driveren for tap av biologisk mangfold, og nasjonalt påvirker det ni av ti truede arter. Fysiske inngrep som ikke er knyttet til skog- eller jordbruksaktivitet, påvirker 56 % av de truede artene på landsbasis negativt.

[Les mer i kapittel 3.2 Nedbygging av arealer](#)

Prioriterte arter

I Innlandet har vi spesielt ansvar for seks prioriterte arter: dragehode, elvesandjeger, fjellrev, svartkurle, rød skogfrue og elfenbenslav.

Over halvparten av de rødlistede artene i Innlandet har skog som hovedhabitat, og 444 av disse er definert som truet.

290 truede arter er knyttet til kulturbetingede naturtyper (kilde: [artsdatabanken.no](#)).

Hva er prioriterte arter?

+

Prioriterte arter er arter som har fått en ekstra beskyttelse gjennom forskrift etter naturmangfoldloven.

Det må søkes om dispensasjon for å kunne gjøre tiltak som påvirker en prioritert art negativt.

[Les mer om prioriterte arter](#)

Ansvar for villrein

Vi har et spesielt ansvar for villrein, siden noen av de siste villlevende bestandene i Europa er å finne i Norge og i Innlandet.

Kvalitetsnormen for villrein

Klassifisering 2022: Ingen av de ti nasjonale områdene ble vurdert til grønn (god tilstand).

Tre områder med villreinareal i Innlandet ble gule (middels kvalitet): Forollhogna, Sølnkletten og Reinheimen-Breheimen.

Tre områder med villreinareal i Innlandet ble røde (dårlig kvalitet): Knutshø, Snøhetta og Rondane.

Mer om villrein

+

I Norge har vi noen av de siste villlevende bestandene av villrein i Europa, noe som gir oss et internasjonalt forvaltningsansvar. Seks av ti av de nasjonale villreinområdene har areal helt eller delvis innenfor Innlandets fylkesgrenser (kilde: [Statsforvalteren i Innlandet](#)).

Villrein ble i 2021 oppført på norsk rødliste for arter som nær truet (NT), hovedsakelig på grunn av arealendringer og fragmentering. Den ble også i 2016 oppført på IUCNs globale rødliste for trua arter (kilde: [artsdatabanken](#)).

Villrein forflytter seg

Villrein er nomadisk og forflytter seg mellom sommer- og vinterbeite, der den oppsøker egnet plantekost og unngår nedbeiting av områder. Arten er sky og er veldig vår for forstyrrelser, til den grad at det negativt påvirker individets allmenntilstand. Den krever derfor store, urørte naturområder der den kan oppholde seg uforstyrret.

Ved å ivareta arealer for villrein, vil man samtidig kunne ta vare på mange andre arter i fjelløkosystemene.

Menneskelig aktivitet

Det er ikke primært de tekniske inngrepene som virker forstyrrende for villreinen, men menneskelig aktivitet knyttet til disse. Foruten å unngå å bygge i nærheten av sårbare områder for villrein, vil kanalisering av ferdsel

være et av de viktigste avbøtende tiltakene for å redusere konflikter med arten. Tiltak for å forby ferdsel helt i visse områder og tidsrom er kontroversielt, da dette utfordrer allemannsretten.

Kvalitetsnorm for villrein

Regjeringen innførte en kvalitetsnorm for villrein i 2020, som skal være et styringsverktøy i forvaltningen. Dersom kvalitetsnormen i et villreinområde ikke nås, er målet at kvalitetsnormen skal være et grunnlag for å iverksette avbøtende tiltak, slik at tilstanden i området kan bringes opp på et nivå som tilfredsstiller kravene.

Klima- og miljødepartementet kan i samråd med andre berørte myndigheter, vedta at tiltaksplaner skal utarbeides for å belyse hvilke tiltak som er nødvendige for å bedre forholdene for villreinen. For Innlandet startet det i 2023 opp et arbeid med tiltaksplaner for Rondane, Snøhetta og Knutshø villreinområder. Tiltak i villreinområder må nødvendigvis involvere alle berørte aktører og disse må dra i samme retning.

Vernet natur i Innlandet

Innlandet har Norges høyeste andel av vernet natur (21 %). 11 Nasjonalparker, 31 landskapsvernområder, 322 naturreservater og 26 områder med annet vern er å finne helt eller delvis i Innlandet. I juni 2023 vedtok kongen å opprette ni nye og utvide fire eksisterende naturreservater i Innlandet ([Les mer hos Statsforvalteren om nye verneområder i Innlandet](#)).

Det er stor variasjon i hvordan vernet er fordelt, men fjell er naturtypen som har størst grad av vern.

Det er åtte områder delvis eller helt innenfor Innlandets fylkesgrenser som omfavnes av en internasjonal våtmarkskonvensjon kalt Ramsar-konvensjonen. For å ta vare på den mangfoldige norske vassdragsnaturen er et utvalg av norske vassdrag vernet, der totalt 44 verna vassdrag er å finne helt eller delvis innenfor Innlandets fylkesgrense.

Mer om Ramsar-konvensjonen

+

Våtmarkskonvensjonen, kjent som Ramsar-konvensjonen, er en global konvensjon for å ivareta viktige våtmarksområder. Medlemsland er forpliktet til å oppgi minst ett våtmarksområde på en liste over internasjonalt viktige våtmarksområder.

Siden Ramsar-områder er av global interesse, er de under en egen type vern. Konvensjonen gikk i utgangspunktet ut på å bevare våtmarker som leveområder, særlig for fugl. I dag omfatter den mye mer ivaretagelse av våtmarker som økosystemer - både når det gjelder leveområder for flora og fauna, men også som en ressurs for mennesker (kilde: [Miljødirektoratet](#), [Store norske leksikon](#)).

Ramsarområder i Innlandet (kilde: [Naturbase](#)):

- Åkersvika (Hamar og Stange)
- Dokkadeltaet (Nordre og Søndre Land)
- Hedmarksvidda våtmarkssystem (Løten, Hamar og Rinsaker)
- Hynna (Gausdal)

- Kvisleflået (Engerdal)
- Atnsjømyrene (Folldal, Stor-Elvdal, Sør-Fron)
- Fokstummyra (Dovre)
- Tufsingdeltaet (Os)

[Les mer om Ramsar-konvensjonen](#)

Ta vare på hverdagsnaturen

I forvaltningen av arealer er det også viktig å vektlegge hverdagsnaturen, og ikke bare ivareta spesiell natur (arter og naturtyper av særlig forvaltningsmessig betydning).

På lengre sikt kan vi dermed unngå at vanlige arter havner på rødlista.

[Les mer i kapittel 8.3.4 Tilgang til friområder og friluftlivsområder](#)

Over 50 % av arealet i Innlandet er skogområder (kilde: [innlandsstatistikk.no](#)), og over 60 % av Norges arter er å finne i skog. I Innlandet er det mest gran- og furuskog, men også en del lauvtredominert skog (kilde: [NIBIO](#)).

6 % av Innlandets arealer kategoriseres som åpen myr. Våtmarker er viktige leveområder for mange spesialister, og står for flere viktige økosystemtjenester. Spesialister er arter som er tilpasset relativt snevre livsbetingelser (kilde: [Store norske leksikon](#)).

Plan- og bygningsloven er et sentralt juridisk virkemiddel for å ta vare på biologisk mangfold i areal- og naturressursdisponeringen. Vel 80 % av arealene i Norge er gjennom vedtatte kommuneplaner lagt ut som landskaps-, natur- og friluftsområder, såkalte LNF-områder (kilde: [Regjeringen](#)).

Hvordan vil det gå når det biologiske mangfoldet reduseres, og hva er statusen?

Økosystemtjenester

+

Økosystemtjenester defineres som goder og tjenester vi får fra naturen og er et begrep utviklet for å gi en bedre forståelse for sammenhengen mellom menneskelig velferd og tilstanden i økosystemene.

Økosystemtjenester deles inn i fire ulike typer:

Forsynende tjenester er konkrete goder som kan brukes direkte. Eksempler er mat, ferskvann og materialer.

Regulerende tjenester er forhold der økosystemer kontrollerer og påvirker faktorer som er relevante for menneskers miljø. Dette vil være økosystemtjenester som ikke direkte utnyttes, men som likevel påvirker menneskelig velferd. Eksempler er pollinering, klimaregulering og beskyttelse mot ekstremvær.

Støttende tjenester er de grunnleggende livsprosessene som må være til stede for at økosystemene skal kunne levere andre økosystemtjenester. Disse skiller seg ut fra de andre tjenestegruppene fordi de inngår i ganske komplekse økologiske samspill og er nødvendige brikker i alle økosystemer. Eksempler er fotosyntese, jorddannelse, næringsstoffkretsløp og vannkretsløp.

Kulturelle tjenester er rollen naturen spiller for menneskers kunnskap og opplevelse. Eksempler er friluftsliv, reiseliv og rekreasjon.

([Les mer om økosystemtjenester](#))

Mye skog og våtmark går jevnlig tapt til utbygging av menneskelig infrastruktur. Alle de halvnaturlige naturtypene i Norge er oppført på rødlista på grunn av mangelen på jevnlig skjøtsel.

Viktige økosystemer i Innlandet

Våtmark

+

Våtmark skaper unike leveområder og økosystemer der land og vann møtes. Våtmark har mange viktige egenskaper vi trenger fremover: den lagrer store mengder karbon, renser vann for næringsstoffer og suger til seg overflødig vann ved flom- og ekstremnedbør-hendelser.

Av Innlandets totale areal er 6 % kategorisert som åpen myr (innlandsstatistikk.no).

Skog

+

Skog dominerer Fastlands-Norge, og 50 % av arealet i Innlandet er skogområder (kilde: innlandsstatistikk.no).

34 % av landets produktive skogareal er å finne i Innlandet fylke. Dette en stor ressurs som må forvaltes riktig, og det er viktig å gjennomføre en drift som sikrer videre vekst og opprettholder økosystemfunksjonene, selv med uttak av tømmer. Selv om Innlandet har mye skog, er den økologiske tilstanden i skogene ikke nødvendigvis høy. Mange steder er det behov for tiltak for å styrke naturmangfoldet.

Skogen er hjem til over 60 % av de kjente artene i Norge. Det føres et intensivt skogbruk på landsbasis, og mye av skogen har på et tidspunkt vært hogd. Den vanligste hogstformen er flatehogst, der alle trærne i et område fjernes likt, noe som fører til nedgang i biologisk mangfold.

I forbindelse med skognæringa blir det også utbygd skogsbilveier, som igjen er med på å fragmentere sammenhengende naturområder.

I Innlandet er kun 5 % av fylkets skogarealer vernet. Dette har bidratt til at det nå er en veldig liten andel inngrepsfri skog på landsbasis.

Kulturlandskap

+

Kulturlandskap eller halvnaturlig mark, er naturtyper som har oppstått gjennom lang tid med skjøtsel. Dette er områder som tidligere har blitt brukt i forbindelse med landbruk og dyrehold, som på grunn av den jevnlige skjøtselen har utviklet et helt særegent artsmangfold.

Alle halvnaturlige naturtyper i Norge er å finne på rødlista. Dette er hovedsakelig på grunn av mindre seterdrift og husdyrhold.

[Les mer om kulturlandskap i kapittel 3.11 Særegen natur- og kulturarv](#)

Insekter og pollinatorer

+

Pollinatorennes rolle i forbindelse med matproduksjon er godt kjent. Dette er et av mange eksempler på økosystemtjenester vi i dag er avhengig av, som står i fare for ikke å være like tilgjengelig i årene fremover.

Ca. 1/3 av vår matproduksjon og 70 % av landbruksvekstene er avhengig av at insekter bærer med seg pollen fra et planteindivid til et annet. Videre har rundt 80 prosent av ville norske plantearter nytte av pollinatorer

(kilde: [Artsdatabanken - Kunnskapsstatus for insektspollinering i Norge](#)).

Som en følge av dette er det utarbeidet en [nasjonal pollinatorstrategi](#), som Miljødirektoratet har ansvaret for. Hovedmålet i strategien er å sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinerende insekter for å opprettholde pollinering i matproduksjon og naturlige økosystemer.

En oppfølging av strategien er [tiltaksplan for ville pollinerende insekter](#).

Humler og bier regnes som de viktigste pollinatorene, og hele 30,6 % av disse er på rødlista og 17 % er truet. Hovedårsaken er arealendringer som utbygging, oppdyrking, grøfting, skogsdrift og opphør av beite og slått (kilde: [Artsdatabanken 2021](#)). Flere insekter og pollinatorer er spesialisert til å leve i kulturlandskap, og står derfor i fare for utrydning når kontinuerlig skjøtsel (enten i form av beitedyr eller slått) opphører.

Andre faktorer av betydning er klimaendringer, fremmede skadelige arter og bruk av plantevernmidler (kilde: [Miljøstatus](#)).

Naturmangfoldet og menneskelig aktivitet

I konflikten mellom menneskelig aktivitet og bevaring av naturmangfold, er det ofte naturverdiene som taper, selv i vernede områder.

Naturen er en stor og viktig ressurs i Innlandet, som vi bygger verdiskapingen og næringsutviklingen vår på. Menneskelig aktivitet har endret naturen betydelig, og endringene har alvorlige konsekvenser for det biologiske mangfoldet.

I konflikten mellom menneskelig aktivitet og bevaring av naturmangfold, er det ofte naturverdiene som taper, selv i vernede områder.

Den stadig økende hytteutbyggingen krever store og viktige naturområder. Fragmentering og infrastruktur hindrer naturlige vandringsmønstre og bidrar til økt konkurranse om ressurser innenfor mindre områder. Her blir spesialiserte arter utkonkurrert av de mer tilpasningsdyktige artene.

Dette vil etter hvert føre til en utjevning av artsmangfoldet, som vil si at mangfoldet synker. For eksempel blir tilstanden i villreinstammene (som er avhengig av mye plass) stadig dårligere, ettersom leveområdene deres blir mindre på grunn av utbygging og forstyrrelser.

Ta vare på naturområdene

På den andre siden er Innlandet et naturfylke, med store naturområder som benyttes mye i forbindelse med friluftsliv og folkehelse. For å opprettholde turismen, må en ta vare på naturområdene folk reiser for å besøke. Det er derfor en hårfn balansegang mellom videre utvikling av infrastruktur og bevaring av viktige naturverdier, og det blir viktig med bærekraftige løsninger.

Naturen er sammensatt av økologiske næringskjeder og næringsnett, der artene har ulike økosystemfunksjoner. Flere av dem er kjent, men det er fortsatt mange sammenhenger vi ikke vet om. En del endringer vil kunne reverseres ved hjelp av blant annet restaurering, men noen tap vil være irreversible. Med dette vil også artens rolle og funksjon i økosystemet være permanent borte. Tap av arter kan derfor ha større ringvirkninger på sikt på grunn av ukjente funksjonsområder, noe som forsterkes av økte klimaendringer.

[Les mer om naturgoder](#)

300 forslag til endringer

Sju norske miljøorganisasjoner lanserte i juni 2023 en veileder med over 300 forslag til endringer som må til for at Norge skal reversere tapet av natur og nå målene i naturavtalen.

Veilederen skal hjelpe politikere til å trappe opp den norske naturpolitikken.

[Les "For naturen — Sivilsamfunnets naturpolitiske løsninger fram mot 2030".](#)

Muligheter

3.5 Bærekraftig arealforvaltning

I Innlandet har vi en ambisjon om å ta vare på og utvikle arealene våre effektivt, helhetlig og tilpasset lokale forhold. Arealene og naturen er under press, og det er mange verdier og ressurser vi skal ta vare på. Bærekraftig arealforvaltning legger til rette for å ivareta naturen, samtidig som vi skaper og utvikler et robust og inkluderende innlandssamfunn.

Ved å legge til rette for en bærekraftig arealforvaltning vil vi bruke arealene slik at vi

- i minst mulig grad bygger ned verdifull natur, matjord, friluftslivsområder og annet verdifullt areal
- reduserer tapet av biologisk mangfold
- unngår områder utsatt for naturfare
- legger til rette for gode og trygge bo og oppvekststeder

Skal vi gjennomføre en bærekraftig arealforvaltning må vi ha en bærekraftig arealplanlegging gjennom en samordnet bolig, areal og transportplanlegging, god lokalisering av fritidsboliger og grønne bymiljøer. Vi trenger bedre kunnskap om verdien av arealene vi allerede har og må prioritere restaurering av natur.

3.5.1 Bærekraftig arealplanlegging

Samordnet bolig- areal og transportplanlegging

Samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging er et virkemiddel for å redusere arealbruken og klimagassutslippene knyttet til reiser og boliger. Det kan også bidra til å styrke lokal og regional identitet og de sosiale båndene.

Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging

+

Hensikten med retningslinjene er å oppnå samordning av bolig-, areal- og transportplanleggingen og bidra til mer effektive planprosesser. Retningslinjene skal bidra til et godt og produktivt samspill mellom kommuner, stat og utbyggere for å sikre god steds- og byutvikling.

[Les retningslinjene](#)

Økt oppmerksomhet om lokalisering og samordnet planlegging av bolig-, areal- og transportbehovet i Innlandet er et virkemiddel for å forvalte arealene på en mer bærekraftig måte. Ved å se utbyggingsmønster og transportsystem i sammenheng vil transport- og arealbehovet kunne reduseres, og det kan legges til rette for mer klima- og miljøvennlige transportformer.

I henhold til klimaforliket er det et mål at veksten i persontransporten i storbyområdene skal tas med kollektivtransport, sykkel og gange. De elleve kommunene i Mjøsbyen har sluttet seg til nullvekstmålet og arbeider målrettet for å komme innunder en statlig tilskuddsordning. Gjennom Mjøsbyen-prosjektet har 11 kommuner sluttet seg til nullvekstmålet og jobber målrettet om en felles areal- og transportstrategi.

Å opprettholde og videreutvikle det forpliktende samarbeidet mellom kommunene, fylkeskommunen, Statens vegvesen og lokalt næringsliv om bolig-, areal- og transportplanlegging i regionsentrene i Innlandet og Mjøsbyen vil kunne bidra til en bærekraftig arealforvaltning.

[Les mer om Mjøsbyen](#)

3.5.2 Lokalisering av fritidsboliger

Det bygges langt flere fritidsboliger enn boliger i store deler av Innlandet. Ved å følge de samme prinsippene som for boligutvikling, som eksempelvis fortetting og utvikling i tilknytning til allerede bebygde områder og eksisterende infrastruktur, vil arealbruken knyttet til nye fritidsboliger kunne reduseres. Dette vil også være i tråd med den nye rettlederen fra Kommunal- og distriktsdepartementet fra 2022.

[Rettleiar om planlegging av fritidsbustader](#)

Selv om fortetting i hovedsak er positivt fordi man unngår inngrep i nye områder, kan det i noen tilfeller også gi uheldige konsekvenser ved å generere mer ferdsel inn i sårbare områder der fritidsbebyggelsen allerede er uheldig plassert med tanke på dette.

Fylkeskommunens pågående arbeid med [klimavennlig stedsutvikling i hyttekommuner](#) i Innlandet skal gi kommunene økt kunnskap om lokalisering av fritidsboliger, fortetting, klimagassutslipp og lokal nærings- og stedsutvikling.

3.5.3 Grønne bymiljøer

Fortetting og klimaendringer stiller store krav til tettsteds- og byplanleggingen. Det gir også muligheter til å utvikle bærekraftige byer og tettsteder, med gode rammer for innbyggernes liv.

Bærekraftige byer og lokalsamfunn er definert som et eget mål i FNs bærekraftsmål og ett av Innlandsstrategiens tre langsiktige hovedmål er Levende lokalsamfunn med bærekraftige byer, tettsteder og bygder.

Bærekraftige byer, tettsteder og bygder forutsetter ren luft, akseptable støynivåer og gode muligheter for friluftsliv og rekreasjon i nærområdene. Her er det turveier, parker og grøntområder.

Det er også lagt til rette for bevaring og bærekraftig bruk av kulturminner og kulturmiljøer, sosiale møteplasser og byrom tilpasset ulike brukergrupper. Eksisterende byrom og bygningsmasse får nytt liv gjennom ny bruk.

Utenfor byene har lokalsamfunn og tettsteder levende sentra med en god balanse mellom bosteder, handel og arbeidsplasser. Turveier, grønne lunger og friområder er kombinert med enkel tilgang til kultur, arbeid, skole og aktiviteter.

Selv om ikke alle kan gå eller sykle til jobb og skole, bidrar nullutslippskøretøy og bedre kollektivløsninger til at utslippene fra persontransport kuttes.

Kilde: regjeringen.no

3.5.4 Særlige hensyn i områder utsatt for naturfare

Naturfare er en fellesbetegnelse for naturlige prosesser som skyldes kombinasjonen klima, grunnforhold og topografi som skred, flom og stormflo.

Naturfarer sammen med et klima i endring vil utfordre kritiske samfunnsfunksjoner og infrastrukturen vår.

En kunnskapsbasert og framtidsrettet arealplanlegging og forvaltning, i tillegg til samarbeid på tvers av forvaltningsnivå, er viktig for å møte utfordringene klimaendringene gir oss i disse områdene.

Les mer i [Regional plan for samfunnstryggleik](#)

[Miljødirektoratet om naturfare](#)

3.5.5 Overvann som ressurs

Klimaendringene fører til at vi vil få flere episoder med styrtregn og utfordringer med overvann. Det er viktig å planlegge og bygge slik at overvannet håndteres i åpne løsninger. Dette er viktig for å redusere faren for oversvømmelser. Åpne overvannshåndtering gir muligheter for å utnytte vannet som en ressurs til vanning, lek, læring, rekreasjon og biologisk mangfold.

[Veiledning for håndtering av overvann i arealplaner](#)

[Miljødirektoratet om overvann](#)

3.5.6 Massehåndtering

Byggeaktivitet og opparbeiding av areal fører til bearbeiding av terreng og overskuddsmasser. En bevisst og bærekraftig bruk av masser vil virke positivt på miljø, klima og energiforbruk.

Det er nødvendig å løfte temaet regionalt med mål om å forenkle og tydeliggjøre for alle aktører hvordan masser skal håndteres på en forsvarlig måte. Dette gjelder både med tanke på transport og klimagassreduksjon, ressursutnyttelse (gjenbruk av masser framfor utvinning av nye) og som et tiltak for å hindre erosjon og spredning av fremmede arter.

En regional plan eller en strategi kan være et godt verktøy for utbyggere, næringsaktører og entreprenører idet lovverket er innfløkt og iblant tvetydig.

Hva kan vi bruke en massehåndteringsplan til?

+

Med en massehåndteringsplan kan vi

- lettere oppfylle at masser/avfall leveres på godkjente plasser
- forvalte jord- og mineralressursene (ikke-fornybare ressurser) mer hensiktsmessig
- forvalte jord- og mineralressursene mer økonomisk
- forvalte jord- og mineralressursene mer klimavennlig
- stimulere til økt gjenbruk av masser
- redusere spredning av fremmede arter med risiko i Innlandet
- påpeke at såkalte *ikke-brukbare masser* likevel brukes hensiktsmessig, for eksempel ved at overflatejord (vegetasjonsdekket) skal mellomlagres og brukes til å reparere terrengsår etter utbygging av hyttefelt, veger og annen infrastruktur

3.5.7 Areal- og naturregnskap

For å kunne ha en bærekraftig arealforvaltning, må vi øke kunnskapen om arealene vi allerede har. Det er derfor utarbeidet et areal- og naturregnskap som kan tas i bruk som kunnskapsgrunnlag for arealforvaltningen lokalt og regionalt.

I Regjeringens forventninger til regional og kommunal planlegging 2023–2027 står det i kapittel 2 punkt 17. at “Samfunns- og arealplanleggingen baseres på et oppdatert og godt kunnskapsgrunnlag. Kommunene bør utarbeide et arealregnskap som del av et slikt kunnskapsgrunnlag”.

Du finner areal- og naturregnskapet på fylkeskommunens nettsider

Gir kommunene oversikt

Regnskapet gir oss kunnskap om dagens arealbruk fordelt på kategorier, og en mulighet til å følge utviklingen over tid. Dette gir kommunene oversikt over arealer som er tatt i bruk, hvilke arealer som er øremerket for framtidig bruk i kommunens arealplaner (arealreserver). Målet er at dette skal gi en større forutsigbarhet i arbeid med arealplaner og legge et bedre grunnlag for arealgjenbruk fremfor å ta i bruk nye arealer.

Arealregnskapet skal suppleres med et natur- eller økosystemregnskap. Da inkluderes kunnskap om verdien av arealene og økosystemtjenestene. For å kunne utvikle et godt naturregnskap er det svært viktig med gode naturkartlegginger. Dessverre er dette i mange tilfeller mangelfullt, spesielt utover rødlistede og svartlistede arter.

Naturkartlegging

+

Ut fra nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2023-2027, skal viktig naturmangfold kartlegges og sikres i planleggingen. Videre skal samlede virkninger av eksisterende og planlagt arealbruk

vektlegges.

Heving i kvalitet på registrerte data er nødvendig for å kunne gjøre de rette vurderingene. Eldre kartlegginger, for eksempel observasjoner i Artskart, viser ikke nødvendigvis hvilke områder som er viktige økologiske funksjonsområder for artene i dag. Særlig for hjortevilt og skogsfugl stammer en god del av registreringene i Innlandet fra før 2000-tallet.

Nødvendig med kvalitet på data

En helhetlig naturkartlegging og heving i kvalitet på registrerte data er nødvendig for å kunne gjøre de rette vurderingene. Kart over viktige leveområder og jevnlige oppdateringer av disse vil kunne føre til en bedre arealplanlegging. Eldre kartlegginger viser ikke nødvendigvis hvilke områder som er viktige økologiske funksjonsområder for artene i dag.

Kommunedelplanen for naturmangfold kan være et verktøy for å få oversikt over naturmangfoldet i kommunen og prioritere arealbruk og tiltak, og miljødirektoratet gir støtte til dette. En helhetlig naturkartlegging er også helt nødvendig for å utvikle gode areal- og naturregnskap.

Må ha biologisk kompetanse

I kartlegging eller vurdering av konsekvenser må man nødvendigvis benytte fagpersoner med tilstrekkelig biologisk kompetanse. Med rett kompetanse, kan man bedre forstå hvordan utbyggingsmønsteret påvirker fragmentering av leveområder. Tiltak for å styrke naturkompetansen kan være å etablere regionalt eller interkommunalt samarbeid for å sikre større kompetansemiljøer. I tillegg kan utvikling av nye og brukervennlige verktøy for å vurdere sumvirkninger av ulike planlagte arealendringer være en måte gjøre beslutningstakingen bedre. Utvikling og bruk av et areal- og naturregnskap er et eksempel på dette.

Arealnøytralitet

For kommuner som ønsker å vedta arealnøytralitet vil et areal- og naturregnskap være et viktig verktøy. Arealnøytralitet er en økende trend blant kommuner på landsbasis, og i 2022 jobbet 35 kommuner med dette (ca. 10%).

Arealnøytralitet er å bygge opp arealer av natur for å kompensere for natur tapt ved utbygging andre steder. I sum blir da det samlede arealet til natur som før.

3.5.8 Restaurering av natur

I arbeidet med å hindre videre tap av biologisk mangfold er det ikke nok å kun bremse videre tap, men også viktig å bygge opp igjen allerede ødelagte naturområder til en tilstand med god økologisk funksjonalitet.

Norge har forpliktet seg

Ved å signere COP15-avtalen i 2022 har Norge forpliktet seg til å restaurere 30 % av landets ødelagte naturområder innen 2030. Ved å restaurere ødelagte naturområder vil vi også få en økt mengde naturressurser vi kan nytte oss av, samtidig som vi tar vare på det biologiske mangfoldet. FNs tiår for naturrestaurering startet i 2021 og vil vare til og med 2030.

Restaurering kan være omfattende og kostbart, i tillegg til at det er svært vanskelig å gjenopprette natur til den naturlige tilstanden. Det vil derfor i de fleste tilfeller være enklere og rimeligere å la naturen stå. Der man av tungtveiende, samfunnsmessige årsaker må bygge ned arealer, bør dette kompenseres gjennom å restaurere andre tilsvarende områder. Dette er også omtalt i kunnskapsgrunnlaget til Regional plan for klima, energi og miljø (2023), og vist til som tiltakshierarkiet (**se figur**). Ved å implementere tiltakshierarkiet enda mer i planarbeid, detaljreguleringer og reguleringsplaner, vil vi kunne begrense unødvendig tap av naturmangfold og sikre kompensasjon for det som eventuelt går tapt. Les mer om dette på [Miljødirektoratet.no](https://miljodirektoratet.no).

Ikke alle tiltak er kostbare

Ikke alle restaureringstiltak er like kostbare, spesielt gjelder dette prosjekter av mindre omfang. I flere tilfeller kan mye av økosystemet være intakt. For eksempel vil noen drenerte myrer kun trenge tetting av grøfter og tilførsel av vann for å i løpet av kort tid gjenoppta naturlige økosystemfunksjoner. Det vil riktignok ta lang tid før karbonlageret i myra blir tilsvarende som før inngrepet.

Ved å kartlegge denne typen prosjekter kan vi restaurere en god del naturområder uten alt for høy kostnad. På den andre siden er det også svært viktig å restaurere områder som har stor økologisk verdi, selv om dette kan innebære høyere kostnader.

Forslag til løsninger for å redusere tap av naturmangfold

+

I rapporten fra FNs klimapanel i 2022 kommer de med forslag til løsninger for å redusere tap av naturmangfold på verdensbasis.

Vi kan

1. tilrettelegge for at arter kan bevege seg til nye steder, eller aktivt flytte individer til nye steder
2. utvide verneområder og koble områdene bedre sammen gjennom spredningskorridorer slik at dyr kan bevege seg fra et område til et annet
3. restaurere, konservere og beskytte mer natur
4. kutte utslippene våre av klimagasser

Dette samsvarer med tiltakene som løftes i WWFs Living planet report fra 2022, og som også løfter frem hvor viktig det er å produsere og forbruke bærekraftig. Heldigvis har naturen en fantastisk evne til å reparere seg selv. Hvis vi forvalter ressursene våre innenfor naturens tålegrense, har vi en sjanse til å snu den negative utviklingen og ivareta økosystemtjenester også for kommende generasjoner.

3.5.9 Verdsetting av natur

Naturgoder som den levende naturen gir oss kalles økosystemtjenester. Økosystemtjenester er et verktøy for å gjøre oss bevisste på hvordan naturen er viktig for oss.

Innlandet har store naturverdier som utgjør en viktig ressurs for fylket. Skog, husdyrbeite, dyrket mark, jakt og fiske for å nevne noe.

Økosystemtjenester deles inn i:

- forsyvende (eksempel mat, bioenergi, vann, fiber, medisin)
- regulerende (eksempel pollinering, flomdemping, klimaregulering)
- kulturelle (eksempel naturopplevelse, forskning, kunst)
- støttende tjenester (eksempel fotosyntese, kretsløp (vann, næring), arts-samarbeid).

[Les mer om økosystemtjenester i kapittel 3.4 Biologisk mangfold reduseres](#)

3.5.10 Naturressursene våre

Matjorda

+

Jordbruksarealer utgjør 4 % av Innlandets areal, men står for 21 % av produktive jordbruksarealer nasjonalt.

For å opprettholde en tilfredsstillende matsikkerhet er det viktig at vi tar vare på produksjonsarealene og forvalter dem på en bærekraftig måte.

Det er fastsatt et jordvernmål om at den årlige omdisponeringen av dyrka mark ikke skal overstige 2000 dekar innen 2030 samlet for hele landet (kilde: [Regjeringen](#)).

Innlandet har relativt store tall på omdisponering av dyrket jord. Utbygging av samferdselsanlegg er hovedårsaken. Det er viktig med økt oppmerksomhet på tiltak for å styrke vern av dyrket og dyrkbar jord i Innlandet.

Skogen

+

For å sikre verdiskaping, naturmangfold og karbonlagring for framtida, bør vi øke variasjonen i treslag og alder på trærne. Skogindustrien bør undersøke og utvikle muligheten for mer bruk av lauvskog.

For eksempel er edelløvskogen ikke bare viktig for det biologiske mangfoldet, men også godt tilpasset fremtidig klima ved å være varmekjær og stormsterk (kilde: NINA temahefte 77, 2020).

For driftsmetoder i skogen er det viktig å legge vekt på at livsmiljøer skal finnes over tid. Det vil si at man setter av nye for å ta over de som går ut som følge av skogens naturlige dynamikk. Videre er det viktig at man har tilstrekkelig med spredningskorridorer og at livsmiljøene ikke er for langt fra hverandre i avstand

Bærekraftig skogdrift

De senere årene har det blitt tatt grep for å sikre en mer bærekraftig skogdrift. I 2006 ble [Forskrift om bærekraftig skogbruk](#) vedtatt. Formålet med forskriften er å fremme et bærekraftig skogbruk som sikrer miljøverdier i skog, aktiv foryngelse og oppbygning av ny skog og god helsetilstand i skogen.

I dagens skogbruk er flatehogst den mest brukte hogstmetoden. Ved flatehogst frigjøres mye karbon som lagres under bakken.

Selektiv hogst

Selektiv hogst, kjent som plukkhogst, er et mer bærekraftig alternativ. Dette er fordi en vesentlig andel trær blir stående igjen etter fullført hogst, og livsgrunnlaget ivaretas. Under 10 % av dagens hogst er plukkhogst. På den andre siden kommer selektiv hogst med økte kostnader, og den er ikke en like effektiv driftsform.

Ved å finne driftsmetoder som er effektive og bærekraftige, vil vi kunne fortsette å utnytte det skogen gir oss, samtidig som at vi sikrer ressursene for årene fremover. Skogen vil også kunne fortsette å være et karbonlager og en viktig hjelp fremover i kampen mot klimaendringer og for reduksjon av klimagasser.

Vannet

Innlandet har et totalt vannareal på 2728 km² og totalt 69 408 km elv.

Mange interesser og ressurser er knyttet til vann, blant annet drikkevann, energiforsyning, matauke, fritid og rekreasjon. 7 % av Norges årlige produksjon av vannkraft kommer fra Innlandet.

For å sikre de samme ressursene i fremtiden er det viktig med en bærekraftig forvaltning som sikrer god vannkvalitet.

Du kan lese mer om viktigheten av rent vann HER. Hvor er lenken? (lenketeksten må endres)

Utmark, jakt og fiske

På landsbasis kan vi anslå at råvarer verdt opp mot 6,5 milliarder kroner årlig hentes ut fra utmarka før videre bearbeiding. Samtidig er det et stort uutnyttet inntekts- og sysselsettingspotensial i utmarka (kilde: [NIBIO-rapport 2021](#)).

Jakt og fiske er en viktig ressurs for både matauke og rekreasjon, samtidig som det kan være nødvendig for å regulere bestander. For noen arter og geografiske områder settes det kvoter ut fra forvaltningsmål, som tar hensyn til bæreevnen for arten og andre samfunnsinteresser. I fastsettingen av kvoter må man også ta hensyn til blant annet variabel påvirkning av predasjon (at dyr spiser hverandre), konkurranse med andre arter og endret klima.

Hjortevilt er en stor ressurs

Avskytingsstrategier for elg og hjort har betydning for størrelsen på de ulike jaktproduktene (antall dyr, mengde kjøtt, antall trofédyr), og at det ikke finnes én avskytingsstrategi som maksimerer alle jaktproduktene samtidig. En forvaltning rettet mot større viltbestander vil kunne øke rekrutteringen og samfunnsaksepten til jakt, økt selvforsyning og mer allsidig bruk av utmarka. Særlig hjorteviltet er en stor ressurs som kan bidra til å skape flere arbeidsplasser i distriktene (kilde: [NINA-rapport nr. 1701 - 2021](#)).

Elg er den viltarten som har størst økonomisk betydning av viltartene i Innlandet. I jakt sesongen 2022 ble det felt 7672 elg i fylket. Dersom man forutsetter gjennomsnittlig slaktevekt på 120 kg per dyr og en kilopris på 85 kroner, gir avskytingen av elg i Innlandet i 2022 en førstehånds kjøttverdi på over 78 millioner kroner. Jakt har store ringvirkninger som er vanskelig å kvantifisere, deriblant positiv innvirkning på utøvernes helse både fysisk og psykisk.

En storviltjeger har samlede kostnader på i overkant av 2200 kroner per dag utøvd jakt. En småviltjeger har i samme undersøkelse et beregnet dagsforbruk på 1537 kroner. Tallene er gjennomsnittlige summer på landsbasis (kilde: [Andersen og Dervo, 2019](#)).

Viktig å øke verdiskapningen

Samarbeid og profesjonalisering er viktige tiltak for å øke verdiskapningen. I dette ligger det blant annet mer kobling mot reiselivet, i tillegg til en tydeligere sammenheng mellom bestandsforvaltning og næringsutvikling. Økt verdiskapning fra viltressursene må samtidig balanseres opp mot allmennhetens tilgang til jakt og påvirkningen på andre samfunnsinteresser som skogbruk, landbruk og samferdsel (kilde: [Handlingsplan for næringsutvikling basert på høstbare viltressurser](#)).

Dagsforbruket til innlandsfiskeren på landsbasis er beregnet til 832 kroner. Nasjonalt kan det samlede forbruket av varer og tjenester i forbindelse med innlandsfiske beregnes til i overkant av 2,1 milliarder kroner, 600 millioner kroner høyere enn forbruket til jakt. Innlandet utgjør en betydelig andel av denne summen. (kilde: [Andersen og Dervo, 2019](#)).

Slipper fisken ut igjen

I forbindelse med fiske har «catch and release» blitt en populær metode. Dette innebærer at fisken som fanges blir sluppet ut i vannet igjen. Metoden er omdiskutert og motstandere peker på dyrevelferd som hovedargument, hovedsakelig fordi sår og skader fra kroker kan resultere i infeksjoner og/eller svekket tilstand.

På den andre siden gir «catch and release» muligheten til fiske uten at det blir for store innhogg i bestanden. Samtidig vil viktige gytefisker som fanges settes ut igjen, og fisket vil derfor ha en mindre påvirkning på rekrutteringen.

Beiteressursen

+

Beiteressursene er en viktig del av jordbruket i Innlandet. Beitekapasiteten er vurdert å være 22 473 km², og beregninger viser at kun 50 % av potensielt utnyttbart beite er utnyttet i dag.

[Les mer om beitebruk](#)

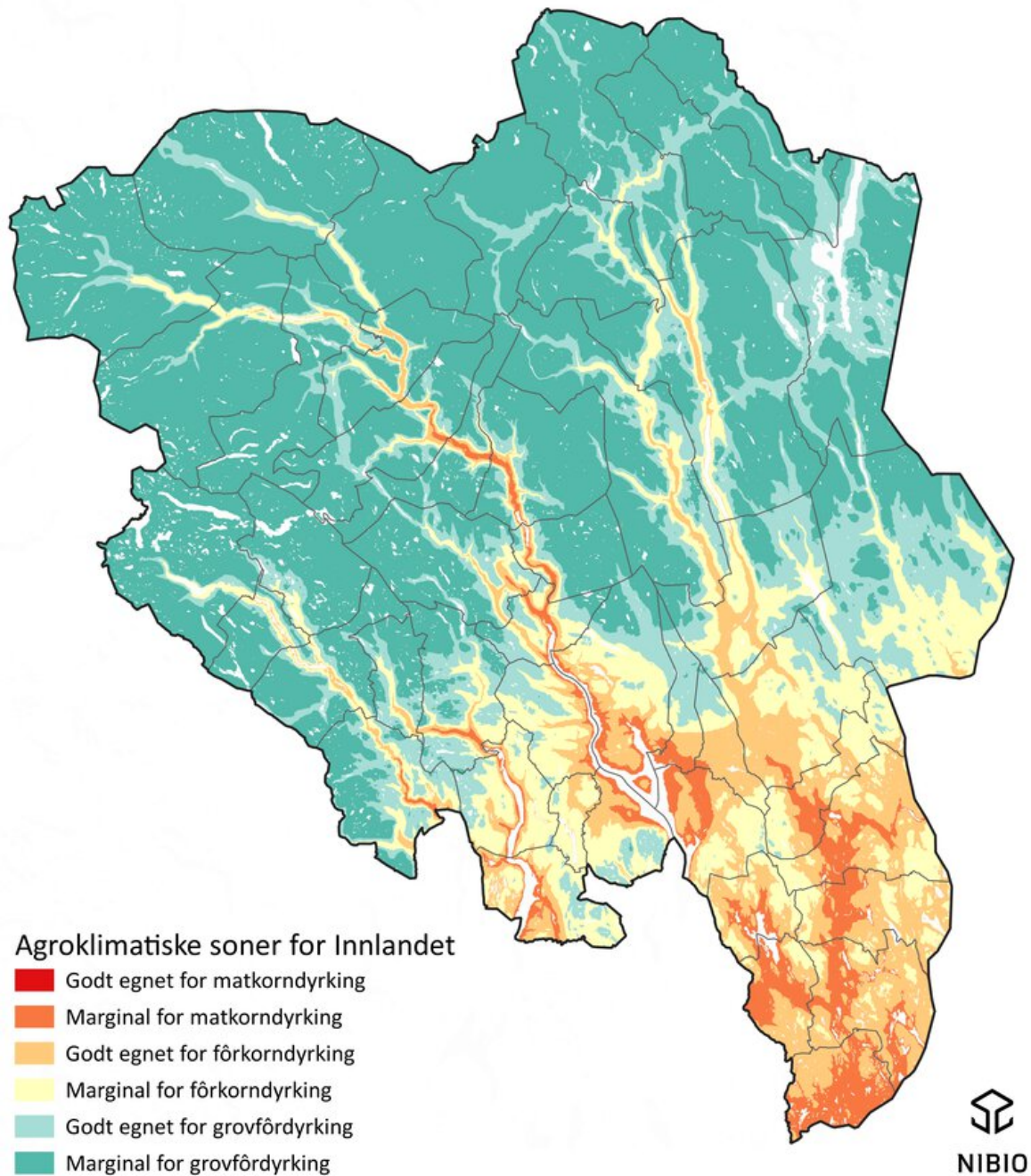
3.6 Grønn omstilling i landbruket

Innlandet er Norges matkammer. Sammen med våre store skog- og beiteressurser gir dette muligheter. For å møte de store samfunnsutfordringene vi står ovenfor, kreves det økt satsing på bioøkonomi, sirkulærøkonomi og fokus på grønn omstilling i landbruket. Dette vil være med å legge til rette for et levedyktig, stabilt og bærekraftig landbruk i hele Innlandet.

Innlandet er viktig for Norges matproduksjon

Innlandet er landets største jordbruksfylke målt i verdiskaping, er landets største potetfylke og nest største kornfylke, har flest dyr på utmarksbeite og flest setre i drift, samt komplette verdikjeder for mjølk, kjøtt, egg, korn,

potet og grønnsaker. Innlandet er derfor viktig for Norges matproduksjon, matsikkerhet og beredskap.

Figur XX Agroklimatiske soner i Innlandet (NIBIO 2022)

Foto: NIBIO 2022

Store skogressurser

Vi har store skogressurser, og den årlige tilveksten er på 5,8 millioner kubikkmeter. En aktiv satsing på skogkulturarbeid er viktig for å fortsette den positive utviklingen. Vi hogger rundt 4,5 millioner kubikkmeter per år i skogene våre, med en førstehandsverdi på om lag to milliarder kroner. Dette gir over 1800 sysselsatte i skogbruket, og med trelast og trevareindustrien gir skogen grunnlag for over 5000 arbeidsplasser spredt rundt i

hele fylket. Innlandet har over 40 prosent av Norges avvirkning og nesten 30 prosent av landets produktive skogareal. Skogen har derfor en nøkkelrolle i den bioøkonomien, sirkulær økonomi og grønne omstillingen, og har stor betydning for næringsutviklingen i Innlandet.

Grønn omstilling av jordbruket

Satsingsområder for grønnomstilling av jordbruket er

- å sikre god jordhelse. Produksjonsgrunnlaget og arealene for matproduksjon skal bli ivaretatt. Sentrale faktorer er
 - jordas evne til å lagre og drenere vann, hindre avrenning av næringsstoffer og jord fra jordbruksarealer til vassdrag
 - jordas evne til å motstå tørke og erosjon
 - binding av karbon i jorda
 - å opprettholde biomangfold
 - økologiske prinsipper i konvensjonelt landbruk
- å opprettholde aktiv seterdrift som vil bidra til å ivareta naturmangfold
- å sikre god utnyttelse av beiteressursene i utmark
- omlegging til fornybar energi i landbruket fra fossil energi. Dette bidrar til mindre klimagassutslipp ved oppvarming og ved bruk av maskiner i landbruket.
- at jordbruket kan bidra i sirkulære energiløsninger. Bruk av husdyrgjødsel til produksjon av biogass på gårder kan gi strøm og varme. Husdyrgjødsel kan inngå i industrielle biogassanlegg. Da kan gassen erstatte fossile oppvarmingskilder og fossilt drivstoff.
- å bidra til innovasjon, utvikling og forskning innen teknologi- og prosessutvikling i landbruket. Dette kan bidra til optimalisert produksjon, økonomi, agronomi og økt bærekraft i landbruket.

Fremtidens skogbruk

På landsbasis bidrar skog og arealregnskap nå med netto binding av CO₂-ekvivalenter på nesten 28 millioner tonn. På lang sikt kan dette økes med høyere innsats av viktige klimatiltak i skogen.

Siden Innlandet utgjør 26 prosent av det produktive skogarealet i landet, er det viktig at Innlandet går foran i dette arbeidet. Det er samtidig viktig å være bevisst på tidsperspektivet rundt binding av CO₂. Tiltak som på kort sikt gir negativ effekt, vil kunne gi positiv effekt på lang sikt. På samme måte vil det å unngå hogst gi positiv effekt for karbonbinding på kort sikt, men på lang sikt vil virkningen være negativ. Den beste kombinasjonen er bruk av skogen til produkter som lagrer karbon i lang tid.

Et endret klima vil påvirke både skjøtsel og drift av skogen. Varmere klima gir bedre vekst, men mildere og våtere sammen med tørre perioder utfordrer driftsforhold og øker risiko for klimaskader. Produksjonsskogen må i framtida tilpasses mer ekstremvær.

Vernet produktivt skogareal etter naturmangfoldloven er 3,6 prosent. Totalt vernet skogareal er 4,8 prosent. En del områder er også i praksis vernet siden de ikke er drivverdige på grunn av utfordrende topografi. Det er et nasjonalt mål at 10 prosent av skogarealet skal vernes. I 2023 ble den mest offensive miljøstandarden i skogbruket noen gang vedtatt av skog-organisasjonene i felleskap med de fleste miljøvernorganisasjonene i Norge.

Strategier og tiltaksplaner

Flere tiltak og satsningsområder for grønn omstilling i landbruket kan du lese om i disse strategiene og tiltaksplanene:

- [Klimaplanen for landbruket](#)
- [Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet \(PDF, 2 MB\)](#)
- [Tiltaksplan for skog](#)
- [Bioøkonomistrategien \(PDF, 18 MB\)](#)
- [Regional plan for klima, energi og miljø](#)
- [Regionalt miljøprogram](#)
- [Innlandsporteføljen](#)
- Nytt kunnskapsgrunnlag i landbruket (under utarbeiding)
- [Skogstandarden](#)

3.7 Et sirkulært samfunn

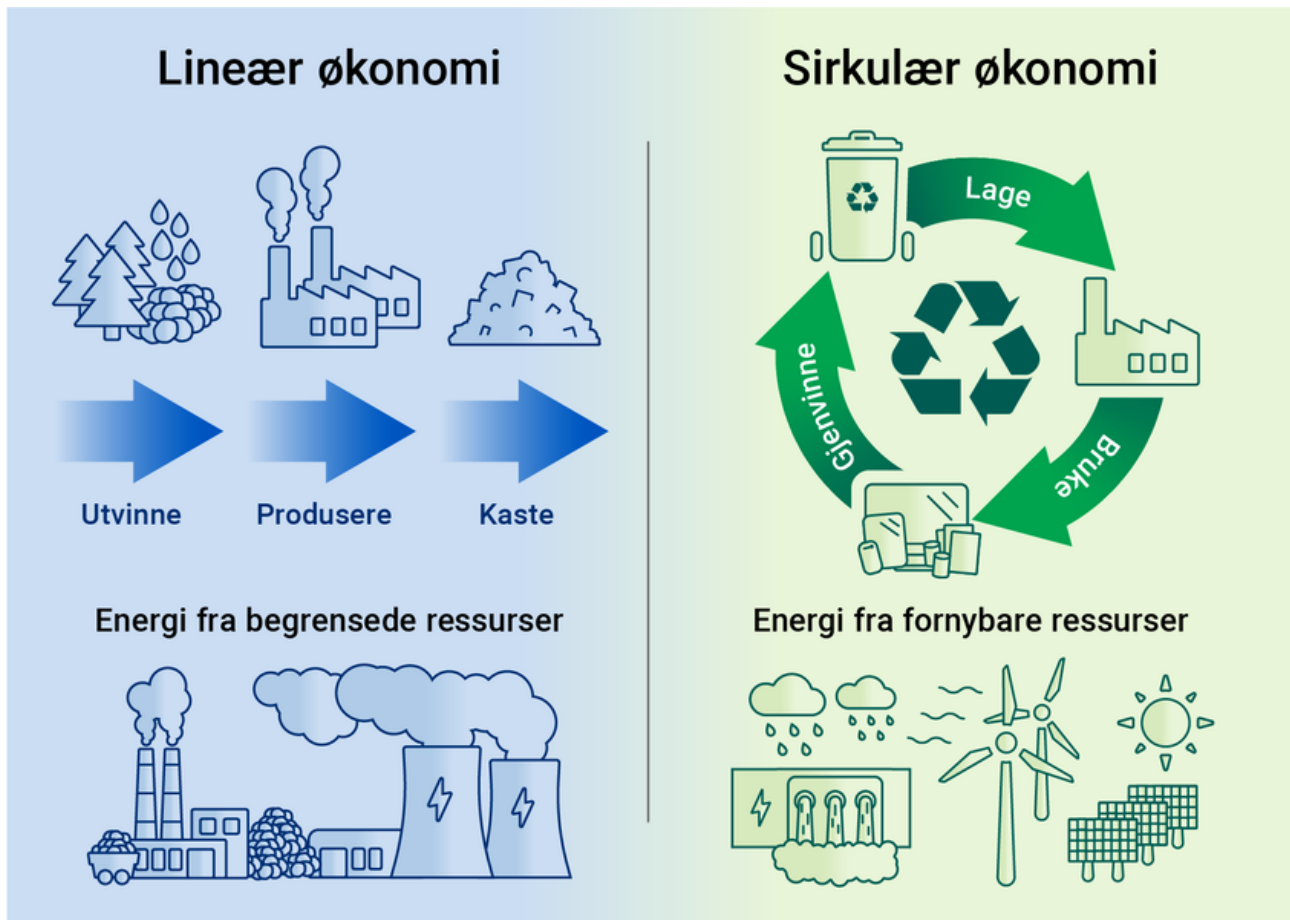
Et sirkulært Innlandssamfunn har bærekraftig forbruk og produksjon. Vi jobber mot dette gjennom større grad av delingsøkonomi, bærekraftig forvaltning og bruk av naturressursene våre, en tettere kobling mellom bioøkonomien og den sirkulære økonomien ved utnyttelse av restmaterialer og gjenvinning.

Hva er sirkulær økonomi?

Sirkulærøkonomi handler i hovedsak om å få mer ut av mindre ressurser. En mer sirkulær vare krever uansett like god kvalitet og bør ikke ha høyere pris enn sine lineære konkurrenter for å være økonomisk bærekraftig og konkurransedyktig (kilde: [Norges Handelshøyskole](#)).

Miljødirektoratet sier at i en sirkulær økonomi må produktene vare så lenge som mulig, repareres, oppgraderes og i større grad brukes om igjen. Når produktene ikke kan brukes om igjen, kan materialene gjenvinnes og brukes i andre produkter.

Direktoratet beskriver også digitalisering og delingsøkonomi som en viktig brikke i en mer sirkulær verden. Det offentlige kan gå foran ved å velge mer sirkulære tjenester og produkter i sine offentlige innkjøp.

Dele, leie eller låne

Delingsøkonomi handler om at vi kanskje i større grad skal dele på produkter og leie av hverandre, eller fra utstyrshubber. En hub kan også beskrives som et nav eller et knutepunkt.

Dette er i stedet for at alle skal kjøpe det de trenger kun noen ganger, og som da for det meste av tiden står i boder og støver ned. Konseptet BUA blir nå stadig mer populært og finnes i mange kommuner i Innlandet. På BUA kan hvem som helst låne utstyr de trenger til fritidsaktiviteter i opp til en uke (kilde: bua.no).

Også deling mellom private som bildeling (f. eks. no.getaround.com) eller deling av utstyr (f. eks. hygglo.no) brukes av mange, også i Innlandet i dag.

Sirkulærøkonomien gir muligheter

Ifølge NHO er bioøkonomien og sirkulærøkonomi tett knyttet sammen. For Innlandet med store ressurser gjennom skog og landbruk viser de til behovet for sterkere kobling til havbruket og sidestrømmene av materialer som også finnes der. Fiskeavfall, slam, avkapp fra skogbruket og husdyrmøkk kan alle være ressursstrømmer til nye produkter som biogass, gjødsel og lignende.

I [Innlandsporteføljen](#) har man sett at sirkulærøkonomien er viktig og at flere virksomheter som samles rundt større felles lokaliteter eller hubber, vil gi flere muligheter for sirkulære materialstrømmer på tvers av aktører. Klarer disse hubbene å utnytte potensialet i å utnytte hverandres ressurser, kan det bli et stort konkurransefortrinn i fremtiden for Innlandet.

Slik får vi sirkulærøkonomi i Innlandet

Vi må reparere og bruke igjen

Hvorfor har vi ikke gjort dette før?

Vår gode økonomi har kanskje strengt sagt gjort oss litt fantasiløse.

Hvis mange har mye av alt, er det kanskje ikke behov for å begrense ressursbruken.

I et lengre perspektiv er effektiv ressursutnyttelse både viktig og nødvendig for å skape konkurransedyktige produkter.

I den lineære økonomien vi lever etter i dag har veldig mange produkter kort levetid. Ofte kastes produkter selv med minimale skader, fordi det er enklere og tidvis billigere å kjøpe nytt. Mange ser at dette er svært negativt.

Vi må begynne å reparere klær og holde utstyr i stand så det holder lenger. Her har vi kanskje også mye kompetanse blant den eldre delen av befolkningen i Innlandet, og det er potensial for deling av kunnskap på tvers av generasjoner.

Lokale aktører som Sirkula har satset stort på gjenbruk og reparasjon med sitt nye moderne senter Resirkula i Hamar. Flere aktører, eksempelvis turistforeninger, har nå også tilbud om syere, så folk kan levere ødelagte turklær og få disse reparert eller redesignet. Det kommer også stadig flere som satser på salg av brukte ting og klær på nye måter.

Vi må kaste mindre hjemme

I den lineære økonomien blir det ekstremt mye avfall og ofte blir mange produkter solgt billig med kort holdbarhet. Følgen av dette er mye husholdningsavfall.

For å oppnå en større grad av gjenbruk, må vi ha konkret handling fra alle aktører og kanskje strengere regler og retningslinjer. Sirkulærøkonomi handler i stor grad om å kutte unødvendig forbruk som egentlig kan være ganske

enkelt! Så blir det litt mer komplisert å designe smartere produkter og samtidig beholde en konkurransedyktig pris.

Litt avhengig av ulike typer materialer og produkter er det mulig å designe nye varer som er rigget for lengre varighet. I tillegg bør det være gode reparasjonsmuligheter, med en flerbrukstanke og mulighet til gjenbruk i nye materialstrømmer.

Vi må ha en effektiv og sirkulær arealbruk

Et eksempel på effektiv og sirkulær arealbruk er grønnstruktur i bygdene. På en del felter fortsetter vi å utvide byggefelt og lage hager og bygg akkurat slik vi har gjort siden 80-tallet.

Det hjelper ikke å legge et solpanel på taket, ha vannbåren varme fra solfanger eller å bore etter grunnvarme til oppvarming alene. Disse smarte tiltakene må gjøres samtidig som man tenker nytt om knutepunkt, arealplaner, deleløsninger for transport og utstyr og flere smarte løsninger som vi kanskje ikke kjenner enda.

Skal vi egentlig ha store hager med flate, lite mangfoldige, gressplener?. Trenger vi å hugge ned all naturlig vegetasjon for å lage et gjennomsyret urbant miljø?

Å tenke sirkulært handler om å tenke helhetlig, og se etter nye måter å planlegge, bygge og gjennomføre prosjekter på. Innlandet har store muligheter med våre enorme natur- og jordbruksressurser.

3.8 God vann- og luftkvalitet

I Innlandet har vi mye vann med god kvalitet og luft som ikke er forurensset. Dette gir de fleste innbyggere god drikke- og badevannskvalitet, mulighet for alle typer friluftsliv, sunn matproduksjon, et rikt og naturlig arts mangfold og god helse.

[Les mer i kapittel 3.1 Forurensning](#)

I områdene vi ser at elver, bekker og sjøer har for dårlig vannkvalitet må vi gjennomføre tiltak. Oslofjorden har også for dårlig miljøtilstand, og vannet som kommer fra Innlandet er med å påvirke dette. Tiltak må også gjøres for å sikre best mulig luftkvalitet. Lokalt er dette særlig viktig for å begrense mengden svevestøv vi puster inn.

Drikkevann

Drikkevann er alle former for vann som enten ubehandlet eller etter behandling skal drikkes, brukes i matlaging, til andre husholdningsformål eller i næringsmiddelforetak der det stilles krav om bruk av drikkevann. Drikkevann omfatter ikke rent vann og rent sjøvann som definert i næringsmiddelhygieneforskriften.

I Innlandet har om lag 70 % av befolkninga drikkevann fra større kommunale vannverk. Resten av befolkningen har i dag sin egen, private vannforsyning. For landet totalt er det 10 % som har privat vannforsyning.

I Norge har vi i stor grad overflatevann som drikkevannskilde. I Innlandet får hele 54 % av befolkningen drikkevannet sitt fra grunnvann (SSB).

[Drikkevannsforskriften](#)

Tiltak for bedre luftkvalitet

Det er kommunen som er forurensningsmyndighet for lokal luftkvalitet. Flere kommuner har satt i verk en rekke tiltak for å bedre den lokale luftkvaliteten.

I tillegg gjør andre forurensere, kalt anleggseiere, som for eksempel Statens vegvesen, også tiltak for å bedre luftkvaliteten.

Eksempler på tiltak mot svevestøv

+

- restriksjoner på bruk av piggdekk
- hastighetsreduksjoner
- renhold og støvdemping av veier
- utskiftning av gamle vedovner
- begrense spredning av svevestøv fra anleggsplasser

Eksempler på tiltak mot NO2

+

- tids- og miljødifferensierte bompenger
- tiltak som fører til færre biler med eksosutslipp
- tiltak som fører til mindre biltrafikk

Trafikkreduserende tiltak som gjøres med tanke på å redusere klimagassutslipp, støy eller øke framkommeligheten for kollektivtrafikken, vil også redusere NO2-nivåene.

Tiltak for et godt vannmiljø

For å bevare og forbedre vannkvaliteten må vi hele tiden forebygge og gjøre tiltak på en rekke områder:

Arealplanlegging

+

Plan- og bygningsloven må brukes aktivt til å inkludere vannmiljø i areal- og samfunnsplanleggingen og i den utøvende saksbehandlingen. Forebyggende arbeid gjennom hensyn i overordnet planlegging vil være den billigste og mest effektive måten å bevare godt vannmiljø for fremtiden.

Vegetasjonssoner langs vann og vassdrag

+

Kantvegetasjon langs vann og vassdrag er en viktig del av vannets økosystem. Det er svært viktig for det biologiske mangfoldet og dermed også for den økologiske tilstanden i vannforekomstene. De har mange viktige funksjoner og gir nødvendige økosystemtjenester i samfunnet.

Forringelse av kantvegetasjon langs vann og vassdrag er en pågående trussel mot vassdragsnaturen. Kantsoner med vegetasjon kan bidra til jordvern, hindre erosjon og avrenning av næringsstoffer, fremme naturmangfold og friluftsliv og bidra til et mer klimarobust vassdrag. Gjenåpning av avstengte sideløp og flommarker kan bidra positivt til naturmangfold, samtidig som det gir bedre naturlig flomdemping.

Landbruk

+

Jord og skogbruket er viktige næringer i Innlandet. Avrenning fra jord og skogbruk kan føre til at det tilføres næringsstoffer, organisk materiale og jordpartikler til vannet. Dette bidrar til algeoppblomstring og tilslamming av vann og vassdrag, og påvirker leve- og oppvekstvilkår for fisk og andre arter i vannet. Fosfor er begrensende faktor i ferskvannsføremønstre, mens nitrogen er begrensende i vannforekomstene langs kysten. Innlandet må ha fokus på nitrogen siden vannet drenerer til Oslofjorden som har store utfordringer på grunn av nettopp nitrogen. I jordbruket er det derfor viktig med tiltak for å begrense avrenning.

Eksempler på tiltak i landbruket:

- Regionalt miljøprogram
- skogstandarden

Avløp

+

Utslipp og lekkasjer av avløpsvann gir økt tilførsel av næringsstoffer og organisk materiale til vannet. Forurensning fra avløp fører også til utslipp av bakterier og parasitter som kan gjøre vannet uegnet for bading og andre bruksformål.

Tiltak for å begrense forurensning fra avløp:

- sekundært rensetrinn i store anlegg
- oppgradering av eldre renseanlegg
- oppgradering av avløpsnett
- plassering av pumpestasjoner
- overvann ledes ikke til avløpsnett

Samferdsel

+

For veitransport er den vanligste påvirkningen diffus avrenning og utslipp fra transport og infrastruktur knyttet til vei.

Overvann

+

Overvann er vann som renner av på overflaten som følge av regn og smeltevann. Kraftig nedbør og fortetting kan skape stor og hurtig avrenning med fare for erosjon og skader på bygninger, infrastruktur og vassdragsnatur.

Urban utvikling med nedbygging av naturlig terreng til fordel for byer, tettsteder, veier og andre tette flater gjør at nedbør ikke lenger kan infiltrere naturlig, men heller renner av på overflaten. Avrenning fra vei og tette flater kan også medfører at forurensede stoffer og mikroplast havner på avveie.

Klimaendringene medfører at vi må tilpasse oss kraftigere og økt nedbør, og fører til at rennende vann trenger mer plass i landskapet. Effekten av «vann på avveie» og håndtering av overvann har fått en større bevissthet i mange kommuner, og aktualiserer viktigheten av arbeidet med sanering av det offentlige avløpssystemet. God arealplanlegging, bruk av lokal overvannshåndtering (infiltrasjonsløsninger mv.) og bevaring av eksisterende kantsoner og våtmark nær og langs vassdrag bidrar til å opprettholde vassdragets evne til selvrensing. I tillegg bidrar det også til å opprettholde eller forbedre vassdragets flomkapasitet. God overvannshåndtering bidrar til å løse utfordringene der de oppstår, i stedet for å forskyve/flytte problemet nedstrøms i vassdraget.

Det bør legges til rette for at minst mulig overvann går inn i avløpsrør. Dette gjøres ved å håndtere overvannet på overflaten gjennom trinnvis flomdemping, infiltrasjon, åpne dammer og trygge flomveier med utslipp til resipient. Det blir enda viktigere å ta vare på kantvegetasjon, våtmarksområder, åpne bekker og sideelver og redusere bruken av harde overflater (asfalt, stein, m.m.) i utsatte områder. Å forankre prinsipper om lokal overvannshåndtering i overordnede kommunale planer, som kommuneplanens arealbestemmelser, er spesielt viktig. NVE har utarbeidet en veileder for håndtering av overvann i arealplaner. [Du finner veilederen i håndtering av overvann her.](#)

Restaurering og forebygging

+

FN har erklært at 2021-2030 skal være verdens tiår for restaurering av økosystemer. Det er med andre ord ikke nok å bevare natur – vi må også restaurere. Restaurering av vassdrag og vassdragsnatur er svært viktige tiltak for å bedre vannmiljøet. Særlig i områder påvirket av vannkraft, samferdsel, landbruk, overvann og flom.

Les mer i kapittel 3.5.8 Restaurering av natur

3.9 Klimatilpasning

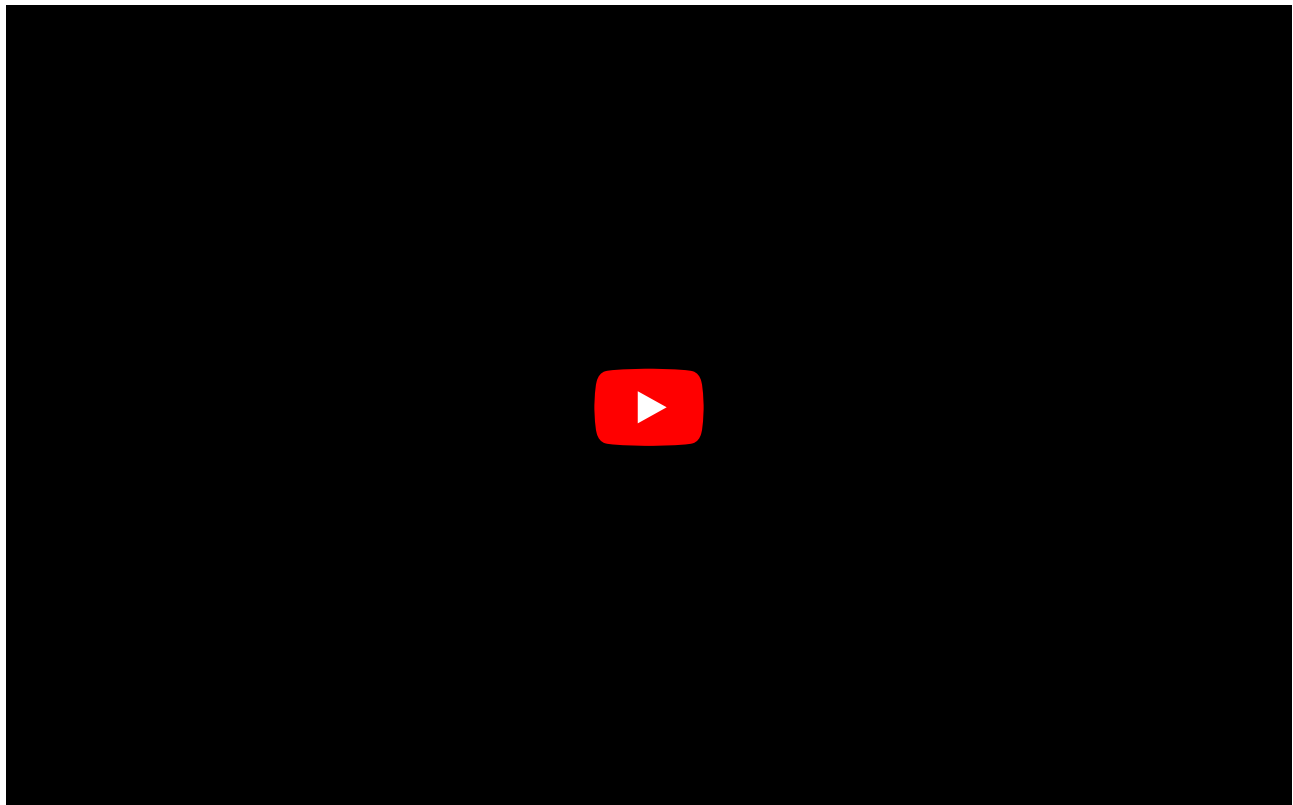
Klimaendringene påvirker oss, og vi må sammen jobbe for et mest mulig klimarobust innlandssamfunn. Siden klimaendringene påvirker alle deler av samfunnet betyr dette at alle samfunnsaktører må bidra for et klimatilpasset samfunn.

Kommunene er spesielt viktige i klimatilpasningsarbeidet, siden de håndterer mange av konsekvensene av klimaendringene lokalt. Det vil også være mye billigere å forebygge og ta hensyn til klimaendringer tidlig i planlegging og gjennomføring av tiltak, enn å reparere skader i etterkant.

Klimatilpasning handler om å forstå konsekvensene av at klimaet endrer seg og iverksette tiltak for på den ene siden å hindre eller redusere skade og på den andre siden utnytte mulighetene som endringene kan innebære.

Gjennom klimatilpasning forbereder og tilpasser samfunnet seg både på dagens og framtidens klima. Framtidige tiltak må forebygge de negative konsekvensene og utnytte de positive konsekvensene klimaendringene gir. Ansvaret ligger hos oss alle, både myndighetene, næringslivet og enkeltpersoner. I juni 2023 la regjeringen fram en ny stortingsmelding om klimatilpasning: [Klima i endring – sammen for et klimarobust samfunn](#)

+ statlige planretningslinjer?

Det viktigste tiltaket for å redusere klimaendringene er å redusere utslippet av klimagasser. Samtidig må vi tilpasse alle deler av samfunnet til et endret klima.

[Les mer i kapittel 3.10 Klimagasser skal reduseres](#)

Vi må være forberedt

Klimaendringene fører til at vi må være forberedt på at værrelaterte hendelser kan skje på andre steder og på andre tider av året enn vi er vant til, og at de kan skje oftere.

I Innlandet forventer vi at episoder med kraftig nedbør vil øke vesentlig både i intensitet og hyppighet i framtiden. Vi må forvente flere og større regnflommer og mer vind. I mindre bekker og elver må vi forvente en økning i flomvannføringen. Utfordringer med overvann vil bli større enn i dag.

Dette påvirker samfunnssikkerheten vår ved økt fare for jord-, flom- og sørpeskred. Høyere temperaturer og økt fordamping vil føre til økt sannsynlighet for tørke og skogbrann om sommeren. I [Regional plan for samfunnstryggleik](#) er naturfare og klimaendringer beskrevet nærmere.

Mer nedbør og større risiko for naturfare vil påvirke viktige sektorer i Innlandet, men vi må også evne å se og utnytte mulighetene et endret klima gir.

[Les mer i kapittel 3.3 Klimaendringer og klimagassutslipp](#)

[Mer om klimaendringer på Norsk klimaservicesenter](#)

Slik forbereder vi oss og utnytter et endret klima

Framtidsrettet arealplanlegging

+

Vi tar hensyn til et uforutsigbart klima med mye nedbør i arealplanlegging. Dette er et viktig verktøy for å hindre og begrense skader.

Kunnskap, formidling og samarbeid om klimatilpasning

+

For å kunne ta hensyn til et endret klima må vi vite hvordan Innlandet vil bli i et endret klima. Vi må sammen ta i bruk eksisterende og utvikle ny kunnskap. Dessuten må vi sette sektorer og innbyggere i stand til å møte et nytt klima.

Nettverk for klimatilpasning i Innlandet er eksempel på en møteplass for kommunene i Innlandet. Nettverket skal øke oppmerksomhet, heve kompetanse og forbedre samarbeidet om klimatilpasning lokalt og regionalt i Innlandet. Nettverket driftes av en prosjektgruppe hvor NVE, Statsforvalteren i Innlandet, Kartverket Innlandet, KS, Hamar kommune, Rendalen kommune og Innlandet fylkeskommune deltar.

Gode kartløsninger, formidling av informasjon om klima og naturfare gjennom blant annet innlandsstatistikk.no og Klimapark 2469, deltakelse i forskningsprosjekter nasjonalt og internasjonalt, videreutvikling av Phusicos VR og samfunnsøkonomiske analyser av hvilke tiltak som bør prioriteres i et endret klima i Innlandet er viktig.

Forebygge skader i bebyggelse og infrastruktur

+

Innlandet opplever jevnlig hendelser som flom, skred, isgang, tørke vid og skogbrann. Eksempelvis kjenner vi mange sårbare punkter langs vassdragene, i bebygde områder og i infrastrukturen i fylket. Ofte finner vannet

nye veier når styrtregn treffer. Vi må derfor sikre det vi har av eksisterende infrastruktur og tettsteder, samtidig som vi tar hensyn til et framtidig klima i ny aktivitet og utbygging.

For å best mulig forebygge og handtere og forebygge er det viktig at vi prioriterer:

- sikring, varsling og rutinemessig forebygging
- ROS-analyser med klimarisiko
- arealplanlegging som tar hensyn til et framtidig klima (**naturfare og overvann**)?
- at alle relevante aktører må delta i sikringsprosjekter (**for eksempel kobling til handlingsprogram for fylkesveger ift prioriteringer**)?
- **naturfare i et framtidig klima?**
- lokal håndtering av overvann
- gode og tilgjengelige kart
- oppdatert kunnskap innenfor en rekke områder

Overvann som ressurs, naturbaserte løsninger og restaurering av natur

+

Robuste og velfungerende økosystemer leverer viktige økosystemtjenester som temperaturregulering, flomdemping, skred- og erosjonsforebygging, vannregulering og ivaretagelse av grunnvannet. Dette gjør at naturen og økosystemene er et viktig verktøy og at restaurering av natur og naturbaserte løsninger må vektlegges i klimatilpasningsarbeidet.

En naturbasert løsning benytter naturens egenskaper til å møte en utfordring, som å dempe flom eller overvann, stabilisere grunn og motvirke skred. Løsningen tar utgangspunkt i områdets naturlige utforming og bruker eller restaurerer eksisterende naturtyper og økosystemer eller etterligner disse. Også konstruerte løsninger som grønne tak eller vegger kalles naturbasert.

Eksempler på naturbaserte tiltak er grønne tak, regnbedd, parkområder med plass til regnvann til flommarksskoger, kantsoner og myrområde.

Klimatilpasset landbrukssektor

+

Landbruket vil oppleve store utfordringer knyttet til klimaendringene. Det forventes at ekstremnedbør og tørke vil vanskeliggjøre dyrkings- og innhøstingsforhold. Større mengder overflatevann kan gi økt fare for erosjon og avrenning, og skog og våtmark vil ha en viktig funksjon for å forhindre skred og flom. Klimaendringene forventes også å føre til økt forekomst av plante- og dyresykdommer som kan redusere produktiviteten. Samtidig kan et mildere klima med mer nedbør og lengre vekstsesong gi positive endringer med økt matproduksjon og mulighet for nye vekster.

Selv om vi vil oppleve mindre tørke enn mange andre land lengre sør i Europa, vil vi kunne oppleve år med tørke. Tørkeperioder vil kunne øke omfanget av skogbranner. Et endret klima vil også endre skogens vekst og dynamikk, og vil kunne ha både positive og negative effekter på skogens tilvekst og totalproduksjon. Ved å tilpasse skogbehandlingen kan vi minimere de negative effektene.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) har skrevet om klimatilpasning for jordbruk og skogbruk.

Økt nedbør og intense nedbørsepisoder fører til at vann- og avløpssektoren står ovenfor store utfordringer framover. Denne utviklingen vil kreve oppgradering av eksisterende ledningsnett og andre overvannstiltak som bidrar til at overvann ikke ledes til ledningsnettet.

Utfordringene med vannskader og tilbakeslag av avløpsvann i bygninger som følge av intense nedbørsituasjoner, er allerede store. Dette kan skyldes blant annet underdimensjonering og økt fortetting, som igjen fører til overbelastning av avløpssystemet.

Det er også registrert økte problemer med dårligere kvalitet på råvannet i drikkevannskilder som følge av økt temperatur, nedbør og avrenning (kilde: [Miljødirektoratet](#)).

3.10 Klimagasser skal reduseres

Utslipp av klimagasser kan måles gjennom klimafotavtrykket som er en sum av direkte og indirekte utslipp.

De direkte utslippene skjer innenfor et avgrenset geografisk område.

Indirekte utslipp kobles til forbruk av varer og tjenester som importeres inn til et geografisk område, mens utslippet skjer i et annet sted.

Innlandet har muligheter for å kutte i både indirekte og direkte utslipp, og politikerne må ta store beslutninger som fremmer reduksjon av klimagasser.

Klimamålet for Innlandet fylke er at vi skal redusere de direkte klimagassutslippene våre med minst 55 % innen 2030, i forhold til utslippene i 1990.

For å nå målet, må de direkte klimagassutslippene reduseres med om lag 5 % hvert år. I løpet av de siste tre årene har vi redusert utslippene våre med 6,3 % i alt. Klimamålet er ambisiøst, og man må gripe alle muligheter til å redusere utslippet. Forskjellen vi som enkeltpersoner kan gjøre er stor.

I 2021 utgjorde de direkte utslippene i Innlandet 2,35 millioner tonn CO₂e. Sektorene "veitrafikk", "jordbruk" og «annen mobil forbrenning» utgjorde til sammen 90 % av utslippene våre. [Les mer om dette i utfordringsavsnittet om klimaendringer og klimagassutslipp.](#)

Figuren under fra [Miljødirektoratet/Nibio](#) viser utslipp og opptak fra sektoren "skog og annen arealbruk".

Negative tall betyr opptak av klimagasser, mens positive tall betyr utslipp. Den stiplede linjen viser netto utslipp eller opptak.

2010 er startåret. I denne søylen vises utslippet eller opptaket som hver kategori har hatt dette året. For eksempel kan en skog ha vokst seg større og tatt opp karbon, mens bearbeiding av jord eller forråtnelsesprosesser av biomasse kan ha ført til utslipp.

I løpet av perioden fra 2010 til 2015 kan det ha vært bruksendringer på noe areal. For eksempel kan noe skog ha blitt ryddet for å bygge hus. Tallene for 2015 inkluderer derfor både data for arealene slik de foreligger dette året, samt utslipp og opptak som finner sted i forbindelse med *overgangen* fra en arealbrukskategori til en annen (arealbruksendringer).

Løsninger for direkteutslipp

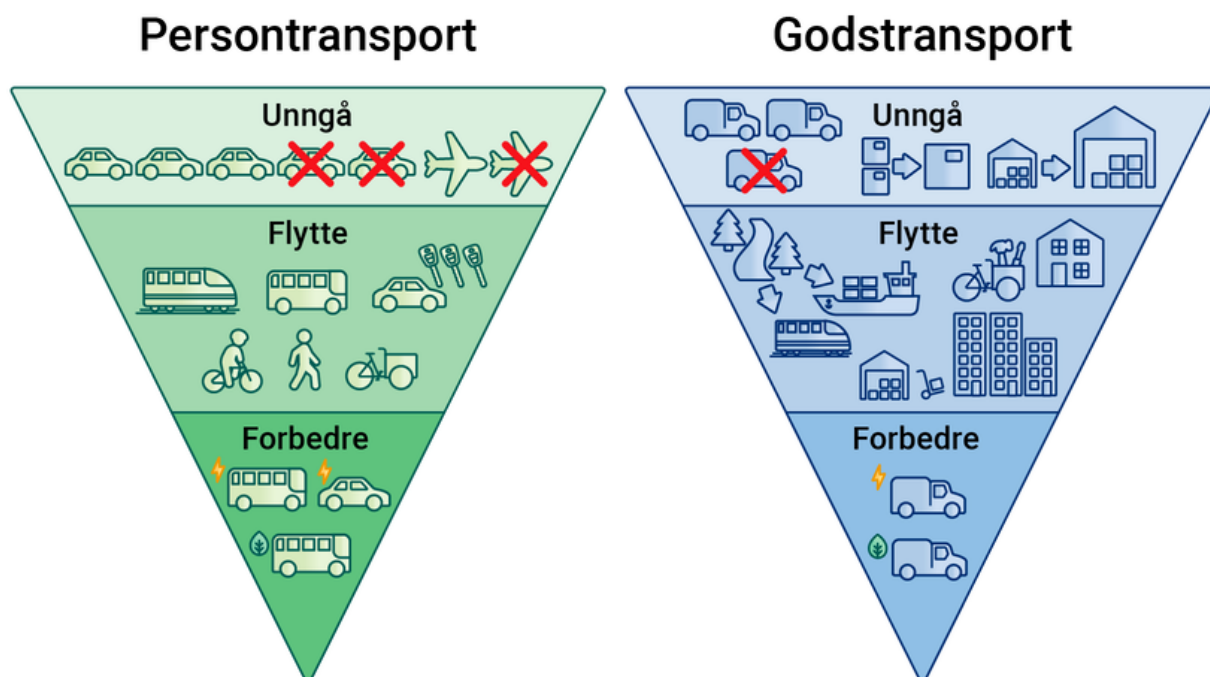
Mange tiltak må igangsettes for å nå målene innenfor de tre største utslippssektorene i Innlandet. De viktigste og mest kraftfulle tiltakene er som følger.

Veitrafikk

+

Å redusere reisebehovet vil gi størst effekt på utslippene fra transportsektoren og bør derfor være det viktigste målet for veitrafikken. Sekundært må vi også kutte utslipp fra reiser som fortsatt er nødvendige ved å forbedre eksisterende teknologi og transportmetoder.

Unngå, flytte, forbedre-rammeverket (UFF) fra FNs bærekraftspanel er et konsept for å tilfredsstille transportbehovet i samfunnet, samtidig som hensynet til klima og miljø ivaretas.

UFF-pyramiden fra FNs bærekraftspanel (unngå, flytte, forbedre-rammeverket)

Redusere reisebehovet

+

Tiltak som vil bidra til å redusere reisebehovet i Innlandet er blant annet:

- Helhetlig arealplanlegging for å redusere privatbilbruk og legge opp til mer bruk av mer sykkel og gange og kollektivtransport.
- Sørge for å nå statens nullvekstmål i trafikken, det vil si at all vekst i persontransport skal skje ved hjelp av sykkel, gange og kollektiv.
- Spre inspirerende og motiverende holdningskampanjer for å velge å reise kollektivt, sykkel og gange. Å skape indre vilje til å endre reisevaner er avgjørende for å få til det grønne skiftet.
- Gjennomføre tiltak og aktivt følge opp handlingsplaner i eksisterende planer og strategier.

Les mer om betydningen av å redusere reisebehovet i avsnitt 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn

Redusere utslipp fra nødvendig vegtrafikk

+

Tiltak for å redusere utslipp fra veitrafikk er blant annet:

- Følge opp statens mål om å fase ut salg av nye fossilbiler innen 2025.
- Etablere energistasjoner for elektrisk/hydrogen/biodrivstoff slik at tungtransporten også blir fossilfri innen kort tid.
- Etablere tilskuddsordninger for næringsdrivende som investerer i nullutslippskjøretøy.

- Overføre en stor del av godstransporten fra vei til jernbane ved å ruste opp jernbanenettet framfor å bygge ut motorveier.

Landbruk

+

Vi kan få et mer klimavennlig jordbruk ved å følge opp [«Intensjonsavtalen mellom jordbruket og regjeringen for reduserte klimagassutslipp»](#) og ved å legge til rette for at vi når målene i [Landbrukets klimaplan](#). Følger man opp tiltakene i denne planen vil man kunne redusere mellom 4-6 millioner CO2-ekvivalenter fram til 2030 på landsbasis. Intensjonsavtalen gjelder for perioden 2021-2030, og er utgangspunktet for statens klimaarbeid i jordbrukssektoren.

Avtalen innebærer blant annet at regjeringen vil jobbe for å redusere matsvinn, samt tiltak innen blant annet avl, transport, oppvarming, gjødselhåndtering og bruk av ny teknologi.

Etableringen av Bionova i Innlandet er også en viktig pådriver for å bidra til reduksjon av klimagassutslipp og økt opptak og lagring av karbon i jord på gårdsnivå. De bidrar også til en økt verdiskapning gjennom en mer ressurseffektiv og sirkulær bioøkonomi.

Annen mobil forbrenning

+

Utslipp fra annen mobil forbrenning kommer fra alt utsyr som går på avgiftsfri diesel; anleggsmaskiner, traktorer, aggregat og så videre. Utslippene i denne sektoren omfatter derfor aktivitet innen bygg og anlegg, jordbruk og annen næringsvirksomhet.

For å redusere utslipp fra denne sektoren består løsninger å gå over til bærekraftig drivstoff som biogass, hydrogen og elektrisk på alle typer innen mobil forbrenning.

Dette kan eksempelvis gjøres ved å:

- stille krav til fossilfrie og utslippsfrie byggeplasser i Innlandet
- øke produksjonen av avansert biodrivstoff for å øke markedsandelen av dette produktet
- forbedre logistikk og øke effektivisering på bygge- og anleggsplasser
- satse på nye løsninger som bruk av mobile batteri-konteinere til å lade elektriske maskiner, på anleggsplasser der det er lite strøm
- nullutslippsløsninger på jernbanen som benytter ikke-veigående anleggsmaskiner

Opptak av klimagasser

+

I innlandet er det større opptak enn utslipp av klimagasser. Dette skyldes at det er store opptak i hovedsak skog og andre arealer. På sikt kan dette endre seg, på grunn av lavere tilvekst av skog, myr og andre typer arealer som tildrar til karbonopptak.

For å snu trenden må vi iverksette tiltak som øker karbonopptaket i skog ved å bevare skogen og andre karbonrike arealer som myr og kutte utslipp fra annet arealbruk. Å ivareta og skjøtte de produktive

skogarealene vil være viktig for å beholde og øke opptak i skog. Dette må gjøres på en måte som ikke er til skade for økosystemene.

Løsninger for indirekte utslipp

Det indirekte utslippet fra Innlandet er mange ganger større enn de direkte utslippene. Det er her vi kan gjøre stor innsats der vi finne nye måter å forbruke varer og tjenester på, med mindre forbruk og mer gjenbruk. Gjenbruk av materialer og bygg kan være klimabesparende i det lange løp og vi må stille strengere krav til klima- og miljøhensyn i større anskaffelser.

Muligheter i Innlandet fylke

Regional plan for klima, energi og miljø har meislet ut strategier for hvordan vi skal oppnå reduksjon av klimagassutslippet ved å:

- Videreutvikle innlandssamfunnets kompetanse innenfor klima, miljø og energibruk for å forsterke innsatsen med klimagassreduserende tiltak.
- Være pådrivere for å halvere utslippene fra vegtrafikken i Innlandet. Dette gjør vi ved å stimulere til smartere reisevalg, få flere til å gå, sykle og reise kollektivt, og ved å legge til rette for grønn nyttetransport, transportterminaler og -korridorer.
- Vi stiller krav om fossilfrie bygg- og anleggsplasser. Vi stiller også krav om rehabilitering før nybygging, og vi bygger med lavt klimafotavtrykk.
- Legge til rette for at målene i Landbrukets klimaplan kan nås.
- Legge til rette for at hele innlandssamfunnet gjør nødvendige forbruksendringer, slik at vi sammen får en reduksjon av forbruksbaserte utslipp.
- Forebygge avfallsproduksjon ved å øke andelen ombruk og materialgjenvinning, og sikrer god utnyttelse av avfall.
- Redusere nedbygging og omdisponering av skog, myr og andre karbonrike arealer. Vi forsterker arbeidet med skogtiltak for å øke opptaket av klimagasser.
- Øker den offentlige innkjøpskompetansen innen klima, miljø og energibruk, slik at offentlige innkjøp kan bli mer klima- og miljøvennlige.

3.11 Særegen natur- og kulturarv

Kulturarven i Innlandet er knyttet til landskapet og naturen. I klima og naturbetingelsene ligger forutsetningene og rammen rundt kulturarven.

Hva er kulturarv?

Noen steder er kulturarven synlig f. eks. i form av monumentale gravhauger, et stort gårdstun eller finnetorp med verneverdige bygninger, en gammel bydel eller et godt skjøttet seterlandskap. Da kaller vi det en materiell kulturarv.

Kulturarven trenger ikke være synlig. Landskapsformasjoner som det er knyttet sagn, tro og tradisjon til, tilhører også kulturarven. Tradisjonelt håndverk som er håndbåren og dermed utføres uten hjelp av tegninger, synes heller ikke. Da kaller vi det en immateriell kulturarv.

Både den materielle og den immaterielle kulturarven har fått sin form og sitt særpreg gjennom århundres vekslings mellom impulser utenfra og lokale forhold. Den immaterielle kulturarven er et kjennetegn ved den norrøne, sør-samiske, middelalderske, skogfinske og romani kulturen.

Kulturminneloven

+

Kulturminneloven ligger til grunn for forvaltning og bevaring av kulturarven.

I de områder der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng kalles dette kulturmiljø.

Formålet med kulturminneloven er å verne kulturminner og kulturmiljø som en del av vår kulturarv og identitet. Dette gjøres som et ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Lov om kulturminner

Ansaret for kulturminner

+

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta kulturarven som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for framtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Forvaltningen av kulturminner og kulturmiljø inngår i arealplanleggingen i kommunene gjennom plan- og bygningsloven og at kulturvernmyndighetene inkluderes gjennom forskrifter for eksempel ved tiltak i landbruket og energisektoren.

Plan- og bygningsloven

Hvorfor er kulturarven viktig?

Arkeologiske funn fra Innlandet

Brakteat fra folkevandringstiden
funnet i Hamar.

Foto: Nils Wulfsberg.

Gullperle fra eldre romertid
funnet i Stange.

Foto: Kristian Thoresen

Smykeanheng (berlokk) fra
eldre romertid funnet i
Ringsaker.

Foto: Vegard Høystad Lunna

I Innlandet er våre omgivelser et resultat av en tusenårig utvikling. Innlandets historie og kulturarv er en kilde til kunnskap, tilhørighet og undring. Den får oss til å reflektere over hvem vi er og har vært og hvem vi i framtida ønsker å være.

Kulturarven forbinder oss med fortida, og synliggjør de historiske sammenhengene og fellesskapene vi inngår i, og noen ganger bruddene og konfliktlinjene som har oppstått. Samlet er dette umistelige ressurser, som gir forankring og inspirasjon.

Innlandets kulturarv – en helhetlig klima- og miljøforvaltning

Til alle tider har mennesket måttet tilpasse seg rådende klimaforhold. Kulturminner er tradisjonelt blitt til og vedlikeholdt på en måte som satte beskjedne klimaavtrykk. Materialene har vært miljøvennlige, kortreiste og holdbare, og inngrepene i landskapet var begrenset til det mest nødvendige.

I [Stortingsmelding 16: Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold](#) settes kulturarven i en helhetlig miljøforvaltning. Formålet med stortingsmeldingen er å presentere nye nasjonale mål i kulturmiljøpolitikken og å tydeliggjøre kulturminnefeltet som en viktig del av klima- og miljøpolitikken. Stortingsmeldingen beskriver et behov for å fornye kulturminneloven, og det er satt ned et utvalg som arbeider med dette.

Rett forvaltning av kulturmiljø

Riksantikvarens klimastrategi framhever at kulturmiljøforvaltningen er en del av løsningen på klimautfordringen. Skal klimaendringene stoppes, må kulturmiljøene forvaltes gjennom samordna arealplanlegging slik at klimagassutslipp reduseres.

Bygninger må brukes på en måte som reduserer klimagassutslipp og ivaretar bygningsmiljøene. Enøktiltak må tilpasses tradisjonell byggeskikk. Kulturmiljøforvaltningen må øke kompetansen til å ta vare på kulturmiljø i et klima i endring, og sette i gang risikoanalyser og sikringstiltak.

Kulturmiljøer, og kunnskap om disse, må integreres bedre i beredskapsarbeid fordi de vil bli mer utsatt for flom og råde, men også tørke og brann. Digitale kartløsninger (GIS) må benyttes på en innovativ måte, og dette må forankres grundig politisk.

Les mer om dette i de regionale planer:

[Det grønne Innlandet: regional plan for klima, energi og miljø](#)

[Saman om eit tryggere fylke: regional plan for samfunnstryggleik](#)

Mer om de ulike områdene innenfor kulturarv

Arkeologiske kulturmiljø

+

I den nasjonale databasen for kulturminner – [Askeladden](#), er det registrert 38 096 arkeologiske kulturminner. I et fylke på hele 52 072 km² ligger svært mange av disse i utmarksområder. I tillegg er det flere tusen kulturminner som ennå ikke er registrert.

Der kulturlandskapet og fruktbart jordbruksland bygges ned til fordel for infrastrukturtiltak, tettsteder og byer, er tapet av arkeologiske kulturminner stort. Dette gjelder også i skogs- og fjellområdene der omfattende hyttebygging flere steder har endret landskapet. Vi har ikke eksakte tall på dette.

Brearkologi

+

Brearkologi er innsamling, sikring og kunnskap om funnene fra is og snøfonner som smelter fram som følge av klimaforbedringer. Innlandet fylkeskommune har et pågående sikringsprogram i høyfjellet, der det er samlet inn nesten 4000 funn fra 66 funnsteder. Det er over halvparten av verdens brearkologiske funn. Prosjektet formidles lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt gjennom [Norsk fjellmuseum](#), [Klimaparken 2469](#) og nettsida [Secrets of the ice](#).

I et varmere, våtere og mer ekstremt klima vil arkeologiske kulturminner bli mer utsatt for erosjon og nedbryting. Dette gjelder særlige sårbare kulturminner som helleristninger og kulturlag. En økt satsning på miljøovervåkning og systematiske tilstands-, risiko- og sårbarhetsanalyser vil bli nødvendig.

Ved systematisk bruk av terrengmodeller framskaffet med flybåren laser, LIDAR, er det mulig å finne ikke bare uregistrerte kulturminner, men også landskapsformer som viser historiske naturkatastrofer. Å benytte kunstig intelligens, kan åpne mer presise beredskapsmodeller for eksempel for flom og stormflo m.m.

Kulturlandskap

+

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse, KULA, er kulturmiljømyndighetenes kunnskapsgrunnlag over områder der kulturmiljø og landskap inngår i helhetlig sammenheng. Dette er områder der viktige faser og hendelser i historien har satt sine spor i form av næringsutnytting, bosetning, ferdsel, jakt m.m. I Innlandet er det registrert 34 KULA-landskap.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, UKL, er særegne jordbrukslandskap med store biologiske og kulturhistoriske verdier. Særpreget blir tatt vare på gjennom fortsatt drift, skjøtsel og vedlikehold. Det er en tverrfaglig satsning og støtteordning og et samarbeid mellom Landbruks- og matdepartementet og Klima og miljødepartementet. 5 av 51 UKL-landskap ligger i Innlandet.

På 1990-tallet sto Miljøverndepartementet for en nasjonal kartlegging av verdifulle kulturlandskap. 25 områder i Innlandet er særlig prioritert og 9 av disse regnes som store, sammenhengende landskap.

Innlandet har 9 av 68 verdifulle kulturlandskap i Norge.

Verdensarv

+

I Nord-Østerdalen, på grensa mot Røros og Trøndelag, har vi et verdensarvområde. Fra 2010 ble Circuferensen for Røros kobberverks opprinnelige privilegieområde fra 1646 innskrevet UNESCO-område.

Området dekker i Innlandet deler av Os og Tolga kommune. Vintertransportruta gjennom Tufsingdalen og smeltehytta ved Femunden er en vesentlig del av området.

Museene

+

Det er omtrent 70 museer i Innlandet. Flere av disse har slått seg sammen under overbygningen Anno museum. Variasjonen er stor fra tidligere fylkesmuseer som Domkirkeodden og Maihaugen til bygdemuseum og mindre private museumssamlinger. En stor del av Innlandets kulturhistoriske bygningsarv forvaltes og formidles her.

Flere av museene har nasjonalt ansvar. For minoritetsgruppene gjelder det Norsk Skogfinsk Museum og Glomdalsmuseet med utstillinga Latjo Drom om taterne/romanifolkets historie. Alle museene er viktige møteplasser og bidrar til å ivareta, formidle og utvide vårt historiske minne.

Klima, materialtilgang og lokale tradisjoner har formet byggeskikken, men ikke uten påvirkning fra internasjonale ideer og stilimpulser.

Et våtere og varmere kystklima også i Innlandet er blitt en trussel for Innlandsmuseenes samlinger av eldre trehus. Bygningsarven er tilpasset tørre somre og kalde vintre og tåler ikke klimaendringene. De blir utsatt for råteskader.

Museene har ansvar for 1219 av 4942 Norges antikvariske bygninger, dvs. 25 %. Museene i Innlandet har beregnet at det vil koste 300 millioner kroner å løfte museumsbygningene opp til et tilfredsstillende tilstandsnivå.

Bygningsarven

+

Innlandet har, foruten de antikvariske bygningene på museene, mer enn 900 freda bygninger i privat eie og ca. 200 i offentlig eie. 90 000 bygninger er bygd før år 1900. Vi har også mange moderne og verneverdige bygninger oppført mellom 1900 og 1940.

Igjennom Innlandsmodellen er fylkeskommunen med på å gi private eiere av freda bygg gode forutsetninger for å ivareta bygningene. Modellen bygger på samhandling mellom bygningsvernrådgivere ved de regionale museene, håndverkere med bygningskompetanse og eierne. Eierne blir styrket gjennom tilskudd og økte rettigheter. Fortidsminneforeningen og bygglinjer på videregående skoler er samarbeidspartnere.

Lager av furutrær

Grøntlager for skog er et lager av 3000-5000 gamle, storvokste og fortsatt stående furutrær innenfor områdene til Stange og Romedal allmenning. Trærne har spesielle kvaliteter fordi de er grove og gamle og er attraktive for å sikre en kvalitet og varighet av restaureringsarbeid til bl.a. verneverdige båter og bygninger. Trekvaliteten er valgt ut for en holdbarhet i et flere århundres perspektiv.

Allmenningene takserer og systematiserer forvaltningen av trevirket med en metode utarbeidet av de mest kunnskapsrike personer innen materialkunnskap og tradisjonelle byggemetoder. I det morderne skogbruket masseproduseres trevirke i den kvaliteten industrien etterspør. En omlegging og raffinering av deler av skogbruket i retning av de tradisjonelle metodene, vil sikre tradisjonshåndverk og kunne bidra til en enda mer bærekraftig bransje.

Mer om bygningsarven

Byggenæringen står for 40 % av CO2-utslippene. Antakelig vil 80-90 % av dagens bygningsmasse stå i 2050. Å forstå hvordan tradisjonelle stående bygninger er satt sammen, blir mer og mer viktig i dagens samfunn, der flere og flere bygninger skal inngå i en sirkulær økonomi der de gjenbrukes, bygges om og tas vare på.

Bygg og bevar er et samarbeidsprosjekt mellom Klima og miljødepartementet og Byggnæringens landsforening. Prosjektet gir informasjon og hjelper med riktig restaurering, og å tilpasse enøk-tiltak best mulig til antikvarisk bygningsmasse.

Bevar bygg – bevar klima er et prosjekt der Innlandet fylkeskommune jobber for en klimanøytral samfunnsutvikling. Bygninger og bygningsmiljøer skal få varig liv, økt bruksverdi og lavere energiforbruk gjennom tiltak som reduserer behovet for nybygging.

Billigere å oppgradere

I forbindelse med prosjektet, er det beregnet energibruk og klimautslipp for 24 ulike bygninger og klimagevinsten som kan oppnås ved fortsatt bruk og oppgradering. Resultatene i rapporten er at å oppgradere gir lavere klimagassutslipp enn å rive og bygge nytt. Energigevinsten per investerte krone er også mye større ved oppgradering enn riving og nybygging. Det var i snitt 41 % redusert energibruk ved oppgradering, og for 20 av 24 bygninger var det billigere å oppgradere enn å rive og bygge nytt.

Grønt er ikke bare en farge er en grundig fagrapport og livssyklusanalyse av eksisterende bygninger.

Storflommen «Vesleofsen» i 1995 fikk store konsekvenser for kulturmiljøene langs Glomma og Gudbrandsdalslågen og førte til rekordstore erstatningsbeløp tilknyttet bygningsarven. Dette kan være et forvarsel for hva som kan vente oss.

Frivillighet og privat eie og medvirkning

+

Innlandet har en sterk og stolt kulturarv. Mange eiere av kulturminner som verneverdige bygninger, fartøyer, veteranog, veteranbiler og kulturlandskap gjør en uvurderlig innsats. Folkekulturen står sterkt med musikk, dans og håndverkstradisjoner. Det er stor frivillighet, med mange lag og foreninger. Foruten å bevare kulturarven, er de viktige sosiale møteplasser som skaper trivsel og god folkehelse.

Riksantikvaren skal gjennom sin frivillighetsstrategi jobbe for å styrke og samordne for en mer helhetlig nasjonal politikk på feltet. Frivillige organisasjoner skal involveres i nasjonale strategier og føringer som berører deres arbeidsfelt, bistå de frivillige med veiledning og etablere samarbeidsarenaer.

Innlandet fylkeskommune er ledene i å integrere metalldetektorister i forvaltningen av gjenstandsfunn.

Mer om frivillighet

Farokonvensjonen

+

Farokonvensjonen fra 2005, som Norge har ratifisert, er Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet. Konvensjonen tar utgangspunkt i menneskenes rett til kulturarv, rett til å tolke sin egen historie og definere sine egne kulturminner. Kulturarven demokratiseres med en slik tilnærming.

Den europeiske landskapskonvensjonen

+

Den europeiske landskapskonvensjonen påpeker også hvor viktig det er å styrke enkeltmennesker og lokalsamfunnets medvirkning i arbeidet med planlegging, vern og forvaltning av landskap. Prosjektet Kulturlandskap av nasjonal interesse, KULA, er kulturmiljøforvaltningens konkrete oppfølging av dette.

Økt kompetanse

+

Bærekraftig registrering, skjøtsel og skilting av kulturmiljø gir økt kompetanse.

Innlandet fylkeskommune registrer kulturminner i forkant av mange utbygginger. Vi gir også egne midler og videreformidler statstilskudd for at kommunene kan registrere kulturminner, utarbeide egne kulturminneplaner og dermed øke sin kompetanse om kulturarven. Tilskudd gis også til skjøtsel og skilting av utvalgte kulturminner, og til et kompetansehevingprogram for besøksforvaltning. Skilting av kulturminner langs en gammel ferdselsåre er også et godt tiltak for folkehelsen og et lavterskel friluftslivstiltak.

Skilting av kulturminner langs en gammel ferdselsåre er også et godt tiltak for folkehelsen og et lavterskel friluftslivstiltak.

Besøksforvaltning

+

Besøksforvaltning er en metode for å regulere turisme i et naturområde. Den skal sikre at lokalsamfunn får en sunn og god utvikling innenfor miljømessige, sosiale og økonomiske tålegrenser.

Kommuner, reiselivsaktører og andre relevante parter skal i samarbeid utarbeide planer som ivaretar allemannsretten og natur- og kulturverdiene.

Innlandet gjennom historien

Det historiske Opplandene

+

Historieverket Historia Norvegia som er skrevet på 1100-tallet, betegnes som den første norgeshistorien. Der deles landet inn i tre belter på langs: Kystlandet ytterst mot havet, skoglandet innerst mot svenskegrensen med de udyrkete ødemarkene i nord der samene lever.

Den midtre sonen er karakterisert av fjell, den er svær i utstrekning og omfatter alt landet opp og ned for Viken: Ringerike, Hadeland, Toten, Romerike, Hedemark med Mjøsa og landskapet rundt, Østerdalene, Gudbrandsdalen med Lom og det digre Dovrefjellsområdet.

Under dansketida var Opplandene, dagens Oppland og Hedmark, et felles amt. I 1781 ble Opplandene amt delt i henholdsvis Hedemarken og Kristians amt. I 1919 skiftet disse navn til Hedmark og Oppland fylker. Opplandene betyr landet som er opp for sjøen.

Et symbolsk tyngdepunkt i Norge

+

Innlandet går som en rød tråd gjennom landets historie fra vikingtid og middelalder og fram til i dag. Norges symbolske sentrum lå i Innlandet. Det spanner fra riksdannelse for 1000 år siden, grunnlovssamlingen på Eidsvoll i 1814 med ny statsdannelse, «nyoppdagelsen» av fjellet til dagens fortolkninger av historien. Den rommer mytiske fortellinger om konger, helter og jotner og foreningen av det norrøne og det samiske i opphavsmytene om Norges folk på Dovrefjell.

Den handler blant annet om et historisk maktsentrum ved Mjøsa, med Åker og det førreformatoriske bispesetet, med et omland som omfattet dagens Innlandet. Innlandsområdene ble symbolet på det norske, og gjennom 1800-tallet fikk det stor betydning innen kunst og litteratur i løsrivingsprosessen mot Sverige. I dag er gjenåpnede pilegrimsveier, Middelalderfestivalen på Domkirkeodden og Birken eksempler på hvordan de mytiske fortellingene og historiene om Norge fortsatt er levende.

Et knutepunkt i landet

+

Helt fra sagatiden, for over 1000 år siden og fram til i dag, har noen av de viktigste transportrutene i landet gått gjennom Innlandet. Folk ferdes langs Innlandets lange vassdrag og i daler. Pilegrimsled, kongeveier, jernbane og vannveier førte til handel og møteplasser ved strategiske trafikknutepunkter. Det har gitt grunnlag for framvekst av tettsteder og byutvikling.

Omkring det geistlige sentrum på Domkirkeodden ved Hamar vokste Innlandets og Norges eneste innlandsbeliggende middelalderby Hamarkaupangen fram.

Gjennom Innlandet går tre av ni nasjonale pilegrimsleder – St. Olavsvegene til Trondheim. Det er Gudbrandsdalsleden på begge sider av Mjøsa, deler av Valdalsleden og Østerdalsleden.

Flere av Norges kongeveger går gjennom Innlandet. Kongevegene er de første kjørbare hovedvegene fra 1600 til 1820. Vegene gikk mellom stiftsstedene Christiania, Bergen, Trondhjem og Christiansand. Navnet stammer fra dansk-norsk lovgiving. Kongevegene i Innlandet er nå digitalisert til bruk i forvaltningen.

På innsjøene i Innlandet går fredete og verneverdige fartøy i turist- og rutetrafikk. Fartøyene «Skibladner», «Trysilknut», «Brandbu» og «Tyin» mottar tilskudd.

Et område med store spenninger

+

Tradisjonelt har det vært et stort økonomisk og sosialt spenn innad i befolkningen i Innlandet. Ulikhetene ble synligere med industrialiseringa og påfølgende endringer i primærnæringene. Klassemotsetninger førte blant annet til framvekst av en aktiv arbeiderbevegelse, som har vært viktig for den politiske utviklingen i hele Norge, med velferdsstat og fellesskap som viktige verdier og drivkrefter.

Tekniske industrielle kulturminner er spor etter industriell kultur som er av historisk, teknologisk, sosial, arkitektonisk eller vitenskapelig verdi. Dette omfatter bygninger, produksjonslinjer, infrastruktur, parker og arbeiderboliger m.m.

I Innlandet er de teknisk industrielle kulturminnene ofte knyttet til foredling av ressursene i primærnæringene eller til bergverksdrift.

I Riksantikvarens bevaringsprogram er Innlandet representert med 3 av til sammen 15 nasjonalt prioriterte anlegg. Det er Atlungstad brenneri, Klevfoss cellulose- og papirfabrik og Folldal gruver. Til Folldal gruver er det utarbeidet en rapport som viser muligheten for å utnytte jordvarme som energikilde.

Støa kanal i Trysil har status som nasjonal verdi, og inngår som et av Innlandets KULA-landskap.

4 Sosial bærekraft

Sosialt bærekraftige samfunn er preget av tillit, trygghet, tilhørighet og tilgang til goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljø. Det handler om å sikre at alle mennesker får et godt og rettferdig grunnlag for et anstendig liv, og at de har mulighet til å påvirke egne liv og samfunnet de lever i.

Utfordringer

4.1 Sosioøkonomiske forskjeller

Sosioøkonomi sier både noe om sosiale og økonomiske forhold i en befolkning. Befolkningssammensetningen endrer seg over tid og den sosiale og økonomiske situasjonen er tett knyttet til dette.

Mange med lav inntekt

Innlandet er blant fylkene med høyst andel personer i husholdninger med lavinntekt. Andelen har vært lett økende over tid, men holdt seg noenlunde stabil rundt 11-12 prosent de siste årene.

Andel personer med lavinntekt varierer mellom kommunene i Innlandet. I 2022 var det høyest andel i Våler, Rendalen og Engerdal. Høy andel eldre i befolkningen kan være noe av på forklaringen på forskjeller mellom kommuner, da alderspensjonister har lavere inntekter enn yrkesaktive.

Nivået av husholdninger med lav inntekt reflekterer også en lavere utdannet befolkning i Innlandet. Høyt utdannede har ofte høy inntekt over livsløpet. De med kortere utdanning enn fullført videregående har ti prosent lavere livsløpsinntekt enn gruppen med fullført videregående. En viktig delforklaring på forskjellene i lønn mellom utdanningsgruppene er forskjeller i sysselsettingsgrad og arbeidstid ([kilde: SSB](#))

I gjennomsnitt har befolkningen i Innlandet også lavere inntekt enn i resten i Norge.

Lav husholdningsinntekt bidrar ofte til materielle og sosiale mangler. Det er en klar sammenheng mellom inntekt og helse, hvor helsen blir bedre med økende inntekt.

[Les mer om barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt i kapitel 8.2.1 Barn og unge.](#)

I Innlandet har vi i tillegg en høy og økende andel uføre.

Lavinntekt påvirker helsen

Personer med lavinntekt har oftere mindre sosial kontakt enn personer over lavinntektsgrensen. De bor oftere alene. Å ikke kunne delta på aktiviteter eller utviklingsarenaer bidrar også til at man får svekkede muligheter for kompetanseløft og tilknytting til arbeidslivet ([kilde: Furuberg et al., NAV 2018](#)).

Forskning viser også at utenforskap som følge av lavinntekt gjerne kan «gå i arv», ved at barn som vokser opp i husholdninger med lavinntekt har lavere sannsynlighet for sysselsetting i voksen alder (kilde: Markussen & Røed, 2020).

I YS' arbeidslivsbarometer ser man at lav inntekt har sammenheng med risiko for permittering, og at personer med lavinntekt oftere har deltidsstillinger. Undersøkelsen til YS viser også at ansatte med lav utdanning og lav inntekt i størst grad opplever at de har en uinteressant jobb, og har hardt fysisk arbeid.

Tradisjonelt har det et vært et stort økonomisk og sosialt spenn innad i befolkningen i Innlandet. Motsetningene førte blant annet til framvekst av en aktiv arbeiderbevegelse. Dette har vært med på å legge grunnlaget for velferdsstat og fellesskap som viktige verdier og drivkrefter.

Deltakelse i og tillit til demokratiske prosesser varierer ut fra blant annet utdanning og inntekt. Høy utdanning korrelerer positivt med høyere tillit til politiske institusjoner og deltagelse i politiske prosesser. Grupper med høy utdanning og høy inntekt er generelt også overrepresentert i folkevalgte forsamlinger (Meld. St. 13: Muligheter for alle)

Utenforskap i arbeidslivet

Arbeid og utdanning er ofte porten til sosiale relasjoner, læring og identitet.

Utenforskap i arbeidslivet er i stor grad knyttet til helseutfordringer eller manglende kompetanse. Helse og kompetanse påvirker også hverandre på forskjellige måter: Lav kompetanse gir høyere risiko for svak og ustabil tilknytning til arbeidslivet, som igjen kan føre til helseutfordringer.

Mye kompetanseutvikling skjer i arbeidslivet, både gjennom daglig arbeid, kurs og videreutdanning for arbeidstakere. Personer som faller utenfor arbeidslivet på grunn av helseproblemer går glipp av denne kompetanseutviklingen. Jo lenger man er utenfor arbeidslivet, desto mer kompetanseutvikling går man glipp av.

Dette gjør at mange personer som har hatt langvarig fravær fra arbeidslivet kan ha problemer med å komme tilbake i jobb på grunn av utdatert eller manglende kompetanse som ikke samsvarer med etterspørselen i arbeidsmarkedet (Kilde: Fevang, Markussen & Røed, 2020 i NOU 2019: 7).

4.2 Demografisk utvikling

Hva er demografisk utvikling og hvorfor er det viktig å ha kunnskap om denne?

Demografisk utvikling handler om forandringer i antall, sammensetning og fordeling av en befolkning over tid. Forståelsen av demografisk utvikling er viktig for å kunne forstå samfunnets behov og utvikling, spesielt når det gjelder tjenester innen helsevesen, utdanning, bolig og arbeidsmarked. Endringer i demografien kan også ha store økonomiske og politiske konsekvenser, og påvirke samfunnet generelt.

I Innlandet bor det om lag 374 000 mennesker. Den største kommunen i antall innbyggere er Ringsaker, med cirka 35 500. Folketallet i fylket har økt gjennom årene, takket være innvandring. Grunnet krigen i Ukraina økte innvandringen betydelig i 2022/2023, men denne innvandringen forventes å bli gradvis redusert.

Antall fødsler har vært minkende. Likevel vil folketallet i Innlandet fortsette å øke framover, men vi vil få en mer utfordrende befolkningssammensetning. Dette er mest på grunn av at flere lever lenger og færre er i yrkesaktiv alder.

4.2.1 Demografien i Innlandet

Sentraliseringen i Innlandet har forsterket seg gjennom de senere år, med stadig flere som flytter til de større byene. Nesten 60 % av innlendingene bor i en by, mot 82 % i Norge. Nærmere 1 av 3 bor i en av de fem største byene: Hamar, Gjøvik, Lillehammer, Elverum og Kongsvinger.

Innlandet har likevel Norges laveste andel av befolkningen i byer og tettsteder. Det gjenspeiler også vår næringsstruktur med jord- og skogbruk over hele fylket.

En såkalt sentralitetsindeks ble sist beregnet av SSB i juni 2023. Den sier noe om hvor enkelt det er å nå servicefunksjoner og arbeidsplasser for kommunens innbyggere. 1000 representerer høyst mulig sentralitet:

Et flertall av fylkets kommuner defineres med lav sentralitet, og 23 av fylkets 46 kommuner tilhører kategoriene av minst sentrale kommuner (kategori fem og seks).

[Les mer om sentraliseringsindeksen på ssb.no](https://ssb.no/tema/regioner-og-kommuner/sentraliseringsindeksen)

Folketall

Innlandet hadde 373 628 innbyggere per 1. januar 2023. Fra 2013 til 2023 har folketallet steget med 2,2 % for Innlandet samlet sett. Til sammenligning har folketallet i hele landet gjennomsnittlig steget med 8,7 % i samme periode.

Selv om folketallet totalt for Innlandet har gått opp, så har veksten vært skjevt fordelt mellom kommunene. Folketallet har gått ned i et flertall av de 46 kommunene i Innlandet. Få kommuner har hatt vekst i antall innbyggere i arbeidsaktuell alder, og antall barn og unge.

Fra 1990 til 2022 gikk folketallet ned i 30 av 46 kommuner i Innlandet. Bare 16 kommuner har vekst i antall innbyggere i arbeidsaktuell alder (20- 66 år), og kun seks kommuner har vekst i antall barn og unge (under 20 år).

Finn flere tall for folketallsutviklingen på Innlandsstatistikk.

Den demografiske utvikling er også omtalt i folkehelseoversikten.

Innvandring

Innvandring har i senere år vært en stor bidragsyter til befolkningsveksten i Innlandet. Uten innvandring fra utlandet ville det ha vært en betydelig befolkningsnedgang i nesten samtlige av kommunene i vårt fylke.

Norge hadde i per 1.1. 2023 omtrent 16 % innvandrere (20 % innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre). Innlandet har en lavere andel innvandrere enn landet ellers, på ca. 11 % av befolkningen (13 % for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre).

Etnisk mangfold

Innlandet er også et grenseområde og har et etnisk mangfold med både urbefolkning og minoriteter. Vi har både sørsamisk urbefolkning og skogfinner, romani/tatere, jøder og kvener.

[Les mer om etnisk mangfold i kapittel 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn](#)

Fødselsunderskudd

Innlandet har i senere år opplevd det som kalles fødselsunderskudd. Det betyr at antall barn som blir født i Innlandet er lavere enn antall personer som dør.

Fruktbarhetstallene er tidenes laveste og mors alder ved første fødsel går opp. Det har også vært en utvikling hvor kvinner i fruktbar alder flytter fra regionen og distriktene, for eksempel i forbindelse med utdanning. Dette betyr alt i alt at vi får en lavere andel barn og unge i Innlandet, og det bidrar til at det forventes svak vekst i folketallet i Innlandet som helhet fremover.

Forsørgerevne og høy alder

Lavere andel i forsørgere, innebærer at forsørgerevnen for eldre går ned. Forsørgerevnen for eldre er antall forsørgere (befolkning mellom 18 og 66 år), delt på antall som skal forsørges (befolkning over 66 år). Forsørgerevnen for Innlandet er lavere enn for det norske gjennomsnittet. Det blir stadig flere eldre som skal forsørges av en synkende andel personer i arbeidsaktuell alder.

Innlandet er det fylket i landet med høyest andel av personer over 67 år og den laveste andelen unge under 20 år i befolkningen. Disse demografiske trekkene er ventet å forsterke seg de neste 30 årene.

I 2023 utgjør andelen eldre i Innlandet (over 67 år) nesten 21 % av fylkets befolkning. Ifølge SSB vil denne andelen fortsette å øke kontinuerlig frem til 2050.

Per 1. januar 2023 var det 21 681 personer i Innlandet som var 80 år og over, noe som utgjør 6,1 % av befolkningen til Innlandet.

Studenter og deltidsinnbyggere

Studenter og deltidsinnbyggere representerer innbyggere som oppholder seg i Innlandet store deler av året uten å være registrert en del av befolkningen i fylket.

Ved Høgskolen i Innlandet var det ved oppstart høsten 2022 registrert 14 951 studenter. Ved NTNU på Gjøvik var det høsten 2022 registret totalt 3923 studenter, og av disse kommer 2852 fra andre land og andre fylker i Norge.

Med ca. 90 000 fritidsboliger er Innlandet Norges største hyttefylke. Basert på erfaringstall og analyser anslår analysefirmaet Menon Economics at private fjellhytter har omtrent 150 gjestedøgn per år, noe som tilsier at Innlandet har rundt 12 millioner gjestedøgn per år i private hytter.

I tillegg kommer gjestedøgn knyttet til utleie av private hytter, Airbnb, besøk hos slekt og venner og dagsbesøk.

Den økende byggingen av hytter og økt bruk av fritidsboliger i helger og ferier gjør at folk tilbringer en større del av tiden i rurale områder enn innbyggertallene skulle tilsi. Dette viser at det er et ønske hos mange i Norge om å ta del i både byenes og distriktenes goder.

Les mer om deltidsinnbyggeren i kapittel 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn.

4.2.2 Folketallsfremskriving for Innlandet

Vi kan i tida framover forvente å bli flere, samtidig som sammensetningen og den geografiske fordelingen av befolkningen trolig vil endres. Det forventes at det vil være en vekst på 3,7 prosent for Innlandet totalt i hovedalternativet for framskrivning frem til 2050.

Unge og eldre

Når det gjelder antall barn og unge (0-20 år), er det i hovedalternativet en forventet nedgang på 5% i 2050 sammenliknet med 2022. Relativt sett betyr det at gruppen av barn og unge vil utgjøre en mindre del av Innlandets samlede befolkning.

Samtidig vil gruppene på 80-89 år og over 90 år øke betydelig i perioden. Andelen av befolkningen i Innlandet som er over 80 år frem mot 2050 forventes å være høyere i Innlandet enn i Norge som helhet. Andelen av barn og unge forventes samtidig å være lavere i Innlandet enn i Norge som helhet.

I 2030 er det forventet at alle kommunene i Innlandet har en høyere andel innbyggere over 67 år enn innbyggere under 20 år. Andelen eldre i Innlandet er beregnet å være høyest sammenlignet med andre fylker i Norge.

Det å beholde og rekruttere yngre kvinner i distriktene, er en forutsetning for å gjøre noe med fødselsunderskuddet i Innlandet.

Sentralisering blir tydeligere

Ser vi på enkeltkommunene, forventes det nedgang i folketallet for halvparten av kommunene i Innlandet. Det ser ut til at stadig flere vil trekkes mot de mest folkerike kommunene i Innlandet, slik at sentraliseringen vil bli enda tydeligere.

[Les mer om befolkningsutviklingen](#)

Synkende elevtall

For skoleåret 2021/2022 var elevtallet 12 021 ved de 23 videregående skolene i Innlandet fylkeskommune. Elevtallet i videregående opplæring er synkende.

Antall elever i grunnskolen i dag viser at elevtallet i videregående skole vil fortsette å gå ned i Innlandet i årene som kommer. Nedgangen varierer mellom regionene.

Innlandet får en endring fra 4463 elever som går 10. trinn skoleåret 2021/2022, til 3719 elever i skoleåret 2030/2031. Antall elever som avslutter grunnskolen de neste ni årene ser dermed ut til å gå ned med rundt 700 elever.

Tallene inkluderer både offentlige og private skoler, samt kommunene Lunner og Jevnaker.

4.2.3 Hvorfor er demografien en utfordring?

Distriktene er gjennomgående preget av kombinasjonen liten befolkning og store avstander. Dette skaper avstandsutfordringer i forbindelse med både jobb, tjenesteorganisering og hverdagslivet i stort og smått.

Dette gjelder så vel innad i enkeltkommuner som i regioner hvor distriktskommuner er lokalisert. Tjenestetilbud, lag og foreninger og alle institusjoner som krever et visst befolkningsunderlag for å fungere, vil møte utfordringer i en situasjon der folketallet går tilbake og befolkningen eldes.

Oppvekstvilkår for barn og unge

Færre unge i distriktene kan føre til en utfordring med å opprettholde mangfoldet i utdanningstilbud, fritidstilbud og møteplasser for barn og unge. Dette er viktige arenaer for læring, deltakelse og utvikling av gode relasjoner.

Etableringen av private skoler sammen med elevtallsprognosene innebærer at fylkeskommunen løpende må vurdere det videregående skoletilbudet i fylket.

Utviklingen i antallet av barn og unge gjør det ekstra viktig å ha riktige utdanningstilbud, som både gir god oppfylling av plasser, bidrar til bærekraftige løsninger samt sikrer god kvalitet på opplæringen. Det vil også påvirke gjennomføringen positivt.

Infrastruktur og tjenestetilbud

Demografiutviklingen i distriktene kan føre til at kommuner ikke greier å opprettholde infrastruktur og tjenestetilbud, og dette er viktig for den enkelte innbyggers trygghet og livskvalitet. Nedleggelse av skoler, utfordringer for nærbutikker, å opprettholde gode helsetjenester og et mangfold av idretts- og kulturtilbud er eksempler på noen utfordringer for å opprettholde tjenestetilbud.

Flere eldre vil øke utgifts- og sysselsettingsbehovet til pleie- og omsorgssektoren. Færre personer i yrkesaktiv alder vil gjøre at det blir færre tilgjengelige ressurser i form av skatteinntekter og arbeidskraft.

Videre er det vanskelig å se for seg livskraftige lokalsamfunn i distriktsområder uten motorisert transport og internett. Dette har stor betydning for innbyggernes tilgang til arbeid, tjenester, varer og fritid i områder preget av store avstander og færre valgmuligheter. Med færre brukere er det krevende å finne gode lønnsomhetsmodeller for infrastrukturen i distriktene.

Vi må se mer på hvordan vi kan planlegge for å sikre gode tjenester i områder med spredt bosetting, uavhengig av befolkningsutviklingen. Ifølge NOU 2020:15, Det handler om Norge, er ikke aldringen av befolkningen geografisk avgrenset til distriktskommunene. Aldringen forventes å gjøre seg gjeldende i hele landet. Dette vil skape finansielle utfordringer på så vel nasjonalt som lokalt plan, og vil kunne sette mekanismene i inntektssystemet under press. Skal distriktskommunene unngå at mulighetene til å finansiere velferdstjenester forvitrer, er de avhengige av man på nasjonalt plan finner en bærekraftig løsning på denne utfordringen.

Tilgang på arbeidskraft/fagkompetanse og forsørgerbyrde

+

At unge voksne flytter fra Innlandet og lavere fødselstall kan også ha konsekvenser for tilgangen på arbeidskraft og kompetanse i fylket, særlig i distriktene.

Nedgangen i antall yrkesaktive i forhold til antall pensjonister kan bli en utfordring, særlig for personellsituasjonen i helse- og omsorgssektoren, og for verdiskaping og velferdsutvikling i distriktskommuner. Allerede i dag er det rapportert om betydelig mangel på sykepleiere, helsefagarbeidere og andre helseyrker.

Nasjonalt er det også vedvarende mangel på grunnskolelærere, IKT-arbeidere og fagarbeidere til bygg og anlegg (NOU 2018: 3).

Lav forsørgerrevne kan føre til ubalanse i samfunnsøkonomien med færre folk i arbeidsstyrken som kan finansiere for velferdsordninger som pensjon, helse- og omsorgstjenester og trygdeytelser. Dessuten kan det føre til økt press på arbeidstaker om å jobbe mer effektivt for å kompensere for mangel i arbeidsstyrken.

Framskrivinger av sysselsettingsbehov, gitt dagens løsning av de kommunale oppgavene, viser at kommunesektoren vil ha behov for en stadig større andel av de sysselsatte i distriktene. Et stort behov for ansatte i offentlig sektor lokalt kan komme til å gå på bekostning av privat sektor i distriktene, som også vil trenge arbeidskraft for å utnytte vekstmulighetene. Mange bedrifter klarer ikke utløse potensialet sitt, fordi det er krevende å beholde og rekruttere relevant arbeidskraft og kompetanse. Denne situasjonen svekker bedriftenes muligheter for vekst og omstilling og lokalsamfunnenes forutsetninger for god og vekstkraftig utvikling.

Belastning på velferdsordninger

+

Den økende andelen eldre i befolkningen vil medføre større belastning på velferdsordninger som pensjon, helse- og omsorgstjenester og trygdeytelser, samtidig som det blir færre unge til å delta i arbeidsstyrken og

bidra til finansieringen av offentlige budsjetter. Dette vil legge et press på disse budsjettene og kan føre til behov for endring i velferdsordningene.

Når det gjelder eldre over 80 år, er behovet for helse- og omsorgstjenester enda større, slik som omsorgsbolig og sykehjem, hjemmesykepleie, praktisk bistand, brukerstyrt personlig assistanse (BPA), med mer.

Aktivitet, deltakelse og sosiale fellesskap er også viktig for alle mennesker gjennom hele livet, og er en nødvendig forutsetning for å kunne ha så god helse og funksjon som mulig (Senter for omsorgsforskning 2017).

Mange eldre er ensomme og isolerte, og dette kan ha negativ påvirkning på helse og funksjon.

Deltidsinnbyggere

+

Stort antall deltidinnbyggere (for eksempel hyttefolk og studenter) stiller også økte krav til kommuner som berøres av dette. For å kunne håndtere store variasjoner i antall mennesker som oppholder seg i fylket, er det nødvendig med helhetlig planlegging, god infrastruktur og tilgang til helse og velferdstjenester.

Utviklingen innenfor fritidssfæren, spesielt bruken av hytter og fritidshus, har også bidratt til å endre livet i mange av de perifere områdene av landet. Folketallet – i betydningen hvor mange som faktisk oppholder seg der – går opp og ned avhengig av ukedag og sesong. Endret bruk av hyttene, spesielt det at flere oppholder seg der i lengre perioder og delvis utnytter dem som et hjem nummer to og hjemmekontor, utfordrer i noen grad selve bobegrepet. På sikt kan dette gjøre det aktuelt å revidere prinsipper både for demografisk bokføring og skattelegging.

Samfunnssikkerhet

+

Demografiske endringer vil også kunne påvirke samfunnssikkerheten på ulike måter, for eksempel kan rekruttering til frivillige organisasjoner og rekruttering til kritiske samfunnsoppgaver kunne bli påvirket. Endring av demografi og massetilstrømming av personer på flukt vil også kunne utfordre kapasiteten i helse- og integreringstjenestene.

[Les mer om samfunnssikkerhet i kapittel 6](#)

4.3 Helse- og velferdstjenester under press

Kommunene har ansvar for å sørge for gode og forsvarlige helse- og sosialtjenester til alle som trenger det, uavhengig av alder eller diagnose. Staten har ansvar for å sikre like rammevilkår gjennom regelverk og økonomiske rammer.

Kommunenes økonomiske forutsetninger for å levere tjenester er forskjellig. Inntektssystemet skal bidra til et likeverdig tjenestetilbud i hele landet, utjevnet for belastning med lange reiseavstander, alderssammensetning og ulike levekår.

Et viktig formål med inntektssystemet er å bidra til at kommunene og fylkeskommunene kan gi et likeverdig tjenestetilbud til innbyggerne gjennom å kompensere for slike ufrivillige kostnadsforskjeller

(Kilde: regjeringen.no).

Kommuneøkonomi i Innlandet

Ti kommuner i Innlandet gikk med underskudd i 2022. Fem kommuner hadde ikke rapporten innen fristen (Kilde: Kostra/SSB).

Statsforvalteren vurderte i 2022 at sju kommuner i Innlandet hadde lite økonomisk handlingsrom (rød farge i kartet under). 26 kommuner (gule) hadde moderat handlingsrom. To kommuner er innmeldt i ROBEK, som innebærer at Statsforvalteren blant annet må godkjenne budsjett og tiltak for å få økonomien i balanse. Kommuner med kraftproduksjon har generelt en sterk økonomi (grønne kommuner).

Krevende å levere lovpålagte tjenester

For kommuner med lavt befolkningstall er det krevende å tilby lovpålagte tjenester innenfor rammene de er tildelt. Samtidig preges de fleste kommunene av fraflytting og en aldrende befolkning. De yngre flytter ut av kommunene mens de eldre blir igjen.

Den demografiske utviklingen med færre barn og unge og flere eldre innebærer behov for å vri bruken av ressursene i kommunene, fra tjenester rettet mot barn og unge til tjenester rettet mot eldre.

Det blir også færre yrkesaktive per eldre. Fraflytting påvirker rammetilskudd og skatteinntekt (frie inntekter) negativt.

Ifølge Nasjonal helse- og sykehusplan kan den demografiske utviklingen føre til at de mest sårbare distriktkommunene vil få vanskeligheter med å tilby likeverdige helse- og omsorgstjenester som møter innbyggernes behov. Noen steder kan dette bety at de ikke vil være i stand til å oppfylle sitt ansvar for helse- og omsorgstjenester i form av hjemmesykepleie, sykehjemdrift og fastlegetjenester (Kilde: NOU 2020:15, s. 119).

Generalistkommuneutvalget peker på at generalistkommunesystemet er under økende press. Det blir mer krevende for alle kommuner å ivareta det samme ansvaret når forskjellene mellom kommunenes forutsetninger blir større. Særlig små og usentrale kommuner har utfordringer med å oppfylle lovfestede krav.

Les om konklusjonene i Generalistkommuneutvalgets rapport

+

Generalistkommuneutvalget leverte sin rapport [NOU 2023:9 Generalistkommunesystemet - likt ansvar – ulike forutsetninger](#) i mars 2023.

Generalistkommuneprinsippet er dagens system og betyr at alle kommuner har det samme ansvaret for å levere tjenester.

Rapporten konkluderer med at generalistkommunesystemet er under økende press. Det blir mer krevende for alle kommuner å ivareta det samme ansvaret når forskjellene mellom kommunenes forutsetninger blir større.

Utvalget mener hovedutfordringen i dagens generalistkommunesystem er at særlig små og usentrale kommuner har utfordringer med å oppfylle lovfestede krav. Det er grunn til å tro at dette kan forverres fremover, på grunn av den demografiske utviklingen i distriktene. Samtidig har innbyggerne store forventninger, og staten stiller stadig strengere krav til hvordan oppgaver skal løses.

Påvirkes av utviklingstrekk i samfunnet

Det er de viktigste utviklingstrekkene i samfunnet som påvirker kommunenes forutsetninger og rammer for å være generalistkommuner.

I alle kommuner vil forholdet mellom eldre og antall i yrkesaktiv alder endre seg og føre til behov for krevende omstilling. Det vil bli svært krevende for kommuner som på samme tidspunkt opplever befolkningsnedgang, nedgang i antall innbyggere i yrkesaktiv alder og økning i antall eldre innbyggere med behov for kommunale helse- og omsorgstjenester.

Andre utfordringer, som blant annet klimaendringer, større krav til samfunnssikkerhet og beredskap og press på demokratiet vil også påvirke alle kommuner. Det vil i mange tilfeller kreve økt kapasitet og kompetanse, som små distriktkommuner har mindre tilgang på.

Vanskelig for små og usentrale kommuner

Dagens kommuner har svært ulike forutsetninger for å håndtere utfordringsbildet, noe som vil forsterkes framover. Særlig små og usentrale kommuner har utfordringer med å oppfylle lovfestede krav, noe som betyr at innbyggerne ikke får tjenestene de har krav på.

Mangelen på tilgang til kompetanse og kapasitet er hovedårsaken til mangelfull ivaretagelse av oppgaveansvaret. Særlig gjelder dette kompetanse for å løse høyt spesialiserte oppgaver samt oppgaver som krever tverrfaglig innsats. Det er også mangel på kapasitet til å drive utvikling av tjenester og samfunnsutvikling og myndighetsutøvelse. Helsepersonellkommisjonen har også tegnet et tydelig og alvorlig bilde av kompetansemangelen i helse- og omsorgssektoren.

For å løse både lovpålagte og andre oppgaver framover, og kunne drive utvikling av kommunen i ønsket retning, er tilgang til relevant kompetanse og tilstrekkelig kapasitet en nødvendig forutsetning.

Interkommunalt samarbeid

Utvalget mener at det er nødvendig å gjennomføre tiltak for å sikre at alle kommuner kan være generalistkommuner også i framtiden. Utvalget ser på interkommunalt samarbeid som en hensiktsmessig og nødvendig del av generalistkommunesystemet.

Samtidig er det enkelte ulemper knyttet til interkommunalt samarbeid knyttet til styring og drift. Kommuner som ønsker og trenger samarbeid er avhengige av at kommuner vil samarbeide med dem, og det er en viss sårbarhet i systemet dersom kommuner, ofte større kommuner med kapasitet og kompetanse, ikke lenger ønsker å samarbeide med mindre ressurssterke kommuner.

[Les mer i kapittel 8.6 Helsetilstand og livskvalitet](#)

Kompetansemangel i kommuner

Forventet befolkningsutvikling er en reell forutsetning for kommunenes planlegging. Dette må legges til grunn, ikke ses bort fra.

Utvikling i folketall har betydning for både lokalsamfunn og for kommunen som organisasjon. Ønsket utvikling av lokalsamfunn forutsetter god samfunnsplanlegging, men mange distriktskommuner har svært få ansatte til å jobbe med samfunnsplanlegging. 80 % av kommunene med under 5 000 innbyggere har mindre enn ett årsverk til samfunnsplanlegging. Kommuner med lavt innbyggertall har vansker med å etablere et fagmiljø (Kilde: NOU 2020:15, s. 79).

Økning i antall eldre fører til økt behov for helse- og omsorgstjenester og dermed økt behov for personell i helse- og omsorgssektoren. Nasjonalt anslås det behov for 35 % flere helsearbeidere fram mot år 2035 (Kilde NOU 2020:15, s. 113).

Vekst i andel eldre kommer i tillegg til utfordring med antall yngre som mottar helse- og omsorgstjenester. Om lag 40 % av personene som mottok kommunale helse- og omsorgstjenester i 2019, var under 67 år. Det er en utfordring at færre er i stand til å jobbe samtidig som behovet for personell øker.

Høy andel uføre i Innlandet

Andelen uføre i alderen 18-67 år i Innlandet har gjennom en årrekke ligget betydelig høyere enn andelen uføre i landet. 80 % av dem som mottar uføretrygd er 100 % uføre. 20 % er delvis uføre.

Det er svært store forskjeller i andelen uføre mellom kommunene i Innlandet. Kommunen med lavest andel uføre ligger godt under 10 %, mens kommunen med høyest andel uføre ligger over 20 %. Utviklingen bidrar til at sosioøkonomiske forskjeller i samfunnet forsterkes.

Økende levealder gir økt omsorgsbehov

Forventet levealder ved fødsel i Norge er 84,6 år for kvinner og 81,2 år for menn. Dette gjelder for dem født mellom 2018 og 2022.

Innlandet er blant fylkene med lavest forventet levealder med 83,7 år for kvinner og 80,4 år for menn. Innlandet har hatt en svakere økning i forventet levealder enn for eksempel Oslo de siste 30 årene (Kilde: SSB, tabell 05797).

Økt levealder vil i seg selv medføre at flere blir diagnostisert med demens. Demens krever stort omsorgsbehov. Befolkningen i Innlandet er eldre enn gjennomsnittet i Norge, og har derfor også en høyere andel med demens. Andelen med demens er 2,40 % i Innlandet. Gjennomsnittet i Norge var 1,88 % i 2020.

Om lag tre fjerdedeler av beboerne på sykehjem har demens som hoved- eller bidiagnose. Om lag 88 000 nordmenn lever med demens i Norge. Forekomsten er anslått å fordoble seg innen 2040, hvis det ikke kommer nye behandlingsmetoder mot sykdommen (Kilde: NOU 2020:15, s. 114).

[Oversikt over Innlandet i demenskartet.no](#)

Kommuner som relativt sett har et lavt nivå av både helsetjenester i hjemmet og institusjonstjenester til eldre, har ofte høyere nivå av liggedager på sykehus for utskrivningsklare pasienter enn andre kommuner.

Størst variasjon i kommunale helse- og omsorgstjenester finner vi for rehabilitering i og utenfor institusjon, tildeling av individuell plan og bruk av fysioterapeuter (Kilde: [Stortingsmelding 15 2017-2018](#)).

4.4 Utenforskap og uhelse

Utenforskap og uhelse blir sett på som en utfordring i Innlandet fremover.

Utenforskap beskriver en situasjon der enkeltmennesker eller grupper av mennesker står utenfor samfunnet ellers, for eksempel der de ikke deltar i arbeidsliv eller tar utdanning, eller der de mangler språklig eller kulturell tilknytning til samfunnet ellers (Kilde: [Store norske leksikon](#)).

Uhelse beskriver et samlebegrep på fenomener som virker nedsettende på evnen til normal eller ønsket livsutfoldelse slik som sykdommer og funksjonssvikt (Kilde: [Store medisinske leksikon](#)).

Kapittelet vil ta for seg deler av utfordringene av utenforskapet og uhelse i Innlandet.

Frafall i skolen

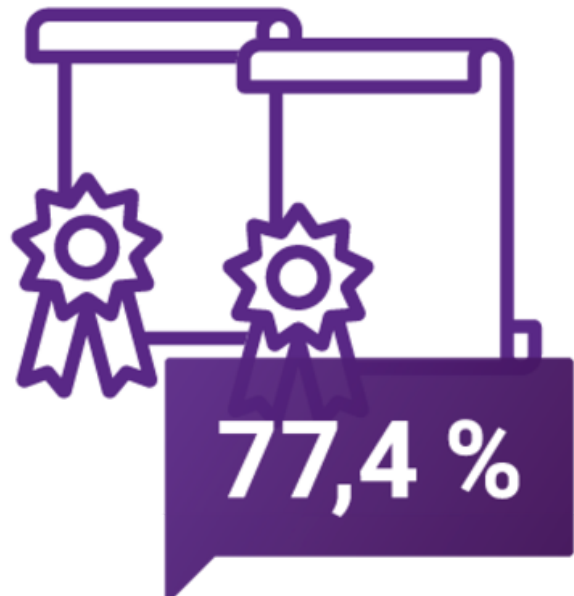
De fleste som har fullført grunnskole, starter på videregående opplæring. I Innlandet går ca. 98 % av hvert årskull videre fra grunnskole til videregående skole.

Den mest brukte indikator for gjennomføring tar utgangspunkt i når elevene startet Vg1 første gang, og beskriver elevenes status etter fem år for studieforberedende og seks år for yrkesfaglige utdanningsprogram.

Gjennomføring i videregående skole

Innlandet fylkeskommune har på denne indikatoren en økende gjennomføring i videregående skole. Blant de som startet i 2013 var det en gjennomføring på 77,4 %. Det er en forbedring fra forrige år på 0,4 prosentpoeng. Gjennomføringen i Innlandet er dog 0,7 prosentpoeng under landsgjennomsnittet.

En større andel jenter enn gutter gjennomfører videregående opplæring i løpet av fem/seks år. Dette gjelder nasjonalt og i Innlandet.

[Les mer om utdanning.på Innlandsstatistikk.no.](https://www.innlandsstatistikk.no)

[Les mer om oppvekst- og levekårsforhold i kapitel 8.2 Oppvekst og levekårsforhold.](#)

Utenfor arbeidsliv

Unge som står utenfor både skole, opplæring og arbeid kalles i dag gjerne NEET.

Hva betyr NEET?

+

Det engelske begrepet NEET står for «Not in Employment, Educations or Training». I tidsskrift for velferdsforskning viser Kjetil Frøyland (2020) til at mellom 6–12 prosent av unge i alderen 16–24 år i Norden risikerer langvarig utenforskap.

I Innlandet i 2021 var det 10 % av personer i alderen 15–29 år som passet inn under definisjonen av NEET. I kommunene varierer andelen fra 4 til 18 %.

Per desember 2021 var 4100 unge voksne mellom 20 og 29 år i Innlandet uten arbeidsforhold, ikke i utdanning, ikke næringsdrivende eller med ytelser fra NAV.

[Les mer om ungt utenforskap på innlandsstatistikk.no.](#)

[Les mer om ungt utenforskap i kunnskapsgrunnlaget til Regional plan for det inkluderende Innlandet](#)

NEET i Norge

Norge har en relativt lavt andel unge som er NEETs sammenlignet med andre land. Likevel finner OECD at Norge har en relativt høy andel NEETs som mottar helserelaterte ytelser, har dårligere psykisk helse, og er lavt utdannet, sammenlignet med mange andre europeiske land OECD (2018).

En rekke risikofaktorer tidlig i livet øker sannsynligheten for at man på et senere tidspunkt står utenfor skole og arbeidsliv. Risikofaktorer for å bli NEET er lav sosioøkonomisk status og familiebakgrunn, avbrutt skolegang, dårlig psykisk helse, og psykososiale problemer.

Unge som har mottatt tiltak fra barnevernet i oppveksten deltar i mindre grad i skole- og arbeidsliv ni år etter endt grunnskole (Fyhn, Radlick og Sveinsdottir, 2021).

Økonomiske barrierer for deltakelse i fritidsaktivitet

I en ny studie fra 2022 om frivillige organisasjoners arbeid for inkludering av barn og unge, innleder Erdvik og Ervik med at «deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter er en viktig kilde til fellesskap, tilhørighet og mestring for barn og unge. Aktiv deltakelse kan bidra til bedre oppvekstvilkår og demokrati læring og å motvirke fattigdom, utenforskap og ensomhet. Personer som engasjerer seg i frivillighet som unge, engasjerer seg også oftere når de har blitt voksne» (Erdvik og Ervik, 2022).

Fra [Ungdata.no](https://ungdata.no) (2021) ser vi at 43 % av barn og unge i Innlandet er med i organiserte aktiviteter. 35 % har deltatt på et idrettsarrangement siste måned, og 8 % har vært i en fritidsklubb siste måned.

[Les mer om deltakelse i fritidsaktivitet i kapitel 4.7 Godt og mangfoldig idretts- og friluftsliv.](#)

[Les mer om deltakelse i fritidsaktivitet i kunnskapsgrunnlaget til Regional plan for det inkluderende Innlandet](#)

Fysisk og psykisk sykdom

Befolkningens helse og livskvalitet er sentrale faktorer i den sosiale dimensjonen av bærekraft, og påvirker grad av inkludering. Menneskelige behov bør ivaretas for at utviklingen skal være bærekraftig.

Fysisk og psykisk helse henger sammen, og en psykisk lidelse kan gi økt risiko for fysiske helseproblemer. Egenvurdering av helse er ansett som en viktig helseindikator. Hvordan en person vurderer sin egen helse, gir god informasjon om forbruk av helsetjenester, framtidig sykkelighet og dødelighet.

Ifølge Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse rapporterte 79 % av befolkningen i Norge i 2019 at de hadde god eller svært god helse. Arbeidsledige, både kvinner og menn, rapporterer egen helse som dårligere enn folk som er i arbeid.

Utdanningsnivå og helse har sammenheng i form av dødelighet, slik at de med lavest utdanningsnivå har høyest dødelighet. I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte 67 % god eller svært god helse. Blant de med grunnskoleutdanning eller lavere er andelen 48 % hos kvinner og 53 % hos menn. Blant de med høyskole eller universitetsutdanning 4 år eller lengre var andelen 80 % hos både kvinner og menn.

Gjennomsnitt psykiske plager (HSCL-5) i folkehelseundersøkelsen i Innlandet var 1,57 (skala 1-4). Blant de med grunnskoleutdanning eller lavere er andelen 1,82 hos kvinner og 1,69 hos menn. Blant de med høyskole eller universitetsutdanning 4 år eller lengre var andelen 1,48 hos både kvinner og 1,42 hos menn.

14 % rapporterte i folkehelseundersøkelsen i Innlandet at hverdagen i stor grad er påvirket grunnet helseproblemer. Høy livskvalitet har sammenheng både med bedre fysisk helse og færre psykiske plager og

lidelser.

[Les mer om fysisk og psykisk sykdom i kapittel 8.6 Helsetilstand](#)

[Les mer om fysisk og psykisk sykdom i kunnskapsgrunnlaget til Regional plan for det inkluderende Innlandet](#)

Diskriminering av etniske minoriteter

En undersøkelse viser at mange i befolkningen har lite kunnskap om samer og nasjonale minoriteter, og har negative holdninger til disse gruppene. I tillegg ser vi at en betydelig andel har observert hatprat mot jøder, samer, romer og romani/tatere de siste 12 månedene (kilde: [Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge ved Norges institusjon for menneskerettigheter](#)).

Diskriminering og levekår blant samer

+

Diskriminering av samer

Forskning viser at samer opplever opp til ti ganger så mye diskriminering som øvrig befolkning, og at de som opplever mest diskriminering bor utenfor de samiske språkområdene. Samer møter ulike former for indirekte og strukturell diskriminering, for eksempel i møter med de offentlige tjenestene.

En undersøkelse fra 2021 blant samer i alderen 16-31 år, viser at samisk ungdom i Norge opplever fordommer, diskriminering, mobbing og netthets på grunn av sin samiske bakgrunn. Diskriminering rammer samisk ungdom særlig hardt og kan føre til sosial ulikhet, marginalisering, utenforskap og dårligere psykisk helsestatus.

Fordi den samiske befolkningen har en historie med undertrykking, assimilering og overgrep, kan diskriminering og mobbing i dagens samfunn oppleves annerledes enn for minoritetsgrupper som ikke har tilsvarende historiske opplevelser av diskriminering som en del av sin kollektive identitet. De langsiktige konsekvensene av slik kumulativ diskriminering kan påvirke helse- og levekår hos befolkningen.

Samer som opplever diskriminering har dårligere egenvurdert helse, psykisk stress og dårligere trivsel og velvære enn andre. Analyser av SAMINOR 2-studien viser at etnisk diskriminering av samer påvirker både psykisk og fysisk helse negativt, og at det er en sammenheng mellom helseutfordringer, selvopplevd diskriminering og hvorvidt man bor i et samisk majoritets- eller minoritetsmiljø (Kilde: [Bufdir](#)).

Psykisk helse og selvmord

Det er små forskjeller i hvordan den samiske befolkningen vurderer egen helse sammenlignet med den øvrige befolkningen, ifølge SAMINOR-undersøkelsene som er gjort i områder med både samisk og ikke-samisk befolkning. Samer melder om noe dårligere selvurdert helsestatus enn ikke-samisk befolkning. Samiske menn rapporterer om høyere nivå av psykisk stress sammenlignet med etnisk norske menn. Det er imidlertid ingen signifikant forskjell mellom samiske kvinner og ikke-samiske kvinner. En kunnskapsoppsummering om samers bruk av helse- og omsorgstjenester konkluderer med at samer bruker helsetjenester i omtrent like stor grad som andre i befolkningen.

[En undersøkelse av unge samers psykiske helse](#) viser at unge samer har like nivåer med norsk ungdom når det gjelder selvfølelse, livstilfredshet og kroppsbilde. I tråd med forskning på norsk ungdom, rapporterer de

samiske jentene flere symptomer på depresjon, angst og stress enn de samiske guttene. Depresjon har den høyeste gjennomsnittsskåren.

Selv mord og selvmordstanker er et alvorlig problem blant samisk ungdom. I en nylig norsk studie fra Universitetet i Tromsø rapporterer samiske gutter 2,5 ganger flere selvmordsforsøk enn ikke-samiske gutter (Kilde: Bufdir).

Vold og overgrep

Personer med samisk bakgrunn, og særlig samiske kvinner, rapporterer om mer utsatthet for vold og seksuelle overgrep enn personer med ikke-samisk bakgrunn i samme geografiske område.

En analyse av resultatene fra SAMINOR 2 viser at en betydelig høyere andel samiske kvinner og menn har vært utsatt for emosjonell og fysisk vold, både som barn, som voksen og i et livsløpsperspektiv, sammenliknet med ikke-samiske kvinner og menn. Når det gjelder seksuell vold, viser forskningen at en betydelig høyere andel samiske kvinner har vært utsatt for seksuell vold som barn, voksen og i et livsløpsperspektiv enn ikke-samiske kvinner i samme geografiske område (Kilde: Bufdir).

Les mer om etniske minoriteter i kapittel 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn. Her skriver vi også om utenforskap blant innvandrere.

Rus og doping

Å forebygge kriminalitet og rus er en viktig samfunnsoppgave, og samtidig har det også stor betydning for det enkelte individet. Det kan være forebyggende å skape gode oppvekstsvilkår med inkludering, tilhørighet og toleranse for mangfold, med omsorg, tilstedeværelse, nærhet og dialog.

I folkehelseundersøkelse i Innlandet er gjennomsnittet på 8,95 på en skala fra 0-10 på trygg i nærmiljøet.

Antidoping Norge har inntrykk av at ungdom har mer liberale holdninger til bruk av dopingmidler enn tidligere og at bruken i enkelte treningsmiljøer er i ferd med å bli normalisert. Dopingbrukere i Norge mottar behandling

gjennom Steroideprosjektet (TSB), og 76 % av brukerne er vanlige folk som ikke driver med idrett, fitness eller kroppsbygging.

Anabole steroider anses å stimulere samme belønningsmekanismer som narkotika, men ikke i samme utstrekning og heller ikke på samme akutte måte.

I Ungdata-undersøkelsen 2021, svarer mer enn 600 elever i Innlandet ja på spørsmålet "Kunne du tenke deg å bruke ulovlige dopingmidler for å få større muskler?" 1000 elever svarer ja på spørsmålet "Kunne du tenke deg å bruke ulovlige dopingmidler for å gå ned i vekt? (Kilde: Antidoping Norge, 2023)

Les mer i kapittel 8.5.3 Bruk av tobakk og rusmidler.

LHBTQ

LHBTQ er en forkortelse for lesbiske, homofile, bifile, transpersoner, interkjønnspersoner og queer-personer. Mye tidligere forskning har funnet indikasjoner på at det kan være enklere for skeive å bo i større byer, enn på bygda.

Les mer i kunnskapsgrunnlaget til Regional plan for det inkluderende Innlandet

De nasjonale livskvalitetsundersøkelsene viser at seksuell orientering ser ut til å ha betydning for personers livskvalitet. Skeive oppgir i større grad at de er mindre tilfreds med livet sammenliknet med befolkningen generelt, særlig når det gjelder egen økonomi og psykiske helse.

På undersøkelsens overordnede spørsmål om tilfredshet med livet alt i alt, oppgir 26 % av befolkningen at de er svært tilfredse og 22 % at de er lite tilfredse med livet. Blant skeive er andelen som er svært tilfreds med livet 21 % og 34 % er lite tilfreds med livet i alt.

Ungdom med annen seksuell orientering enn heterofil er også mindre tilfreds med livet enn de som er heterofile.

Til tross for at begge gruppene scorer høyt på mange indikatorer på god livskvalitet, er det likevel tydelige forskjeller. Det er for eksempel dobbelt så mange ensomme, og dobbelt så mange som rapporterer om psykiske plager, blant dem som har annen seksuell orientering enn heterofili (kilde: oslomet.no).

Digitalt utenforskap

Spesielt eldre kan oppleve utenforskap som følge av digitale løsninger som oppleves som krevende (såkalt digitalt utenforskap).

En kartlegging av befolkningens digitale kompetanse og deltakelse viser at en betydelig andel eldre har svake grunnleggende ferdigheter, noe som kan være et hinder fra å delta i dagens samfunn. Kun 5 % av befolkningen som er 60 år og eldre har såpass stor og bred digital erfaring at det kategoriseres som sterke grunnleggende digitale ferdigheter. Blant befolkningen under 60 år er denne andelen på 75 %.

Mostphotos

Mange eldre mangler erfaring med digitale oppgaver man ofte møter krav til i samfunnet, som å bruke nettsider, nettskjema og digital id. Digital sikkerhet er også et betydelig kunnskapshull hos mange i den eldre befolkningen (kilde: [Kompetanse Norge - Befolkningens digitale kompetanse og deltakelse, 2021](#)).

I Innlandet har Helseinn, 14 kommuner, bedrifter og Pensjonistforbundet gått sammen om et prosjekt for felles innsats mot ensomhet og utenforskap blant eldre

[Les om prosjektet mot digitalt utenforskap på helseinn.no](#)

[Les mer i kapittel 5.5 Digital og teknologisk kompetanse](#)

Utenfor-regnskapet

Utenfor-regnskapet er en økonomisk beregningsmodell som viser hva kommunen potensielt kan spare på å forebygge fremfor å reparere. Det er skreddersydd for bruk i kommunesektoren.

[Les mer om utenfor-regnskaper på ks.no](#)

Muligheter

4.5 Realistisk samfunnsplanlegging

Innlandet har en relativt spredt bosatt befolkning. I tillegg har flere av kommunene i Innlandet fallende innbyggertall, og med en økende andel eldre og synkende andel yngre. [Les om den demografiske utvikling i avsnitt 4.2](#).

Dette er en trend som med stor sannsynlighet vil fortsette i større eller mindre grad. Det medfører at man på en del områder må tenke annerledes når det gjelder å planlegge for fremtiden. Det vil påvirke store velferdssektorer, som skole og helse, men også andre arenaer, som kultur -og idrettstilbud, friluftsliv og fritidstilbud.

De fleste kommuner tenker vekst, økonomisk og sosialt. Vekst er viktig for et dynamisk samfunn, men ikke en nødvendighet for et godt liv. I fremtiden vil en del kommuner i Innlandet i større grad se på hva som er realistisk i sin samfunnsplanlegging, mer enn å konsentrere seg om vekst.

Attraktive lokalsamfunn

Søkelyset på vekst kan legge beslag på ressurser til å øke innbyggertall og skape økonomisk aktivitet. Det å flytte oppmerksomheten over på hva som er realistisk, betyr ikke at man gir opp tanken om vekst. Det kan til og med gi nye muligheter for å arbeide mer aktivt for å gjøre sine lokalsamfunn og kommuner mer attraktive for de som allerede bor der, og på den måten gjøre sitt sted attraktivt. På sikt vil det også kunne føre til flere innbyggere.

Realistisk samfunnsplanlegging er et utfordrende tema, fordi det berører grunnleggende tenkemåter, tradisjoner og økonomiske systemer knyttet til at vekst er nødvendig og ønskelig i samfunnsutviklingen og i planlegging på kommunalt nivå.

Dette er en diskusjon som vil tvinge seg frem på grunn av den demografiske utviklingen. Da er mulighetene som ligger i realistisk planlegging viktig å diskutere.

Les mer om dette tema i [kapitel 8.3.3 Nærmiljø](#), samt i [NOU Rapport – Det handler om Norge](#), i artikkelen [En mer realistisk kommunal planlegging?](#) samt i publikasjonene til [Josefina Syssner](#).

Se også Distriktssenterets veileder om planlegging i små distriktskommuner på nettsiden [enkelplanlegging.no](#).

Mulighetene i en realistisk samfunnsplanlegging

Hvilke muligheter ligger innenfor en realistisk samfunnsplanlegging?

Tjenesteinnovasjon

Flere eldre og færre yngre skaper nye utfordringer i skole- og helsesektoren, og man må se nye muligheter her. Tjenesteinnovasjon er en mulighet. Det være seg ny velferdsteknologi, også digitale, men også arealbruk og geografisk effektivisering.

Nye digitale hjelpemidler kan være med å effektivisere helse -og omsorgsarbeid, både i spesialisthelsetjenesten, på sykehjem og i hjemmetjenesten. Muligheten er den samme også i skolesektoren, med undervisning og vurderingsarbeid. Likevel er det viktig å huske på at kjernen i disse oppgavene er fysiske møter. En skjerm er ikke det samme som en varm hånd eller tilstedeværelsen til en lærer.

Tjenesteinnovasjon forutsetter tilgang til digital kompetanse.

[Les mer kapitel 5.5 Digital og teknologisk kompetanse](#)

Samarbeid

Samarbeid er en annen mulighet. Det foregår allerede mye godt og fruktbart samarbeid, både interkommunale og regionale, i Innlandet. Mange kommuner har de samme utfordringene og de samme mulighetene. De kan lære av hverandre om hva som fungerer for å gjøre sine kommuner og lokalsamfunn til enda bedre steder å bo.

Det kan være fordeler ved kommunalt samarbeid i faste konstellasjoner. Det sikrer stabilitet og forutsigbarhet i prosessene. Dersom kommunene i størst mulig grad har felles systemer, metoder og rutiner innenfor tjenesteområdene, blir det lettere å drive tjenesteutvikling og innovasjon i fellesskap.

Hvis kommunene samordner sine behov og interesser, er det enklere for ikke-kommunale aktører å samarbeide med kommunene. Samtidig skal ethvert sted, kommune eller region opprettholde og utvikle sine individuelle identiteter.

Boligutvikling

Boligutvikling er en annen og viktig mulighet. Hvor man bor, hvem man bor med eller rundt, og på hvilken måte man bor, påvirker livskvaliteten i stor grad.

Det er utfordrende å sikre et godt og variert boligtilbud i distriktskommuner med små og ensartede boligmarkeder preget av lave boligpriser og svak prisvekst. Byggekostnadene er ofte høyere enn boligverdien, noe som reduserer mobilitet og hindrer investeringer i det lokale boligmarkedet. Samtidig trengs gode boliger til en aldrende befolkning og for å beholde og rekruttere arbeidskraft.

Per 2023 finnes det over 200 000 boliger i Innlandet, og 2 av 3 boliger i Innlandet er eneboliger.

Flertallet av husholdningene i Innlandet eier selv boligen de bor i. Hele 7 av 10 har selveierbolig. 23 % leier, mens nesten 8 % har andels- eller aksjeeierbolig.

Boligtype og boligens størrelse samsvarer ikke alltid til husholdningens størrelse og behov. Over 74 000 av Innlandets befolkning bor alene, og mange husholdninger består av bare to personer. Likevel dominerer eneboliger samtlige av Innlandets kommuner.

Blant husholdninger med lavinntekt leier nesten 60 % boligen de bor i. I 2022 utgjorde dette 28 545 husholdninger i Innlandet. Blant husholdninger som mottar bostøtte er det over 70 % som leier boligen de bor.

Helhetlig lokal boligpolitikk forankret i kommunenes planverk og økt samarbeid mellom offentlig og privat sektor om realisering av boliger, er nødvendig. Utvikling av regionalt og interkommunalt samarbeid, kompetansebygging og erfaringsutveksling kan bidra til utvikling av prosjekter. Her ligger det en stor mulighet for aktørene i Innlandet til å skape en positiv boligutvikling, på en realistisk og offensiv måte. Arbeidet er samtidig avhengig av statlig satsing gjennom treffsikre finansielle bidrag fra Husbanken.

Et annet tiltak for boligutviklingen er å ta vare på den boligmassen vi allerede har. Det er samtidig et viktig klimatiltak. [Les mer om «Bevar bygg, bevar klima».](#)

Aktive eldre

De eldre er en langt mer sammensatt og dynamisk gruppe i dag enn tidligere. De er jevnt over friskere, mer aktive og kan i større grad ta aktiv del i sine lokalsamfunn, også i kraft av at det blir flere eldre. Dette er en mulighet.

For det første kan mange eldre stå lengre i arbeid. De kjenner ofte sine nærmiljøer godt, og kan bidra aktivt gjennom arbeid i flere sektorer.

For det andre kan mange eldre delta i frivillig arbeid. Pensjonister har ofte god tid til å bidra inn i ulike aktiviteter i sine lokalsamfunn. Det er et gode for samfunnet, men også for den enkelte.

I fremtiden vil det å ta i bruk den humane kapitalen som mange eldre besitter, være meget viktig for å opprettholde aktivitet i lokalsamfunnet, men også for å holde sin eldre befolkning i aktivitet.

4.6 Frivillighet

Frivilligheten står sterkt i Innlandet. Lag og foreninger er viktige bidragsytere for inkludering og fellesskap i lokalmiljøet. Frivillige organisasjoner tilbyr et bredt spekter av fritidsaktiviteter.

Frivillig arbeid bidrar med verdiskaping

Den frivillige innsatsen i de frivillige organisasjonene i Norge tilsvarer 142 000 årsverk (SSB, 2020), og 58 % av befolkningen over 15 år har utført frivillig arbeid i løpet av det siste året (Frivillighetsbarometeret, 2022). Frivillig arbeid bidro med en verdiskaping tilsvarende 78 milliarder kroner i 2018 (SSBs satellittregnskap for frivillig sektor, 2020).

Flere tall om frivillighet

+

I mai 2023 er det registrert totalt 119 351 frivillige lag/foreninger/innretninger i hele landet (Brreg.no, 2023). 9 002 av de er i Innlandet. Det vil si at frivillige lag i Innlandet utgjør 7,5 prosent av alle registrerte frivillige lag i Norge.

Innlandet har flest lag og foreninger innenfor kategorien idrett, kunst og kultur, rekreasjon og sosiale foreninger. Dette er på samme nivå som ellers i landet (Brreg.no, 2023).

I Innlandet finner vi til sammen 18 754 medlemmer i ulike organisasjoner. Av disse er 5169 medlem av korps, 5892 medlem av historielag, 4143 medlem av kor, 2756 medlem av husflidslag og 794 medlem av kunstlag.

Total utgjør dette 50,5 medlemmer per innbygger, tredje høyest i landet. Aktiviteten i husflidslag er særlig høy i Innlandet.

I Innlandet har den samlede medlemsmassen hatt en negativ utvikling, på lik linje med utviklingen i Norge for øvrig. Innlandet har likevel fortsatt flere medlemmer i organisasjoner enn landsgjennomsnittet.

Høyest samlet medlemstall for frivillige lag og organisasjoner i kultursektoren finner vi i Lesja og Ringeby. Her finner vi over 200 medlemmer per 1000 innbyggere. Engerdal mottok mest MVA-kompensasjon i 2022 (kilde: [Norsk kulturindeks](#)).

[Les mer på frivillighetnorge.no](#)

Hvorfor er frivillighet viktig?

Over 84 prosent oppgir i Frivillighetsbarometeret at de mener folks frivillige engasjement er med på å utvikle og berike kommunen de bor i. 81 prosent mener det er viktig eller svært viktig at det offentlige tilrettelegger for frivillige organisasjoner og lag.

Det å delta aktivt inn i en frivillig organisasjon kan være en viktig arena for sosialt samvær og tilhørighet. Deltagelse i frivilligheten kan derfor bidra til at man som individ i større grad opplever å være inkludert. Videre er det en arena for å utvikle ferdigheter og kompetanse, eller få relevant erfaring som kan være nyttig i arbeids- eller utdanningssammenheng.

Strategi for kulturfrivillighet

+

Regjeringen slapp våren 2023 en strategi for kulturfrivillighet. Daværende kulturminister Anette Trettebergstuen trakk fram innsatsen og engasjementet fra lokale ildsjeler og bidragsytere som avgjørende for kulturaktiviteten i lokalsamfunnene.

Formålet med strategien er å løfte frem mangfoldet og egenverdien av aktivitetene i kulturfrivilligheten. Dessuten skal den synliggjøre kulturfrivillighetens samfunnsbidrag.

I strategen blir kulturfrivillighet definert som den frivillige virksomheten som foregår på områdene musikk, scenekunst, visuell kunst, litteratur, dataspill, film og kulturarv.

Strategien fremhever målområder der kulturfrivillighetens bidrag er av særlig betydning for måloppnåelsen. Kulturfrivillighetens arbeid bidrar til å nå prinsippet i FNs bærekraftsmål om at ingen skal utelates.

Lokalene må tilpasses aktiviteten

+

Universelt utformede lokaler bidrar til inkluderende møteplasser for alle grupper. Det er avgjørende å ha tilgang til lokaler og møteplasser og steder hvor man kan samles, og at lokalene er egnet for den aktiviteten som skal gjennomføres. Egnede lokaler bidrar til å øke kvaliteten på aktiviteten og muligheten for rekruttering og lokalt engasjement.

Mange av lokalene som tilbys kulturfrivilligheten er lite egnet for aktiviteten som skal utføres der. Fire av fem lokaler som brukes til musikkøvelser i dag er ikke egnet til det formålet. (Kilde: Strategi for deltagelse (2023), som viser til Norsk musikkråd, Det blir ikke et øvingsrom bare fordi det er et rom å øve i – Musikklokaler.)

Hvordan styrke frivilligheten?

Frivilligheten kan ikke tas for gitt i fremtiden. Koronapandemien viste oss den kan være sårbar. I tiden etter pandemien har mange organisasjoner opplevd frafall av aktive medlemmer, mangel på frivillige, mangel på folk i verv, mangel på ressurser som tid og penger og mangel på kompetanse.

Dette innebærer at ulike virkemidler for å understøtte frivilligheten må brukes mest mulig samordnet og fornuftig. Samarbeid mellom offentlige og private aktører vil være viktig. Bruk av ny teknologi kan bidra til mer målrettet medlemsrekruttering, samt utvikling av nye produkter og tjenester.

For å få gode og veldrevne frivillige organisasjoner må også organisasjonen selv jobbe for at det skal være enklere og mer attraktivt å være frivillig. De må arbeide for en inkluderende frivilligkultur hvor alle føler seg velkomne og gjøre det enkelt og attraktivt å bidra.

Pensjonistene blir flere, men også friskere og oppegående lenger. Dette kan være en viktig ressurs inn i frivilligheten. 2/3 av befolkningen er mellom 67 og 80 år og bidrar allerede mye til frivillig arbeid. Får de bedre insentiver og tilrettelegging, kan og vil de sikkert bidra enda mer. Et insentiv er noe som motiverer personer til handling.

Dette kan for eksempel være bonuskort med poeng for frivillig innsats som kan byttes inn i kulturtilbud, hjelpetjenester eller liknende.

Frivillighetspolitikk

Frivillighet Norge er et samarbeidsforum for frivillige organisasjoner i Norge. De arbeider for en helhetlig frivillighetspolitikk for å sikre vekst og utvikling i frivilligheten, som er en hjørnestein i norsk kultur og samfunnsliv.

Frivillighet Norge har mer enn 350 medlemsorganisasjoner, som til sammen representerer over 50.000 lag og foreninger over hele landet.

[Les mer om frivillighetspolitikk](#)

4.7 Godt og mangfoldig idretts- og friluftsliv

Idretten, friluftslivet og frivillig innsats er viktige ressurser i arbeidet med å utvikle lokalsamfunn og fremme aktive liv.

I Innlandet er sentrale aktører i dette samarbeidet fylkeskommunen, kommuner, idrettsråd, frivillige lag og foreninger, Innlandet Idrettskrets, særkretser, Olympiatoppen Innlandet, Høgskolen i Innlandet, NTNU, Forum for

natur og friluftsliv, arrangementsselskap og privat næringsliv.

Dette er aktører som forsterker hverandre i arbeidet med å oppnå felles mål. Det bidrar til bedre ressursutnyttelse og en enda mer helhetlig og samordnet innsats.

Idrettstilbud til alle som ønsker det

Norges Idrettsforbund er landets største frivillige organisasjon med 1,9 millioner medlemskap i ordinære idrettslag.

I 2022 var det 131 406 medlemmer innenfor ulike idretter i Innlandet, fordelt på 742 idrettslag og bedriftsidrettslag.

Idrett spiller en stor rolle i mange menneskers liv, og idrettslagene er gjennom sin frivillige virksomhet en viktig og nødvendig del av gode lokalsamfunn. Idrettslagene tilbyr gode og verdifulle fellesskap og sunne oppvekstvilkår.

Idrett bidrar til god helse, tilhørighet, stolthet og fellesskap. Idrett spiller en stor rolle for samfunnet, og endringer i samfunnet påvirker idretten. Det er ikke mulig å se på idrettens tilbud isolert fra samfunnets utvikling og behov.

Organisert idrett

+

75 % av all ungdom i aldersgruppen 13-19 år er i løpet av ungdomstiden innom den organiserte idretten. Det er svært mange, men samtidig er frafallet fra ungdomsidretten stort.

Jenter med minoritetsbakgrunn og personer med funksjonsnedsettelse er andre grupper hvor deltakelse i idrett og fysisk aktivitet kan være utfordrende.

Det største frafallet i organisert idrett er i ungdomsskolealder og overgang til Vg1. Vi ser i samme alder at de tidligere idrettsaktive ungdommene går over fra organisert idrett til ulike former for egenorganisert aktivitet (Rapport: Hva vet vi om mangfold og inkludering i idretten? NIF 2023).

Vi har nå et samfunn med økende sosial ulikhet og økte kostnader på mange områder. Idrettens organisasjonsledd i samarbeid med det offentlige må fortsatt levere idrett med kvalitet, med kunnskap og med kompetanse på alle nivåer uten at det resulterer i at en stor andel av befolkningen økonomisk blir ekskludert fra idrettsdeltakelse.

Muligheten for å styrke idretten som en helsefremmende arena med idrettsglede og deltakelse for alle som ønsker det, kan sammenfattes i tiltak som handler om bevisstgjøring, rekruttering og kompetanseheving.

Bevisstgjøring av holdninger: Vi må være bevisst på hvorfor deltakelse i idrett er positivt og hvorfor mangfold og inkludering er viktig.

Rekruttering innebærer tiltak for å rekruttere deltakere, frivillige og ansvarspersoner til idretten.

Kompetanseheving er tiltak for å heve kompetansen og dermed styrke kvaliteten i alle idrettens organisasjonsledd innen alle de oppgaver som idretten skal løse. Vi trenger også mer konkret kunnskap og erfaring rundt hvilke tiltak for økt fysisk aktivitet og idrett som kan gagne flest i befolkningen. For å øke

kunnskapen om dette, må man vite hvilke barrierer befolkningen har for å øke sitt fysiske aktivitetsnivå, og hvordan infrastrukturen kan bedre aktivitetsnivået.

Toppidretten står sterkt i Innlandet

Olympiatoppen Innlandet (OLTI) er strategisk viktig for særvidrettenes talent- og toppidrettsutvikling i Innlandet.

OLTI har som oppdrag å være pådriver for regional toppidrettsutvikling, samt være Olympiatoppen sin forlengede arm ut i regionen. Dette innebærer arbeid med talentutvikling, trenerutvikling, videregående utdanning og studier tilrettelagt for toppidrettssatsing og idrettsmedisinsk helsetilbud.

I 2022 var 29 utøvere med OLT-stipend bosatt i Innlandet, og vi er den regionen med flest stipendutøvere utenfor Oslo.

Toppidretten i Innlandet skaper regional stolthet, bolyst og tilflytting. Fylket har også ca. 210 toppidrettsstudenter. Videre er det minimum 450 arbeidsplasser i toppidretten i regionen med stor kompetanse innen bredde- og toppidrett (OLTI, 2022).

Unike muligheter for allsidig friluftsliv

Innlandet har en unik og mangfoldig natur som gir innbyggere og tilreisende gode muligheter for friluftsliv og rekreasjon.

Friluftslivsaktivitet er viktig for folkehelsen, for trivsel og for samfunnsøkonomien. Friluftsliv i nærmiljøet gir anledning til daglig fysisk aktivitet og kan skape uformelle møteplasser for folk med ulike bakgrunn og i alle aldre. Turstier og turløyper er den anleggstypen som brukes av flest.

7 % av den voksne befolkningen i Innlandet oppgir at de er aktive medlemmer i en organisasjon som driver med friluftsliv. Her er Innlandet på topp i landet, selv om forskjellene til øvrige landsdeler er liten.

Helse- og levekårsundersøkelsen, 2020 viser de fleste barn og unge (6-15 år) driver med friluftsliv. Den mest utbredte friluftslivsaktiviteten er korte fotturer i skog, mark eller på fjellet. Her svarte 92 % at de har vært på en slik tur det siste året, mot 89 % i 2013.

I 2020 svarte 69 % at de hadde vært på lange fotturer, mot 57 % i 2013. Også skiturer og sykkelturner er populære aktiviteter blant barn og unge, mens korte skiturer, alpint/snowboard, bær og sopptur, skøyter og ridning er mindre utbredte aktiviteter i 2020 sammenlignet med 2013.

Aktivitet	2013	2020
Kort fottur	89 %	92 %
Badet utendørs	91 %	90 %
Lang fottur	55 %	69 %
Sykkeltur i naturen	77 %	80 %
Kort skitur	83 %	55 %
Alpint/snowboard	60 %	48 %
Lang skitur	41 %	45 %
Skøyter	47 %	40 %
Bær- eller sopptur	62 %	36 %
Ridetur	20 %	14 %

Andel barn og unge (6-15 år) som deltar i ulike friluftslivsaktiviteter. (Kilde: Dalen H.B. 9 av 10 barn og unge går på tur, 2021)

Kartlegge friluftslivsområder

Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder er et viktig kommunalt virkemiddel for å identifisere, utvikle og ivareta arealer for friluftslivet.

Dette vil sikre befolkningen mulighet til å drive et variert friluftsliv både i nærmiljøet og naturen ellers. 33 kommuner i Innlandet har så langt gjennomført kartlegging og verdsetting av sine friluftsområder.

I 2019 startet et ferdselsåreprosjekt, og 26 kommuner i Innlandet deltar i prosjektet.

Det er viktig å ivareta behovet for friområder og sammenhengende sti- og turveinett. Dette kan inspirere flere til å ta i bruk områdene. Folk starter med uorganisert aktivitet når nærmiljøet er tilrettelagt for det.

Hvilke naturopplevelser er vi mest redd for å miste?

+

Våren 2023 oppfordret Norsk Friluftsliv, Den Norske Turistforening og Verdens naturfond (WWF) folk til å nominere hvilke naturopplevelser de er redde for å miste. 1459 nominasjoner kom inn, og en fagjury har sortert disse i kategorier som representerer bredden i naturopplevelser som nordmenn er redde for å miste. Det har resultert i følgende liste i tilfeldig rekkefølge:

- nærnatur
- urørt natur
- gammelskog
- stillhet og mørke
- kyst og strandsone
- levende hav og fjord
- fugleliv og naturlyder
- frodig flora og yrende dyreliv
- høsting på naturens premisser
- skigåing, årstider og snørike vintre

Gjøre friluftaktivitet lett tilgjengelig

Innlandet fylke har også 81 statlig sikra områder for friluftsliv. Gjennom en tilskuddsordning kan kommuner og interkommunale friluftsråd søke om penger for å gjøre disse områdene lett tilgjengelige og attraktive å bruke for innbyggerne.

En annen satsing i Innlandet er dagsturhytteprosjektet. Målet er å få satt opp en dagsturhytte i hver kommune.

Per mai 2023 er det 37 kommuner som ønsker en dagsturhytte, og fem er allerede på plass. Dagsturhytter skal være et lavtersktilbud som stimulerer til turer i nærmiljøet.

Anlegg og områder for aktivitet

Idrett- og nærmiljøanlegg og lett tilgjengelige stier og parker er arenaer og møteplasser for sosialt samvær, aktivitet, idrett og fysisk utfoldelse uavhengig av alder og funksjonsevne. Moderne idrettsanlegg bidrar også til tilflytting, som studenter og toppidrettsutøvere som søker best mulig infrastruktur for sin utvikling.

I Innlandet er det mange som arbeider for en anleggsportefølje som gjør at befolkningen kan være fysisk aktive og drive med idrett, egenorganisert fysisk aktivitet og friluftsliv slik de ønsker. Anleggene bør ligge der folk bor eller oppholder seg, og det bør være mulig å gå og sykle trygt til anlegg og fritidsaktiviteter.

Spilleoverskuddet fra Norsk Tipping til anlegg for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv utgjør en stor verdi i samfunnsutviklingen. I 2022 ble det overført 1 706 millioner kroner til fylkeskommunene som skal fordeles på søkere over hele landet. Av dette gikk ca. 127 millioner kroner til Innlandet. I fylket bygges det anlegg for ca. 500 millioner kroner hvert år, fordelt på drøyt 140 anlegg.

Alle dagsturhyttene blir utstyrt med vedovn og sitteplasser både ute og inne.

Foto: Tuva Marie Eiklid

Å satse på idrettsanlegg er god økonomi

En rapport fra Vista Analyse, 2023 viser at for hver krone investert i idrettsanlegg, får samfunnet tre kroner tilbake. Den samfunnsøkonomiske gevinsten består av arbeidsgevinster og helsegevinster, hvorav arbeidsgevinstene utgjør brorparten av virkningene.

- **Arbeidsgevinstene:** den som trener og er i god form gjør en større innsats på jobb.
- **Helsegevinstene:** den som trener får flere leveår med kvalitet.

Siden 2014 har det offentlige investeringer i anlegg økt vesentlig. Idrettslag bygger flere anlegg, men det offentlige står for de dyreste anleggene. Sammenlignet med resten av landet er det få innbyggere pr. anlegg i Innlandet.

Innlandet har litt over 200 innbyggere pr. anleggstilbud, mens Oslo har nærmere 600 innbyggere pr. anleggstilbud. Dette betyr at Innlandet har god dekning, men på grunn av stort geografisk område, mindre befolkningsgrunnlag og spredt bosetting, bør det legges det til rette for kort avstand mellom anlegg og der folk bor.

Fremover vil det bli viktig med gode behovsvurderinger for å sikre en bærekraftig anleggsutvikling i Innlandet. Her har både det offentlige, private og frivillige lag og foreninger et ansvar. Utvikling av aktivitetstilbud, varierte anleggstilbud, utbygging av gang- og sykkelveier, økt fysisk aktivitet i skolehverdagen og gode møteplasser i nærmiljøet, er vesentlige tiltak for å motvirke utenforskap og inaktivitet.

[Les mer i kapittel 5.8 Reiseliv og arrangement](#)

4.8 Gode kunst- og kulturtilbud

urarvl eksisterende planstrategi for Innlandet (2020-2024) er kultur definert blant annet som noe som gjør livene våre rikere og som gjør fylket mer attraktivt. Kunsten trekkes også fram som arbeidsplass og grunnlag for næringsutvikling.

Innlandet har et rikt og levende kulturliv

Over tid er det iverksatt en rekke tiltak, ordninger og initiativ som har sørget for at den grunnleggende infrastrukturen er på plass i fylket. Et kulturliv med bredde og mangfold skapes i samspillet mellom kulturinstitusjoner, kunstnere, arrangement, frivillig arbeid, utdanningsmiljø og forvaltning.

Kulturliv skapes ved hjelp av en kombinasjon av et statlig, kommunalt og fylkeskommunalt virkemiddelapparat. De ulike regionene har også ulike kulturelle særpreg som bidrar til at mangfoldet av kulturtilbud i fylket er stort og variert.

Kulturlivet skal ikke bare underholde, men har i tillegg også en viktig lærende rolle og er en integrerende arena.

Sosiale møteplasser og kommunale tjenester er også avgjørende for gode liv og viktig for utjevning av sosial ulikhet.

Innlandet rangerer høyt på kultur for barn og unge

I [Norsk kulturindeks](#) er Innlandet rangert som nummer åtte av fylkene i 2022. I 2020 var Innlandet rangert som nummer syv av landets fylker.

De høyeste plasseringene i Innlandet finner vi innen kultur for barn og unge hvor vi er plassert som det nest beste fylke i landet. Vi har også gode plasseringer innen frivillighet (rangert som nr. 3 blant fylkene) og museum (rangert som nr. 4 blant fylkene). De laveste plasseringene er innen scenekunst (rangert som nr. 10 blant fylkene) og kino (rangert som nr. 10 blant fylkene).

Innlandet har som helhet en relativt lav plassering, men flere kommuner rangeres høyt. Nord Aurdal rangerer som nummer tre av landets kommuner samlet sett og både Lillehammer, Hamar og Tynset er blant de ti beste.

Kulturarv og matkultur

Norsk kulturindeks trekker fram at Innlandet bidrar vesentlig til den internasjonale og nasjonale kulturarven med blant annet ni bevarte stavkirker fra middelalder, unike brennesteinsholmer og omfattende spor etter villreinfangst.

Skibladder er verdens eldste hjuldamper i rutetrafikk. Innlandet har sentrale og viktige miljøer innenfor tradisjonskultur som folkemusikk og folkedans, sterke håndverkstradisjoner og en økende interesse for matkultur. Tradisjonsmat og matkultur har store muligheter i Innlandet, men det er behov for tilrettelegging for samarbeid, utvikling, profesjonalisering og markedsadgang.

[Les mer i kapittel 3.11 Særegen natur- og kulturarv](#)

Det ligger store muligheter for mange kommuner i å satse mer på kultur. Kommuner er forskjellige og når gjerne høyt innenfor sine særtrekk. Vågå er på topp i landet når det gjelder bosatte kunstnere i forhold til befolkningstall. Os har det beste kulturtilbudet til barn og unge.

Bruker mer på kultur i Innlandet

Samlet sett brukte Innlandet fylkeskommune 418 kroner per innbygger på kultur i 2022. Det er 22 % høyere enn landsgjennomsnittet på 341 kroner. Den største andelen av utgiftene gikk til kunstformidling (53 %), etterfulgt av

museer (21 %).

Kommunene i Innlandet brukte i snitt 1929 kroner på kultur per innbygger i 2022. Dette er 6 % lavere enn landsgjennomsnittet.

I Innlandet er det de små kommunene nord i fylket som bruker mest penger på kultur per innbygger. Lom, Vang og Stor-Elvdal bruker mer enn dobbelt så mye som landsgjennomsnittet på kultur per innbygger.

Figuren under viser store forskjeller i driftsutgifter til kultur i fylkets kommuner:

Ganske tilfreds med muligheten til å delta

Tilfredsheten med muligheten til selv å delta i kulturaktiviteter, samt muligheten til å delta i foreningslivet, er relativt likt fordelt over hele landet. Her er tilfredsheten i Innlandet lik den gjennomsnittlige tilfredsheten i landet.

Tilfredsheten med muligheten til å være publikum, enten på kino, konserter og teater, eller på museer og utstillinger er en god del lavere enn landsgjennomsnittet i Innlandet.

Sterke kompetansemiljøer innen spillindustri

En global og sterkt voksende spill- og filmindustri tar den nyeste digitale kunnskapen og teknologien i bruk.

Innlandet har nasjonalt ledende kompetansemiljøer innen AR- og VR-teknologi, spillutvikling og informasjonssikkerhet. Dette er viktige miljøer i arbeidet med å utvikle nye industrinæringer i Innlandet.

- AR er en forkortelse for augmented reality, som kan oversettes til utvidet virkelighet.
- VR er en forkortelse for virtual reality, som kan oversettes til kunstig virkelighet.

Klynger bidrar i utviklingen av kreative næringer

I Kulturdirektoratets arbeid med kulturell og kreativ næring er disse bransjene omfattet:

- visuell kunst
- musikk
- scenekunst
- litteratur
- kulturarv
- film
- arkitektur
- design
- mote
- dataspill

Innlandet fylkeskommune ønsker å bidra til å styrke næringsgrunnlaget for disse.

Det er viktig med gode samarbeidsformer for å lykkes. Verdien av nettverk og tydelige klynger er sentralt i utviklingen av kreative næringer.

Vi må å koble kunnskapspark, innovasjonsselskap og næringshager og øke deres kunnskap og kompetanse om denne bransjen.

Det vil også være nyttig med dialog med kulturutdanningene om hvordan de innarbeider kunnskap om entreprenørskap, innovasjon, økonomi og administrasjon i utdanningsløpet.

Bærekraftige besøk i fylket vårt

Besøksforvaltning er tatt i bruk som verktøy for å sikre bærekraftig utvikling og samtidig gi grunnlag for bred lokal verdiskaping.

I Innlandet finnes mange spektakulære arenaer som trekker mange tusen tilreisende til kulturopplevelser hvert år. Dette er en utvikling vi ønsker. Samtidig har vi et ansvar for å sikre natur- og kulturverdier slik at kommende generasjoner skal få samme muligheter for å glede seg over disse unike verdiene.

[Les mer i kapittel 5.8 Reiseliv og arrangement.](#)

4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn

FNs bærekraftsmål 11 handler om å gjøre byer og lokalsamfunn inkluderende, trygge, robuste og bærekraftige, slik at mennesker kan leve gode liv og utvikle seg økonomisk og sosialt (FN, 2022).

Steder som oppfyller dette målet kaller vi gjerne for attraktive. Byer, tettsteder og bygder skal være gode lokalsamfunn, og blir dermed attraktive for innbyggere, næringsliv og besøkende. Stedet vil da lettere kunne beholde innbyggere og trekke til seg nye.

Men hva gjør et sted attraktivt? Dette vil variere, da mennesker har forskjellige preferanser. Noen foretrekker storbyen med alle dens tilbud, noen vil bo i småbyen, mens andre ønsker å bo tett på naturen.

Telemarksforskning har laget modeller for et steds attraktivitet ([Vareide m.fl. 2013](#)). Bostedsattraktiviteten mener de skapes av fire faktorer:

- Bygninger og areal
- Tjenestetilbudet og de fysiske kvalitetene et sted har (ameniteter)
- Identitet og stedlig kultur
- Omdømme

For at et sted skal være attraktivt, bør det være tilgang til de tjenestene som enkeltmennesket definerer at det er behov for.

For de aller fleste er det viktig å ha tilgang til «besøksbaserte hverdagstjenester» i nærmiljøet, og at «blålystjenestene» ikke er for langt unna. «Hverdagstjenester» kan handle om barnehage, skole, primærhelse- og omsorgstjenester og dagligvarebutikk. Sosiale møteplasser og fritidstilbud for barn, unge og voksne vil også de fleste definere som nødvendige i hverdagen (kilde: Aasbrenn i "Utkantrettet tjenesteforsyningspolitikk" 2022).

Andre tjenester er det mulig å reise lengre for å få, og et regionsenter kan fylle viktige funksjoner for omlandet når det gjelder kultur- og utdanningstilbud og handel.

I tillegg til tjenester vil fysiske faktorer være en del av det som gjør et sted attraktivt. Det bør være trafiksikkert, med god tilrettelegging for mjuke trafikanter – det bør se pent ut, og det må være tilgang på boliger for forskjellige aldersgrupper og familietyper.

Identitet, stedlig kultur og omdømme er faktorer som er vanskelige både å måle og endre, men som kan være svært viktige for et steds attraktivitet.

Folkehelseundersøkelsen for Innlandet som ble gjennomført i 2023 viser lite variasjon i resultatene mellom regionene i fylket. Unntaket er en betydelig variasjon mellom regionene i andelen som oppgir god tilgang til tjenester og fasiliteter i nærmiljøet. [Les mer om folkehelseundersøkelsen på Innlandsstatistikk.no.](#)

Samskapingskommunen

Kommunenes utviklingsaktiviteter har i lang tid vært knyttet til rollen kommunene har som myndighetsutøver og tjenesteleverandør til befolkningen. Aktivitetene har derfor i stor grad handlet om å utvikle for innbyggerne i den enkelte kommune, i liten grad med.

Kommunenes rolle som innovatør er nå under omstilling i retning av mer å bli en tilrettelegger for samskaping av det nye velferdssamfunnet. Den viktigste oppgaven for kommunen er da å mobilisere og koordinere ressursene som finnes lokalt. Dette er også i tråd med formålsparagrafen i kommuneloven.

Samskapingskommunen kan forstås som en kommune der politikere og ansatte i størst mulig grad finner løsninger sammen med dem som løsningene handler om – enten det er enkeltpersoner, bygdelag, frivillige organisasjoner, næringsliv eller andre. Innbyggerne bør oppleve selvråderett og livskvalitet i alle livsfaser, og de bør i størst mulig grad være aktive, ta ansvar og mestre vanskelige livssituasjoner ([kilde: NOU 2020, Det handler om Norge](#))

Fylkeskommunen vil gjennom satsinga «Tett på 2030» arbeide langsiktig med å utvikle distriktskommunene i fylket. Arbeidet rettes mot bosetting, kompetanse, verdiskaping og gode lokalsamfunn. Gjennom dette ønsker fylkeskommunen å gi innspill til innholdet i regjeringas satsing på distriktpolitikken.

Fram til 2026 er 25 kommuner omfatta av satsinga: Valdres, Nord-Gudbrandsdal, Nord-Østerdal, Sør-Østerdal (unntatt Elverum), Åsnes og Grue.

Etter denne perioden skal prosjektet utvides til å gjelde alle distriktskommunene i Innlandet.

I arbeidet skal planer og strategier på fylkesnivå legges til grunn, men innholdet i prosjektet konkretiseres i samhandling med partene på region- og kommunenivå.

Det er utvikla tre hovedmål for satsinga fram mot 2030:

- Bolysten i distriktskommunene er økt.
- De menneskelige og naturbaserte ressursene i distrikta blir brukt slik at attraktivitet, inkludering og verdiskaping er økt.
- Prosjektet har gitt bidrag til en ny og bedre distriktpolitikk, basert på gode erfaringer fra forsøk og pilotprosjekter i Innlandet.

Stedsutvikling

+

Fylkeskommunen gir tilskudd til stedsutvikling.

Stedsutvikling handler om samarbeidsprosesser for videreutvikling av lokalsamfunnet med basis i stedlige ressurser. Fylkeskommunen bidrar med tilskudd og veiledning til kommunenes arbeid med vekt på kommunesentre i distriktskommunene.

Gjennom samarbeid og mobilisering av lokale krefter sikres tilslutning til valg av konkrete planer og felles løft og samarbeid om både aktiviteter og tiltak. Fysiske tiltak kan bidra til motivasjon og egeninnsats i tidkrevende plan- og utviklingsprosesser. Det offentliges innsats er en sentral katalysator, særlig i distriktskommunene.

[Les mer i rapporten for stedsutvikling i Hedmark.](#)

Trivsel blant unge

67 % av ungdomsskoleelevene i Innlandet er fornøyd med sitt lokalmiljø. Gutter er mer fornøyd enn jentene. Langt de fleste føler seg trygge i sine nærområder. Samtidig svarer kun 49 % de synes at tilbudet av lokaler for å treffe andre unge på fritida er bra, mot 51 % i Norge. 69 % av de unge i Innlandet sier at de tror at de vil få et godt og lykkelig liv, mot 70 % på landsbasis (Kilde: [Ungdata 2021](#))

Tilgjengelighet til grøntområder og møteplasser i bo- og nærmiljø påvirker barn og unges muligheter for utfoldelse, og er et viktig perspektiv i stedsutviklingen. For mange unge er kollektivtilbudet viktig for å kunne møtes med venner og bruke tilbudene i regionen. Spesielt unge i distriktene er avhengige av gode kollektivtilbud.

[Les mer i kapittel 8.3.3 Nærmiljø](#)

Sentralisering fra bygd til by og fra omland til bygd

Innlandet har Norges laveste andel av befolkningen i byer og tettsteder. I underkant av 60 % bor i byer og tettsteder, mot 82 % i Norge. Fylket har 107 tettsteder, og 36 % av dem har mer enn 1000 innbyggere.

En såkalt sentralitetsindeks ble sist beregnet av SSB i juni 2023. Den sier noe om hvor enkelt det er å nå servicefunksjoner og arbeidsplasser for kommunens innbyggere. 1000 representerer høyst mulig sentralitet:

[Les mer om sentraliseringsindeksen på ssb.no](#)

Som ellers i landet foregår det også en sentraliseringsprosess i Innlandet med flytting fra distriktene til sentrale områder. Sentraliseringen viser seg ved vekst i byer, og spesielt i byer og tettsteder tett på de større byene.

Men det er ikke kun til byene sentraliseringen skjer, vi ser det også fra omlandene til bygdene. Mange steder er befolkningen liten, der andelen eldre øker og det blir færre unge.

Sentraliseringen sees over hele verdenen og er en drivkraft så sterk, at det er vanskelig å gjøre noe med. Sentraliseringen er altså ikke unik for Innlandet.

Regionsentrenes betydning

NIBR beskriver betydningen av regionsentra for regional utvikling i en rapport fra 2021.

Ifølge rapporten er det å skape attraktive regionsentre med på styrke regionen i konkurranse med andre sentre og deler av landet. Utviklingen i mindre byer og byregioner har vesentlig betydning for den regionale utviklingen og balansen i Norge, både innenfor og mellom landsdelene.

Les om konklusjonene i rapporten

+

Hva er et regionsenter?

Et regionsenter er den største byen/tettstedet i senterkommunen til mindre bo- og arbeidsmarkedsregioner. Regionsentre har vanligvis viktige funksjoner og tjenester for et omland som går utover en enkelt kommune.

I Innlandet er det 13 mindre byer (inkl. bygdebyer) som er regionsentra i sine respektive bo- og arbeidsmarkedsregioner. Det er fem små- og mellomstore byer som er regionsentra, dvs. Hamar, Lillehammer, Gjøvik, Elverum og Kongsvinger og åtte bygdebyer/småsentra som er sentra i sine bo- og arbeidsmarkedsregioner (Flisa, Koppang, Tynset, Innbygda, Dombås, Otta, Vinstra, Fagernes). Hamarregionen og Gjøvikregionen har subregionsentre i hhv. Brumunddal og Moelv m.m. og Raufoss m.m.

Kvaliteter ved regionsentre

De mindre regionsentre har typisk viktige regionale funksjoner gjennom et mer variert service-, tjeneste- og arbeidstilbud innenfor en times reisetid for personer og bedrifter i regionen.

I en del av de litt større regionsentrene bidrar fylkeskommunale og statlige virksomheter (utdanning, sykehus m.m.) til noe flere spesialtjenester, større tilgang på kompetansearbeidsplasser og økt attraktivitet for bosetting for høyskoleutdannede m.fl.

Regionsentrene har noen demografiske egenskaper som er litt ulik omlandet, ved å ha flere unge mennesker, personer med høyere utdanning, kvinner som gir bedre kjønnsbalanse og større mangfold av innvandrere.

Rapporten fremhever en rekke kvaliteter ved regionsentre:

- Småskalafordele – f.eks. mindre kø- og trengselskostnader, tomte- og boligpriser enn i byene
- Rurbane bostedskvaliteter (dvs. rurale og urbane kvaliteter på samme sted)
- Verdiskapingsmiljøer (innen bionæringer, teknologi, reiseliv m.m.) med høy kompetanse forankret til lokale/regionale ressurser og fortrinn
- Unikhet - mange mindre byer med omland har særpreg knyttet til kulturarv, natur, landskap mm.

Når man vurderer regionsentrenes rolle og funksjoner i regioner, er det nødvendig å nyansere etter regionsentrenes størrelser. Dette beskrives ytterligere i rapporten.

Omlandets betydning

Omlandet fyller viktige roller for regionens verdiskaping, og er typisk forankret til regionale ressurser og fortrinn. Basisnæringene her skaper ofte betydelig økonomiske ringvirkninger lokalt og regionalt inkludert i regionsenteret. De naturgitte egenskapene i omlandet er samtidig en viktig del av regionens attraktivitet for besøkende og bosetting.

Pendlingsmønstrene underbygger gjensidige avhengigheter mellom senter og omland, som komplementerer hverandre demografisk, økonomisk og i tjenester. Stedskvaliteter i omlandet påvirker også de mindre byregionenes karakter, attraktivitet og utvikling.

Senter- og omlandskommuner av altså gjensidige avhengige av hverandre, og besitter komplementære ressurser og aktiva. Gjennom godt samarbeid mellom senter- og omlandskommunene kan fortrinn og muligheter i regionen utnyttes bedre til nyskaping og økt attraktivitet for ulike grupper av bosatte og besøkende. Dette fordrer at det utvikles et godt samarbeidsklima mellom senter og omlandskommunene, basert på likeverdighet mellom kommuner uavhengig av størrelse og sentralitet.

Fått lite oppmerksomhet

Ifølge rapporten har regionsentra fått lite politisk oppmerksomhet sammenliknet med utkantdistrikter og storbyer. Spesielt mindre byregioners egenskaper og utfordringer har fått langt mindre oppmerksomhet og har falt litt mellom flere stoler til tross for deres viktige rolle for regional utvikling og regional balanse i landet.

Økende betydning

I det kommende tiåret med antatt demografisk «nullvekst» utenfor storbyene, økt konkurranse med storbyene om unge mennesker og digitaliseringens muligheter for desentralisert jobbskaping og utdanning, kan regionsentrene rolle og funksjoner bli enda viktigere for mindre byregioners attraktivitet og utviklingsevne.

Ifølge rapporten kan man styrke regionsentrene utviklingsevne, rolle og funksjon ved å:

- Utvikle kompakte regionsentre med urbane kvaliteter med et mangfold av service- og tjenestetilbud, arbeidsplasser og boliger.
- Skape en attraktiv fysisk sentrumutvikling
- Utvikle kompetanse- og innovasjonssenter i regionsenteret. F.eks. felles kontorlokaler og klynger.
- Samlokalisere statlige og private kompetanseintensive virksomheter..
- Styrke utdannings- og kompetansetilbudet og utvikle nye desentraliserte tilbud.
- Utvikle kunst- og kultursenter, kulturtilbud og arenaer for flere grupper.
- Utvikle politikk overfor regionens «deltidsbefolkning»

Kilde: [NIBR-rapport 2021:2 Mindre byer og regionsentre-roller og funksjoner i regioner og regional utvikling](#)

Grøntområder, offentlige rom og møteplasser

Natur og grønne omgivelser

Fylket har en unik og stor variasjon i natur som omkranser våre byer, tettsteder og lokalsamfunn. Vi har relativt

god og trygg tilgang til rekreasjonsområder og nærturterreng. Dette vil vi fortsette å bevare og videreutvikle slik at det er enkelt å være fysisk aktiv der man bor.

Les mer i kapittel 8.3.4 Tilgang til friområder og friluftslivsområder

Møteplasser

Gode møteplasser bidrar til et sosialt bærekraftig samfunn og fremheves av både frivilligheten og forskningsmiljøer som viktige virkemiddel for inkludering. Møteplasser kan handle om aktiviteter innendørs, det kan handle om digitale møteplasser for utveksling av meninger og kunnskap, det kan handle om uteområder, idrettsanlegg, kulturarenaer, biblioteker, kafeer, og andre arenaer.

Hva som oppleves som en god og inkluderende møteplass kan variere for ulike grupper.

Hva er et inkluderende uterom?

+

Husbanken og Universell Utforming AS (2017) har sett på hva som er inkluderende uterom.

Her har blant annet Ungdomsrådet i Kongsvinger bidratt med innspill til arbeidet.

Det fremgår fra dette heftet at det som kjennetegner gode og inkluderende uterom er:

- Det er tilrettelagt for variert bruk for alle aldersgrupper.
- Det inneholder møteplasser og sitteplasser.
- Det inneholder elementer som stimulerer alle aldersgrupper til fysisk aktivitet.
- Det har god kvalitet
- Det er grønt og attraktivt. Eksisterende natur er utnyttet positivt.
- Det er solbelyst og lunt
- Det er hyggelig å være der
- Det er tilgjengelig ved at det er lett å ta seg frem for de som er dårlige til beins eller triller på hjul
- Utformingen bidrar til at det er lett å finne frem
- Det føles trygt og sikkert
- Det er godt vedlikeholdt
- Beboerne har et eierforhold til uteområdet
- Det har gode gangforbindelser til nærmiljøet

Dette er kvaliteter som det er viktig å forvalte på en god måte slik at de ikke forsvinner.

Kilde: Kunnskapsgrunnlag til «Det inkluderende Innlandet» s 63.

Universell utforming

+

Universell utforming er en forutsetning for at alle kan delta i samfunnslivet. Det er en nasjonal satsning, som er forankret i regjeringens handlingsplan for universell utforming for 2021-2025.

Universell utforming styrker og frigjør menneskelige ressurser med positive resultater for den enkelte og for samfunnet. Det er en strategi som sikrer et bærekraftig og likestilt samfunn gjennom utforming av fysiske og tekniske omgivelser.

I 2016 samarbeidet Hedmark og Oppland fylkeskommune om en felles strategi for universell utforming. Der viste man til at noen av de største utfordringene var:

- likeverdig deltagelse, sosialt og i arbeidslivet
- behov for oppgradering av eksisterende bygg og infrastruktur
- selvbetjeningssamfunnet, der service blir automatisert og erstatter det personlige møtet mellom kunde og tjenesteleverandør

I Innlandet må det jobbes for at alle skal ha like muligheter og at alle kan delta. Derfor er det viktig at produkter, tjenester og digitale løsninger lages med tanke på at alle skal kunne bruke dem. Bygninger du kan bevege deg fritt i. Nettsider alle kan bruke. Byrom som inviterer istedenfor å ekskludere. Produkter og tjenester som er intuitive og inkluderende i bruk.

For å sikre likeverdig deltagelse sosialt og i arbeidslivet vil behovet for universelt utformede boliger og kommunesentra være økende med en aldrende befolkning.

Les om personer med funksjonsnedsettelse i kapittel 8.1.3 Befolkningsgrupper

Utfordrende boligmarkeder

Mange distriktsområder har «tynne boligmarkeder». Det vil si lite omsetning, lave boligpriser og lite nybygging. Dette gir utfordringer både med å finne en egnet bolig og å få solgt nåværende bolig til en pris som gjør det mulig å kjøpe en ny. Byggekostnadene er ofte høyere enn boligverdien, noe som gjør nybygging lite attraktivt.

Det kan også være utfordringer med ensartet boligmasse med mange usentralt plasserte eneboliger og mangel på egnede boliger for eksempel for eldre. I slike områder er tilpasning av boliger et ekstra viktig tiltak i boligpolitikken.

I byer har mange stadig flere utfordringer med å etablere seg på boligmarkedet på grunn av høye boligpriser. I større byer er det derfor vanligere å leie bolig. Boliger til en overkommelig pris og en langsiktig boligplanlegging kan bidra til at blant andre førstegangsetablerere, barnefamilier og personer med lav til middels inntekt, kan bosette seg i byområder (kilde: Folkehelseprofil for Innlandet 2023).

Boligområder som utvikles ved knutepunkt med kort avstand til hverdagsarenaer bidrar til redusert transportbehov. I spredtbygde områder kan imidlertid gode transportmuligheter bidra til å gjøre tilbud og tjenester lettere tilgjengelig.

Fortetting kan øke attraktivitet, men kan samtidig prise ut grupper med lav inntekt.

I utviklingen av boligområder er det også nødvendig å ta hensyn til dagens og fremtidens miljøutfordringer, som for eksempel støy, luftforurensning, flom, overvann og ras. . Støy er en miljøfaktor som ofte rammer skjevt med tanke på sosioøkonomisk tilhørighet.

Transportmuligheter knytter oss sammen

Attraktive og levende byer, tettsteder og bygder handler også om gode transportmuligheter. Alle deler av transportinfrastrukturen er viktig for å binde sammen områder til større bo- og arbeidsmarkeder.

God fysisk infrastruktur gir muligheter for å ta del i et større arbeidsmarked og få tilgang til et større utvalg av varer og tjenester.

Et område blir dessuten mer attraktivt som bosted når det er mulig å flytte dit uten å skifte jobb, eller skifte jobb uten å flytte. Det gir ikke bare egne karrieremuligheter, men også muligheter for livsledsager (kilde: NOU 2020, Det handler om Norge s 187).

Veinettet i Innlandet

+

Innlandet har nærmere 7000 km med fylkesveg inkludert gang- og sykkelveger. Gjennom Mobilitetsstrategien for Innlandet 2021-2030 skal vi jobbe for enklere og mer sømløse overganger mellom ulike transportformer. Ny teknologi og andre samarbeidsformer legges til grunn for å få dette til. At flere velger bort privatbilen bidrar til reduksjon av klimagassutslipp direkte og indirekte i form av mindre slitasje på vegene.

Ifølge nasjonale forventninger til regional og lokal planlegging 2023-2027 så har Norge gode forutsetninger for å nå mange av bærekraftsmålene innen 2030. Men det vil være utfordringer med blant annet å nå målene om reduserte klimagassutslipp fra vegtransport. Dette gjelder mest sannsynlig for Innlandet og, i og med at vi har et vegsystem med mye gjennomgangstrafikk, mange besøkende og deltidsinnbyggere.

Selv om bilparken endres fra fossile til utslippsfrie kjøretøy, vil vi ikke kunne bo og virke uten et funksjonelt og trafiksikkert vegnett i vårt spredtbygde fylke. Det vil også bidra til at det er enkelt å velge privatbilen istedenfor mer bærekraftige reisemåter som kollektiv, gange og sykkel. Samtidig er det vesentlig for samfunnssikkerhet og beredskap, produksjon og levering av varer og tjenester å ha et sammenhengende og godt transportsystem.

Ny teknologi endrer transporten

Ny teknologi og digitalisering påvirker all transport og har ført til endringer i både person- og godstransport. I følge en [TØI-rapport](#) vil trenden forsterkes i årene som kommer med videreutvikling av digitale plattformer, dele-mobilitet, mobilitet som tjeneste (MAAS), e-logistikk, intelligente transportsystemer (ITS), sammenkoblede biler (connected cars) og selvkjørende biler. Dette vil nok ha størst betydning i de mest befolkede byene i Norge, men vi vil også måtte vurdere hvordan framtidig transportbehov vil endres som følge av digitalisering og ny teknologi. Det er derfor viktig at vi vedlikeholder og tar vare på det vegnettet vi har, og utvikler og tilpasser det til et mer og mer digitalisert fleksibelt transportsystem.

Det å iverksette og ta i bruk nye mobiltetsløsninger og et mer digitalisert transportsystem fordrer også et godt samspill mellom trafikanten, kjøretøyet og infrastrukturen.

Ansvarsdeling og roller i det offentlige

Samferdselsdepartementet har det øverste politiske ansvaret for intelligente transportsystemer. Det inkluderer utvikling av overordnede politiske mål, utforming av lovverk, finansielle rammer og deltagelse i internasjonalt samarbeid. Les mer om Samferdselsdepartementets ansvar for ITS i departementets ITS-strategi (Regjeringen).

Statens vegvesen har ansvaret for implementeringen av ITS. Det inkluderer implementering av politiske mål og lovverk, tilrettelegging av prosjekter, kunnskapsutvikling og rollen som system- og tjenesteeier. Les mer om Statens vegvesens ansvar i Vegvesenets ITS-strategi.

Statens vegvesen er veg-, system- og tjenesteeier, og har ansvar for mye av den digitale infrastrukturen. Vegvesenet er i tillegg ansvarlig for å regulere ITS, og jobber med prosjekter for testing og implementering av ny teknologi:

[Les mer på vegvesenets nettsider.](#)

Mulighet for hurtigbåt på Mjøsa mellom Gjøvik og Hamar er under utredning. Foreløpige studier sier at en hurtigbåt mellom disse to byene vil redusere privatbilbruk mellom byene og økt turisme. Med en hurtigbåt vil folk også lettere kunne benytte seg av for eksempel kulturtilbudet på den andre siden av Mjøsa.

Mjøsbyen

+

For å knytte sammen bo- og arbeidsmarkedet rundt Mjøsa er satsingen Mjøsbyen opprettet.

Mjøsbyen er et samarbeid om en felles areal- og transportstrategi for kommuner rundt Mjøsa. Samarbeidet skal bidra til å utvikle regionen til en mer konkurransedyktig og bærekraftig region med attraktive og levende byer og tettsteder. Det skal også tilrettelegges for et godt og miljøvennlig transportsystem som knytter regionen tettere sammen, og som bidra til at flere reiser kollektivt, sykler og går.

[Les mer om Mjøsbyen](#)

[Les mer i kapittel 8.3.5 Gang- og sykkelveinett](#)

Redusere transportbehovet

For å omstille oss til et lavutslippssamfunn er det sentralt å redusere behovet for transport så mye som mulig. Både tilrettelegging for bruk av hjemmekontor og digitale møter, og transporteffektiv arealplanlegging er viktig for å redusere behovet for å reise. Byer og tettsteder må planlegges slik at avstanden mellom bosted og arbeidsplasser, barnehage, butikker, fritidsaktiviteter mm. blir kortere. Dette vil gjøre det lettere for flere å gå, sykle og bruke kollektivtransport i hverdagen.

I et lavutslippssamfunn er også redusert godstransport viktig. Ved å velge kortreist mat og andre varer, samt å redusere forbruket vårt, vil vi kunne bidra med dette. Redusert gods- og persontransport vil bidra til mindre belastning på transportinfrastrukturen og behovet for å utvide denne, og til lavere utslipp.

Klimautvalgets rapport "Omstilling til lavutslipp - veivalg for klimapolitikken mot 2050" fastslår at transportpolitikken og -planleggingen i større grad må legge vekt på å redusere behovet for, og dermed omfanget av, transport. Dette er viktig for å redusere samfunnets samlede bruk av ressurser og areal. I "Klimatiltak i Norge mot 2030: Oppdatert kunnskapsgrunnlag om utslippspotensial, barrierer og muligheter - 2023" understreker også Miljødirektoratet betydningen av å redusere etterspørselen etter transport.

Flest mulig skal velge grønne reiser

I samarbeid med mange av Innlandets kommuner satser fylkeskommunen strategisk på at flere skal velge miljøvennlige hverdagsreiser. Det er flere ulike satsinger på dette i fylket. Dette skjer blant annet gjennom forpliktende samarbeid om areal- og transportplanlegging; ATP-byer. Det er inngått avtaler med 7 byer i fylket om denne satsingen hvor hovedmålene er å redusere privatbilbruk til fordel for mer gåing, sykling og kollektivtransport.

For at flere skal kunne gå og sykle til skolen, bidrar Innlandet fylkeskommune i arbeidet med å etablere sikre trafikkmiljøer rundt skoler. Her samarbeider skoler og foreldreutvalg med kommunene om å definere soner rundt skolene hvor det skal være minst mulig motorisert trafikk, sonene kalles hjertesoner.

Prosjektet startet opp fra nasjonalt hold og er nærmere omtalt på Trygg trafikk sine nettsider www.hjertesone.no.

I Innlandet fylke er det også inngått trepartssamarbeid med Statens vegvesen og de seks byene Lillehammer, Gjøvik, Brumunddal, Hamar, Elverum og Kongsvinger om å satse på sykling som transportform. Dette har gitt en økning i sykkelbruken.

[Les mer om sykkelbyene i Innlandet](#)

Mangfold som ressurs for lokalsamfunnene

Innlandet er, og har vært et grenseområde og mangfoldsamfunn. Her har norrøn og samisk befolkning levd side om side fra jernalderen, og vi har en lang grense mot Sverige, som både har delt og knyttet sammen. Det er både sørsamisk urbefolkning og skogfinner, romani/tatere, jøder og kvener i Innlandet.

Noe av mangfoldet kan delvis knyttes til de store geografiske og landskapsmessige variasjonene Innlandet byr på, fra flatbygd til høyfjell. Noen kjenner seg som skogsfolk, andre som fjellfolk eller bygdemenneske. For mange er det byen eller industristedet som gir tilhørighet. Det finnes flere og skiftende identiteter.

Identitetene er avhengig av et samspill der ressurser og produkter, fortellinger og holdninger har vært utvekslet. Mangfoldet er i seg selv en ressurs, som kan bidra til en felles identitet.

Selvbestemmelse over egen kultur

+

Kontakten mellom det norske samfunnet og minoritetene har i perioder også vært utfordrende. Sjøl om Norge var første land i verden som i 1991 ratifiserte ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolks rettigheter, har sørsamene og minoritetsgruppene blitt utsatt for en hard fornorskningsspolitikk. Konvensjonen gir klar selvbestemmelse for urfolk over egen kultur.

Oppgjørene etter fornorskningsspolitikken er først nylig blitt systematisk belyst gjennom rapporten [NOU 2015:7 - Assimilering og motstand](#) og i [sluttrapporten til Sannhets- og forsoningskommisjonen](#). Inndragningen av jødernes eiendom under 2. verdenskrig utdypes i rapporten [NOU 1997: 22](#).

I [sluttrapporten til Sannhets- og forsoningskommisjonen](#) foreslår kommisjonen en omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk kultur som en del av forsoningsarbeidet. Det skrives at det må legges til rette for at ikke bare samer, kvener/norskfinner og skogfinner, men også den øvrige befolkningen skal kunne delta i et kulturliv som oppleves relevant for alle.

Kommisjonen mener at de store nasjonale kulturinstitusjonene har en viktig rolle i dette, og mener videre at man ved å fremme inkludering i kulturlivet kan stimulere kulturaktører til å øke samarbeidet mellom gruppene.

Kommisjonen foreslår at Norsk Skogfinsk Museum/Norjan metsäsuomalaismuseum blir etablert som et selvstendig nasjonalt kunnskapssenter for hele den skogfinske minoriteten.

Innvandrere er oftere utenfor fellesskapet

+

En gruppe som hyppigere føler seg ekskludert fra lokalsamfunnet er innvandrere og etniske minoriteter.

I en rapport fra Institutt for samfunnsforskning gjennomgås forskningen om likestillings- og diskrimineringsutfordringer som samer, nasjonale minoriteter og innvandrere står overfor. Resultatene viser at alle disse gruppene står overfor diskriminering, og at den forekommer på de fleste samfunnsområder ([kilde: Midtbøen & Lidén, 2015](#)).

Innvandrere har større problemer enn befolkningen for øvrig med å få seg jobb i Norge, selv med tilsvarende utdanning og like kvalifikasjoner.

Innvandrere opplever å bli forskjellsbehandlet på arbeidsmarkedet. Sannsynligheten for å bli kalt inn til intervju synker med 25 prosent for søkere med utenlandsk klingende navn. ([kilde: SSB](#)).

16 prosent av innvandrerne oppgir at de har opplevd forskjellsbehandling i arbeidslivet det siste året på grunn av sin etnisitet eller innvandrerbakgrunn. Det kommer frem at det her er store forskjeller ut fra hvilket land man kommer fra. Personer som har innvandret fra Iran, Irak, Pakistan og Afghanistan oppgir i større grad enn andre innvandrere å ha opplevd forskjellsbehandling. Innvandrere fra Sri-Lanka, Eritrea, Bosnia-Hercegovina

og Vietnam opplever generelt mindre eller sjeldnere forskjellsbehandling (kilde: [Levekårsundersøkelsen fra SSB](#) og [BUFDIR](#)).

Personer med innvandrerbakgrunn svarer oftere at de mangler sosialt nettverk som kan få de inn i frivillig deltakelse (kilde: [Eimhjellen og Segård 2010](#)). Fra [Frivillighetsbarometeret](#) ser vi at det å bli rekruttert via bekjente er den aller vanligste rekrutteringsformen til frivillighet i Norge.

Sammenliknet med resten av befolkningen er innvandrere også dobbelt så mye plaget av ensomhet. De mangler i større grad noen som står dem nær og som de kan snakke fortrolig med, som kan indikere at det kan være vanskelig å komme inn i frivilligheten for noen av de gruppene som kanskje hadde trengt det mest.

Skolen er også en arena hvor man finner rasisme og diskriminering. Ungdom opplever i liten grad at skolen følger opp ordentlig når noen blir utsatt for diskriminering og rasisme, ifølge en rapport fra Antirasistisk Senter.

Elever som er født i Norge og har innvandrerforeldre, har like resultater (eller bedre) som elever med foreldre født i Norge. Ut fra resultater er det derfor ingen grunn til å forvente økt risiko for utenforskap for denne gruppen. Men disse elevene har likevel lignende erfaringer med diskriminering som innvandrere i Norge. Derfor er dette trolig en gruppe som er ekstra utsatt for å kunne føle på utenforskap (kilde: [BUFDIR](#)).

Samisk kultur

Det er en stor samisk befolkning og flere reinbeitedistrikt i Innlandet fylkeskommune. Fylkeskommunen har et særskilt ansvar for sørsamisk og styrking og utvikling av sørsamisk språk.

Dette ivaretas gjennom flere tiltak, blant annet følgende:

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Innlandet fylkeskommune

+

I november 2021 signerte sametingspresident Silje Karine Muotka og fylkesordfører i Innlandet fylkeskommune Even Aleksander Hagen en samarbeidsavtale mellom Sametinget og Innlandet fylkeskommune.

Samarbeidsavtalen skal styrke og synliggjøre samisk kultur, språk og samfunnsliv i fylkeskommunen.

[Les mer om samarbeidsavtalen på Sametingets nettsider.](#)

[Les samarbeidsavtalen mellom Sametinget og Innlandet fylkeskommune.](#)

Foreslår sørsamisk navn på Innlandet

+

Fylkesutvalget har sendt forslag til sørsamisk navn på Innlandet og Innlandet fylkeskommune på høring.

[Les mer om forslaget om sørsamisk navn på Innlandet.](#)

Det er flere av tiltak i Regional plan for det inkluderende Innlandet som skal ivareta den samiske kultur.

Det gjelder spesielt følgende punkter i handlingsprogrammet:

K5a: Mangfoldkompetanse og integrering - kompetanseprogram

Dette er et kompetanseprogram for økt kunnskap og forståelse for vårt flerkulturelle samfunn, inkludering og antidiskriminering. Det handler om både innvandrere og flyktninger, nasjonale minoriteter og urfolk.

K5b: Migrasjon og integrasjon – nettverksbygging og erfaringsutveksling

Satsingen innebærer å styrke nettverksbygging, erfaringsutveksling og stimulere til økt samarbeid mellom kommunene og kommuner og frivillige organisasjoner i integrerings- og bosettingsarbeidet.

L2: Medvirkning og demokrati

Dette er en satsing for å styrke arbeidet i de lokale og interkommunale rådene og handler om kompetanseutvikling.

L4: Flerkulturelt kunnskaps- og kompetansesenter

Dette er en satsning for å styrke Glomdalsmuseet som kompetanse- og formidlingssenter for urfolk, nasjonale minoriteter og kulturelt mangfold for hele Innlandet.

Det skal videreutvikles nettverk og samarbeid med andre museer og kulturinstitusjoner om formidling om det flerkulturelle Innlandet.

Det skal utarbeides et formidlingsprogram om urfolk, nasjonale minoriteter og kulturelt mangfold.

[Les om tiltakene i Regional plan for det inkluderende Innlandet.](#)

Alle samiske elever har rett til opplæring i samisk, uavhengig av hvor de bor i landet.

[Les mer om samisk opplæring i Innlandet.](#)

En sørsamisk bokbuss vil fra og med høsten 2023 ha faste stopp på Engerdal barne- og ungdomsskole. Målet er økt litteraturformidling og bedre tilgang på sørsamisk litteratur.

[Les mer om den sørsamiske bokbussen](#)

[Les mer om diskriminering og levekår blant etniske minoriteter i kapittel 4.4 Utenforskap og uhelse](#)

[Finn også tall om samer på Samiske tall forteller](#)

Deltidsinnbyggeren i landets største hyttefylkedeltidsinnbygger

Stadig flere har flere bosteder og oppholder seg lengre tid enn tidligere i kommuner der de ikke er registrert som bosatt. Dette er en utvikling som kan forventes å forsterke seg framover, særlig etter hvert som mange yngre eldre går ut av arbeidslivet og får mer fritid.

I noen distriktskommuner er det like mange deltidsinnbyggere/hytter som det er faste innbyggere. Disse kan bidra til økt folkeliv, kjøp av lokale varer og tjenester, utvikling av innovative næringer, nye arbeidsplasser og økt tilflytting av permanente innbyggere.

Dette er fylkeskommunen i gang med å undersøke gjennom prosjektet «Klimavennlig stedsutvikling i hyttekommuner».

[Les mer om prosjektet Klimavennlig stedsutvikling](#)

[Se kunnskapsstatus om fritidsboliger i Innlandet på Innlandsstatistikk.no](#)

Det kan ligge et potensial i deltidsinnbyggere som ønsker å bidra i lokalsamfunnet, fremfor alt til utvikling av tilbud og aktiviteter i sitt nærområde. Det bør settes søkelys på hvordan denne ressursen kan fanges opp ved å etablere en arena for god dialog mellom kommune og deltidsinnbyggere.

Deltidsinnbyggeren påvirker tjenestetilbudet

Store forskjeller mellom antall deltidsinnbyggere og registrerte innbyggere har betydning for hvordan kommunene dimensjonerer tjenestene til innbyggerne, både de faste og deltidsinnbyggerne. Kommuner med mange fritidsboliger og turister har betydelige utgifter knyttet til dette. Samtidig får kommunene i hovedsak inntektene sine basert på hvor mange som er registrert som bosatt i dem.

Victor Normann utvalget (NOU Det handler om Norge) mener at infrastruktur og velferdssystem i større grad må tilpasses hvor innbyggerne oppholder seg til enhver tid. Utvalget mener at det vil være framtidsrettet at det legges opp til et system der inntektene i større grad følger brukerne og ikke bare innbyggerne. Dette vi i så fall slå positivt ut for Innlandet

Endringer i det kommunale inntektssystemet?

+

Stadig flere har flere bosteder og oppholder seg lengre tid enn tidligere i kommuner der de ikke er registrert som bosatt. Dette er en utvikling som kan forventes å forsterke seg framover, særlig etter hvert som mange yngre eldre går ut av arbeidslivet og får mer fritid.

[I NOU rapport 2020, Det handler om Norge](#) mener utredningsutvalget at infrastruktur og velferdssystem i større grad må tilpasses hvor innbyggerne oppholder seg til enhver tid. Utvalget mener at inntektssystemutvalget bør komme opp med forslag til hvordan dette kan gjøres i praksis. Utvalget mener at

det vil være framtidsrettet at det legges opp til et system der inntektene i større grad følger brukerne og ikke bare innbyggerne.

Inntektssystemutvalget har sett på dette og konkludert med at det ikke skal løses innenfor inntektssystemet.

4.10 Trygghet og trivsel

Tillit, trygghet, tilhørighet og tilgang til goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljø kjennetegner et sosialt bærekraftige samfunn (kilde: [FHI om bærekraftige lokalsamfunn](#)).

71 % av innbyggerne i folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte stor grad av trivsel i nærmiljøet. Regionalt er det variasjonen fra en andel på 66 % som rapporterer stor grad av trivsel i nærmiljøet i Valdres, til 75 % i Nord-Østerdal og Hamar regionen. Stor grad av trivsel i nærområdet stiger med økende alder.

På en skala fra 0-10 rapporterer innbyggerne i Innlandet i gjennomsnitt 8,95 på spørsmålet om hvor trygg føler du deg når du er ute å går i nærmiljøet. Regionalt har Nord-Østerdal det høyeste gjennomsnittet med 9,25. De eldre rapporterer en høyere gjennomsnittscore enn de yngre, og de med høyere utdanning rapporterer en høyere gjennomsnitt enn de med grunnskole eller mindre.

[Les mer om trygghet, trivsel og nærmiljøet i kapittel 8.3 Fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø.](#)

God livskvalitet er en viktig verdi og et ønskemål for de fleste av oss. Livskvaliteten er i gjennomsnitt høy i Norge og i Innlandet, men den er skjevfordelt, og noen grupper opplever dårlig livskvalitet.

Trygghet og sosioøkonomi forklarer særlig forskjellene i livskvalitet. Det er også en klar sammenheng mellom selvrapportert økonomisk situasjon og hvor fornøyd man er med livet, tillit, mening og trygghet. Jo vanskeligere man opplever sin egen økonomiske situasjon, jo lavere skårer man på livskvalitet (kilde: [FHI om livskvalitet](#)).

Hva som skaper trygghet varierer. Det kan være å kunne gå ute alene på kveldstid, oppleve godt naboskap og at barna kan leke fritt i nærområdet, men det kan også være å ha fast inntekt og gode relasjoner.

Å skape trygge samfunn handler også om å sikre innbyggerne en rettferdig fordeling og lik tilgang på goder og ressurser.

Kriminalitet

Det er mindre anmeldt kriminalitet i Innlandet enn gjennomsnittet for Norge. I 2022 var det 46 anmeldte lovbrudd per 1000 innbyggere i Innlandet. Antallet for hele landet er 55.

Antall anmeldte lovbrudd har blitt redusert over en årrekke, særlig på grunn av færre eiendomstyverier. Det var riktignok en liten økning i anmeldt kriminalitet fra 2021 til 2022.

Trafikkovertrедelser (10 per 1000 innbyggere) og eiendomstyveri (10 per 1000 innbyggere) utgjør størsteparten av de anmeldte lovbruddene i fylket.

Innlandet har spesielt lavt antall eiendomstyverier (10 per 1000 innbyggere, mot 17 i Norge). Samtidig har vi litt flere trafikkovertrедelser enn landsgjennomsnittet. Det samme gjelder for annen vinningslovbrudd og seksuallovbrudd.

Det har vært en reduksjon i antall rusmiddellovbrudd i Innlandet. Antallet er gått fra 6,8 per 1000 innbyggere i 2020 til 4,7 i 2022. Anmeldelser av rusmiddellovbrudd avhenger i stor grad av politiets og tolletatens kontrollvirksomhet.

Kriminalitet - flere tall på ssb.no, tabell 08486

Vaksinedekning

Siden de første vaksinene ble utviklet for over 200 år siden, har vaksiner blitt et av de viktigste verktøyene i folkehelsearbeidet. For mange potensielt farlige sykdommer er vaksinasjon det mest effektive forebyggende tiltaket man kjenner. Tall på vaksinasjonsdekning kan være til hjelp i vurdering av smittevernet i befolkningen samt vaksinasjonsprogrammets effektivitet.

Ved et effektivt vaksinasjonsprogram med høy vaksinasjonsdekning vil det sirkulere lite smitte i befolkningen, og det vil føre til at de uvaksinerte indirekte blir beskyttet. Dette kalles flokkimmunitet.

Vaksinasjon er frivillig i Norge. For at folk skal ville ta vaksiner, må de oppfatte at fordelene er større enn ulempene. Siden de fleste ikke har dyp kunnskap om vaksiner selv, er valget om å la seg vaksinere avhengig av at de har tillit til den informasjonen de får av helsepersonell og helsemyndigheter.

I Norge er det tradisjonelt sett høy oppslutning om vaksinasjon, noe som tyder på gjennomgående høy tillit. For eksempel har barnevaksinasjonsprogrammet stabil høy oppslutning rundt 95 % og dekningen av HPV-vaksine blant yngre kvinner er blant de høyeste i verden.

Vi ser det samme i Innlandet. Barnevaksinasjonsprogrammet har stabil høy oppslutning, rundt 95 %. HPV-vaksine hos yngre kvinner har økt fra 80,9 % i 2026 til 93 % i 2022.

Influenza kan gi alvorlig sykdom og i verste fall forårsake dødsfall hos personer i risikogruppene. Personer over 65 år er den største risikogruppen. Disse anbefales influensavaksine i tillegg til andre risikogrupper. Effekten av influensavaksine varierer fra år til år, men ligger i gjennomsnitt på cirka 60 prosent. Det vil si at omtrent 6 av 10 av de som vaksineres er beskyttet mot influensasykdom. Effekten avhenger av egenskaper ved viruset, vaksinen og de som vaksineres. Noen får influensa til tross for vaksine. For disse ser det likevel ut til at vaksinen kan redusere risikoen for alvorlige sykdomsforløp.

Andelen av de som er eldre enn 65 år som har fått influensavaksine i Innlandet har økt fra 36,5% i 2018 til 61,6% i 2023. Vi ligger likevel under landsgjennomsnittet i vaksinasjonsdekning for denne gruppen som er på 62,3%.

Covid-19 er en luftveisinfeksjon som forårsakes av SARS-CoV-2, et koronavirus i familien coronaviridae. SARS-CoV-2 forårsaket en stor pandemi i perioden mellom 2019 og 2022. Viruset har fortsatt stor utbredelse i store deler av verden, og sirkulerer fremdeles i Norge. Befolkningsimmuniteten er høy, men beskyttelsen mot smitte blir lavere med tiden. Vaksinasjon og gjennomgått sykdom gir imidlertid god beskyttelse mot alvorlig forløp av covid-19 hos de aller fleste.

SARS-CoV-2-viruset kan gi alt fra asymptomatisk infeksjon til alvorlig sykdom og i sjeldne tilfeller død. Alvorlig sykdom og død er vanligere hos eldre og personer med underliggende sykdommer, men kan også forekomme hos personer uten kjente risikofaktorer.

Kommunene har ansvaret for å tilby koronavaksinasjon til personer som oppholder seg i kommunen. Antall vaksinasjoner (samlet for alle doser) for Covid-19 har Innlandet gått med fra 705 177 i 2021 til 182 010 i 2022 og til 68 347 pr 14.12.2023.

[Les mer om vaksinasjonsdekning.på norgeshelsa.no](https://norgeshelsa.no/tema/vaksinasjonsdekning)

Målet er null drepte i trafikken

Stortinget vedtok i 2002 Nullvisjonen. Visjonen har satt et mål om null drepte og hardt skadde i vegtrafikken. Nullvisjonen innebærer et delt ansvar mellom myndigheter og trafikanter.

Nasjonal transportplan for 2023–2033 har et etappemål for utviklingen i antall drepte og hardt skadde på maksimalt 350. I Innlandet jobbes det kontinuerlig med å oppnå visjonen og målene.

Innlandet har over de siste ti årene hatt en positiv reduksjon i trafikkulykker. Antallet av drepte er også gått ned over tid, selv om det dessverre har vært en økning de siste to årene.

I figuren under vises utviklingen for antall drepte og hardt skadde i Innlandet. Bruk også pilene til å navigere i rapporten for å få mer informasjon.

Tiltak for å forhindre ulykker

Trygg trafikk i Innlandet jobber for at ingen blir drept eller alvorlig skadd i trafikken. Dette skjer gjennom vedvarende innsatser i mange kommuner.

Flere kommuner har blitt godkjente eller regodkjente trafikk sikre kommuner gjennom trafikk sikkerhetsarbeidet, hvor dette har en sentral rolle for barnehager og skoler.

Trafikk sikkerhetsarbeid i fylkeskommunen

+

I juni i 2023 godkjente Trygg Trafikk Innlandet fylkeskommune som trafikk sikker. Godkjenningen er gitt for arbeidet som er lagt ned innen trafikk sikkerhet som hele fylkeskommunen har bidratt til. Fylkeskommunen har levert dokumenter på kriterier for hvert sektorområde som har ansvaret, som videregående opplæring, kultur samferdsel, kollektivtrafikk, plan, folkehelse, næring og bygg/anlegg.

Videre tildelte Transportøkonomisk institutt (TØI) ut prisen for beste trafikk sikkerhetsinnovasjon i 2023. Den ble tildelt Espen Strandvik Haugvik, senioringeniør ved enhet for trafikk sikkerhet og planforvaltning i Samferdselsavdelingen i Innlandet fylkeskommune.

Bakgrunnen for prisen er et arbeid som er lagt ned i risikovurderinger av kurver på fylkesveier.

Bildet under beskriver hva prisen er vunnet for.

[Mer informasjon om innovasjonsprisen finnes på Innlandet fylkeskommune sine nettsider.](#)

5 Økonomisk bærekraft

Økonomisk bærekraft handler om å sikre økonomisk trygghet for mennesker og samfunn. Vi må bruke ressursene på en slik måte at dagens økonomiske utvikling ikke går på bekostning av fremtidig økonomisk utvikling. Hvordan vi bruker de tilgjengelige ressursene er helt sentralt for langsiktig økonomisk bærekraft.

Økende gap mellom fattige og rike er kilde til uro og splittelse i befolkningen, og kan gi grobunn til konflikt og politiske opprør. Dette truer en bærekraftig utvikling. Vi må derfor også fordele ressursene rettferdig.

Økonomisk vekst kan være viktig for utvikling. Det kan skape nye arbeidsplasser og skatteinntekter til å betale for velferdstjenester som skoler og sykehus. Utfordringen er å gjøre økonomien bærekraftig, slik at den både sikrer menneskers behov, og holder seg innenfor naturens tåleevner.

Utfordringer

5.1 Tilgang til kapital

Tilgang på kapital er avgjørende for å opprette, opprettholde og utvikle virksomheter.

Spørsmålet for Innlandet er om det er mulig å etablere eller utvikle virksomheter og tjenester som er attraktive for investorer med forventning om avkastning på investert kapital.

I kapitalmarkedet vil det være en konkurranse mellom prosjekter, hvor de som fremstår med lavere risiko og høyere avkastning vil ha en fordel. Utfordringen for Innlandet er å selge inn og etablere prosjekter som kan vinne i denne konkurransen og å bevise at det er mulig å lykkes på en god måte over tid. Vi må ha gode prosjekter, god og riktig kompetanse og erfaring i det å selge inn og hente inn finansiering.

Avkastning og kostnader

Kapitalen prises i forhold til avkastning på innskutt kapital og vil variere i nivå fra virksomhet til virksomhet. Et avkastningskrav fra investorene på 8 til 12 % er ikke unaturlig, avhengig av risikoprofilen. Sikrere avkastning vil ha lavere kostnad.

Eksempel:

Fylkeskommunens behov for kapital (penger) kostet rundt 1,2 % ved inngangen til 2021 (renter på lån). Ved utgangen av 2022 er det en kostnad på 3,6 %. Det forventes at renten i Norge vil fortsette å stige, og Norges Bank/kommunalbankens prognose viser et nivå i underkant av 5% over de neste 3 til 5 år. Økningen er betydelig, og har skjedd hurtig.

Klimarisiko i den økonomiske fremtiden

+

Klimaendringer forventes å gi både økonomiske og administrative konsekvenser. Siden vi ikke fullt ut kjenner de ulike konsekvensene av klimaendringer, klimapolitikk og klimarelatert teknologisk utvikling, står vi overfor

klimarisiko.

Klimarisiko oppstår når det er usikkerhet. Begrepet «risiko» er knyttet til usikkerhet om hendelser som gir avvik fra et planlagt eller tenkt forløp. Disse avvikene kan gå i negativ eller positiv retning. Et viktig mål for risikohåndteringen vil være å tåle avvik i negativ retning, og å dra nytte av de mulighetene som åpner seg ved positive avvik.

Økonomiske konsekvenser

Det er svært vanskelig å analysere økonomiske konsekvenser av klimaendringer. Men det ventes at klimaendringene vil dempe verdens totale verdiskaping og destabilisere internasjonal politikk. Den store usikkerheten knyttet til utviklingen internasjonalt gjør at det mulige utfallsrommet for norsk økonomi er svært stort.

Kommunale følger

Klimarisiko kan få stor betydning for kommuneøkonomien og kommunens attraktivitet for næringsliv og beboere. Kommunale investeringer, enten det er enkeltprosjekter eller utvikling av større arealer, kan bli rammet av klimarisiko hvis ikke det tas hensyn til fremtidige klimaendringer og konsekvenser av omstillingen til lavutslippssamfunnet i planleggingsfasen.

Stat og kommuner har en betydelig rolle i samfunnsplanleggingen. Det gjelder ikke minst beslutninger om arealbruk og utvikling av fysisk infrastruktur.

De fleste former for aktivitet innebærer at en må ta risiko. Utfordringen blir følgelig å finne den rette balansen mellom hensynet til å skape verdier og ta risiko på den ene siden, og hensynet til å verne og beskytte verdier på den andre siden.

Kommunenes klimarisiko er en bred utfordring som har følgende hovedkomponenter:

Overgangsrisiko er risiko knyttet til at kommunale investeringer kan medføre økte kostnader eller verditap hvis ikke det tas hensyn til omstillingen til lavutslippssamfunnet i planleggingen. Overgangsrisiko omfatter også næringslivet ved at endringer i reguleringer, teknologi eller konsumentadferd gjør at noen næringer kan miste konkurransekraften hvis ikke de har evne til å omstille seg.

Fysisk risiko er risiko knyttet til effekter og konsekvenser av klimaendringer. Risikofaktorer som mer ekstremvær, for eksempel flom, havnivåstigning og ulike typer ras, kan medføre store direkte og indirekte kostnader for kommunen og det lokale næringslivet.

Ansvarsrisiko innebærer at skadelidte (direkte eller indirekte) ved hendelser som skyldes klimaendringer krever økonomisk erstatning fra aktører som er ansvarlige for planlegging og rammebetingelser – ofte myndighetene representert ved kommunene.

Gjennomføringsrisiko er risikoen for at kommunen ikke klarer å realisere vedtatte mål og strategier knyttet til omstilling og klimatilpasning. Dette kan for eksempel skyldes at endringene ikke har god nok tilslutning hos innbyggere og næringsliv.

Grenseoverskridende risiko handler om hvordan klimaendringer i andre land, som redusert matproduksjon, vannmangel, konflikter og migrasjon, kan gi konsekvenser for Norge og den enkelte kommunen.

Les mer om klimarisiko og se klimarisikoen for din kommune på Kommunalbanken.

NOU om Klimarisiko og norsk økonomi

I 2017 satte den norske regjeringen ned et eget ekspertutvalg som skulle se på klimarisiko og norsk økonomi. Utvalget offentliggjorde rapporten Klimarisiko og norsk økonomi (NOU 2018: 17) i slutten av 2018.

Hvorfor er det viktig å ha tilgang på kapital?

For å kunne drive en virksomhet trenger man midler (penger) til å lønne ansatte og kjøpe råvarer til videre bearbeiding eller innkjøp av varer for videresalg. I mange tilfeller er det dette behovet mange aktører bommer på, hvor virksomheten ikke er godt nok finansiert over tid og konsekvensen er konkurs.

Per i dag er det ingen bankkrise i Norge, og det er kapital tilgjengelig i markedet, dog til en noe høyere kostnad. Dette igjen legger press på lønnsomheten til virksomhetene, i tillegg til store økninger på andre innsatsfaktorer (lønn, varer, tjenester).

Er Innlandet i stand til å etablere de prosjektene som blir etterspurt og som andre har lyst til å være med på å realisere?

Henter bedrifter kapital?

Kapital kan innhentes fra mange ulike kilder. Innlandet er nederst blant norske fylker i innvilgede lån, garantier og risikokapital. Det er ikke registrert noen egenkapitalinvesteringer i Innlandet i 2022.

I 2022 ble omtrent 18 milliarder kroner i tilskudd bevilget til norske foretak. Av disse gikk 3%, 600 millioner kroner, til Innlandet. Summen tilsvarer noe under 2000 kroner per innbygger. Dette er den laveste summen blant norske fylker. Det er omtrent halvparten av hva Troms og Finnmark, som henter nest minst midler, henter per innbygger.

Av de totalt 18 milliarder kronene er 4 fra Horisont Europa. Kun 1,8%, 74 millioner kroner, av disse midlene gikk til bedrifter i Innlandet. Den gjennomsnittlige bevilgningen til Innlandsbedrifter er kun totredjedeler av hva gjennomsnittet nasjonalt er. Vi henter altså inn færre og mindre bevilgninger både fra nasjonale og internasjonale finansieringskilder.

Statistikkbank for næringspolitiske virkemidler samler data om ulike finansieringskilder. Det skilles på om finansieringen er i form av tilskudd, lån, egenkapitalinvesteringer eller rådgivning.

Denne rapporten er utarbeidet av Nærings- og fiskeridepartementet (regjeringen.no)

Innlandet har næringer som kan spille en sterk rolle i klimakrisen Til tross for potensialet hentes lite investeringsmidler fra de kildene som her er dekket. Det er muligheter for mer innovasjon, vekst og utvikling hvis Innlandet får større utbytte av mulighetene i virkemiddelapparatet.

5.2 Kompetansemangel

Hva er kompetanse?

«Kompetanse skal her forstås som summen av kunnskap og ferdigheter som man har tilegnet seg gjennom utdanning, arbeid og annen erfaring.»

Definisjon gitt av NIFU/NHO i Kompetansebarometer 2022

Skal vi utføre oppgaver, løse problemer og muliggjøre fremgang, trenger vi rett kompetanse til rett tid.

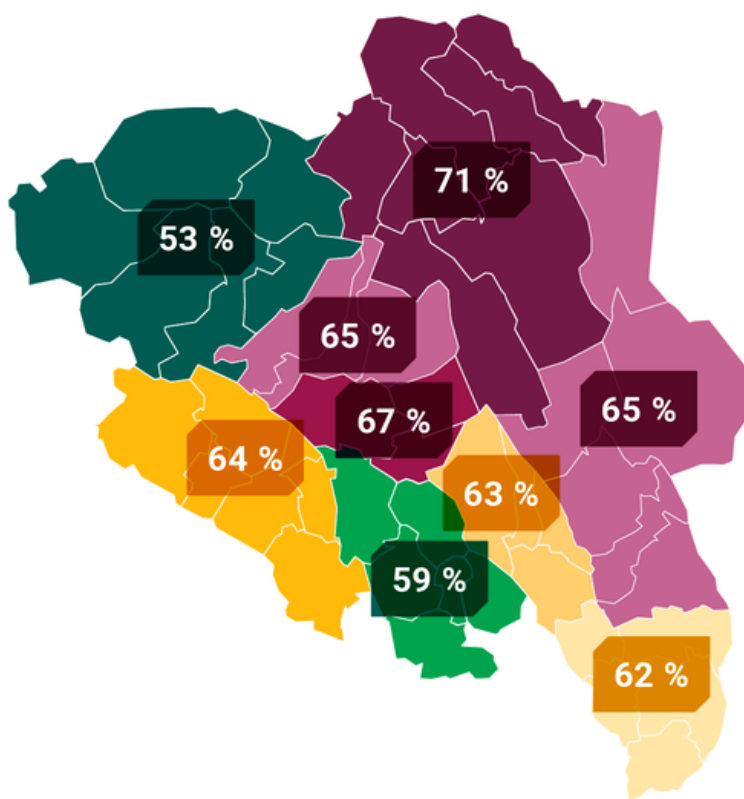
Å møte kompetansebehovet er viktig for å holde liv i et samfunn og et næringsliv, samt for å få fremgang. Videre er det i en verden i endring vesentlig å følge godt med på hva kompetansebehovet forventes å bli, ikke bare hva det er.

Kompetansebehovet i Innlandet

Nasjonalt har norske bedrifter et udekket kompetansebehov. I 2021 og 2022 var behovet 7-8 prosentpoeng høyere enn foregående år. Behovet i Innlandet ligger noe under nasjonalt snitt, likevel melder over halvparten (62%) av bedriftene i Innlandet at de har problemer med å rekruttere riktig kompetanse (se NIFU/NHOs kompetansebarometer 2022).

Innad i fylket varierer behovet mellom fylkets økonomiske regioner, hvor Nord-Gudbrandsdalen kan skilte med lavest andel, mens Tynset etter rapporten melder fylkets høyeste andel. Behovet som meldes er hovedsakelig at det ikke er mulig å oppdrive ønsket kompetanse, da kompetente søkere ikke var å oppdrive i regionen – eller ikke var villige til å flytte til regionen.

Andel bedrifter som melder de har noen eller store udekkede kompetansebehov

Årsaker til udekket kompetansebehov

Ulike årsaker til at NHO-bedrifter i Innlandet ikke fikk ansatt eller beholdt personale med riktig kompetanse

Kvalifisert søkere hadde for høy lønnskrav var ikke villig til å flytte
Figuren omfatter kun bedrifter som i stor eller noen grad har et udekket kompetansebehov
Kilde: NHOs Kompetansebarometer 2023 • [Embed](#) • [Last ned bilde](#)

Konsekvenser av udekket kompetansebehov

Andel NHO-bedrifter i Innlandet som har forsøkt å rekruttere i 2023 uten å få tak i ønsket kompetanse

Vi fikk ikke ansatt noen med de kvalifikasjonene vi søkte etter men har ansatt noen med høyere faglig kompetanse
Bedriftene har kunnet oppgi mer enn ett svaralternativ

Kilde: NHO Kvalifikasjonsskillet 2023, 5. februar 2024

Kompetansebehov etter nivå og fagområde – nå og i fremtiden

I Innlandet er kompetansebehovet i 2022 klart vektet i fagbrev og fagskolens favør. Behovet nasjonalt følger samme trend, yrkesfaglig og fagskoleutdanning er etterspurt, fulgt av ingeniører og tekniske utdannelser. Vi ser også av samme figur at bedriftene selv rapporterer om en forventet endring i tiden fremover, hvor behovet for fagskole, bachelor og master blir forholdsmessig større, mens det relative behovet for grunnskole og videregående faller betydelig – selv om behovet for fagbrev og fagskole forventes fortsatt høyt.

Behovet for kompetanse innen ulike fagområder varierer sterkt (se figur over). Det nasjonale bildet er tydelig, det er stort behov for håndverksfag og ingeniører. Det er også mange som melder om «noen grad» av behov for samfunnsfag, juridiske og økonomisk administrative fag.

Ettersom behovet er tydelig størst for håndverksfag og ingeniør- og tekniske fag, ser vi næyere på fordelingen i disse to kategoriene i figuren over. Fra denne figuren ser vi jevnt nivå over målte fagutdanninger, men mer spredning mellom ingeniørdisipliner.

Grønn kompetanse

+

Norge, inkludert Innlandet, vil i de kommende årene ha et økende behov for teknisk kompetanse. Behovet er tydelig i NHOs kompetansebarometer, og har vært tydelig i lang tid. NIFU-rapporten «Kompetanse for grønn omstilling» viser tydelig at den grønne omstillingen vil forsterke dette behovet ytterligere.

Behovet er spesielt sterkt innen fagfelt som ingeniør, elektrofag, IKT og realfag, hvor rapporten fremhever blant annet materialteknologi, kjemisk prosesseteknologi, energikompetanse og biologisk kompetanse. God kjennskap til og kompetanse innen reguleringer og handlingsrom (innen lovverk) er også spesielt løftet frem som et voksende behov.

Men det handler ikke bare om spesialisert kunnskap; evnen til å jobbe med fokus på bærekraft i en tverrfaglig sammenheng blir stadig viktigere. Dette betyr at vi må kunne samarbeide både innenfor vårt eget fagfelt og på tvers av ulike fagområder.

Den grønne omstillingen påvirker alle sektorer i samfunnet, fra utdanning til næringsliv. Derfor trenger vi en bred forståelse for bærekraftige løsninger på alle nivåer. Det kan derfor bli nødvendig å veve inn temaet grønn omstilling som en rød tråd i all utdanning, uansett nivå.

Kompetanse i samfunnsikkerhet

+

For å forebygge og møte de utfordringene vi står ovenfor i framtida, må vi ta bedre i bruk eksisterende og utvikle ny kunnskap innenfor ulike tema i arbeidet med samfunnsikkerhet. Utfordringene kan for eksempel være naturfare, det digitale trusselbildet og et klima i endring.

Vi må sammen arbeide aktivt for å sette innbyggere, virksomheter og organisasjoner i stand til å håndtere utfordringene og ha god egenberedskap.

Kompetansen om cyber- og informasjonssikkerhet bør øke i kommuner, virksomheter, organisasjoner og i befolkningen ellers. Innlandet har flere solide kompetansemiljøer. Disse kan og bør bidra til å øke både nasjonal, regional og lokal kompetanse innenfor samfunnsikkerhet og beredskap.

Les mer i kapittel 5.5 Digital og teknologisk kompetanse

Kompetanseutvikling i Innlandet

Innlandet er, helhetlig, preget av lav utdanning. Om lag 1/3 av voksne innlendinger (28%) hadde i 2021 grunnskole som høyeste fullførte utdanning, mens 41 % hadde videregående som høyeste utdanning. Andelen Innlendinger med universitetsutdanning (uavhengig av lengde) er for Innlandet på 28 % i samme år, som er den laveste andelen i Norge. Vi ser fordelingen visualisert i figuren under.

Som i Norge ellers er andelen av befolkningen med høyere utdanning i økning. For Innlandet faller andelen med grunnskole som høyeste fullførte utdanning noe raskere enn landsgjennomsnittet. Vi ser også at andelen med universitetsutdanning, selv om denne er lavest i landet, er svakt økende, men likevel noe raskere enn landsgjennomsnittet.

Skal Innlandet nå nasjonalt snitt bør andelen økes betydelig raskere. Fortsetter trenden som i perioden 2014-2021, vil Innlandet være på landssnittet i 2046 (grunnskole), 2026 (fagskole) og 2108 (kort universitetsutdanning). For lang universitetsutdanning og videregående skole vil forskjellen mellom Innlandet og nasjonen øke med mindre trenden endres.

[Les mer i kapittel 5.9 Utdannings- og arbeidsmuligheter](#)

Hva studerer innlendinger?

Innlendinger flest søker seg til helsefag (27 %), økonomisk administrative fag (20 %), samfunnsfag (11 %) og lærerstudier (7,5 %). Tallene her er fra 2023.

Av disse er økonomisk administrative fag i økning, mens lærerstudiet har falt noe. Innlandet, sammenliknet med resten av landet, har tradisjonelt høyere pågang på pedagogiske fag, men vi ligger godt under nasjonalt snitt når det gjelder søknader til teknologiske studier spesielt, men også studier innen realfag og historie. Det er verdt å merke seg dette i sammenheng med næringslivets behov.

Utdanning og helse

Det er sterk sammenheng mellom utdanning, helse og helseatferd. Høyt utdannede har gjennomgående bedre helse enn lavt utdannede.

Hvorfor utdanning påvirker helseatferd, er ikke fullt ut forstått, men har trolig flere årsaker. Det mest nærliggende er at utdanning gir ressurser som for eksempel tid og tilgang til fritidsaktiviteter og trening.

Gevinsten av, og behovet for, høy utdanning for både individ og samfunn synes i så måte å være mangesidet og stor.

[Les mer om sammenhengen mellom utdanning og helse i kapittel 8 Folkehelseoversikten](#)

Regionale kompetanseindikatorer

Det er utarbeidet et indikatorsett i regi av fylkeskommunenes nettverk for regional kompetansepolitikk. Indikatorsettet skal skape felles forståelse for regionenes kompetansestatus. Det lages nå et nettside som skal viser indikatorene for fylker og kommuner. Nettsiden skal lanseres januar 2024.

[Les mer om indikatorsettet på nettsidene til Panda Analyse.](#)

5.3 Krafttilgang og nettkapasitet

Krafttilgang betyr her tilgang til nok energi i form av elektrisitet.

Nettkapasitet viser til strømkablenes evne til å overføre nødvendig energi.

Norge er i ferd med å gå fra å ha et overskudd i kraft og nettkapasitet, til å ha et underskudd innen få år.

En stabil kraftforsyning er avgjørende for et velfungerende Innlandssamfunn. En stor del av de samfunnskritiske funksjonene og systemene vi har er avhengig av tilstrekkelig mengde og jevn strømforsyning hver dag, året rundt. Svikt i kraftforsyning er det scenariet som har høyest risiko i FylkesROS 2022.

[Les mer i Regional plan for samfunnstryggleik](#)

Private, næringslivet og organisasjoner er, i større eller mindre grad, avhengig av tilgang på kraft og nettkapasitet. Allerede nå i 2023 er dette en aktuell utfordring for flere innlandsbedrifter som opplever å ikke få tilgang til nok kraft for å få produsert sine produkter i det volum som er etterspurt.

Stor prisøkning

Også prisen for energi har hatt en betydelig økning i Norge og rammer både privatpersoner og næringsvirksomhet. Dette bidrar til å svekke lønnsomhet i produksjon og gjør det vanskeligere for etablering av ny næringsvirksomhet, spesielt i de tilfeller det kreves tilgang på kraft i større mengder.

Det vil i kommende år være en utfordring både å etablere ny fornybar kraftproduksjon i Innlandet, men også nødvendig energiinfrastruktur, for å avhjelpe situasjonen med manglende kraft i Norge og Europa.

[Les mer i kapittel 5.7 Kraftproduksjon](#)

Kraft er viktig for industrien

I 2022 ble det produsert ca. 11TWh fornybar energi i Innlandet. Vi benytter selv ca. 7 TWh (62 %) av denne energien. Fylket har overskudd på strøm store deler av året, men er avhengig av å importere strøm om vinteren.

Innlandet har per i dag noe vindkraft og i økende grad fjernvarme. Mesteparten av kraftproduksjonen i Innlandet stammer fra vannkraft.

I 2022 var det 121 vannkraftverk i Innlandet, hovedsakelig uregulerbar elvekraft. Det gjør at kraftproduksjonen varierer kraftig mellom årstidene, og ikke samsvarer veldig godt med forbruksprofilen. Innlandet hører nesten utelukkende til kraftprisområde NO1, som er det største underskuddsområdet i hele Norden. Jo nærmere Oslo, jo mer underskudd.

Utfordringer med fornybar kraft

I 2022 ble det gitt konsesjon til utbygging av Norges første bakkemonterte solkraftanlegg i industriell skala i Stor-Elvdal kommune. Flere nye bakkemonterte solkraftanlegg i Innlandet er i dag konsesjonssøkt, og enda flere er kommet inn som tidlige varsler til NVE.

Selv om det generelt er gode forutsetninger for ulike typer kraftproduksjon i Innlandet er det flere utfordringer koblet til ny fornybar kraft.

Det kan handle om natur- og arealkonflikter, lokal motstand, uforutsigbare rammebetingelser og lange konsesjonsprosesser. Det kan også i økende grad handle om utfordringer med nettkapasitet og flaskehalser hvor nettet rett og slett ikke har kapasitet til å ta imot produsert kraft. Nettet i Innlandet bærer preg av høy alder, men ny nettutbygging fører med seg naturinngrep og er dyrt og tidskrevende.

Energikommisjonen

Energikommisjonen ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 11. februar 2022. Formålet er å kartlegge energibehovene og foreslå økt energiproduksjon, med mål om at Norge fortsatt skal ha overskuddsproduksjon av kraft og at rikelig tilgang på fornybar kraft fortsatt skal være et konkurransefortrinn for norsk industri.

[Energikommisjonens rapport Mer av alt – raskere](#)

Økende behov for strøm

Det er husholdningene som står for hovedparten av strømforbruket. Industrien bidrar imidlertid med store spissbelastninger på kraftforbruket og nettkapasiteten.

Innlandet har lite kraftkrevende industri i forhold til resten av landet, men man ser nå en økende grad av henvendelser som gjelder kraftkrevende nyetableringer.

I 2022 gjaldt 93 % av de lokale søknadene om tilknytning nytt kraftforbruk, det vil si konsumenter som ønsker å bruke strøm. Bare 7 % gjaldt ny kraftproduksjon, for eksempel solparkaktører og andre produsenter. Totalt er det søkt om nytt forbruk tilsvarende en dobling av dagens topplast, altså det maksimale effektforbruket innen et år.

Økt press på nettet og kraftbalansen

På Hamar bygges i 2023 Europas største datasenterprosjekt, som vil komme til å bruke mye energi, men også generere mye overskuddsvarme. Med økt press på nettet og kraftbalansen vil det være enda viktigere å ta i bruk sirkulære prinsipper, enøk-tiltak og varmegjenvinning. Det å tenke på sirkularitet, samlokalisering og deling av energi vil få større betydning.

Etablering av ny virksomhet eller utvidelse av eksisterende vil allikevel i noen grad kreve tilgang til kraft og nettkapasitet. For Innlandet kan det sette noen begrensninger knyttet til etablering eller utvidelse av virksomheter og tjenestetilbud. En annen utfordring er at prosessen for nettilknytning kan være tidskrevende, kompleks og dyr.

5.4 Lav innovasjon

Hva er innovasjon?

«En innovasjon er et nytt eller forbedret produkt eller en prosess (eller en kombinasjon av disse) som skiller seg betydelig fra enhetens tidligere produkter eller prosesser, og som er gjort tilgjengelig for potensielle brukere (produkt) eller tatt i bruk av enheten selv (prosess).»

Oslo-manualen (2018)

Innovasjon er en svært viktig aktivitet for å oppnå eller opprettholde konkurransekraft, for å løse utfordringer for samfunnet, næringslivet eller det offentlige. Ønsker Innlandet å hevde seg selv på et internasjonalt marked og i en internasjonal arena, må vi være innovative innenfor våre områder.

Å måle innovasjon er en krevende øvelse som kan gjennomføres på flere vis. Europakommisjonen og Eurostat gjør dette for Europeiske nasjoner og regioner gjennom Regional innovation scoreboard.

Hvert andre år produseres en rapport som viser innovasjonsaktivitet i europeiske regioner. Regionene som oppgis av EU samsvarer ikke alltid med fylkesinndelingen av ulike nasjoner, men Innlandet er representert som en egen region.

Rapporten oppgir en rekke målestokker for innovasjon samt et samlebegrep – en innovasjonsindeks (Se figurene under).

Selv om Innlandet ikke er nederst på alle relevante målestokker som oppgis av Eurostat, scorer regionen typisk lavere enn både nasjonalt og europeisk snitt. Etter innovasjonsindeksen havner Innlandet nederst i Norden, og blant de tre nederste regionene i Nord-Europa.

Innlandet er rangert som den svakeste regionen, innovasjonsmessig, i Norden.

Innovasjonsindeksen for Innlandet er rapportert som voksende, men vi ser at indeksen over tid vokser med omtrent samme rate som resten av Norges regioner. Gapet mellom Innlandet og resten av nasjonen holder seg omtrent lik over tid.

En indeks gir et oversiktsbilde, men gir typisk få detaljer i seg selv. Om vi ser på målestokkene som sammen danner grunnlaget for indeksen, ser vi at Innlandet har svake og mindre svake områder, samt at disse kan variere noe fra år til år. Helhetlig ligger fylket langt under nasjonalt snitt, med unntak av noen få punkt som ligger omtrent på nasjonalt snitt.

Som vi ser av figuren over er Innlandet dårlig stilt på samtlige målestokker EU bruker for å måle innovasjonsaktivitet. Spesielt forskningsinvesteringer er under både nasjonalt snitt og hva man kan forvente fra internasjonale tall. Vi ser også at at FoU-investeringer i Innlandet er områdene vi er desidert dårligst på av de som måles.

Innovasjonsaktivitet, herunder forskning og utvikling, er viktig - og av økende viktighetsgrad - for en verden i endring. Innovasjonsaktivitet gir oss evne til å tilpasse oss endringene ettersom de kommer, det være seg fra økt internasjonal aktivitet og handel, klimaendringer, så vel som politiske, økonomiske og militære konflikter. Med vår lave innovasjonsaktivitet kan vi stå dårlig stilt til å møte de endringene vi står ovenfor i årene og tiårene som kommer.

Det kan derfor være viktig å øke insentiv for forskning og utviklingsarbeid i regionen for på sikt å heve aktiviteten. Tilgjengelige virkemidler må derfor gjøres kjent og gjerne styrkes og/eller tilpasses regionens store behov. De viktigste virkemidlene per dags dato ligger hos eller administreres av forskningsrådet, Innovasjon Norge, fylkeskommunene (herunder Regionale forskningsfond og Forregion) og EU.

Et grunnsetning fra biologien som lar seg overføre til de fleste av livets arenaer er en omskriving av Darwin og Wallace: «Det er ikke den sterkeste, raskeste eller mest intelligente som overlever, men den som er mest tilpasningsdyktig».

Kontinuerlig innovasjon er en forutsetning for tilpasningdyktighet.

Muligheter

5.5 Digital og teknologisk kompetanse

I dagens digitaliserte samfunn er det nødvendig å ha digital og teknologisk kompetanse for å kunne bli informert, konsumere, kommunisere, produsere, delta og utøve ulike samfunnsroller på en demokratisk og sikker måte.

Digital kompetanse er en kombinasjon av kunnskaper, ferdigheter og refleksjonsevne, samt evne til å tenke kritisk (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2021).

Teknologisk kompetanse er evnen til å effektivt bruke ulike teknologiske verktøy, systemer og ressurser for å oppnå spesifikke mål. Det innebærer også evnen til å vurdere og forstå de etiske og sikkerhetsmessige aspektene ved teknologisk bruk.

Teknologi = grønt skifte

Digital kompetanse er nødvendig i alle deler av samfunnet, og den må kontinuerlig utvikles og tilpasses for å møte individuelle behov og de krav som omverdenen stiller til enhver tid. Europa og også næringslivet i Innlandet står ovenfor det som EU beskriver som «[The twin green & digital transition](#)». Her beskrives hvordan bærekraftig teknologi kan hjelpe oss frem mot et karbon-nøytralt samfunn i 2050. Denne transformasjonen vil øke behovet etter digital og teknologisk kompetanse, som både kan være pådriver og løsningen på veien mot et bærekraftig samfunn

Stort behov for digital kompetanse

I følge [NHOs Kompetansebarometer](#) for 2021 har 41% av bedriftene i Innlandet behov for fagkompetanse innenfor ingeniør og tekniske fag.

Ifølge en [rapport fra Samfunnsøkonomisk analyse fra 2021](#) vil det være behov for 40 000 flere sysselsatte med IKT-utdanning i Norge i 2030. Hvordan disse tallene ser ut i 2023, med tanke på utviklingen innen kunstig

intelligens, vet vi ikke.

Likevel er det klart at den grønne og digitale transformasjonen vil føre til at Innlandet trenger flere i arbeidsmarkedet med slik kompetanse. Derfor er det interessant å se i dataen fra Samordnet Opptak at Innlandet er blant de laveste i landet på å søke seg til realfag og teknologi.

Bildet forsterkes av at vi kan forvente raskere omstillingstakt i arbeidsmarkedet på grunn av den teknologiske utviklingen og det grønne skiftet. Yrkesgrupper det vil bli stor mangel på i Innlandet er håndverkere og operatører, ingeniører og IT-utviklere.

Ifølge NAV øker det grønne skiftet og digitaliseringen også mulighetene for sysselsettingen i Innlandet. Innenfor begge disse områdene er nettopp digital og teknologisk kompetanse avgjørende ([NAV Innlandets omverdensanalyse 2023-2035](#)).

De raske teknologiske endringer medfører også risiko for at flere står utenfor mulighetene som teknologien gir tilgang til.

[Les mer i kapittel 4.4 Utenforskap og uhelse](#)

Felles satsing

Samtidig er det i Innlandet en rekke kompetansemiljøer, klynger, næringsliv og academia som er ledende innenfor digital og teknologisk kompetanse.

I [Innlandsporteføljen](#) som ble lansert 6. juni 2023 er en av satsningene som bli pekt på Tech Valley. Her satses det på utvikling og anvendelse av ny teknologi for å løse problemstillinger og øke konkurransekraften i næringene for grønn transformasjon i Innlandet.

Målet er gjennom et fungerende hjemmemarked å få skalert flere tech selskaper ut i verden fra Innlandet som:

- cyber satsingen mot totalforsvar og samfunnssikkerhet
- teknologiske løsninger for industrien som automasjon, additiv tilvirkning, sensorikk, m.m.

Her kan det fremover utvikles flere unike verdiforslag fra Innlandet.

Innlandet må samles for en felles satsing for å sikre avgjørende synergier for vekst og konkurransekraft innen både nye og fremvoksende teknologier. For å videre utnytte kompetansen i fylket er det viktig å sikre samarbeidsarenaer for å samlokalisere finansiering, kompetanse, innovasjon og teknologi.

Innlandet har interessante næringsklynger som er sentrale innenfor denne satsningen. Digital Innlandet, Norwegian Cluster for Cyber Security, VRINN, Hamar Game Collective, Agri Foodtech og Helselnn.

Helselnn jobber for bedre folkehelse og mer bærekraftige helsetjenester i Innlandet. Velferdsteknologi er et av temaene de setter søkelyset på. Innlandet har lav ledighet, og med kommende eldrebølge, vil behovet for arbeidskraft bli enda større. Her kan utvikling innen «Velferdsteknologi» både være en løsning på noen av utfordringene innen eldreomsorgen. Samtidig kan digitalisering også bidra til bedre kapasitet innen helsevesenet generelt, hvor det er stor mangel på arbeidskraft. Dette kan være et av flere verktøy for realistisk samfunnsplanlegging.

Les mer i kapittel 4.5 Realistisk samfunnsplanlegging

Bredbåndutbygging i Innlandet

En forutsetning for å kunne utnytte mulighetene i teknologien, er god bredbåndsutbygging.

Målet for Innlandet fylkeskommune er alle kan være en del av en digital hverdag:

100% skal ha tilgang til 100 Mbit/s innen utgangen av 2025.

For å få til dette, har Innlandet fylkeskommune laget en egen strategi, satt av dedikerte ressurser og stilt med egne midler i tillegg til de nasjonale tildelingene.

I dag har 87% av husstandene i Innlandet tilgang til 100 Mbit/s hastighet uavhengig av teknologi (kilde: Nkoms dekningsundersøkelse 2022).

Det er store forskjeller mellom kommunene; Lesja har dårligst dekning på 41.4%. Trysil har den beste dekning på 97,6%.

Antallet gjenværende adresser i Innlandet fylke er ca 8 000 pr dags dato.

Hva inkluderes i tallene for bredbånddekning?

+

Disse tallene inkluderer ikke de ca 15 000 husstandene i fylket som er «i prosess» mot å oppnå 100 Mbit/s-dekning i løpet av inneværende eller neste år.

At en husstand «er i prosess» betyr at den ligger i et område som i dag er under utbygging, hvor det er signert kontrakt for utbygging eller området er på utlysning.

I evalueringen hensyntas dette også. Dette medfører for eksempel at Lesja kommune får en reell dekningsprosent på over 99%.

5.6 Biotek og bioøkonomi

Bioøkonomi kan defineres som bærekraftig produksjon og omdannelse av biomasse til mat, helse og fiberprodukter, til industrielle produkter og til energi.

Kort sagt: Bioøkonomi er å tjene penger på det som gror – bærekraftig.

For innlandets del handler dette altså om utvikling og foredling av kjøtt, fisk, jordbruk og skogbruk.

Innlandet skal bli Norges region for bioøkonomi

Innlandet er motor og pådriver for bioøkonomien i Norge. Vi har de fremste kunnskapsmiljøene og vi er de beste på å unytte ressursene skogen gir oss. Vi er spiskammer for hele landet, og vi er i verdensklasse på kunnskap og forskningsmiljøer.

Våre ressurser, vår kunnskap og våre miljøer vil bidra til å løse utfordringene Norge står overfor. Vi er klare for å bidra til å bygge ny grønn industri som er til det beste for både Innlandet, Norge og vår felles fremtid!

Innlandet er den regionen i Norge som har mest landbaserte bioressurser og har kultur for å produsere og skape verdier av råvarene. 30% av Norges matproduksjon kommer fra Innlandet. Det gjør Innlandet til en betydelig aktør i norsk selvforsyning.

Innlandet:

- er landets største jordbruksfylke (i verdiskaping - arealmessig nest størst)
- har komplette verdikjeder for mjølk, korn, potet, grønnsaker
- har flest dyr på utmarksbeite
- er tredje størst på mjølkeproduksjon (etter Trøndelag og Rogaland)
- er størst på storfekjøttproduksjon
- er landets nest største kornfylke
- er landets største potetfylke
- er Norges kjerneområde for dyreavl og planteforedling

Innenfor skogbruk er fylket en stor nasjonal aktør. Innlandet har beholdt større deler av næringskjeden innenfor skogbruk lokalt, og sysselsetting innenfor treforedling er i norsk sammenheng høy.

Innlandet har både potensial og ambisjon om å bli Norges bioøkonomiregion. Både i et nasjonalt, og til dels internasjonalt, perspektiv har næringene i Innlandet utviklet en sterk stilling. Dette gjelder innen:

- næringsmiddelteknologi og -industri
- genetikk
- avls-, og reproduksjonsbioteknologi

- jordbruk og skogbruk
- innenlands fiskeoppdrett
- tremekanisk industri
- bioenergi,
- gjenvinnings-, resirkulerings- og renovasjonsteknologi og -industri.

Næringsstrukturen kjennetegnes av alt fra enkeltbedrifter til nettverk, klynger og innovasjonssystemer.

Innlandet har dessuten potensial til mye mer. I bl.a. Innlandsporteføljen (se link under) beskrives potensialet regionen har for økt vekst i etablerte og nye bioøkonomiske næringer, og bedre utnyttelse av biologiske ressurser og areal som kan utnyttes til bærekraftig produksjon.

Med disse potensialene og styrkene har Innlandet det grunnlaget som skal til for å bli et ledende kraftsentrum for bærekraftig bioøkonomi i Norge. Innlandet er beredt til å ta en sentral rolle i videreutviklingen av bioøkonomien inn i ei grønn, karbonnøytral framtid.

Vi har de fremste miljøene på biotek

De fremste miljøene i Norge på sunn og bærekraftig dyre- og planteavl er i Innlandet. Et eksempel er miljøet som utgjør kjernen i NCE Heidner. Miljøet er landsledende – til og med verdensledende – innen landbasert matproduksjon, eller grønn bioteknologi.

I Hamarregionen har vi verdensledende miljøer innen bioteknologi rettet mot landbruket, spesielt innenfor avl, fruktbarhet, genetikk og planteforedling. I dag eksporterer de produkter til svært mange land.

Regionens ledende posisjon underbygges av at Innlandet er hjem til satsinger som AgriFoodTech, Bionova og Biovalley, Geno (mjølkeku), Norsvin (gris) og Graminor (planter til frukt og grønt). I tillegg har regionen aktører innen sau, geit, oppdrett av røye og skogplanter. Dette har har skapt et unikt kompetansemiljø innen genetikk. Disse miljøene har bidratt til at Norge er verdensledende i lavt forbruk av plantevernemidler og spesielt antibiotika på verdensbasis

Det er likevel noen barrierer for videre vekst:

- Kapital og tilskudd
- Rammebetingelser og regelverk
- Kompetanse
- Biologiske prosesser med lange utviklingsløp

Mer informasjon og utredning ligger i [rapporten for Innlandsporteføljen](#), se spesielt den for Hamarregionen.

5.7 Kraftproduksjon

I 2021 var Innlandets energiproduksjon på rundt 11 terrawattimer (TWh), mens energiforbruket var ca. 7 TWh. Produksjonen kom da fra 86 vannkraftverk og 3 vindkraftverk, mens fjernvarme stod for ca. 1 TWh.

På fylkesnivå produserer Innlandet i perioder mye mer kraft enn de bruker, men det er store forskjeller internt i fylket. Produksjonen er stort sett lokalisert i nord, men en stor andel av forbruket skjer lengre sør i regionen. Eksempelvis er det i Mjøsregionen og Kongsvingerregionen per i dag ikke ledig kapasitet til nytt stort forbruk men det finnes andre områder hvor en har tilgjengelig kraft til nytt og høyt forbruk med mindre tiltak.

Kraftproduksjonen skal økes med 30 prosent

Hele Norges kraftproduksjon i 2021 var på 157,1 terrawattimer. Veksten i forbruket er høy, og det er forventet et underskudd på energibalansen for hele landet fra 2027.

Energikommisjonens rapport «Mer av alt – raskere» fra 2023, inneholder en kartlegging av det samlede nasjonale energibehovet. Kommisjonen foreslår økt energiproduksjon, med mål om at Norge fortsatt skal ha overskuddsproduksjon av kraft.

Målet for 2030 er minst 40 TWh høyere fornybar kraftproduksjon fra vannkraft, vindkraft, havvind og solkraft. I tillegg skal vi oppnå minst 20 TWh på energieffektivisering. Dette tilsvarer omtrent 30 % økning i kraftproduksjonen. For Innlandet vil det bety en økning på rundt 3 TWh til 2030.

Muligheter for ny energiproduksjon

Innlandet må matche de nasjonale målene om økt fornybar kraftproduksjon. Ellers vil vi sakke etter resten av Norge i den grønne omstillingen. For å lykkes må vi utnytte alle muligheter for ny energiproduksjon:

Vannkraft

+

Det finnes noe potensiale i å oppgradere etablerte vannkraftverk. Men i mange områder er vannkraften operativ med nærmere 98% virkningsgrad. De siste 10 årene har vannkraftproduksjonen i Innlandet kun økt med 1 TWh. Vannkraften yter optimalt ved 70-80% vannføring og dårligere ved lavere nivå. Problemer starter langt før det er tomme magasiner. Uten å ta i bruk mere vann vil det ikke være mulig å få vesentlig økt produksjon fra vannkraft.

Med en høy grad av elvekraft er det en del potensiale i skånsom utbygging av vannkraft, for eksempel ved kraftutnyttelse av i kombinasjon med flomsikring.

Sol- og vindkraft

+

Den absolutt største delen av ny produksjon vil komme fra sol- og vindkraft. Selv om det ikke er uten konflikt, må vi sette mer av naturen i arbeid for å få frem mer energi.

Forholdene for både sol- og vindkraft er forholdsvis gunstige i Innlandet, som er relativt flatt, kaldt og med lang snø-periode som gir god albedoeffekt for solkraft. Ny teknologi har også gitt et større mulighetsrom for hvor det er teknisk og økonomisk lønnsomt å bygge ut vindkraft.

Bioenergi

+

Innlandet fylke har et stor uforløst potensiale i bruk av biomasse og bioenergi, selv om bruken av bioenergi allerede i dag er størst i landet i relasjon til folketall. I tillegg til en stor skog- og treindustri som gir mye biprodukter til energiproduksjon, så har fylket også et velutbygget fjernvarmenett sammenlignet med store deler av Norge, til tross for store geografiske avstander. Innlandet har i dag rundt 1 TWh med fjernvarme, noe som tilsvarer omtrent 15 % av fjernvarmen produsert i Norge.

Gjennom vinteren er området avhengig av å importere kraft, og samtidig brukes rundt 50% av strømmen til oppvarming på kalde vinterdager. Mer ikke-regulerbar produksjon som sol og vind, vil føre til ytterligere variasjon i kraftproduksjonen, der spesielt sol har desidert størst kraftproduksjon på sommeren.

Økt bruk av bioenergi i form av biogass og fjernvarme vil bli mer og mer verdt, og vil kunne bedre situasjonen i Innlandet, spesielt i perioder med kraftunderskudd. Dette er regulerbar kraftproduksjon, som kan tilpasses etter etterspørselen og produsere når forbruket er der. Mer bruk av bioenergi og fjernvarme vil redusere belastningen på nettet, styrke forsyningssikkerheten og redusere behovet for nettutbygging.

Spesielt på vinteren da mye av energien brukes til oppvarming, kan fjernvarme ha stor betydelse som en fleksibilitetsressurs direkte inn i nettet.

Andre energiformer

+

Per i dag har Norge ingen kjernekraft aktivt i bruk. Det å bygge ut kjernekraft er både dyrt og tidskrevende, men til gjengjeld er det en stabil energiform som gir lave klimagassutslipp, og relativt liten påvirkning på natur og miljø.

Når Norge har hatt et overskudd av fornybar og rimelig vannkraft har interessen for kjernekraft vært nesten fraværende. Når vi nå går mot et kraftunderskudd innen få år kan ikke potensialet i kjernekraft ses bort ifra.

Norge har en av de største forekomstene av Thorium i verden, og i ett kraftsystem som preges av alt mer uregulerbar kraft kan kjernekraft i fremtiden bidra med balanse og forsyningssikkerhet. Det å bruke thorium som brensel i en kjernekraftreaktor istedenfor uran gir mindre mengder radioaktivt avfall og har høyere

energitetthet. Kjernekraftverk med thorium er svært plasseffektive, og kan brukes i form av små anlegg, strategisk plassert i nettet for å unngå ny nettutbygging.

Uregulerbar elvekraft gir varierende produksjon

Innlandet er i dag et fylke med relativt lite kraftintensiv industri, og god potensiale for ny kraftproduksjon, sett i mega-watt. Men fylket har samtidig en uvanlig stor andel uregulerbar kraft, og alle kan ikke produsere samtidig.

På grund av dette er det store variasjoner innen veldig korte intervaller, og området veksler mellom å ha et over- og underskudd i kraftproduksjonen. Tidvis er det utfordrende å få all produsert kraft ut av området, og tidvis er vi avhengig av import.

Stor andel uregulerbar elvekraft, sammen med nettlinjor som tåler mindre belastning (overføringskapasiteten synker til mellom en halv til en tredjedel om sommeren) gir store kraftoverskudd sommerstid.

I følge [Innlandsporteføljens tilleggsrapport om kraft](#) er det på kort sikt også utfordringer i kraftnettet. Det medfører at det ikke er hensiktsmessig/mulig å etablere ny kraftkrevende industri (på kort sikt), men det finnes noen «grønne diamanter» hvor det kan være et potensiale.

[Les mer i kapittel 5.3 Krafttilgang og nettkapasitet](#)

Energibalanse

Viken fylkeskommune har laget et energidashbord. Det er et interaktivt verktøy som visualiserer det lokale og regionale energisystemet via et energibalansediagram for kommuner/fylker i hele landet, også Innlandet og våre kommuner.

Hvorfor er kraftproduksjon i Innlandet viktig?

Tilgang på fornybar energi er avgjørende for økt verdiskaping, eksport og reduksjon i klimagassutslipp.

Mer kraftproduksjon åpner for muligheter i elektrifisering og utvidelser av eksisterende industri og nyetableringer. Det er også en mulighet i seg selv ved at det skaper nye, grønne, arbeidsplasser.

Viktig for prisene

+

Det å ha et kraftoverskudd er viktig for å beholde konkurransedyktige betingelser og priser i Norge, og i Innlandet. Det er ingen selvfølge å være konkurransedyktig i verdens utkant! Krafthandel med utlandet har tjent Norge godt i mange år. Men når nabolandene reduserer den termiske kapasiteten og får høyere andel uregulerbar kraft fra sol og vind forsvinner den gode økonomiske effekten som Norge har hatt av den store andelen grønn og rimelig vannkraft. Vi vil derfor se større prissmitte fra nabolandene, og mer varierende priser.

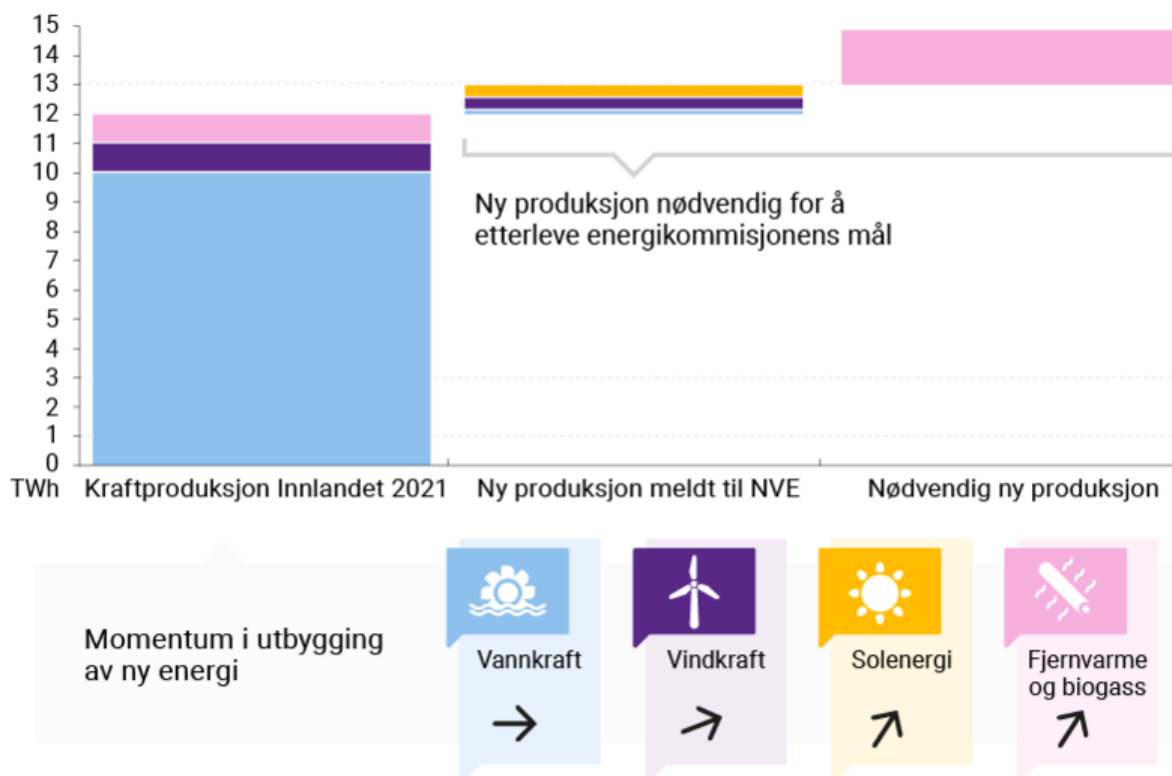
Solkraft kan gi arbeidsplasser

+

Solkraft er den energinæringen som sysselsetter flest mennesker globalt sett (målt i produsert kraft og investeringer). I 2021 var en tredjedel av alle som jobber med fornybar energi globalt ansatt i solbransjen. Siden da har tallet økt. I en rapport fra 2020 estimeres det at større solparker vil kreve 2.5 årsverk per installerte MWp og mindre solcelleanlegg og solcelleanlegg i bygg vil kreve 6 årsverk per installerte MWp ([Kilde: FME Susoltech / Solenergiklyngen](#))

En av de store barrierene for ny kraftutbygging i Innlandet i dag er mangel på tilstrekkelig kompetanse. Det trengs flere ansatte i alle disipliner, og det kan gi mange attraktive arbeidsplasser.

Ny innmeldt kraftproduksjon er primært sol og vind

Hva skal til for å øke kraftproduksjonen?

Skal produksjonen av fornybar kraft i Innlandet øke, må vi satse på alle energiformer.

Men det er en rekke utfordringer på veien:

- organisatoriske barrierer, som lange konsesjonsprosesser.
- lokale konfliktnivåer og lav samfunnsaksept
- usikkerhet i kraftprisutviklingen
- tilstrekkelig tilgang på kompetanse

For å lykkes vil det kreves stabile og forutsigbare rammebetingelser, sammen med kort og effektiv saksbehandling. Flere prosesser må samkjøres og løpe parallelt og det må til en bedre og tidligere involvering og utredning.

Naturhensyn, folkelig motstand og høye kostnader må prioriteres og vurderes opp mot klimamål, behovet av ny grønn industri og det reduserte kraftoverskuddet nasjonalt og i fylket.

Det er behov for:

- mer reguleringsmuligheter i produksjonen
- større effekt i kraftproduksjonen, når forbruket er der
- mer fleksibelt forbruk. I dag er kraftforbruket i Norge veldig lite elastisk i forhold til pris.

Det vil fremover være en stor fordel å bygge anlegg som tåler å være mer fleksible. Mer kraftproduksjon fra flere ulike ikke-regulerbare kilder, smarte nett med høyere grad av sensorikk og overvåking, desentralisert energiproduksjon i form av plusskunder, energilagring og energisparing vil hjelpe energibalansen, men også gjøre energisystemet mer kompleks.

De neste årene må eksisterende industri og ekspansjonsplaner prioriteres sammen med energieffektivisering.

I [Innlandsporteføljens tilleggsrapport om kraft](#) fremheves det at en tettere og bedre integrert planlegging mellom prosjektutviklere, nettselskap og energiselskap i tidlig fase er avgjørende for fortsatt momentum i tilveksten og den grønne omstillingen.

Les også mer om dette tema i de regionale planer:

[Det grønne Innlandet: regional plan for klima, energi og miljø.](#)

[Saman om eit tryggere fylke: regional plan for samfunnstryggleik.](#)

5.8 Reiseliv og arrangement

Reiselivet i Innlandet

Innlandet er blant de fylkene som tiltrekker seg flest tilreisende hvert år. Vi har like mange besøkende i vintersesong som sommersesong. Med 90 000 fritidsboliger er vi også Norges største hyttefylke.

[Du finner også tall for fritidsboliger på kommunenivå på Innlandsstatistikk.no](#)

I løpet av 2021 var det 3,2 millioner registrerte overnattinger i Innlandet. De fleste hotellovenattinger skjer i forbindelse med ferie og fritid. Cirka 10 % er konferansegjester.

Reiselivet i Innlandet er spesielt viktig for lokaløkonomien og skaper en rekke arbeidsplasser. Næringen i reiselivsindustrien gir ringvirkninger som bidrar til å opprettholde levedyktige småsamfunn.

Samtidig gir reiselivet også utfordringer, blant annet knyttet til kommunene sin evne til å ivareta tjenester og plikter de har. Et folketall som i perioder øker, kan legge press på ressursene i kommunene og kan utfordre beredskapen.

[Les mer om dette i kapittel 3.9 i Regional plan for samfunnstryggleik](#)

Verdiskaping i reiselivet

I 2019 var reiselivsnæringens verdiskaping i Norge, målt i bruttoprodukt, 128 milliarder kroner. Det utgjør 4,2 prosent av verdiskapingen i Fastlands-Norge. Fra 2009 til 2019 har turistkonsumet i Norge økt med 62 prosent (Kilde: Statistisk sentralbyrå).

Ifølge SSBs satellittregnskap for turisme bidro reiselivsnæringene i Innlandet med omtrent 6 milliarder kroner i verdiskaping i 2019. Siden 2011 har det vært en stadig vekst i verdiskapingen. Det er overnattings- og serveringsvirksomhet som bidrar med den største verdiskapingen. Det finnes ikke nyere tall enn til 2019 hos Statistisk Sentralbyrå.

Asplan Viak og Innovasjon Norge har laget andre beregninger av verdiskapingen i reiselivet og har nyere tall. Den beregningen viser en verdiskaping i Innlandet på cirka 2,7 milliarder kroner i 2022.

Reiselivets verdiskaping i Innlandet økte fra 2020 til 2021, men reduserte fra 2021 til 2022. Ifølge denne undersøkelsen er verdiskapingen størst i kommunene Lillehammer og Hamar. (kilde: VisitNorway).

Forskjeller i beregninger for verdiskapingen i reiselivet

+

Verdiskapingen som beregnes av Statistisk sentralbyrå og Asplan Viak er forskjellig. Det skyldes forskjellige fremgangsmåter og hva tallene inkluderer:

SSBs satellittregnskap for turisme innbefatter verdiskapingen i overnattings- og serveringsvirksomhet, transport samt kultur- og underholdning.

SSB ser på etterspørsels- og tilbudssiden: Samlet turistkonsum i Norge er definert som de samlede turistrelaterte utgiftene til norske og utenlandske turister innenfor norsk område. Norsk område inkluderer i tillegg til området innenfor norske grenser transport mellom Norge og utlandet samt transport operert av norske operatører i internasjonale farvann.

Asplan Viak og Visit Norway har laget andre beregninger av verdiskapingen i reiselivet og har nyere tall. Den beregningen viser en verdiskaping i Innlandet på cirka 4,2 milliarder kroner i 2021. Det tallet inkluderer overnattings- og serveringsvirksomhet, kultur- og underholdning samt transport og formidling.

De henter i sin beregning regnskapsdata fra Brønnøysundregistrene. Alle regnskapsdata er på foretaksnivå, og ikke fordelt på flere steder selv om virksomheten er fordelt på flere steder. Verdiskaping er verdiøkningen i bedriftenes produksjon som beregnes som summen av driftsresultat og lønnskostnad.

I Innlandet jobber cirka 8 % av alle sysselsatte i reiselivsnæringene. De fleste i reiselivet jobber innen serverings- og overnattingsbransjen.

Reiselivets har fem komplementære bransjer, som betyr at tjenestene bedriftene leverer utfyller hverandre. Det består av overnatting, servering, opplevelser, formidling (turoperatører, guider, reisebyråer) og transport.

De fleste besøkende er nordmenn

Nordmenn stod for cirka 94 prosent av overnattingene. Tyskland var det største utenlandske markedet i Innlandet i 2021. Deretter kom Sverige og Danmark.

Utfordringer og muligheter i reiselivsnæringen

Reiselivet er en næring med stort potensial. Før pandemien var reiseliv en av verdens raskest voksende næringer. Med en lav kronekurs og attraktive destinasjoner er mulighetene store for å utvikle en bærekraftig og lønnsom reiselivsnæring i Innlandet.

Men det følger også med en rekke utfordringer:

- Den økte tilstrømmingen av turister gjør at stadig flere kommuner får utfordringer både miljømessig, økonomisk og sosialt
- Beredskapsplanlegging og dimensjonering.
- Noen kommuner med høyt besøksvolum sliter med å styre besøket og forvalte de lokale fellesgodene
- Økt turisme kan gi skade på naturen, forsøpling, kø og trengsel og være til irritasjon for lokalbefolkningen
- Reiselivsnæringen består av mange små bedrifter som ikke er kapitalsterke og som har lite ressurser til å jobbe med utvikling
- Næringen er preget av sesongvariasjoner og har forholdsvis lav andel fulltidsansatte
- Økende konkurranse om arbeidskraften, gjør at det kan bli utfordrende for reiselivet å tiltrekke seg nok arbeidskraft i årene fremover
- Lav status, lav lønn og ubekvemme arbeidstider er noen av utfordringene knyttet til rekruttering i reiselivet. Interessen for å ta høyere utdanning innen reiseliv er nedadgående
- Bransjene i reiselivet er komplementære, noe som betyr at bedriftenes konkurranseevne påvirkes av kvaliteten på andre reiselivsprodukter i et område. Etterspørselen knyttes gjerne til det helhetlige tilbudet på et reisemål, og for mange reiselivsbedrifter er tilgang til fellesgoder avgjørende for det de tilbyr
- Reiselivet i Innlandet har endret seg til å bli fylket for fritidsboliger. Dette har skapt noen utfordringer for helårs arbeidsplasser. De typiske fjelldestinasjonene er avhengig av en kombinasjon av varme og kalde senger for å få jevnere tilstrømming av turister. [Les mer om utfordringer ved fritidsboliger i kunnskapsstatusen utarbeidet av Østlandsforskning.](#)

Utfordringene må håndteres på en god måte, for å bevare et reisemåls attraksjonsverdi og den lokale oppslutningen om reiseliv som næring.

I en rapport lagt frem i 2021 estimerer Menon Economics at omsetningen i norsk reiseliv vil øke med 45 prosent frem til 2030 ([Jakobsen et al., 2021](#)). Nordmenn vil være det viktigste markedet fremover.

Innlandet har fortsatt steder med underturisme og ledig kapasitet. Med underturisme menes steder der det nesten ikke er turisme, men der det kan utvikles nye opplevelser. Den ledige kapasiteten i Innlandet varierer veldig gjennom året.

Dersom reiselivet i Innlandet klarer å ta i bruk ny kunnskap som er avgjørende for å omstille seg til et mer bærekraftig reiseliv, kan vi være konkurransedyktige i fremtiden. Bedre styring av besøksstrømmene blir viktig for å fordele belastningen på naturen.

For Innlandet blir det spesielt viktig med godt samarbeid rundt tilgangen til fellesgodene, gode utdanningstilbud og forpliktelse i alle sektorer, ikke minst i kommunene. [Reisemålsutvalgets NOU-rapport](#) anbefaler at kommunene jobber med reisemålsledelse sammen med blant annet frivillige lag og foreninger. Reiselivet bidrar til et mangfold av tilbud som gjør at norske reisemål er gode steder å bo. Lokalbefolkningens ønsker må derfor ligge til grunn for reisemålsutviklingen.

[Les mer i kapittel 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn](#)

Innlandet er en sterk arrangementsregion

Innlandet har en lang og stolt tradisjon for gjennomføring av arrangement og er en av landets sterkeste arrangementsregioner med et stort mangfold av små og store idretts- og kulturarrangement og konferanser gjennom hele året.

OL på Lillehammer i 1994 har vært sterkt medvirkende til denne utviklingen, og arven fra den gang holdes fortsatt ved like. Regionen fremstår som et nasjonalt og internasjonalt utstillingsvindu for kvalitet og kompetanse innenfor arrangementsfeltet.

Verdiskapingen som skjer gjennom arbeidet med arrangement handler både om økonomiske og sosiale ringvirkninger. Dette vil bli belyst grundigere gjennom bestilling av et nytt kunnskapsgrunnlag om verdiskaping i idretten, som vil være ferdig innen utgangen av 2023.

Selv om det er knyttet flere positive effekter til arrangement, vil det videre bli sentralt å ha søkelys på en bærekraftig arrangementsutvikling. Det innebærer blant annet å ivareta hensynet til klima og miljø, utnytte muligheter for samarbeid om ressurser, utstyr, teknologi og spisskompetanse og bruke arrangement som arena for inkludering og motivasjon for frivillighet.

5.9 Utdannings- og arbeidsmuligheter

Kunnskap er nøkkelen til fremtiden, både for hvert enkelt menneske og for samfunnet som helhet.

På individnivå viser forskning at utdanning bidrar til å øke en persons livskvalitet og mestring i livet. Lavt utdanningsnivå er relatert til lavere deltakelse i arbeidslivet og større risiko for svekket helse, arbeidsuførhet og

uføretrygd.

Les mer om sammenhengen mellom helse og utdanning i folkehelseoversikten (lenke)

Utdanningsmuligheter i Innlandet

Det å ha utdanningsinstitusjoner er viktig for mange lokalsamfunn. Det bidrar til kompetansesarbeidsplasser og gjør at folk kan ta utdanning der de bor. Skoler er viktige som kulturbærere og møteplasser. Samtidig er det også nødvendig å ha tilstrekkelig størrelse på utdanningsinstitusjonene, slik at det etableres gode fagmiljøer, som er attraktive for studenter og ansatte.

Videregående skoler i Innlandet

+

Offentlige skoler

- [Dokka videregående skole](#)
- [Elverum videregående skole](#)
- [Gausdal videregående skole](#)
- [Gjøvik videregående skole](#)
- [Hadeland videregående skole](#)
- [Hamar katedralskole](#)
- [Jønsberg videregående skole](#)
- [Lena-Valle videregående skole](#)
- [Lillehammer videregående skole](#)
- [Nord-Gudbrandsdal vidaregåande skule](#)
- [Nord-Østerdal videregående skole](#)
- [Norges grønne fagskole – Veia \(videregående trinn\)](#)
- [Raufoss videregående skole](#)
- [Ringsaker videregående skole](#)
- [Sentrum videregående skole](#)
- [Skarnes videregående skole](#)
- [Solør videregående skole](#)
- [Stange videregående skole](#)
- [Storhamar videregående skole](#)
- [Storsteigen videregående skole](#)
- [Trysil videregående skole](#)
- [Valdres vidaregåande skule](#)
- [Vinstra vidaregåande skule](#)
- [Øvrebyen videregående skole](#)

Privatskoler

- [Create – Lillehammer kreative videregående skole](#)
- [Helsepedagogisk Steinerskole på Hedemarken](#)
- [Hjerleid Handverksskole AS](#)
- [Norges Toppidrettsgymnas Kongsvinger as](#)
- [Norges Toppidrettsgymnas Lillehammer as](#)

- [Wang_Hamar as](#)

Fag- og yrkesopplæringen

+

Fag- og yrkesopplæring omhandler videregående opplæring i bedrift. Sentrale aktører i fagopplæringen er de selvstendige lærebedriftene, opplæringskontorene med sine medlemsbedrifter, videregående skoler, avdeling for kompetanse og tannhelse i fylkeskommunen og partene i arbeidslivet.

Arbeidslivets rekrutteringsbehov er i stadig utvikling og endring. Fylkeskommunen samarbeider med partene i arbeidslivet og opplæringskontorene når det gjelder tilgang på læreplasser og bransjenes behov for lærlinger.

Tilgangen på læreplasser

Tilgangen på læreplasser i Innlandet er god, relativt forutsigbar, og de fleste bransjene melder om behov for faglært arbeidskraft.

Mange bedrifter opplever at den største utfordringen er å få kvalifiserte søkere til ledige læreplasser. De ser på det å være «kvalifisert» som en kombinasjon av karakterer, fravær, innsatsvilje og -evne, interesse og egnethet. Mobilitet er i større grad en forutsetning for å sikre seg læreplass.

Pr. 31.12.2022 hadde til sammen 3141 personer kontrakt om opplæring i Innlandet fylke. Inkludert i dette tallet er lærekontrakter, kontrakter om Fagbrev på jobb, opplæringskontrakter, praksisbrevkontrakter og kontrakt om alternativt Vg3 i skole.

I løpet av året 2022 ble det godkjent i alt 1834 nye kontrakter. Antallet nye kontrakter som inngås hvert år har økt jevnt siden 2018. Tidlig formidling om våren har vært et mål i formidlingsprosessen. For elevene er det viktig å vite at læreplassen står klar etter at skoleåret er slutt. Lærebedriftene har samtidig ønske om å avklare inntaket av lærlinger så tidlig som mulig. De aller fleste søkerne til læreplass er avgangselever fra videregående skole, men en økende andel av kontraktene inngås med søkere som er mellom 20 og 30 år. Dette skyldes i hovedsak bruk av ordningen med «fagbrev på jobb,» og økt etterspørsel etter lærekontrakt med full opplæring i bedrift.

Fag- og svenneprøver

Fag-/svenneprøver er sluttvurdering for alle som har fag-/svennebrev som mål for sin opplæring. I 2022 ble det til sammen gjennomført 2304 prøver i Innlandet. Hele 96,5 % av kandidatene som avla prøve i 2022 fikk enten karakteren Bestått eller Bestått meget godt.

Arbeidsmarkedet for fagarbeidere

Mange fryktet at koronapandemien ville føre til et tøffere arbeidsmarked for nyutdannede fagarbeidere, men nye tall fra Utdanningsdirektoratet viser at sysselsettingen øker og at det er flere i jobb nå enn før koronapandemien. Innlandet har flest nyutdanna fagarbeidere i jobb. Delen nyutdannede fagarbeidere i jobb varierer fra 85,3 % i Innlandet og 84,9 % i Trøndelag, til 78 % i Møre og Romsdal. Innlandet har forbedret resultatet fra fjorårets måling med 2,2 %-poeng (fra 83,1 % til 85,3 %).

Skolekonkurranser i yrkesutdanningen

Innlandet fylkeskommune samarbeider med WorldSkills Norway (WSN) om gjennomføring av skolekonkurranser, Innlandsmesterskap og Skole NM. WSN er en ideell organisasjon som arbeider for å heve kvaliteten på og interessen for norsk yrkesutdanning. Skolekonkurranser som pedagogisk verktøy skal bidra til økt motivasjon, mestring og læringsutbytte for elevene.

Det ble avholdt skolekonkurranser ved 17 skoler i Innlandet i løpet av skoleåret. I tillegg ble det arrangert 14 Innlandsmesterskap og 15 lokale uttak som kvalifiserte til deltakelse i Skole NM. Elever fra Innlandet deltok i hele 29 ulike konkurranser, og høstet medalje i til sammen 11 lærefag i Skole NM 2023.

Internasjonal utveksling

Internasjonalt servicekontor har siden 2021 vært akkreditert gjennom Erasmus+ programmet. Dette innebærer at kontoret koordinerer skoler og opplæringskontor gjennom ordningen og søker om mobilitetsmidler på vegne av medlemmene i konsortiet. Det er åpnet opp for flere medlemmer i 2022 og det er nå 8 skoler, 2 opplæringskontor og Læringsfabrikken på Raufoss i konsortiet.

Kontoret har sendt lærlinger på praksisopphold både høsten 2022 og våren 2023. Praksisoppholdene har hatt en varighet på 13 uker. 22 lærlinger reiste ut på praksisopphold høsten 2022., og 24 lærlinger reiste ut på praksisopphold våren 2023. Den største gruppen lærlinger som har reist ut i perioden har vært innenfor barne- og ungdomsarbeiderfaget, Ikt, helse og kontorlaget. Andre lærefag er salg, reiseliv, kokk, servitør, institusjonskokk, produksjonsteknikk og telekommunikasjonsmontør.

Høyere utdanningsinstitusjoner

+

Høgskolen i Innlandet (HINN)

Høgskolen i Innlandet ble etablert 1. januar 2017 etter fusjon mellom Høgskolen i Hedmark og Høgskolen i Lillehammer. Høgskolen har om lag 16 000 studenter og 1 400 ansatte. HINN fremstår med en bred faglig profil og driver forskning og utdanning innenfor helse- og sosialfag, lærerutdanning, samfunns-, økonomi-, ledelses- og organisasjonsfag, anvendt økologi, bioteknologi, jord- og skogbruk, film og audiovisuelle fag. Høgskolen tilbyr gradsstudier på bachelor-, master- og doktorgradsnivå. Skolen har studiesteder på Lillehammer, Hamar, Blæstad, Elverum, Rena og Evenstad og i tillegg enkelte utdanninger i Oslo, Kongsvinger og Tynset.

Høgskolen har ambisjon om å bli universitet. I strategien for 2021–2026 skisseres fire framtidsbilder som beskriver hvordan skolen ønsker å være i 2026:

- regional kraft og nasjonal bidragsyter i en internasjonal kontekst
- forskningsbasert utdanning for hele livet
- åpen, nyskapende og relevant forskning, og kunstnerisk utviklingsarbeid
- INN – kunnskapskultur, medarbeiderskap og lærende organisasjon

Høgskolen er kjent for et godt og inkluderende studiemiljø med kort vei mellom studenter og medarbeidere. Høgskolen har en omfattende portefølje av etter- og videreutdanning som er utviklet og drives i samarbeid med arbeidslivet. Høgskolen har ambisjon om å bli nasjonalt ledende innen livslang læring.

NTNU Gjøvik

NTNU er et internasjonalt orientert universitet med hovedsete i Trondheim og campuser i Gjøvik og Ålesund. NTNU har en teknisk-naturvitenskapelig hovedprofil, en rekke profesjonsutdanninger og en stor faglig bredde, som også inkluderer humaniora, samfunnsvitenskap, økonomi, medisin, helsevitenskap, utdanningsvitenskap, arkitektur, entreprenørskap, kunstfag og kunstnerisk virksomhet.

Universitetet har åtte fakultet, 42 000 studenter og 7700 årsverk. NTNU Gjøvik har utdannings- og forskningsaktiviteter knyttet til fem fakulteter og ni institutter; helsevitenskap, informasjonssikkerhet- og kommunikasjonsteknologi, vareproduksjon- og byggteknikk, design, datateknologi og informatikk, industriell økonomi og teknologiledelse, elektroniske systemer, elkraftteknikk og matematiske fag.

Det er 4000 studenter og 500 ansatte på NTNU Gjøvik og utstrakt samarbeid på tvers av de tre campusene. NTNU har fire tematiske satsingsområder: bærekraft, energi, havrom og helse. NTNU Gjøvik har tre prioriterte satsingsområder; informasjons- og cybersikkerhet, bærekraftige produkter og vareproduksjon, samt morgendagens helse- og omsorgstjenester.

NTNU satser på innovativ utdanning, spesielt økt bruk av studentaktive læringsformer og digitalisering. Universitetet tilbyr et stort antall etter- og videreutdanninger, med hovedvekt på videreutdanningstilbud. Det er tilbud for de fleste yrkesgrupper, fra korte kurs til hele masterprogram.

Fagskolen Innlandet

Fagskolen Innlandet er en av Norges største offentlige fagskoler, med rundt 1700 studenter. Skolen ligger på Kallerud, én kilometer fra Gjøvik sentrum. Skolen har også studiesteder andre steder i Innlandet, blant annet på Kongsvinger, Hamar, Storsteigen på Tynset og i Vågå. I tillegg driver skolen utdanninger i Viken, Møre og Romsdal og Vestfold og Telemark.

Fagskolen Innlandet har et bredt studietilbud med utdanninger innen helse, landbruk, økonomi og ledelse, industri, logistikk, elektro og automasjon, bygg- og anlegg, bygningsvern m.m.

Fagskolen Innlandet tilbyr heltids-, deltids- og nettbaserte studier, i tillegg til moduler. En stadig større andel av studentene ønsker å ta modul- eller nettstudier som kan kombineres med å være i arbeid.

Gjennomsnittsalderen på studentene ved skolen er 33 år. Det betyr at det er mange godt voksne og erfarne studenter som gir en svært spennende studentmasse. Mye av innholdet i studiene baserer seg på studentenes egne erfaringer, og delingskultur står derfor sentralt i opplæringen.

For å komme inn på fagskolen, er fagbrev «gullbilletten». Det er også mulig å komme inn på bakgrunn av realkompetansevurdering. Det vil si at søkere kan få opptak ved skolen dersom de kan dokumentere kompetanse i henhold til studiets opptakskrav. Fagskolen Innlandet har de siste årene vokst betydelig, og fortsatt vekst er ambisjonen i årene framover. Det betyr at det må utvikles flere studietilbud, og da spesielt flere fleksible og desentraliserte studietilbud.

Norges grønne fagskole – Veia

Norges grønne fagskole – Veia er en statlig finansiert fagskole som ligger i Ringsaker kommune. Skolen har en historie som strekker seg tilbake til 1923, da det ble opprettet en hagebruksskole for kvinner på gården Veia.

Veia tilbyr høyere yrkesfaglig utdanning for gartnere, anleggsgartnere, blomsterdekoratører og mange andre håndverksfag. Fagskoleutdanningene er fleksible ved at de er nettbasert med samlinger. Utdanningstilbud for

voksne på videregående nivå, tilbys både på heltid og deltid. På videregående nivå tilbyr skolen utdanning innen blomsterdekoratørfag og gartnerfag for voksne.

Private fagskoler i Innlandet

International Stunt Academy (ISA)

International Stunt Academy er etablert på Slåstad i Nord-Odal. ISA er en av Europas ledende stunttreningsskoler og tilbyr ettårig høyere yrkesfaglig utdanning som stuntskuespiller. Samlet gir utdanningstilbudet nyutdannede studenter muligheten til å jobbe over hele verden. Dette kan være på arenaer som film, TV, den voksende video- og web industrien, scene, teater, eventer og innenfor motion capture for både film- og videospill i tillegg til ulike fornøylesparker.

Det har vært en bra fordeling av begge kjønn blant søkerne, og mange har flerkulturell bakgrunn. Søkerne kommer fra hele landet og skolen har også internasjonale søkere.

Stiftelsen Norsk hestesenter (NHS)

Stiftelsen Norsk hestesenter er etablert på Starum sør for Gjøvik.

Norsk Hestesenter skal fremme kvaliteten på hestehold og avl i Norge og er det øverste faglige senter for utdanning av hestepersonell og for avl av hest i Norge.

NHS tilbyr en rekke hesterelaterte utdanninger og kurs – alt fra høyere yrkesfaglig utdanning som ridelærer og travtrenere til en rekke hesterelaterte kurs. NHS er alene i Norge om å utdanne travtrenere og ridelærere.

Centric Academy IT Academy

Centric Academy IT Academy AS er etablert på Hamar og tilbyr fagskoleutdanning innen IT.

Tilretteleggere for utdanningstilbud

+

Karriere Innlandet

Innlandet fylkeskommune har ni karrieresentre over hele fylket: Elverum, Gran, Gjøvik, Hamar, Kongsvinger, Lillehammer, Nord-Aurdal, Sel og Tynset.

Karrieresentrenes kjerneoppgaver er videregående opplæring for voksne, karriere- og studieveiledning, nettverksutvikling og innhenting av kompetansebehov og koordinering og tilrettelegging for desentrale fag- og høgskoletilbud.

Et regionalt kompetanseforum skal være tilknyttet hvert enkelt karrieresenter. Det regionale kompetanseforumet skal gi innspill til prioritering av opplæringstiltak inkludert fleksibel høyere utdanning. Kompetanseforumene ledes av daglige ledere av interkommunalt politisk råd (tidl. regionråd). Andre deltakere er representanter fra kommuner, lokalt arbeidsliv, rektor fra videregående skole, representant fra NAV, og i noen regioner representanter fra høyskole/universitet/fagskole.

Karriere Oppland har fra 1990-tallet samarbeidet med fagskole- og høgscolesektoren om tilrettelegging for desentrale studier, og hadde i 2020 om lag 430 høgscolestudenter med tilknytning til sentrene.

Studie- og høgskolesentrene på Tynset og i Kongsvinger

På **Tynset** er senteret organisert som en kommunal virksomhet med tilbud om høyere utdanning og samarbeid med seks kommuner i Nord-Østerdal. Tynset er vertskommune.

Senteret har gjennom flere år lagt til rette for et høyere utdanningstilbud til befolkning og arbeidsliv ut fra lokale behov. Fylkeskommunens rolle har gjennom flere år vært å prosjektfinsiere senteret.

Høgskolesenteret i **Kongsvinger** er organisert som en stiftelse hvor kommunene i Kongsvingerregionen og aktører i næringslivet er eiere. Senteret har levert høyere utdanning i regionen i mange år ut fra lokale behov. I tillegg til grunnutdanninger, har senteret også kortere etter- og videreutdanningstilbud med og uten studiepoeng.

Høgskolesenteret har en egen avtale med Høgskolen i Innlandet. Fylkeskommunen har bidratt med midler til ulike prosjekter gjennom årene.

I tidligere Hedmark fylke hadde de to studie- og høgskolesentrene ansvar for å legge til rette for desentralisert høyere utdanning i samarbeid med de tre utdanningsinstitusjonene.

Roller og oppgaver

Karrieresentrene i Karriere Innlandet og studie- og høgskolesentrene har noen felles roller og oppgaver.

De skal:

- mobilisere kompetanse og være koblingsboks mellom kommuner/lokalt næringsliv og fagskole/universitet/høgskoler som kan tilby ønskede studier desentralt
- være kontaktledd mellom fagskole/høgskole/universitet og studentene
- markedsføre studietilbudene lokalt
- tilrettelegge for og gjennomføre regionale samlinger
- tilrettelegge for og kvalitetssikre bruk av teknologistøttet læring
- være behjelpelig med å tilrettelegge for studiegrupper og enkeltstudenter
- avvikle lokale eksamener etter nærmere avtale

Gjennomføring i videregående opplæring

Betydningen av å gjennomføre videregående skole og forhindre frafall blir stadig større. Frafall fra utdanning og arbeidsliv blir forbundet med en økt risiko for dårlige levekår og helseplager. Annenhver elev som ikke fullfører og består videregående opplæring blir avhengig av langvarige offentlige ytelser.

Utviklingen viser at Innlandet fylke har en gjennomføring på 80 % for 2015-kullet. Det er 0,4 prosentpoeng under landsgjennomsnittet og en forbedring fra forrige år på 1,9 prosentpoeng.

De øvrige 20 % elever fordeler seg på tre grupper:

- fortsatt i videregående opplæring
- gjennomført Vg3 eller gått opp til fagprøve, men ikke bestått
- sluttet underveis

Det er disse tre gruppene nasjonale myndigheter sikter til når det gjelder andelen elever som ikke fullfører videregående opplæring.

Mange årsaker til manglende gjennomføring

Grunnskolepoeng

Grunnskolepoeng er en poengsum beregnet ut fra alle standpunkt- og eksamenskarakterene på vitnemålet fra ungdomsskolen.

Dette danner grunnlag for opptak til videregående skole.

Gjennomsnittlig grunnskolepoeng i Innlandet har vært økende over tid og var 42,9 i 2022. Det er likevel fortsatt under gjennomsnittet for Norge på 43,3.

Det er mange og komplekse sammenhenger til frafall og manglende gjennomføring av videregående opplæring. Unge som ikke fullfører videregående opplæring er en heterogen gruppe, og det er mange ulike historier og forløp bak tallene i gjennomføringsstatistikken.

Svake prestasjoner i grunnskolen er likevel den klart viktigste enkeltforklaringen på manglende gjennomføring av videregående opplæring.

Det er viktig for Innlandet fylkeskommune å få til en systematisk samhandling med grunnskolene og kommunene knyttet til forberedelse til videregående opplæring.

Elevers fagvalg

Elevers fagvalg er relativt stabilt fra år til år. Det er flest og en økende andel søkere med ungdomsrett som søker seg til yrkesfag. Til Vg1 var det 58 prosent som har yrkesfaglig utdanningsprogram som førsteønske, mens 42 prosent har studieforberedende utdanningsprogram som førsteønske.

Arbeidsmuligheter i Innlandet

Arbeid er et grunnleggende element i velferdsstaten. Norsk arbeidsliv kjennetegnes av høy sysselsettingsgrad, det vi si at andelen som deltar i arbeidslivet er høyt. Det er særlig sysselsetting av kvinner og eldre som bidrar til høy sysselsetting i Norge, sammenliknet med andre land i Europa.

En høy og stabil yrkesaktivitet har både stor betydning for enkeltindividet og for samfunnsøkonomien. I Innlandet får vi en økende andel eldre. Derfor må vi fortsette med å legge til rette for at folk kan stå i jobb lengre.

Flest jobber innen helse- og sosialtjenester

Det er 173 960 sysselsatte personer med arbeidsted i Innlandet. Mer enn halvparten av jobbene i Innlandet er i privat sektor. Offentlig sektor står for 39 % av arbeidsplassene. Av disse er kommunal tjenesteyting den største næringen med i underkant av 41 000 ansatte.

En fjerdedel av de sysselsatte i Innlandet jobber innen helse- og sosialtjenester, mens 12 % jobber innen varehandel og reparasjon av motorvogner. Bygge- og anleggsvirksomhet sysselsetter 10 % i Innlandet.

Jordbruk og skogbruk er større næringer i Innlandet enn på landsbasis, men samlet sett utgjør disse næringene allikevel en liten andel av alle ansatte. Litt under 5 % av de sysselsatte med arbeidsted i Innlandet jobber innen jordbruk, skogbruk og fiske.

Innlandet har over tid hatt en noe svakere utvikling i antall sysselsatte enn landsgjennomsnittet.

Kandidatundersøkelsen for Høgskolen Innlandet viser hvor de som fullførte en grad våren 2022 fikk seg jobb: 38% i Innlandet, 24% i Oslo og 16% i Viken.

Sesongbaserte jobber og deltid

Innlandet er store på næringer som reiseliv og jordbruk, hvor det typisk er en høy andel ansatte i midlertidige / sesongbaserte jobber. Dette er også næringer som har mange sysselsatte i deltidsstillinger.

Helse- og sosialtjenester samt undervisning peker seg også ut ved å ha mange i midlertidige stillinger og deltidsstillinger.

Midlertidige og faste stillinger

+

Det er vanskelig å finne eksakte tall på omfanget av sesongbaserte jobber i Innlandet. Statistisk sentralbyrå registrerer hvor mange som er i fast og midlertidig ansettelse per 4. kvartal hvert år. Det kan gi en indikasjon på omfanget.

Ifølge disse tallene har vi i underkant av 22 000 sysselsatte i midlertidige stillinger per 4. kvartal 2022, blant de mellom 15-74 år med arbeidssted i Innlandet. Det svarer til 13% av de sysselsatte. 78% er i faste stillinger og 9% er i uoppgitt ansettelsesform, som blant annet innbefatter selvstendige næringsdrivende.

Innlandet har litt høyere andel sysselsatte i midlertidige stillinger enn landsgjennomsnittet. Vi har høyere andel fastansatte innen undervisning. Innen jordbruk, skogbruk og fiske er det lavere andel fastansatte, noe som kan skyldes at vi her har flere selvstendige næringsdrivende.

Næringene med flest i faste stillinger er finansiering og forsikring (96%), elektrisitet, vann og renovasjon (93%), bergverksdrift og utvinning (91%) og industri (90%).

Næringene med flest i midlertidige stillinger er helse- og sosialtjenester (21%), overnattings- og serveringsvirksomhet (19%) og undervisning (18%).

I jordbruket er 28 % i fast stilling, 13 % i midlertidig og 63 % i uoppgitt ansettelsesform.

Det har vært begrenset utvikling i omfanget av midlertidige stillinger fra 2021 til 2022. Størst forskjell sees innen bergverksdrift og utvinning som har tre prosentpoeng færre i midlertidige stillinger fra 2021-2022. Innen flere andre næringer har omfanget av midlertidige stillinger økt med et prosentpoeng.

Kilde: SSB, tabell 13877 og 13878.

Heltid/deltid

+

Statistisk sentralbyrå registrerer også omfanget av stillingsprosent (heltid/deltid) per 4. kvartal hvert år.

Ifølge disse tallene er 65% av de sysselsatte i fulltidsstilling (med arbeidssted i Innlandet, mellom 15-74 år, per 4. kvartal 2022).

Helse- og sosialtjenester har færrest ansatte i fulltidsstilling (47%).

21 % av de sysselsatte jobber i mindre enn 60% stillingsbrøk. Fordelt på næringer, gjelder dette flest innen overnattings- og serveringsvirksomhet (38% av de sysselsatte jobber i en stillingsbrøk under 60%). Deretter kommer jordbruk, skogbruk og fiske (33%) og varehandel, reparasjon av motorvogner (32%). Her er det også en betydelig andel innen uoppgitte næringer (52%).

Spesielt overnattings- og serveringsvirksomhet har en høy andel sysselsatte med meget små stillingsbrøker (15% har under 19% stilling).

Det er en tydelig tendens til at fastansatte har høyere stillingsbrøk, mens de midlertidig ansatte har lavere stillingsbrøk. Blant midlertidig ansatte har 52% under 60% stillingsbrøk. Herav er 22% i en stilling på under 19%.

Kilde: SSB, tabell 13877 og 13878.

Lavt ledighetsnivå, men mange uføre

Innlandet har et lavere ledighetsnivå enn Norge totalt.

Sykdom eller skade gjør at noen personer ikke lenger er i stand til å arbeide. I 2022 var det totalt 34 252 personer i Innlandet med uføretrygd, noe som tilsvarer 14,7 % av befolkningen. Mange av disse personene har ikke arbeid, men noen jobber i redusert stilling.

Innlandet har høyest andel uføretrygdete blant fylkene i Norge, og andelen har vært økende over tid. Det er store variasjoner mellom kommunene. Flere kvinner enn menn er uføretrygdete.

Blant unge mellom 18 og 24 år hadde 2,2 % uføretrygd i Innlandet i 2022 (for Norge var tallet 1,8 %). I aldersgruppen mellom 25 og 34 år er andelen 6,3 % (for Norge var tallet 4,2 %). Andelen unge uføre har også økt over tid.

[Les mer i kapitel 4.4 Utenforskap og uhelse](#)

Arbeidskraftreserven

Innlandet har en stor arbeidskraftreserve. Det er de som står utenfor arbeidslivet nå, men som har potensial for å komme i jobb. Det kan være personer som er på arbeidsavklaringspenger, på uføretrygd, de med sykefravær, de som ufrivillig har deltid og midlertidige stillinger, samt eldre som ønsker å jobbe.

Arbeids- og inkluderingsbedriftene er viktige for å få flere inkludert i arbeidslivet. Disse bedriftene formidlet anslagsvis 1800 personer til jobb og utdanning i 2022 i Innlandet.

Kjernen i virksomhetene er arbeidsrettede tiltak rettet mot personer med nedsatt arbeidsevne. Vanlige diagnoser/arbeidshindringer for deltakerne er psykiske lidelser, muskel- og skjelettlidelser samt svake basisferdigheter i norsk, matematikk/tallforståelse/digitalt. Kjernegruppene er altså deltakere som i utgangspunktet står langt fra det ordinære arbeidslivet.

Arbeidslivet endrer seg raskt, og stiller økende krav til kompetanse. Uten fullført videregående opplæring vil det bli vanskelig å få en stabil tilknytning til arbeidslivet.

For å motivere voksne til å ta mer utdanning må det legges vekt på at opplæringstilbudene er fleksible og tilrettelagt for voksne.

Arbeids- og inkluderingsbedriftene i Norge er organisert i to organisasjoner, Arbeid & Inkludering og ASVL.

Arbeid & Inkludering

+

Samfunnsoppdraget

Arbeid & inkludering i NHO Service og Handel er fagutviklings- og interesseorganisasjonen har om lag 115 arbeid- og inkluderingsbedrifter. 11 av disse bedriftene er lokalisert i Innlandet.

Årlig yter disse tjenester til mer enn 35.000 personer. 13.000 personer finner veien tilbake til arbeidslivet med hjelp fra medlemsbedriftene.

Medlemmer i Arbeid & Inkludering i NHO Service og Handel er forhåndsgodkjente tiltaksarrangører for skjermede tiltak, noe som blant annet innebærer utbytteforbud. Et overskudd skal tilbake til driften med formål om å utvikle tiltakene videre.

Typiske tiltak i medlemsbedriftene er et Arbeidsforberedende tiltak (AFT), Varig tilrettelagt arbeid (VTA), Oppfølging, Avklaring, Arbeidsrettet rehabilitering og anbud for andre grupper i Nav. Bedriftene yter også i ulik grad tjenester til kommuner, som KVP-deltakere (kommunalt kvalifiseringsprogram) og integreringsmyndigheter.

Noen steder i landet yter arbeids- og inkluderingsbedrifter tjenester til fylkeskommune, gjerne til elever i videregående skole som behøver ekstra oppfølging og støtte.

Arbeids- og inkluderingsbedriftene på listen under formidlet i 2022 anslagsvis 1800 stykker til jobb og utdanning.

Medlemsbedrifter i Innlandet – med oversikt over tjenester/tilbud og tiltaksplasser:

Tunet/Agna AS (Elverum) OBS – Teller som 2 bedrifter/medlemmer

- Kafe, intern arena
- Rammeverksted
- Tjenester innen foto
- Grafiske tjenester
- Sikkerhetsmakulering
- Karriereveiledning
- Oppfølging av sykemeldte/ekspertbistand

Atico AS (Flisa)

- Matproduksjon/catering
- Vekstverket – styrke sosialhjelpsmottakeres muligheter for å bli selvforsørget
- Integrering-tiltaket – språktrening og opplæring i norsk arbeidsliv
- Produksjon av kjøkkeninnredning
- Vedproduksjon
- Pakking og montering
- Utleie av møtelokaler

Bragd (Gjøvik/Brumunddal)

- Ekspertbistand
- Kompetansepluss
- Kurs sykefraværsoppfølging og opplæring
- Utviklingstjenester
- Jobbgledekonferansen
- Inkludering i Sykehuset Innlandet
- Jobbfrukt
- Makulering

- Innsamling klær til gjenbruk (Fretex)
- Ulike produksjonstjenester

Eskoleia AS Administrasjon (Kongsvinger)

- Produksjonsvirksomhet (skap/oppbevaring)
- Arbeidsplassvurdering
- Arbeidsutprøving for elever
- Jobbfrukt
- Lærlinger/lærekandidater

Giax Attføring AS Avd Ringeby (Ringeby)

- Bruktbutikk og gaveartikler
- Arbeidspraksis
- Karriereveiledning
- Jobbsøking
- Jobbfrukt
- Treprodukter
- Grafisk produksjon
- Papirmakulering

Hapro Jobb og Karriere AS (Jaren)

- Inkluderende rekruttering
- Kompetansepluss
- Ekspertbistand
- Jobmatch

Lipro Kompetanse AS (Lillehammer)

- Service og vaktmestertjenester
- Kafe og catering
- Snekkerverksted
- Ombruk
- Vedproduksjon

Meskano AS (Tynset)

- Vedproduksjon
- Bud og Transport
- Serviceoppdrag
- Montering og pakking
- Makulering
- Keramikkproduksjon
- Tekstil- og vevproduksjon

MjøsAnker (Hamar)

- Karriereveiledning

- Bedriftsveiledning
- Språktjenester
- Ekspertbistand
- Bemanning
- Arbeidsplassvurdering
- Sykefravær
- Kartlegging
- Utviklingstjenester
- Konflikthåndtering
- Arbeid med psykososialt arbeidsmiljø
- HR-tjenester

Tepas AS (Trysil)

- Produksjon av aluminium- og stålprodukter
- Design og konstruksjon
- Montering og logistikk

ASVL

+

ASVL er en arbeidsgiver og interesseorganisasjon som har cirka 200 medlemmer over hele landet. De fleste av bedriftene er kommunalt eide aksjeselskaper.

Bedriftene er forhåndsgodkjente tiltaksarrangører. Det vil si at tiltaksarrangøren godkjennes av Arbeids- og velferdsetaten (NAV). Bedriftene er underlagt bestemte krav, etter forskrift om arbeidsmarkedstiltak:

Virksomheten skal være organisert som et aksjeselskap med kommunal eller fylkeskommunal aksjemajoritet.

Arbeids- og velferdsetaten kan godta annen organisering dersom det anses hensiktsmessig ut fra hensynet til gjennomføringen av tiltaket i det enkelte tilfellet.

For å bli godkjent som tiltaksarrangør må virksomheten i tillegg oppfylle følgende krav:

- attføring eller varig tilrettelagt arbeid skal være tiltaksarrangørens primære virksomhet,
- overskudd skal forbli i virksomheten og komme attføringsarbeidet og deltakerne til gode,
- det skal ikke utbetales utbytte, og
- virksomheten kan ikke eie eller kontrollere annen forretningsvirksomhet.

Begrensningen gjelder ikke etablering og drift av salgsvirksomhet for å fremme omsetning av bedriftens produkter.

Ideelle organisasjoner som har som sin primære virksomhet å drive sosiale aktiviteter for vanskeligstilte personer, kan godkjennes som tiltaksarrangør. Vilåårene i foregående ledd bokstav b til d gjelder tilsvarende for disse.

Kilde: [Forskrift om arbeidsmarkedstiltak § 14-5](#)

Alle medlemmer i ASVL leverer tiltaket Varig tilrettelagt arbeid. 6 av 10 medlemmer i ASVL leverer i tillegg tiltaket Arbeidsforberedende trening. I tillegg leverer noen få bedrifter diverse anbudsutsatte tiltak. Mange

bedrifter tilbyr også tilrettelagt fagopplæring gjennom lærekandidatordningen.

Hva slags tilbud gis i bedriftene?

Tiltaket Varig tilrettelagt arbeid er rettet mot personer som mottar eller i nær fremtid ventes å få innvilget uføretrygd etter folketrygdloven, og som har behov for spesiell tilrettelegging og tett oppfølging. Andre arbeidsmarkedstiltak skal være vurdert og funnet å være uaktuelle.

Mange av de det gjelder har en utviklingshemning eller tilsvarende tilretteleggingsbehov.

Personene i tiltaket tilbys et bredt spekter av oppgaver. Det er åpnet for å hospitere i ordinære virksomheter, etter bestemte begrensninger. Det gir ansatte i tiltaket mulighet til å prøve nye arbeidsarenaer.

Tiltaket Arbeidsforberedende trening tilbys personer med sammensatte bistsandsbehov som har fått sin arbeidsevne nedsatt og som har særlig usikre yrkesmessige forutsetninger. Dette er tiltaket som er best tilpasset de arbeidssøkerne som har størst utfordringer. Mange av de det gjelder, er unge personer som ikke har hatt noen arbeidstilknytning, eller mangler kvalifikasjoner. Mange har også helseproblemer, og psykiske utfordringer er en vanlig diagnose.

Antall personer i tiltakene

- Varig tilrettelagt arbeid: Det er cirka 6.000 hos ASVLs medlemmer. Totalt finnes 12.000 slike arbeidsplasser, hvorav 3.000 er i ordinære bedrifter.
- Arbeidsforberedende trening: 1.400 registrerte plasser i tiltaket. Antall personer som fyller plassene i løpet av et år, vil variere, da personene har forskjellig oppholdstid i tiltaket.

ASVL -bedrifter i Innlandet

- Ats Gjøvik Toten AS
- Bragd Kompetanse AS
- Lena Produkter AS
- Lipro AS
- Lupro AS
- Meskano AS
- Nordre Land ASVO AS
- Ny Vekst og Kompetanse AS
- Stange ASVO AS
- Stor-Elvdal Rendalen Produkter AS
- Sølve AS Søndre Land Verksteder
- Tos Asvo AS
- Valdres Arbeidssenter AS
- Vilja Vekst AS
- Våler Vekst AS
- Åmøtet Vekst AS

Næringsstrukturen i Innlandet

En positiv arbeidsplassutvikling er viktig for regional og lokal utvikling. Når arbeidsplasser forsvinner vil det over tid føre til fraflytting og redusere muligheten for tilflytting. Dette vil igjen redusere mulighetene for å utnytte ressursene i Innlandet.

Verdiskaping og utvikling av næringslivet i Innlandet handler ikke bare om antall arbeidsplasser. Like viktig er hvilke arbeidsplasser, hva slags yrker, kompetanse, arbeidsforhold og lønnsnivå vi har.

Innlandet har mange små bedrifter: I 2022 var andelen Innlandsbedrifter uten ansatte 69 %, mot nasjonalt snitt på 67 %. Viken (69 %) og Trøndelag (68 %) har omtrent like stor andel bedrifter uten ansatte, mens Oslo har høyest andel med 71 %.

Majoriteten av Innlandets bedrifter er innen jordbruk, skogbruk og fiske (22 % i 2023). Ingen andre fylker har så høy andel innen denne næringskategorien. De fleste bedriftene innen jordbruk, skogbruk og fiske er uten ansatte (89 %).

Bygge- og anleggsvirksomhet er den nest største næringskategorien, målt på antall virksomheter. 13 % av Innlandets virksomheter hører til i den kategorien. Varehandel, reparasjon av motorvogner er tredje størst med 10 %.

Blant fylkene har Innlandet nest flest bedrifter per innbygger – totalt 130 bedrifter per 1000 innbyggere. Innlandet holder seg blant fylkene med flest bedrifter per innbygger frem til bedriftene når 100 ansatte eller mer. For bedrifter over 100 ansatte har Innlandet om lag 1 bedrift per 1000 innbyggere. Det holder til en 9. plass blant Norges 11 fylker.

Det var 4 098 nyetablerte foretak i Innlandet i 2021. Det utgjør 5 % av alle nyetablerte foretak i Norge. Det har vært en økning i antall nyetablerte foretak over tid.

Lavt lønnsnivå

Næringsstruktur og lønnsnivå henger tett sammen. Lønnsnivået i Innlandet er lavere enn ellers i Norge, fordi vi har et stort antall næringer med lav lønn. Det er også store forskjeller mellom kommunene, og det er områdene rundt de største byene som har høyest gjennomsnittslønn.

Gjennomsnittlig månedslønn for alle yrker i Norge var 53 020 kroner i 2022. Innlandet har en gjennomsnittlig månedslønn på 47 720 kroner, noe som er 5 300 kroner lavere enn landsgjennomsnittet.

Det er stor forskjell på gjennomsnittlig månedslønn mellom de ulike næringene. Bønder og renholdere har i gjennomsnitt den laveste månedslønnen. En årsak til at lønnsnivået i Innlandet er lavere enn ellers i Norge, er at de næringene som gir lavere verdiskaping og lavere lønn, er overrepresentert i vår region.

Verdiskapning per sektor

Verdiskapningen i Innlandet var på omtrent 144 milliarder kroner i 2020 (målt som bruttoprodukt). Verdiskapningen i Innlandet utgjør cirka 6 % av den totale verdiskapningen i Norge.

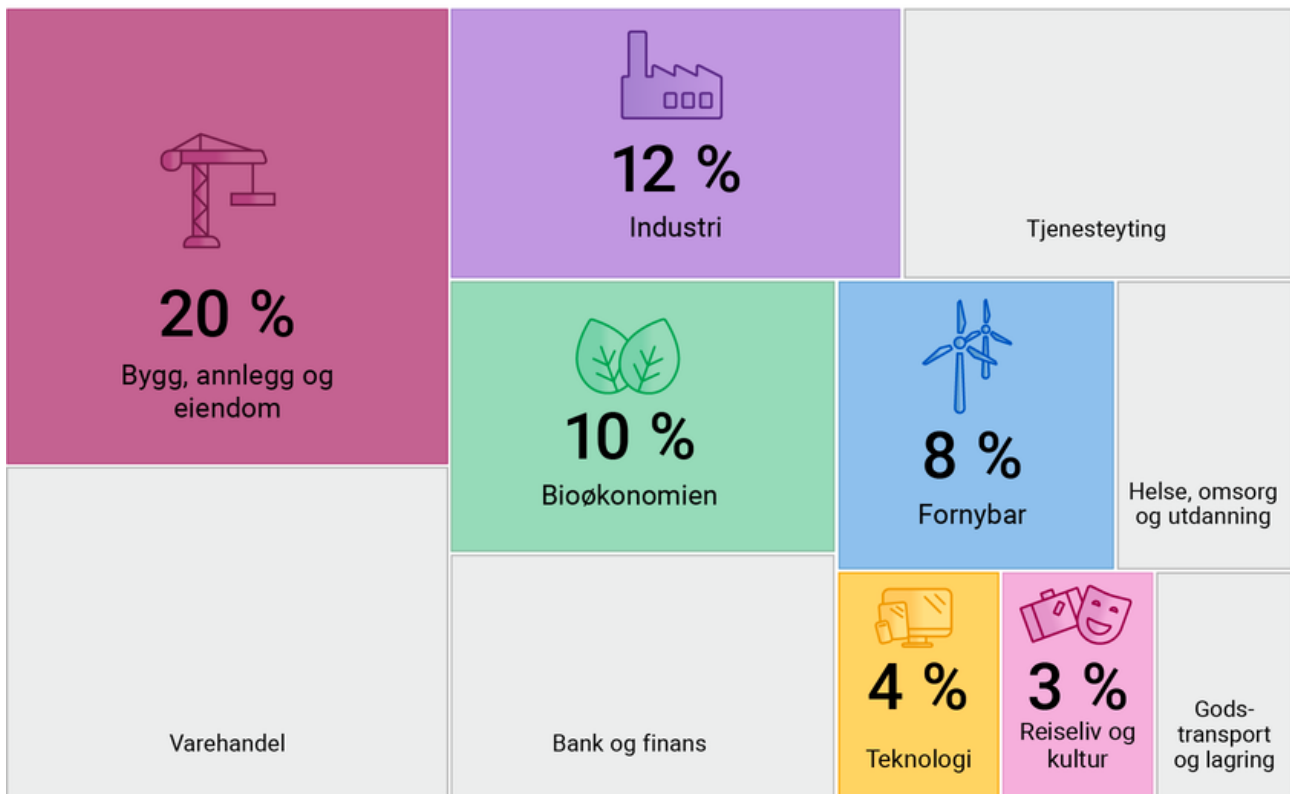
Den største næringen med tanke på verdiskapning i Innlandet er varehandel. Deretter kommer helse- og omsorgstjenester og offentlig administrasjon og forsvar.

Innlandsporteføljen har identifisert seks næringer med stort potensial for verdiskapning, eksport, sysselsetting og utslippskutt. Disse seks næringene er innenfor: industri, bioøkonomi, teknologi, fornybar energi, bygg og anlegg og reiseliv. De er alle i skjæringspunktet mellom bærekraft, energiskiftet og teknologi.

Disse seks næringene står for over 57 % av Innlandets verdiskapning og 30 % av Innlandets sysselsatte. Innad i næringene er verdiskapningen per sysselsatt sterkt varierende mellom de ulike næringene.

Næringssammensetning basert på verdiskapningstall (privat sektor 2021)

Samspill mellom arbeidsliv og utdanning

God og tilstrekkelig samhandling mellom arbeidsliv og utdanning er viktig. Dimensjonering av utdanningstilbud på alle nivåer skal svare opp etterspørselen etter kompetanse fra arbeidslivet.

Den nasjonale Utsynsmeldinga trekker fram at det er viktig å prioritere utdanning innen teknologi, helse og omsorg i tillegg til kompetanse for det grønne skiftet.

Les mer om kompetanse for det grønne skiftet i rapporten til Kompetansebehovsutvalget.

Samarbeidsarenaer

Samarbeidsarenaer mellom utdanningsinstitusjoner og arbeidsliv skal sikre rett kompetanse i arbeidslivet.

Les om mangelen på kompetanse i 5.2 Kompetansemangel.

Sentrale samarbeidsarenaer:

- regionalt partnerskap: koordinerer kompetansepolitikken i Innlandet – Innlandet fylkeskommune har hovedansvar
- ni regionale kompetansefora som er koblet til karrieresentrene og høgskolesentrene, motor-, megler- og møteplassrollen – Innlandet fylkeskommune har hovedansvaret
- yrkesopplæringsnemnda – Innlandet fylkeskommune har hovedansvaret
- velferdsforum – Statsforvalteren har hovedansvaret
- nettverk for kompetanse i helse- og omsorgssektoren, Statsforvalteren har hovedansvaret

Les mer:

- Regional plan for det inkluderende Innlandet
- Strategi for desentral og fleksibel høyere utdanning

Klynger

En god samhandling mellom bedrifter, kunnskapsinstitusjoner og offentlig virkemiddelapparat (trippel heliks) i klynger og nettverk bidrar til et mer innovativt næringsliv gjennom blant annet samhandling om kompetanseheving- og deling. Det betyr at klynger og nettverk er viktige kompetansedrivere.

Klynger gir mulighet for økt innovasjon, produktivitet, verdiskaping og internasjonalisering. Det forutsetter systematisk samarbeid i klyngene og på tvers av klyngemiljøer.

I Innlandet finnes følgende klynger:

- Norwegian Cyber Security Cluster
- NCE Heidner Biocluster
- Norwegian Wood Cluster

- GreenHeart
- VRINN
- NCE Raufoss
- HelseInn

6 Samfunnssikkerhet

Risikobildet er i endring og Innlandet er påvirket av hendelser både lokalt, nasjonalt og globalt. Klimaendringer, flom og skred, pandemi, hybride trusler, forsyningsutfordringer og krigen i Ukraina, med en spent sikkerhetspolitisk situasjon, gjør at vi må være forberedte og bygge et robust samfunn. Vi må utvikle beredskapsplanverket og sikre samvirke på tvers av forvaltningsnivå.

Regional plan for samfunnstryggleik ble vedtatt i juni 2023 og et tidsperspektiv på 12 år. Planen har tre hovedmål og fem strategier som viser hvordan Innlandssamfunnet kan bidra til å bedre samfunnssikkerheten.

Figuren viser oppbyggingen av Regional plan for samfunnstryggleik med mål, strategier og tiltak.

Tre hovedmål og fem strategier

+

Hovedmål

- Vi bor trygt i hele Innlandet.
- Vi er forberedt.

- Vi lærer, deler og bidrar.

Strategier

1. Vi må utnytte og øke kompetansen innenfor samfunnssikkerhet.

For å forebygge og møte de utfordringene vi står ovenfor i framtida, må vi ta bedre i bruk eksisterende kunnskap og utvikle ny kunnskap innen ulike tema i arbeidet med samfunnssikkerhet. Dette kan for eksempel handle om naturfare, det digitale trusselbildet og et klima i endring.

2. Vi må sikre en framtidsrettet arealplanlegging og forvaltning som bidrar til bedre samfunnssikkerhet.

Samfunnssikkerhet blir blant annet sikret gjennom langsiktig planlegging. Vi må sikre at forvaltning og planlegging implementerer og bygger på et oppdatert kunnskapsgrunnlag om samfunnssikkerhet.

3. Vi må sikre tilstrekkelig og robust energiforsyning.

Vi er avhengig av en sikker og robust kraftforsyning for å få samfunnet vårt til å fungere i en tid der vi treng mer energi. Tilstrekkelig energi bør sikres på en slik måte at det ikke går utover hensynet til miljø, klima og natur.

4. Vi må sikre og utvikle infrastruktur som tåler framtidige utfordringer og tar vare på samfunnets grunnleggende behov.

Samfunnsplanlegging må sikre at ny eller eksisterende infrastruktur er tilpasset og sikret mot ulike farer og skade. Planmyndighetene må ha spesiell oppmerksomhet på at funn i risikovurderinger og fra hendelser blir lagt til grunn ved revisjon av areal- og samfunnsplaner.

5. Vi må øke samarbeidet for å bedre samfunnssikkerheten.

Ressursene vi har bør brukes på en best mulig måte.

[Les mer i Regional plan for samfunnstryggleik, kapittel 4.1 Strategiar for å nå måla](#)

Utfordringer

6.1 Sammensatte trusler

Trusler og hendelser er sammensatt. En hendelse kan påvirke mange områder og funksjoner. Noen fellestrekk i dagens situasjon er at uønskede hendelser kan skje oftere, samtidig og vare lenger ([FylkesROS, 2022](#)).

Nasjonale trussel- og risikovurderinger for 2023 viser en endring i hendelser vi må være forberedt på å håndtere. Der vi tidligere i stor grad planla å håndterte ulykker og naturhendelser, må vi nå også sikre oss mot tilsiktede sabotasje- og påvirkningsoperasjoner.

Avhengighet til produksjon, varer og tjenester fra andre land eller regioner gjør oss sårbare for brudd i forsyningslinjer. I tillegg vil massetilstrømming av personer kunne utfordre kapasiteten i helse- og

integreringstjenestene.

Infrastrukturen blir mest påvirket

I FylkesROS (2022) ser en tydelig at det er hendelser knyttet til infrastrukturen som gir størst virkning for oss. Vi har blitt avhengig av høy oppetid på mange ulike infrastrukturområder.

For eksempel stiller den økende bruken av just-in-time-prinsippet i vareleveransene større krav til oppetida på bane og veg.

Just-in-time er et konsept for organisering av vareproduksjon som skal sikre at alle deler som trengs produseres nøyaktig til det tidspunkt det er behov for, og i nøyaktig det antall som er nødvendig på hvert trinn i produksjonsprosessen (kilde: [Store Norske Leksikon](#)).

Den økte bruken av elektroniske og digitale løsninger i hverdagen gjør oss sårbare ved digitale angrep og bortfall i den digitale infrastrukturen.

Ekstremværet "Hans" i august 2023 viste hvordan transportinfrastrukturen ble kraftig utfordret som følge av ekstremværet.

Noen funn i FylkesROS, 2022

+

Svikt i kraftforsyningen

Svikt i kraftforsyningen er det scenarioet som har høyest risiko i FylkesROS-en. Dette scenarioet skildrer en kald vinter med knapphet på strøm, der rasjonering er vedtatt. I dagens energisituasjon er dette et mer reelt scenario enn det har vært tidligere. Svikt i kraftforsyningen vil påvirke hele samfunnet og sette store krav til håndteringen for å dekke våre grunnleggende behov.

Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap la i august 2023 frem en risikoanalyse for strømrasjonering: [DSBs risikoanalyse for strømrasjonering](#)

Storflom

Like høyt i konsekvens, men med mindre sannsynlighet kommer storflom som fører til store skader på infrastruktur og påvirkning av våre daglige liv.

Cyberhendelser

Cyberhendelser og løsepengevirus mot mange kommuner i Innlandet, har høy risiko og vil utfordre kommunenes evne til å tilby tjenester til befolkningen.

Snøskred, terror, skogbrann og atomulykker

De store hendelsene, for eksempel snøskred, terror, atomulykke utenfor Norge og skogbrann, kommer ut med lavere risiko. Dette må ikke føre til at vi ikke gjør tiltak innen disse risikoområdene. Disse scenarioene ligger opp mot «worst case» i et nasjonalt perspektiv.

Svikt i vannforsyningen

Svikt i vannforsyningen avviker fra de andre hendelsene knyttet til infrastruktur ved å ha lav risiko og konsekvens. Scenariet analyserte en sterk leverandør med robuste, alternative løsingar. Samtidig er tilbudet i Innlandet variert, og flere områder opplever utfordringer med tilgang på drikkevann.

Analysen viste at vannforsyning krever kompetente og sterke aktører for å sikre befolkningen trygt drikkevann. Svikt i tilførselen virker inn på mange av samfunnets kritiske funksjoner.

Masseankomst av mennesker på flukt

Massetilstrømming av personer på flukt vil kunne utfordre kapasiteten i tjenestene våre, og håndteringen er kompleks. Nasjonale føringer, regionale vurderinger og lokal tilpasning kan raskt endre seg avhengig av press på tjenester og ressurser tilgjengelig. Varighet reduserer antallet på tilgjengelige bosettingsplasser og fører til ytterligere press.

Risikobildet som er beskrevet i FylkesROS-analysen må ikke føre til at dette blir en sovepute. Alle eksisterende tiltak må vedlikeholdes og eventuelt forsterkes.

6.2 Naturfare

Naturfare av ulik art og et klima i endring vil utfordre kritiske samfunnsfunksjoner og infrastrukturen.

Innlandet har, og vil oppleve hendelser, som flom, skred, isgang, tørke, vind, overvann og skogbrann. Eksempler på dette er ekstremværet Hans i 2023, flomen i Skjåk i 2018, tørke og skogbrann i 2018, ekstremregn i Ringsaker i 2020 og storm i Valdres i 2021.

Naturfare er en fellesnevner for naturlige prosesser som skyldes en kombinasjon av klima, grunnforhold og topografi, for eksempel skred, flom og stormflo.

Ekstremværet Hans 7.–9. august 2023 førte til store ødeleggelser i Innlandet. Her har et ras gått over en fylkesveg i Gausdal.

Foto: Marius Meland

Risikobildet varierer i fylket

Risikoen for å bli rammet av ulike naturbaserte hendelser varierer i Innlandet. Skogområdene er naturlig mer utsatt for skogbrann. Boområder, infrastruktur og fjellområdene i nord er mer utsatt for skred. Konsekvensen av langvarig tørke er større i de områdene der matproduksjonen er størst.

Samtidig er det mange fellestrekk. For eksempel har alle regioner infrastruktur av stor nasjonal og/eller regional betydning. Alle regioner har både tett- og spredtbygde områder. Hele Innlandet vil bli påvirket av klimaendringene eller masseankomst av mennesker på flukt.

6.3 Uro i verden og økonomiske endringer

Den sikkerhetspolitiske situasjonen i verden er i 2023 preget av økt spenning mellom vestlige land og autoritære stater som ønsker en annen sikkerhetsorden. Russlands invasjon av Ukraina har ført til et endret sikkerhetsbilde i Europa. Dette er faktorer som påvirker samfunnssikkerheten også regionalt og lokalt. Utvidelsen av NATO vil videre kunne endre situasjonen og påvirke Innlandet, med Innlandet sin grense til Sverige.

Samtidig ser vi nå endring i den økonomiske situasjonen. Prisveksten på nødvendige varer, som mat og strøm har det siste året økt mer enn tidligere, og bidratt til politiske spenninger. Tilgangen til varer er også i endring som følge av den sikkerhetspolitiske situasjonen, noe som igjen påvirker økonomien.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM), Politiets sikkerhetstjeneste (PST) og Etterretningstjenesten (E-tjenesten) legger årlig fram risiko- og trusselvurderinger. NSM har også lagt fram sikkerhetsfaglige råd i mai 2023 som

styrker funnene i det nasjonale risikobildet.

Nasjonal trusselvurdering fra Politiets sikkerhetstjeneste (PST)

+

Trusselvurderingen fra 2023 løfter i hovedsak opp utfordringer knyttet til Russlands ønske om å sette europeisk energisikkerhet under press. I tillegg vektlegger den statlig etterretningsvirksomhet, der også cyberaktivitet blir brukt som verktøy. Den tar også for seg Vestens bruk av sanksjoner mot Russland på varer og kunnskap.

Politisk motivert vold er det mindre risiko for akkurat nå, men små hendelser og konflikter kan raskt øke risikoen. Trusler mot myndighetspersoner er også lite trolig, men risikoen blir påvirket av samfunnets rammevilkår.

Nasjonal trusselvurdering fra PST 2023

Nasjonal trusselvurdering fra Etterretningstjenesten (E-tjenesten)

+

E-tjenesten beskriver et sammensatt risikobilde der rivalisering mellom stormaktene preger den internasjonale sikkerhetspolitikken.

Russland er nå i en varig konflikt med Vesten og har en svekket konvensjonell styrke. Sanksjonsregime og tap i Ukraina gir store utfordringer med tilgang til varer og innsatsfaktorer, men denne tilgangen er ventet å bygge seg opp igjen de neste 5–10 årene.

Samtidig fortsetter Kina utviklingen som ny global garantist for sikkerhet gjennom en offensiv utenrikspolitikk, uten at de på nåværende tidspunkt ønsker en konflikt med Vesten. Til slutt peker E-tjenesten på at det nå er få arnesteder for internasjonal terrorisme, men at dette kan endre seg ved nye konflikter eller endrede levekår for land eller regioner.

E-tjenestens trusselvurdering 2023

Nasjonal trusselvurdering fra Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM)

+

I rapporten fra 2023 påpeker NSM blant annet at gapet mellom det generelle sikkerhetsnivået i norske virksomheter og det reelle trusselbildet de står ovenfor øker. Nasjonal sikkerhet er ikke bare avhengig av statlige tjenester, men også av private virksomheter og individer.

Lange verdikjeder og digitalisering åpner opp risikoer som man må ha god systemforståelse for å avdekke. Dette risikobildet gjør at vi må samarbeide. Dette innebærer mer kontakt mellom kjente aktører, men også kontakt og samarbeid med nye aktører.

NSMs risikovurdering for 2023

Trusselvurdering fra Økokrim

+

Økokrim gir årlige trusselvurderinger innenfor sitt ansvarsområde (økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet) påpeker de at hovedutfordringene i 2022 er bærekraft, virtualisering, globalisering, krig og polarisering.

Økokrims trusselvurdering 2022

Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) – krisescenarier

+

Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) gjennomfører en risikoanalyse av alvorlige hendelser som kan ramme samfunnet på nasjonalt nivå.

Den seneste vurderingen ble lagt fram i 2019. Her ble pandemi, legemiddelmangel, atomulykke og et stort fjellskred trukket fram som hendelser med størst risiko.

Videre er hendelser som jordskjelv i by, kvikkleireskred i by, langvarig strømrasjonering, olje- og gassutblåsing og gassutslipp fra industrien trukket fram som lite sannsynlige hendelser, men som har store konsekvenser hvis de skulle skje.

Solstorm, brann i oljehavn, flom i store vassdrag er blant hendelsene som i analysen er vurdert med middels sannsynlighet og konsekvens.

Tilsiktede hendelser, som skoleskyting, digitalt angrep på ekom-infrastrukturen og terrorangrep i by er også analysert. Ekom betyr all form for elektronisk kommunikasjon og den infrastrukturen som må være tilstede for at kapasitetskrevende tjenester skal fungere.

DSBs analyser av krisescenarier 2019

Muligheter

6.4 Arealplanlegging

Samfunnssikkerhet sikres blant annet gjennom langsiktig planlegging. Vi må sikre at forvaltning og planlegging implementerer og bygger på et oppdatert kunnskapsgrunnlag om ulike tema innen samfunnssikkerhet.

Forvaltning og saksbehandling i Innlandet må holde høy kvalitet og basere seg på oppdaterte risiko- og sårbarhetsanalyser (ROS-analyser). Vi må sammen styrke samordningen av planverk og tiltak. Arealbruken i Innlandet må ta hensyn til samfunnssikkerheten på en hensiktsmessig måte.

Matjord og utmark

Vi må sørge for at Innlandets rolle som matprodusent blir styrket og ta vare på matjordene våre. Utmarka er en stor ressurs i Innlandet, og

framover må vi se denne som en viktigere ressurs i matproduksjonen.

Vi bør praktisere jordvernet særlig strengt når det gjelder forslag til omdisponering av areal til formålene bosted, næring og fritid. Ved utforming av anlegg til samferdsel (veg, bane med mer) skal en søke å redusere beslaget av matjord til et minimum.

Ved forslag om omdisponering av dyrket eller dyrkbar jord til utbyggingsformål, bør det utarbeides en alternativvurdering der også hensyn til transport, mobilitet, friluftsliv, kulturminne, vannmiljø og naturmangfold blir vurdert.

Kommunene bør ved rullering av kommuneplanens arealdel gjøre en ny vurdering av dyrket eller dyrkbar jord som er avsatt til utbyggingsformål i gjeldende kommuneplan og som ikke er regulert. Det skal legges til rette for levedyktig, stabil og bærekraftig bosetting og landbruk i hele Innlandet.

Vi må kartlegge naturfarer

Tiltak bør planlegges, etableres og driftes på bakgrunn av en reguleringsplan. Kartlegging av naturfarer som for eksempel flom-, overvann-, erosjons- og skredfarer, skal skje så tidlig som mulig i planprosessen og ligge som viktige premisser for videre arbeid.

Kommunene, fylkeskommunen og staten skal aktivt arbeide med å forberede Innlandssamfunnet på klimaendringene og ruste Innlandet til bedre å håndtere andre relevante trusler.

Mer fornybar energi

Energiforbruk og energiforsyning må tas sterkere inn i arealplanleggingen. Energiproduksjon krever areal, som vil gi interessekonflikter til natur, miljø og estetikk. Det må gjøres gode og helhetlige vurderinger i planleggingen for å bidra til en tilstrekkelig og robust kraftforsyning som bygger opp om måla vi har om mer fornybar energi.

[Les mer i kapittel 3.5 Bærekraftig arealforvaltning og i Regional plan for samfunnstryggleik.](#)

6.5 Robust energiforsyning

Vi er avhengig av en sikker og robust kraftforsyning for å få samfunnet vårt til å fungere i en tid der vi trenger mer energi. Tilstrekkelig energi bør sikres på en slik måte at det ikke går utover hensynet til miljø, klima og natur.

Det skal legges til rette for landbruk i hele Innlandet.

Foto: Marit Thobiassen Strande

Konsekvensene av eventuelle nye inngrep og installasjoner må utredes på en kunnskapsbasert måte. Energiøkonomisering må bidra til å redusere etterspørselen etter mer energi. Effektivisering, utvikling og oppgradering av eksisterende vannkraftanlegg, bør prioriteres.

Mer stabil forsyning

Vi må legge til rette for utvikling av fornybare og robuste løsninger for energiproduksjon og lagring for å bidra til økt stabilitet i forsyningen. Mulighetene for økt bruk av sol, vind, vann, jordvarme, bioenergi og eventuelt kjernekraft er eksempler på energiløsninger som bør bli utredet videre.

Målet er en robust kraftforsyning med en hensiktsmessig sammensetning av energiløsninger.

Må ha nok overføringskapasitet

Strømnettet må være robust og ha tilstrekkelig overføringskapasitet internt i fylket og mellom landsdeler. Dette henger på nasjonale myndigheter, men Innlandet bør være tydelige på det regionale behovet inn i den nasjonale diskusjonen. Kraftledninger kan være sårbare for ekstremvær (vind) og dette må vi ta hensyn til i framtida.

Det må bli lagt større vekt på hensynet til samfunnssikkerhet og samfunnsnytte. Det bør bli utarbeidet nasjonale kriterier for samfunnsnytte ved prioritering av nett-tilknytning.

Vi må sikre og utvikle infrastruktur som tåler framtidige utfordringer og tar vare på samfunnets grunnleggende behov.

[Les mer i kapittel 5.3 Krafttilgang og nettkapasitet](#)

[Les mer i kapittel 5.7 Kraftproduksjon](#)

6.6 Motstandsdyktig infrastruktur

Samfunnsplanlegging må sikre at ny eller eksisterende infrastruktur er tilpasset og sikret mot ulike farer og skade. Planmyndighetene må være spesielt opptatt av at funn i risikovurderinger og fra hendelser blir lagt til grunn ved revisjon av areal- og samfunnsplaner.

Avdekke svakheter i infrastrukturen

De som eier infrastrukturen i Innlandet skal ha god oversikt over tilstanden og kritiske punkter på egen infrastruktur. De skal arbeide systematisk med å følge opp og avdekke svakheter.

Vi vil arbeide for å sikre at kritisk infrastruktur og kritiske samfunnsfunksjoner tåler framtidig utfordringer, samtidig som vi arbeider systematisk for å redusere og avdekke sårbarheter.

Mer gods på bane

Overføring av mer gods fra veg til bane vil kunne bidra til et mer robust transportsystem. Arbeidet med å sikre full dekning av høyhastighetsbredbånd og å sikre en robust drikkevannsforsyning til innbyggerne er viktig.

Samtidig må driftssikkerheten (redundans) i transportsystemet ivaretas. Flere hendelser i den senere tid, sist uværet Hans i 2023, har vist at jernbanen er sårbar infrastruktur.

6.7 Samarbeid om ressursene

Ressursene vi har bør brukes på en best mulig måte.

Optimal ressursbruk innebærer blant annet at vi styrker samarbeidet mellom frivillige organisasjoner, offentlige aktører, næringsliv og academia innenfor samfunnssikkerhet og beredskap. Vi bør kjenne godt til hverandre og sikre god dialog. Vi bør øke samarbeidet mellom det sivile samfunnet og Forsvaret, både ved øvelser og håndtering av større hendelser.

En videre modernisering av totalforsvaret er nødvendig for å møte dagens og fremtidens trusler.

Økt samarbeid og erfaringsutveksling mellom kommunene i arbeidet med samfunnssikkerhet og beredskap er en mulighet vi bør bygge videre på.

Eksempel på aktører inn i håndteringa av en hendelse.

Foto: Nasjonalt kompetansesenter fjellredning/Erlend Aarsæther.

6.8 Beredskap

Vi lever i et trygt og stabilt samfunn, men når samfunnet rammes av en stor hendelse eller krise, må vi ha en plan for hvordan vi skal håndtere situasjonen. Vi trenger planer for krisehåndtering og vi må øve på krisesituasjoner i tråd med planene. Alle aktører på sentralt, regionalt og lokalt nivå har ansvar for både å planlegge og øve.

Kommunene har beredskapsplikt for sine innbyggere. Statsforvalteren har ansvar for å ha oversikt, samordne og informere om arbeidet med samfunnssikkerhet og beredskap i fylket. Statsforvalterens samordningsansvar

gjelder både overfor kommunene (kommunal beredskap) og overfor regionale aktører i fylket (regional beredskap).

Regional beredskap er både å forebygge kriser og gi bedre beredskap til å håndtere kriser. Offentlige regionale myndigheter må samarbeide enda tettere med næringsliv og frivillige organisasjoner for å få dette til.

Sentralt i arbeidet er utvikling av risiko- og sårbarhetsanalyser, samordning av beredskapsplaner og å være kjent med hverandres ressurser og kapasitet.

Arbeidet med samfunnssikkerhet og beredskap er i Norge, bygd opp rundt fire hovedprinsipper (kilde: [dsb.no](https://www.dsb.no)).

Ansvarsprinsippet

+

En organisasjon som har ansvar for et fagområde i en normalsituasjon, har også ansvaret for nødvendig beredskapsarbeid og for å håndtere ekstraordinære hendelser innenfor samme området. Styresmakten som har ansvar for krisehåndteringen, har også ansvar for krisekommunikasjonen.

Likhetsprinsippet

+

Den organisasjon en opererer med under kriser skal i utgangspunktet være mest mulig lik den organisasjonen en har til daglig.

Nærhetsprinsippet

+

Kriser skal organisatorisk håndteres på lavest mulig nivå.

Samvirkeprinsippet

+

Styresmakter, virksomheter og etater har et selvstendig ansvar for å sikre et best mulig samarbeid med relevante aktører og virksomheter. Dette gjelder i arbeidet med forebygging, beredskap og krisehåndtering.

Les mer om prinsippene og aktørene i [Regional plan for samfunnstryggleik](#).

Egenberedskap

Dersom en eller flere hendelser rammer oss, kan det være mange som trenger hjelp samtidig. Det er derfor viktig at vi, i størst mulig grad, er i stand til å ta vare på oss selv og de rundt oss.

Hver og en av oss er også ansvarlig for å bruke gode passord og ikke spre feilinformasjon, for eksempel på internett. Samtidig vil vi ved å være godt rustet sjølv, også kunne bistå andre i ulike situasjoner. Dette gjelder

både mellom oss som enkeltpersoner og mellom organisasjoner og geografiske enheter. På den måten er hver enkelt av oss en viktig del av beredskapen i Innlandet og Norge.

Lokalsamfunnet har lang historie med å støtte hverandre. Når en hendelse skjer, kan det like gjerne være naboen som hjelper deg. Det er derfor viktig at vi støtter hverandre (en form for kameratredning) fremfor å regne med at det kommer profesjonelle aktører med en gang. Dette må en vurdere opp mot hjelpebehov og egen sikkerhet.

[Les mer om egenberedskap på sikkerhverdag.no](https://sikkerhverdag.no)

7 Samarbeid og demokrati

2030-agendaen legger vekt på at de enkelte bærekraftmålene er gjensidig avhengige av hverandre. De henger tett sammen, og oppfyllelsen av målene på ett område er avhengig av oppfyllelsen av målene på andre områder. Det betyr at vi ikke kan løse ett og ett bærekraftmål, men at målene må løses parallelt gjennom helhetlig arbeid. Det forutsetter samarbeid og et demokratisk samfunn.

7.1 Samarbeid

Betydningen av tillit og demokrati

Samarbeid er en viktig forutsetning for at vi skal kunne lykkes med omstilling og endring og møte de utfordringene framtiden vil kreve:

- omstilling til et klimanøytralt samfunn
- sikre arts mangfold og grunnlag for matproduksjon
- sikre grønn omstilling, sirkulær økonomi og nye arbeidsplasser

Å forsterke og videreutvikle samhandling, nettverk og partnerskap på ulike arenaer er viktig for å lykkes med ulike satsinger både lokalt og regionalt. Å skape en bærekraftig utvikling i Innlandet vil kreve tverrfaglig samhandling på tvers av forvaltningsnivåene.

Samhandling er viktig på flere nivåer:

- innad i fylket mellom kommuner og regioner, men også mellom kommuner, frivillige organisasjoner og arbeidslivets organisasjoner
- samarbeidet med regionale og nasjonale aktører og myndigheter
- internasjonalt samarbeid og det grenseregionale-samarbeidet

Samarbeid skaper samhold og kultur

Innlandet er et stort fylke i areal. Til sammen har fylket 46 kommuner, og 36 av disse er mindre distriktskommuner.

Samarbeid er en forutsetning for å finne nye og innovative løsninger på utfordringer som den enkelte kommune ikke klarer håndtere alene. Kommunene i Innlandet er spesielt viktige samarbeidsparter. Samhandling via de interkommunale politiske rådene vil kunne forsterke samhold og felles innsats både mellom regionalt og lokalt nivå, og mellom kommunene.

Innlandet er et nytt fylke som ble etablert i 2020. Det er et klart mål, gjennom samarbeid og samhold, å forsterke fylkets interesser, innsats og profilering. Særlig viktig blir dette arbeidet inn mot nasjonale myndigheter.

Samarbeid bygger relasjoner og trygge nettverk, og det er enkelt å spørre om hjelp og støtte når det er behov. Samarbeid er utgangspunktet for en naturlig kulturbygging og skaper samhold. Vi skal forsterke denne kulturen.

Partnerskap/samarbeidsarenaer i Innlandet

Fylkeskommunens samfunnsutviklingsrolle krever en åpen og dynamisk kommunikasjon både intern og eksternt. Det handler om å finne nye og gode samhandlingsformer. Dette vil styrke demokrati og deltakelse og bidra til at flere kan delta. De positive virkningene er flere:

- Åpen dialog og godt tilrettelagte medvirkningsprosesser legger grunnlag for samarbeid på tvers av sektorer og forvaltningsnivå.
- Nye ideer og innovasjon kommer oftere frem og gis mulighet for konkretisering.
- Felles forståelse av utfordringsbildet og vi gjør en samlet innsats for å nå felles mål.

Innlandet har stort mangfold av samarbeidsarenaer.

7.2 Demokrati

Hva er et demokratisk samfunn?

Ordet demokrati er opprinnelig gresk og betyr «folkestyre». Demokrati er en styreform hvor innbyggerne bestemmer hva slags politikk som skal utøves. Demokrati skiller seg fra styreformer der én person eller en liten gruppe personer styrer, uten at befolkningen har stor påvirkning på hvem disse personene er eller hva de skal bestemme.

Det finnes ulike former for demokratisk styreform. Direkte demokrati gir befolkningen mulighet til å stemme over politiske spørsmål, mens indirekte demokrati innebærer at en velger representanter som styrer på vegne av folket.

I Norge har vi indirekte demokrati, men vi har hatt innslag av direkte demokrati når det gjelder enkelte beslutninger, som f.eks EU-medlemskap.

Offentlig diskusjon og debatt

For at et land skal kunne betegnes som et demokrati, må det ha demokratiske regler og institusjoner som virker, og demokratiske rettigheter må respekteres. I et velfungerende demokrati bestemmes politikken på bakgrunn av offentlig diskusjon og debatt, med fri presse, en uavhengig domstol og et aktivt sivilsamfunn. Dette innebærer å beskytte minoriteters rettigheter i møtet med flertallets innflytelse.

En definisjon på demokrati som inkluderer respekten for menneskerettighetene kalles ofte for et liberalt demokrati. Da er det imidlertid ikke nok at flertallet i befolkningen bestemmer, selv om det er viktig. Hva befolkningen kan bestemme, må være begrenset av regler for hvordan disse avgjørelsene skal tas og av rettigheter som gis til minoriteter, de som ikke er i flertall.

Demokratisk legitimitet

Skal demokratiet fungere, må det ha oppslutning i befolkningen. Dette gjelder lokalt, regionalt og nasjonalt. Legitimiteten til demokratiet forutsetter at det legges til rette for deltakelse, og at folk har en tillit til at deres og alle andres stemme teller med og blir hørt.

Valgdeltakelse er en indikasjon på at folket oppfatter styringssystemet som rettmessig styring, samtidig som høy valgdeltakelse gir politikerne rett til å utøve makt og myndighet og sikrer politikerne legitimitet. Jo større andel

som deltar i valg, jo flere er det som støtter opp om politikerne som styrer, og som dermed gir dem demokratisk legitimitet.

Valgdeltakelsen i Innlandet

Ved fylkestingsvalget i 2019 var det 57 % av de stemmeberettigede i Innlandet som stemte. Tall for Hedmark og Oppland i 2015 var henholdsvis 53 og 53 %. Ved stortingsvalget i 2021 var valgdeltakelsen i Norge på 77 %, mens den i kommunevalget i 2019 lå på 65 %.

Bruk rapporten under til å finne ulike tall om valgdeltakelsen.

Valgdeltakelse blant ungdom

I kommunestyre- og fylkestingsvalget i 2019 var det 58 % av de unge i aldersgruppen 18-19 år som stemte, mens det var 47 % i aldersgruppen 20-24 år som avga stemme. Ved stortingsvalget i 2021 avga 72 % av 18 og 19 åringene stemme, mens det var 64 % i aldersgruppen 20-24 år.

Innvandrere og valgdeltakelse

I de tre siste stortingsvalgene lå valgdeltakelsen på 80 % for øvrige norske borgere, mens den var rundt mellom 55 og 50 % blant innvandrerne. Blant innvandrere samlet sank deltakelsen fra 55 % i 2017 til 50 % i 2021.

Valgdeltakelse i kommunestyre- og fylkestingsvalget i 2019 var 45 % blant innvandrere som er blitt norske statsborgere, 46 % blant norskfødte med to innvandrerforeldre og 31 % blant utenlandske statsborgere.

Betydningen av tillit og demokrati

Demokratisk legitimitet er tett forbundet med politisk tillit. De nordiske landene utmerker seg ved å ha både stor tillit til nasjonalforsamlingen og relativt høy valgdeltakelse.

Innbyggerne har svært høy tillit til domstolene og politiet. Innbyggerne har høy tillit til både Storting, regjering og offentlig forvaltning, mens kommunestyre og byråd oppnår lavest tillit av alle de offentlige institusjonene som er

målt. Det er generelt få som har svært lav tillit til de ulike institusjonene, men innbyggerne har lavest tillit til mediene og de politiske partiene (kilde: [Innbyggerundersøkelsen 2021](#)).

Norge og de skandinaviske landene kjennetegnes også av høy sosial tillit (stoler på andre) i befolkningen. Direktoratet for forvaltning og økonomistyring har i sin innbyggerundersøkelse (2021) målt at gjennomsnittlig sosial tillit i Innlandet ligger på 71 % (snitt i Norge var 73 %). Flere forskere har funnet at sosial tillit er viktig av flere grunner.

Folk som stoler på andre:

- deltar mer i politikken og i samfunnet ellers
- er mer tolerante ovenfor minoriteter
- ser lysere på mulighetene til å bestemme over eget liv
- samarbeider bedre med andre

Innlandet har dermed gode forutsetninger for å bygge opp et inkluderende samfunn hvor en samarbeider om en god utvikling for innbyggerne.

Feilinformasjon kan være en trussel for demokratiet

Ytringsfrihet er et grunnleggende prinsipp i demokratiet. Kampen om troverdig informasjon blir stadig viktigere desto mer den digitale informasjonsflyten øker. Det kan være mange årsaker til at noen for eksempel oppretter falske kontorer på sosiale medier, fra at «vi fikk det til», til at det gjøres bevisst som en informasjonsbrikke i et større geopolitisk spill (NSM, Roar Thon, 2018).

Fremmede staters og trusselaktørers bruk av teknologi kan komme til å utvikle seg raskere enn åpne demokratiers evne til å beskytte seg. Autoritære regimer vil kunne utnytte informasjonsteknologi på måter som rammer demokratier med åpne informasjonsmiljøer hardest (kilde: [sikkerhetsfaglig råd, NSM, 2023](#)).

8 Folkehelseoversikten

Etter [folkehelseloven § 21](#) skal fylkeskommunen ha nødvendig oversikt over helsetilstanden i fylket og de positive og negative faktorer som kan virke inn på denne. Oversikt over folkehelsen og påvirkningsfaktorer skal bidra til systematisk og kunnskapsbasert folkehelsearbeid.

Oversiktens innhold er delt inn følgende i kapitler i tråd med [helseoversiktsforskriften § 3](#):

- a. befolkningssammensetning
- b. oppvekst- og levekårsforhold
- c. fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø
- d. skader og ulykker
- e. helserelatert atferd og
- f. helsetilstand og livskvalitet

I tråd med [Helsedirektoratets veileder «Systematisk folkehelsearbeid»](#) består kapitlene av informasjon om helsetilstanden og relevante påvirkningsfaktorer i befolkningen – hva som er status og trender. Dette illustreres gjennom tabeller, figurer og tekst. Videre handler det om å vurdere konsekvenser og årsaksforhold, samt definere hovedutfordringene og ressursene. Til slutt oppsummeres hovedutfordringene og ressursene som vil være et grunnlag for politikk, planlegging og tiltak både på kort og lang sikt.

Kommuner og fylkeskommuner skal videre ha løpende oversikt over helsetilstand og påvirkningsfaktorer for å kunne ivareta sine oppgaver etter folkehelseloven på en forsvarlig måte. Dette arbeidet vil blant annet bestå av å vurdere folkehelseprofilene som kommer fra Folkehelseinstituttet hvert år. I tillegg vil det være ny og oppdatert kunnskap om faktorer som påvirker befolkningens helse på [innlandsstatistikk.no](#).

Sentrale definisjoner i folkehelsearbeidet

Folkehelse

+

Befolkningens helsetilstand og hvordan helsen fordeler seg i en befolkning (kilde: [folkehelseloven](#)).

Folkehelsearbeid

+

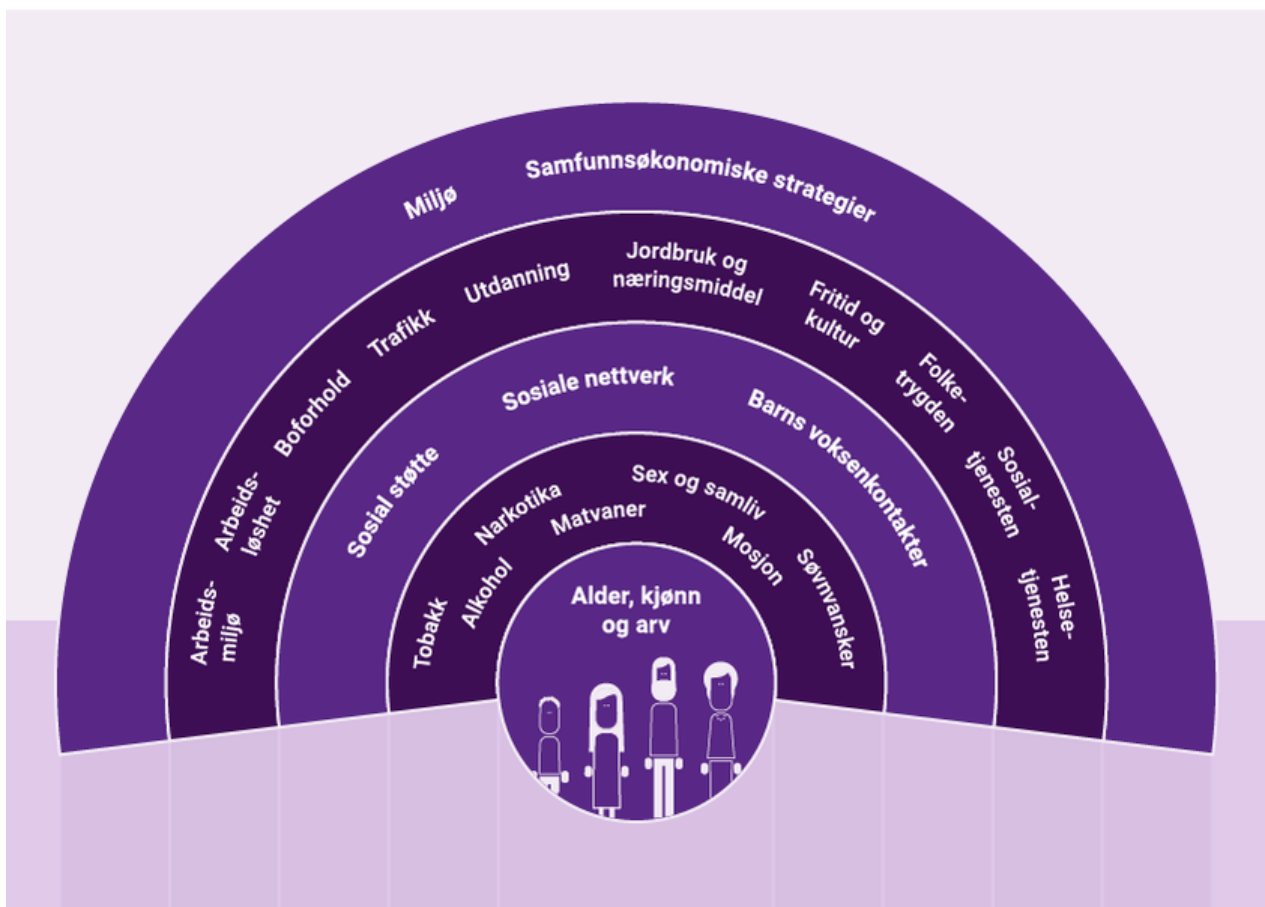
Samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, samt arbeid for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helsen (kilde: [folkehelseloven](#)).

Sosial ulikhet i helse

+

Sosial ulikhet i helse defineres som systematiske forskjeller i helsetilstand som følge av sosiale og økonomiske kategorier – særlig yrke, utdanning og inntekt (kilde: [Helsedirektoratet](#)).

Helseforskjeller er sosialt skapt og mulig å gjøre noe med. De handler ikke kun om de med mest og minst ressurser, men sosiale forskjeller danner mønster av en gradient eller et trappetrinn gjennom hele befolkningen.

Modell etter Whitehead & Dahlgren, 1991.

Faktorene som påvirker befolkningens helse og fordelingen av denne, kan være både helsefremmende, beskyttende eller risikofaktorer. Dette kan igjen påvirkes av individuelle, kommersielle eller politiske beslutninger.

Regnbuemodellen

Regnbuemodellen, som vist over, er mye brukt i folkehelsearbeidet.

I kjernen er de personlige egenskapene som kjønn, alder og arvelige faktorer.

Det første laget med påvirkningsfaktorer i modellen beskriver mestring og individuelle atferdsfaktorer.

Det andre laget med påvirkningsfaktorer omfatter samspillet mellom mennesker og deres nærmiljø som sosiale støtte og sosiale nettverk som kan bidra til å fremme mestring, tilhørighet, trygghet og opplevelse av mening.

I det tredje laget ligger påvirkningsfaktorer som leve- og arbeidsvilkår, matforsyning og tilgang til nødvendige varer og tjenester.

Alle forholdene som omtales i denne helseoversikten er påvirkningsfaktorer som kan plasseres i Whitehead og Dahlgrens modell og har betydning for befolkningens helse og livskvalitet og fordelingen av denne.

Klima-, natur- og miljøendringer og folkehelsearbeid

Klima-, natur- og miljøendringer kan påvirke helsen på mange måter – fra luftveis- og hjerte- og karsykdom, allergi, skader og død knyttet til ekstreme værhendelser til endringer i utbredelse og geografisk fordeling av smittsomme sykdommer og antimikrobiell resistens.

Direkte konsekvenser man ser er flom, skred eller tørke, hetebølger, skogbrann, fukt og råte, vind og luftforurensning. Indirekte konsekvenser man ser er nye sykdommer, mer allergi, migrasjon, vann- og matmangel og dårligere sanitærforhold, luftkvalitet, bomiljø.

Høyere temperaturer vil resultere i et bredt spekter av konsekvenser, mye innenfor helsesektoren, men løsningene ligger hovedsakelig i hvordan byer utformes for å sikre god livskvalitet og komfort selv ved høyere temperaturer (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.1 Befolkningssammensetning

Hva menes med befolkningssammensetning?

+

Med befolkningssammensetning menes grunnlagsdata om befolkningen som blant annet antall innbyggere, alders- og kjønnsfordeling, sivilstatus, etnisitet og flyttemønster. Slike data er viktige for å kunne tolke andre opplysninger og befolkningens helse og livskvalitet (kilde: [forskrift om oversikt over folkehelsen](#)).

Befolkningssammensetning er viktig som en forklaringsfaktor for helsetilstanden i befolkningen både i dag og i framtida. Befolkningsutvikling blir generelt sett vurdert som en viktig indikator for regional utvikling. Ønsket om befolkningsvekst har sammenheng med flere forhold som blant annet fylkets og kommunenes inntektsgrunnlag og tilgang på arbeidskraft.

I Innlandet bor det om lag 374 000 mennesker. Gjennom en årrekke har folketallet i Innlandet hatt en svak vekst. Utviklingen har vært noe lavere enn for mange andre fylker i Norge.

Nesten 60 % av innlendingene bor i et tettsted, og 1 av 4 bor i en av de fem største byene: Hamar, Gjøvik, Lillehammer, Elverum og Kongsvinger.

Innlandet kan i tida framover også forvente å bli flere, samtidig som sammensetningen og den geografiske fordelingen av befolkningen trolig vil endres. Det forventes at stadig flere vil trekkes mot de mest folkerike kommunene i Innlandet, slik at sentraliseringen vil bli enda tydeligere. Forventninger tilsier at det vil bli en høyere

andel eldre i vår befolkning i Innlandet, og at andelen barn som fødes vil være lav. Sannsynligvis vil også innvandringen til Norge synke i årene fremover, og dermed forventes det svakere vekst i årene fremover enn det man har sett det siste tiåret for Innlandet.

Folketallsveksten i Innlandet er på et lavt nivå, hvis man sammenligner med snittet for Norge. Det skyldes først og fremst at det i Innlandet fødes færre enn det dør. Innlandet skiller seg ut ved å være det eneste fylket med flere døde enn fødte de siste årene (kilde: innlandsstatistikk.no).

8.1.1 Befolkningsendringer

Alder og kjønn

Rapportene over viser folketallsutvikling i ulike aldersgruppe i kommunene og hvilken alder som er vanligst.

Av innbyggerne i innlandet utgjorde kvinner 49,9 % av Innlandets befolkning i 2022.

Innlandet har et betydelig fødselsunderskudd, selv i de mest sentrale kommunene. Det er flere grunner til dette, blant annet at de fleste kommunene har lav andel kvinner i alderen 20–39 år.

[Les mer om aldersfordeling.på innlandsstatistikk.no](#)

Flytting

Hedmark har de siste årene hatt mer innenlandsk tilflytting enn utflytting, mens Oppland har vedvarende nettofrayflytting. Innvandringen har minket, noe som gjør innenlandsk flytting enda viktigere for fortsatt befolkningsvekst.

På kommunenivå ser man at det varierer hvorvidt man ender opp i pluss eller ikke når man ser på nettoinnflytting. 15 kommuner endte i 2020 opp med å ha flere som flytter til enn fra kommunen, mens resterende 31 kommuner endte opp med at flere flyttet ut enn til.

Et viktig kjennetegn på utflyttingsmønsteret er at mange av utflytterne også er innvandrere. Alder har også mye å si for når man flytter. Flyttingen er mest utbredt i aldersgruppen 20–29 år, og nest høyest for de i alderen 30–39 år. Utdannings- og jobbmuligheter er viktige årsaker til at man flytter til eller fra et sted.

[Les mer om flytting.på innlandsstatistikk.no](#)

Innvandring

Innvandring har i senere år vært en stor bidragsyter til befolkningsveksten i Innlandet. Uten innvandring fra utlandet ville det ha vært en betydelig befolkningsnedgang i nesten samtlige av kommunene i vårt fylke.

[Les mer om innvandring i kapittel 4.2.1 Demografien i Innlandet](#)

[Les mer om innvandring.på innlandsstatistikk.no](#)

Forventet levealder

Forventet levealder et enkelt år viser hvor lenge man forventer at barna som ble født dette året, vil leve. Lav forventet levealder betyr at det er mange som dør tidlig.

Innlandet er blant fylkene med lavest forventet levealder. Innlandet har hatt en svakere økning i forventet levealder enn for eksempel Oslo de siste 30 årene. Livsstilssykdommer som hjerte- og karsykdommer, kreft, kroniske lungesykdommer og diabetes, er de viktigste årsakene til tapte leveår i befolkningen i Innlandet.

[Les mer om forventet levealder på innlandsstatistikk.no](https://innlandsstatistikk.no)

8.1.2 Befolkningsframskrivinger

Det forventes mindre innvandring i årene fremover til Norge, og dermed forventes det at innvandring vil bidra noe mindre til befolkningsvekst også i Innlandet fremover. SSBs hovedalternativ for befolkningsframskriving for Innlandet viser en vekst fremover, men denne veksten er altså ikke like tydelig som den har vært i senere år, og veksten er lavere enn landsgjennomsnittene for Norge.

Utviklingen i befolkningen i Innlandet vil ikke være lik i alle kommuner. Det forventes at det vil være en vekst på 4,6 % for Innlandet totalt i hovedalternativet for framskrivning frem til 2050. Ser man på enkeltkommunene forventes det nedgang for halvparten av kommunene i Innlandet.

[Les mer om befolkningsframskrivinger i kapittel 4.2.2 Folketallsframskriving for Innlandet](#)

[Les mer om befolkningsutvikling på innlandsstatistikk.no](https://innlandsstatistikk.no)

8.1.3 Ung i Innlandet

Innlandet er fylket med færrest yngre innbyggere, hvor bare 19 % av befolkningen er under 19 år (kilde: [Innlandsstatistikk.no](https://innlandsstatistikk.no)).

8.1.4 Eldre i Innlandet

Et tydelig trekk for befolkningsutviklingen er at Innlandet får flere eldre. Denne utviklingen gjelder for hele Norge, men Innlandet er det fylket som har størst andel eldre.

Innlandet er fylket med de eldste innbyggerne, hvor nesten 21 % av befolkningen er over 67 år. Framover vil man se en mye større økning av eldre i distriktene enn i byene. Det skyldes både at unge mennesker ofte flytter til sentrale strøk, at innvandrere ofte bosetter seg i byer og at disse tilflytterne ofte også får barn i sentrale strøk. Når yngre voksne flytter fra distriktene, vil også antall barn i distriktene gå ned (kilde: innlandsstatistikk.no).

8.1.5 Personer med nedsatt funksjonsevne

Definisjon funksjonsnedsettelse

+

En funksjonsnedsettelse viser til tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Dette kan eksempelvis dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv funksjon eller ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi, hjerte- eller lungesykdommer.

Begrepet funksjonsnedsettelse er synonymt med nedsatt funksjonsevne eller redusert funksjonsevne (kilde: [Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet](#)).

Tradisjonelt har nedsatt funksjonsevne blitt sett på som en egenskap ved individet – personen med nedsatt funksjon. Det har vært knyttet til en medisinsk forståelse, der nedsatt funksjon er sett som en konsekvens av sykdom, skade, lyte eller andre biologiske avvik.

Som et motsvar til individ- og sykdomsfokuset ble fokuset etter hvert flyttet fra kun å se på nedsatt funksjon som et kjennetegn ved individet, til å vektlegge funksjonshemming som at samfunnet ikke er tilpasset den

menneskelige variasjon. Nå er det ofte vanlig å snakke om samspillet mellom individuelle egenskaper, omgivelser og konkrete situasjoner (kilde: [Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet](#)).

En aldrende befolkning fører til at større deler av befolkningen får nedsatt funksjonsevne (kilde: [aldringoghelse.no](#)).

Selv om flere eldre enn tidligere rapporterer god funksjonsevne og i større grad enn tidligere klarer hverdagens utfordringer, er det også mange som lever lenge med kroniske sykdommer. For personer med nedsatt funksjonsevne er tilgjengelighet viktig for samfunnsdeltakelse og et verdig liv.

Regjeringens visjon er at Norge skal være universelt utformet innen 2025. Flere lover og forskrifter har blitt endret for å sikre universell utforming og økt tilgjengelighet (kilde: [regjeringen.no](#)).

Personer med funksjonsnedsettelse møter fortsatt barrierer som hindrer like muligheter til aktivitet og deltakelse. Det har vært svært langsom framdrift i innsatsen på dette området, og mange er urolig for om vi vil nå målet om et universelt Norge innen 2025. (kilde: [regjeringen.no](#)).

8.1.6 Innvandrere

Definisjon innvandrere

+

Innvandrere er definert som personer som selv har innvandret til Norge. De er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre og har fire utenlandsfødte besteforeldre. Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre og som har fire utenlandsfødte besteforeldre (kilde: [Statistisk sentralbyrå](#)).

I debatten om innvandringspolitikken blandes iblant begrepene innvandrer, migrant, flyktning og asylsøker. Både flyktninger, asylsøkere og andre migranter er å regne som innvandrere dersom de flytter inn i landet. Innvandrere/migranter omfatter også for eksempel arbeidsinnvandrere, familieinnvandrere og utdanningsinnvandrere. Flyktninger omfatter både overføringsflyktninger, også kalt kvoteflyktninger, og asylsøkere som har fått innvilget beskyttelse (asyl) (kilde: [Store norske leksikon](#)).

Innvandring er viktig for Innlandet. Innlandet som helhet ville hatt en befolkningsnedgang på nesten 10 000 personer fra 2000 til 2019 hvis det ikke hadde vært for innvandring.

Norge hadde per 1. mars.2023 totalt 16 % innvandrere. Innlandet har en lavere andel innvandrere enn landet for øvrig, på 11 %. Norge hadde per 2022 en sysselsetting på 69 % av alle innvandrere i Norge. Sysselsettingen av innvandrere i Innlandet er noe lavere på 66 %.

[Les mer om innvandrere på innlandsstatistikk.no](#)

8.1.7 Nasjonale minoriteter

Innlandet har et etnisk mangfold med både urbefolkning og minoriteter. Innlandet har både sørsamisk urbefolkning og skogfinner, romani/tatere og jøder som tre av fem nasjonale minoriteter.

[Les mer om mangfold som ressurs i kapittelet 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn](#)

8.1.8 Oppsummering

Andelen eldre blir høyere, og Innlandet har den høyeste andelen med personer over 67 år i Norge, og den laveste andelen yngre.

Mange kommuner i Innlandet opplever en befolkningsnedgang. Noe av grunnen til dette er lave fødselstall over tid, en lav andel kvinner og høy utflytting blant unge voksne.

Mange ønsker å bo sentralt, der utdannings- og jobbmuligheter er større enn i distriktene.

Økende antall eldre er også en utfordring hvor den eldre befolkningen har større risiko for kroniske og sammensatte helseproblemer som ofte kommer med alderen, inkludert demens.

En økende andel eldre, samt at flere kommuner i perioder har mange deltidsinnbyggere vil gi et større press på helse- og omsorgstjenestene i kommunene.

[Les mer i kapittel 4.3 Helse- og velferdstjenester under press](#)

[Les mer i kapittel 4.2 Demografisk utvikling](#)

8.1.9 Ressurser

Selv om Innlandet har en stadig større gruppe eldre, vil det også være en stadig voksende gruppe med friske eldre. Dette er en ressurs for kommunene blant annet i frivillig arbeid.

Med den befolkningssammensetningen vi har i Innlandet blir det viktig å legge til rette for aldersvennlige samfunn, hvor flest mulig kan fungere godt lengst mulig og kan delta på sosiale arenaer og møteplasser på tvers av funksjon og generasjoner. Samtidig er det viktig med gode oppvekstmiljø med helsefremmende barnehager, skoler og nærmiljøer som kan gjøre det attraktivt for barnefamilier å bosette seg i kommuner i Innlandet.

Et mer inkluderende samfunn, hvor man får innvandrere til å bli og bosette seg, vil også være sentralt for å bidra til en yngre befolkning i Innlandet. Deltakelse i samfunnet spesielt for unge og eldre krever også at det er kollektivtilbud som gjør deltakelse mulig.

Flere av fylkets kommuner omtales også som hyttekommuner fordi det er mange fritidsboliger som bidrar til økt befolkning i perioder gjennom deltidsinnbyggere. I noen distriktskommuner er det like mange deltidsinnbyggere/hytter som det er faste innbyggere. Disse kan bidra til økt folkeliv og handel, redusert fraflytting og økt tilflytting av permanente innbyggere.

[Les mer om deltidsinnbyggere i kapittel 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn](#)

8.2 Oppvekst- og levekårsforhold

Hva menes med oppvekst- og levekårsforhold?

+

Gode oppvekst- og levekårsforhold er viktige premisser for helse, trivsel og livskvalitet. Oppvekst- og levekårsforhold handler om økonomiske vilkår, bo- og arbeidsforhold og utdanningsforhold. Økonomiske forhold kan omfatte andel med høy- og lavinntekt og inntektsforskjeller.

Med arbeid menes blant annet tilknytning til arbeidslivet, sykefravær og uføretrygd. Utdanningsforhold omfatter for eksempel andel med høyere utdanning og frafall fra videregående skole.

Levekår defineres i et samspill mellom individuelle faktorer og ressurser og den muligheter en har til å realisere disse på arenaer som for eksempel skole og arbeid (kilde: [forskrift om oversikt over folkehelsen](#).)

Gode oppvekst og levekårsforhold er viktig for befolkningens helse og livskvalitet og er ofte bakenforliggende påvirkningsfaktorer for sosiale helseforskjeller i befolkningen. Utdanning, inntekt, arbeid, arbeidsforhold, bosted og forhold i lokalmiljøet er slike sentrale faktorer som påvirker folkehelsen og fordelingen av denne. Det er en sammenheng mellom utdanning og helse, men årsaksforholdene er sammensatte. Mange levekårsforhold varierer med utdanning som materiell levestandard, arbeidsforhold, livsstil og psykiske helse.

Utenforskap, der personer under pensjonsalder som blir stående utenfor skole og arbeidsliv, og dermed går glipp av sosiale og økonomiske muligheter, gir store personlige og samfunnsmessige kostnader.

8.2.1 Barn og unge

I Norge har det å vokse opp endret seg fra en barndom der barnet var sosialt integrert og hadde arbeid og plikter i familie og lokalsamfunn til en institusjonalisert barndom der barnet tilbringer mye av oppveksten i barnehager, skole og organisert fritid.

Barndom og oppdragelse er et viktig offentlig anliggende i den norske velferdsstaten. Fra barnet er født og avhengig av voksnes omsorg og beskyttelse, og til det er fysisk og mentalt i stand til å stå på egne ben og blir ungdom eller voksen fylles det i den vestlige kultur av oppdragelse, generasjonsoverføringer, lek, skole og fritid (kilde: [Store norske leksikon](#)).

Det å skape et trygt oppvekst- og nærmiljø for barn og unge i omgivelser tilpasset deres egne behov er viktig.

Livskvalitet

+

Livskvalitet handler om det som gjør livet godt å leve. For den enkelte er livskvalitet en subjektiv opplevelse av det livet man lever. Den vil være påvirket av hvor godt man trives og hvor fornøyd man er med livet sitt.

Livskvalitet vil også være knyttet til følelsen av å være nyttig og til opplevelsen av mestring og mening. De materielle omgivelsene vil også være viktig for den enkeltes livskvalitet. Ungdom som har det bra, har ofte et positivt selvbilde. En viktig del av livskvaliteten dreier seg derfor om hvordan vi ser på oss selv – på godt og på vondt.

Livskvalitet hos 10–12-åringer

Tall fra Ungdata junior i Innlandet, som er basert på spørreskjema-undersøkelse til barn fra 5.–7. trinn /10–12 år, viser at de aller fleste barn opplever å ha et bra liv og at de ser på seg selv på en positiv måte.

Viktig å spørre barna

Det er ikke nødvendigvis noe en-til-en-forhold mellom de objektive og subjektive sidene av livskvalitet. Personer med god helse og høy materiell levestandard kan oppleve lav tilfredshet med livet. På samme måte kan personer med nedsatt funksjonsevne eller lavere materiell levestandard oppleve stor grad av trivsel, mestring og mening. Det er derfor viktig å spørre om barnas egne opplevelser og vurderinger.

Barn som har det bra, har ofte et positivt selvbilde. Positive tilbakemeldinger kan bidra til et godt selvbilde og økt trivsel, mens stadig kritikk kan føre til det motsatte.

De fleste har et bra liv

Et hovedfunn er at de aller fleste barn opplever å ha et bra liv og at de ser på seg selv på en positiv måte. I Innlandet viser resultatene at 93 % var enten helt eller litt enig i at livet deres var bra. 75 % opplevde at de har alt de ønsker seg i livet, mens 85 % var veldig godt fornøyd med hvordan de er. Det store flertallet av barn – uansett sosioøkonomisk status og sentralitet – er godt fornøyd med livet de lever.

Det er samtidig verdt å merke seg at noen flere barn i familier med høy enn i familier i lav sosioøkonomisk status var enig i at livet deres var bra.

Det er videre en liten tendens til at andelen barn som er enige i de positive utsagnene om seg selv og livet sitt går ned i takt med lavere sentralitet. Forskjellene er imidlertid små.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Livskvalitet hos ungdom fra 13 år og oppover

I Ungdata er ungdom bedt om å svare på hvor tilfreds de er med livet sitt for tiden. Svarene fra de unge tyder på at det store flertallet er godt tilfreds. Så mange som åtte av ti plasserer seg over midtpunktet på skalaen – og halvparten ga seg selv åtte poeng eller mer.

At det står bra til med norsk ungdom og ungdom i Innlandet understrekes av andre spørsmål i Ungdata.

Ni av ti mener at livet deres er bra og nesten åtte av ti opplever at de har alt de ønsker seg i livet. De aller fleste ungdommer gir også uttrykk for en hverdag preget av glede og energi, og mange opplever mestringsfølelse, framtidsoptimisme og at de føler seg nyttige.

Målene på livskvalitet skiller lite etter alder. Det er derimot flere gutter enn jenter som uttrykker høy grad av livskvalitet.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Venner

+

I både barne- og ungdomsårene fremstår venner som viktige.

Venner hos 10-12-åringer

Tall fra Ungdata junior i Innlandet viser at de aller fleste har venner.

94 % hadde venner de kan være sammen med på fritiden, og 97 % hadde venner å være sammen med i friminuttene på skolen.

64 % var sikre på at de hadde minst én venn som de kan stole på og snakke med om alt mulig. I tillegg var det mange som trodde at de har en slik venn (28 %).

Litt mer ensom på bygda

Alle har ikke fortrolige venner. 8 % var usikre på om de hadde en slik venn, mens 1 % svarte at de ikke har noen de vil kalle venner for tiden.

Nasjonalt ser man ikke at det forskjeller i andelen som oppgir å ha fortrolige venner etter kommunens sentralitet. Det er imidlertid en liten tendens til at andelen som ikke har noen å være sammen med og at andelen som ofte er ensomme er noe høyere i de minst sentrale kommunene.

Møter venner ute eller hjemme

De aller fleste barn er sammen med venner på fritiden – enten hjemme hos hverandre eller ute et sted. Det er imidlertid stor variasjon barna imellom når det gjelder hvor ofte de er sammen med vennene sine fysisk.

Samlet sett er det vanligere at barn møter vennene sine ute enn hjemme. Det er imidlertid noe variasjoner rundt om i landet. I de mest sentrale kommunene er det vanligere å treffes ute sammenlignet med de minst sentrale kommunene.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Venner hos ungdom fra 13 år og oppover

Ungdomstiden beskrives gjerne som en fase av livet der jevnaldrende framstår som spesielt viktige. Venner på egen alder vil for de fleste være en kilde til lek, glede, støtte, samhörighet og bekreftelse.

Hvilken rolle de jevnaldrende vennene spiller i hver enkelt ungdoms liv varierer. Mens noen trives godt med én eller to venner, er andre opptatt av å ha en stor vennegjeng eller å ha mange kontakter på sosiale medier.

Med online dataspill og sosiale medier kan ungdom uavhengig av tid og sted være sammen og holde kontakt. For mange vil kvaliteten på vennskapene likevel fremdeles bety mer enn hvordan man er sammen og hvor mange man er sammen med.

Venner er viktig

På lengre sikt har samspeilet med jevnaldrende betydning for utvikling av selvbylde og sosial kompetanse. Mange knytter også vennskap i ungdomstiden som varer livet ut. Å ha venner er viktig fordi det gir en opplevelse av at man er godtatt. Hvilke venner man har markerer tilhörighet og sier også noe om hvem man er.

Ungdata viser at de aller fleste norske tenåringer har venner å være sammen med. Dette gjelder både før, under og etter pandemien. De fleste bruker en god del tid sammen med venner. De siste årene har det blitt vanligere at ungdom treffer hverandre ute om kvelden. Denne endringen representerer brudd på en lengre trend, der ungdom i langt mindre grad enn sine foreldre brukte fritiden sin på å henge med venner ute.

Færre har en fortrolig venn

89 % har en fortrolig venn som de kan stole på og snakke med om alt mulig. Denne andelen har gått noe ned de siste årene, og da spesielt på ungdomstrinnet. Noen mangler venner og for mange av disse ungdommene kan det oppleves som sårt. 2 % oppgir at de ikke har noen de vil kalle for venner nå for tida. 3 % har aldri eller som regel ingen å være sammen med i friminuttene på skolen. 7 % mangler noen å være sammen med på fritiden.

Tallene på dette området har ikke endret seg særlig mye de aller siste årene. Selv om mange ungdommer kan kjenne på ensomhet, er de aller fleste lite eller ikke plaget av det. I 2022 var totalt 10 % veldig mye plaget.

Flere ensomme jenter enn gutter

Det er omtrent dobbelt så mange jenter som gutter som opplever ensomhet. Ser vi det siste tiåret under ett, var det en økning i andelen som rapporterte å være mye plaget av ensomhet. Resultatene fra 2022 og fra årene før pandemien tyder på at kurvene for ensomhet har flatet ut. Endringene over tid kan virke overraskende, sett i lys av pandemien og alle restriksjonene som bidro til færre sosiale møter og treffpunkter ungdom i mellom.

Det har imidlertid vært en mindre nedgang i ensomhetstallene etter pandemien.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Lokalmiljøet

Å vokse opp betyr å vokse opp på et bestemt sted. Forskjellige nærområder og lokalmiljøer kan gi ulike muligheter for aktiviteter og sosialt samvær.

Tilgang til organisasjoner, fritids- og kulturtilbud påvirker individuell utfoldelse og bidrar samtidig til å skape identitet og tilhørighet i et nærområde. Det samme gjelder tilgangen på åpne møteplasser, rekreasjonsområder og urørt natur.

Barn og unge bruker nærområdet i større grad og på en annen måte enn voksne. Trygge nærområder med god tilgang til ulike møteplasser er derfor særlig viktig for barns velferd og trivsel. Barn og unge kan også ha andre meninger enn voksne om hva som gir livskvalitet i nærområdet deres. Det er derfor viktig å spørre barna selv om hvordan de opplever nærområdet sitt.

Opplevelsen av lokalmiljøet hos 10-12-åringer

I Ungdata junior ble barna spurt om hvor fornøyd de er med nærområdet der de bor. Den store majoriteten er fornøyd. 60 % er veldig fornøyd og 28 % ganske fornøyd i Innlandet. Bare 3 % er ikke fornøyd i det hele tatt.

Andelen som er fornøyd med nærområdet varierer lite etter kjønn og alder. Det er en liten tendens til at andelen barn som er fornøyd med nærområdet sitt øker i takt med økende sosioøkonomisk status. Det er små eller ingen forskjeller på andelen barn som er fornøyd med nærområdet sitt rundt om i landet – mellom 86 % og 88 % oppgir at de er fornøyd.

De fleste føler seg trygge ute

En annen kvalitet ved nærmiljøet handler om å føle seg trygg når man er ute. Den store majoriteten av barna opplever dette som trygt. 96 % i Innlandet oppgir at de føler seg ganske eller veldig trygge når de er ute i området der de bor, og 92 % føler seg trygge på vei til og fra skolen. De resterende svarer at de ikke føler så trygge eller at de ikke er trygge i det hele tatt.

Det er små kjønnsforskjeller i opplevelse av trygghet i nærmiljøet. Litt større kjønnsforskjeller gjelder for andelen som føler seg trygge på skoleveien, hvor andelen gutter som føler seg trygge er litt større enn andelen jenter. Det er små eller ingen forskjeller på andelen barn som opplever seg trygge i nærområdet eller til og fra skolen rundt om i landet.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Opplevelsen av lokalmiljøet hos ungdom fra 13 år og oppover

Ungdata viser at 67 % i Innlandet er godt fornøyd med lokalmiljøet sitt. 14 % er derimot misfornøyd. Gutter er generelt mer fornøyd med lokalmiljøet sitt enn jentene. Mest fornøyd er elevene i 8. trinn.

Andelen som er fornøyd har vært relativt stabil det siste tiåret. Samtidig er det tendenser til økende kjønnsforskjeller blant elevene på ungdomstrinnet. Mens andelen gutter på ungdomstrinnet som er fornøyd med lokalmiljøet har vært stabil eller gått noe opp, har kurven de siste årene gått i negativ retning blant jentene.

Variasjoner mellom kommunene

Hva ungdom er fornøyd med og misfornøyd med, varierer mye fra kommune til kommune. De fleste er fornøyd med idrettsanleggene i nærområdet. Mange steder er ungdom også svært fornøyd med at det finnes lokaler der unge kan møtes, som for eksempel fritidsklubber. Andre steder mangler slike tilbud. Hvor fornøyd ungdom er med kollektivtilbudet er noe av det som varierer aller mest mellom steder i Ungdata.

Dette viser at kommunene og fylkeskommunene kan gjøre mye for å tilrettelegge for ungdommers trivsel.

85 % opplever at det er trygt å bevege seg ute om kvelden i nærmiljøet der de bor. Bare 3 % er direkte utrygge. Over tid har andelen som føler seg trygg i nærmiljøet blitt redusert. Nedgangen har vært større blant jenter enn blant gutter.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Fritid

+

Barn har rett til fritid, og hvert barn må gis like muligheter til deltakelse. Organiserte aktiviteter med voksne til stede utgjør en viktig arena, som tilbyr barn andre erfaringer enn det de vanligvis opplever i skole, i uformell lek, gjennom sosiale medier eller gaming. Samtidig krever deltakelse i fritidsaktiviteter ressurser av foreldrene, både til å følge opp, men også betalingsevne.

Digitale medier har fått stor betydning for barns hverdagsliv. Smarttelefoner, nettbrett og online gaming gjør at barn og unge kommer i kontakt med andre på nye måter, og at de kan være sammen uten å være fysisk til stede på samme sted.

Fritid hos 10–12-åringer

I Ungdata junior ble barna spurt om de for tiden er med på noen faste fritidsaktiviteter. I Innlandet svarte 71 % av barna at de var med på slike aktiviteter, mens 26 % har vært med tidligere og 3 % har aldri vært med. Sport eller idrett er den vanligste aktiviteten, men det er også en del som er med på kulturaktiviteter, går i fritidsklubb eller deltar i religiøse aktiviteter.

Det er litt lavere deltakelse i faste fritidsaktiviteter blant guttene enn jentene. Litt flere gutter enn jenter trener eller driver med sport, spiller et instrument og deltar i religiøse aktiviteter, mens flere jenter enn gutter driver med ridning og er på fritidsklubb.

Barn med høy sosioøkonomisk bakgrunn er i langt større grad (84 %) med på faste fritidsaktiviteter enn barn med lavere sosioøkonomisk status (67 %).

Litt forskjell på by og land

Hvor barna bor i landet gir jevnt over lite utslag i graden av deltakelse i faste aktiviteter, men det er litt variasjon i hvilke aktiviteter de vanligvis deltar på. Andelen som trener eller driver med sport er størst i de mest sentrale kommunene, mens det er en tendens til at deltakelse i fritidsklubb, religiøse aktiviteter, spille instrument og drive med ridning er vanligere i de mindre sentrale kommunene.

Blant de barna som deltar i faste fritidsaktiviteter er det mange som har et høyt aktivitetsnivå. 31 % er med på aktiviteter tre kvelder eller mer.

Mange barn bruker mye av fritiden sin på ulike skjermaktiviteter. 47 % av barna i Innlandet bruker vanligvis skjerm mer enn tre timer daglig. Flere gutter enn jenter bruker mye tid foran en skjerm, og særlig dataspilling bidrar til dette.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Fritid hos ungdom fra 13 år og oppover

De aller fleste norske barn og unge har gjennom oppveksten deltatt i organiserte fritidsaktiviteter. Noen er innom i kort tid, kanskje bare for å prøve seg. Andre velger å slutte i ungdomsårene med noe de har holdt på med fra de var små. Andre holder på med de samme aktivitetene langt inn i tenårene og noen også inn i voksenlivet.

Idretten står sterkt

I Norge er aktivitetsmangfoldet stort. Hva slags organiserte fritidsaktiviteter ungdom deltar i, avhenger av hvilket tilbud som finnes der de bor. Idretten står spesielt sterkt, og man finner idrettslag over hele landet. Men også andre aktiviteter for ungdom finnes de fleste steder i landet.

Ungdata i Innlandet viser at 12 % aldri har vært med på organiserte aktiviteter etter at de fylte ti år. Ser vi hele tenåringsgruppa i 2022 under ett, var rundt halvparten aktive i en organisasjon, en klubb, et lag eller en forening. Tallene varierer fra i overkant av 60 % deltakelse blant de yngste tenåringene til i overkant av 40 % blant de eldste. Gutter og jenter deltar omtrent i like stor grad.

Færre er med i organiserte aktiviteter

De siste årene har det vært en markert nedgang i andelen som er med i organiserte fritidsaktiviteter. Endringene er størst blant elevene på ungdomstrinnet, med en nedgang i deltakelse på 7–8 prosentpoeng siden midten av 2010-tallet. Nedgangen startet før pandemien.

Tallene viser samtidig at mesteparten av nedgangen skjedde i forbindelse med målingen foretatt under pandemien 2021. Tallene for 2022 viser fortsatt nedgang, men bare blant jenter.

Effekt av pandemien

I Ungdata blir ungdom spurt om deltakelse i ulike former for organiserte aktiviteter siste 30 dager. Resultatene fra pandemiåret 2021 viste en nedgang for alle typer aktiviteter. Den største endringen var knyttet til fritidsklubbene og til religiøse foreninger.

Årets tall viser at aktivitetstallene for disse aktivitetene har gått opp igjen. At de i 2022 er omtrent på samme nivå som før pandemien, tyder på at nedgangen kun var midlertidig.

Deltakelse i kulturorienterte organiserte aktiviteter som for eksempel korps, kor, kulturskole gikk også noe ned under pandemien. Årets tall viser ingen endring etter pandemien. Det samme gjelder idrett, der tallene i 2022 er nokså like som i pandemiåret. Tallene antyder at det har vært en viss effekt knyttet til selve pandemien på frafallet i disse organisasjonstypene.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Fornøyd med foreldre

+

Foreldrene og de nærmeste foresatte er de viktigste omsorgspersonene i oppveksten. Foreldre har plikt til å sørge for økonomisk underhold og omsorg, de skal sikre en forsvarlig oppdragelse og at barnet får en utdanning.

De økonomiske, kulturelle og sosiale ressursene som finnes hjemme, legger grunnlaget for de unges levekår og livskvalitet. Studier tyder på at foreldre betyr mye både for unges utdanningsvalg, og for unges fritidsinteresser. Samtidig handler det å være ung om gradvis å løsrive seg fra foreldrene, og om å bli en selvstendig person.

Fornøyd med foreldre hos 10–12-åringer

Resultatene fra Ungdata junior viser at de aller fleste barn har gode og tette relasjoner til foreldrene sine. 96 % er ganske eller veldig godt fornøyd med egne foreldre i Innlandet. Tallet er nokså likt uavhengig av kjønn, sosial bakgrunn og sentralitet. Blant jentene som nærmer seg slutten på barneskolen, er det imidlertid en liten tendens til at færre er fornøyd med foreldrene sine.

Gjennomgående rapporterer barn at foreldrene er gode til å gi dem ros. Det store flertallet opplever at foreldrene kjenner vennene deres og at de i all hovedsak vet hvor barna er i fritiden.

En mindre gruppe barn opplever imidlertid ikke foreldrene sine like positivt. Hvor mange dette gjelder avhenger av hva som er kartlagt, men gruppen utgjør om lag 5 %. Dette er barn som opplever foreldrene sine som lite støttende, som er misfornøyd med foreldrene sine eller som ikke liker å være sammen med dem. En del flere, 18 %, opplever at foreldre ofte kjefter på dem.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Fornøyd med foreldre hos ungdom fra 13 år og oppover

Etter hvert som barn blir eldre, blir deres egne meninger og interesser viktigere. For de fleste vedvarer likevel den emosjonelle nærheten til foreldrene utover i ungdomstiden. Selv om det også vil være uenigheter på tvers av generasjonene, har de fleste tenåringer i dag et tillitsfullt og nært forhold til sine foreldre. Mye tyder på at avstanden – eller generasjonsskiftet – vi har vært vant til å snakke om mellom ungdom og foreldregenerasjonen, er mindre i dag enn da dagens foreldre selv var ungdom. Dette understrekes av at 85 % i Innlandet er fornøyd med foreldrene sine og kun 9 % er litt eller svært misfornøyd.

Mer enn ni av ti unge opplever at foreldrene deres er svært interessert i livet deres. Normen i dag er et foreldreskap der ungdom står i sentrum, og der foreldre har god oversikt over hva ungdommene gjør i fritiden og hvem de er sammen med. Det er lite som tyder på at pandemien har rokket noe særlig ved dette.

Det har likevel vært endringer på noen områder. Sammenliknet med tiden før pandemien er flere gutter fornøyd med foreldrene sine. På videregående er det noen flere enn før som opplever at foreldrene har god oversikt over venner og fritiden deres.

Ikke åpne om alt

Fra ungdommenes ståsted er det mange som har et åpent forhold til foreldrene sine. Det betyr likevel ikke at ungdom er åpne om alt mulig. Ungdata viser at det finnes en del som er opptatt av å skjule fritiden sin fra foreldres innsyn.

I 2022 svarte 23 % i Innlandet at det stemte svært eller ganske godt at de holder mesteparten av fritiden skjult for foreldrene sine. På dette området har det skjedd nokså store forandringer over tid.

Andelen som holder fritiden sin skjult for foreldrene har økt mer blant gutter enn blant jenter. Det er vanskelig å si noe sikkert om hva dette handler om. En mulighet er at dette handler om at ungdom bruker stadig mer tid på nettet, og at nettet er en arena der foreldre har mindre oversikt over hva de driver med enn på andre fritidsarenaer.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Å ha noen å snakke med når ting er vanskelig

+

Å ha noen å snakke med om vanskelige eller triste ting kan være avgjørende når problemer dukker opp.

Å ha noen å snakke med hos 10–12-åringer

Mor er den som barna oftest oppgir som støtteperson. I Innlandet oppgir 79 % at de er sikre på at de kan snakke med mor, 68 % er sikre på at de kan snakke med far og 53 % er sikre på at de kan snakke med venner.

I tillegg er det mange som svarer «kanskje». Det er også mange som sier at de kan gå til søsken, men også læreren og skolehelsetjenesten.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Å ha noen å snakke med hos ungdom fra 13 år og oppover

Ungdata viser at 89 % av tenåringene i Innlandet har en fortrolig venn som de kan stole på og snakke med om alt mulig. Sammenliknet med perioden før pandemien har denne andelen sunket med et par prosentpoeng. Uansett kjønn og alder har omtrent 9 av 10 minst én fortrolig venn.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Ensomhet

+

Ensomhet er en subjektiv følelse, som kan oppstå når man opplever å ha mindre sosial kontakt med andre enn man ønsker, eller at kontakten ikke er av tilstrekkelig kvalitet. Ensomhet er ikke nødvendigvis det samme som sosial isolasjon, men personer med lite sosialt nettverk eller som ofte er alene har gjerne større sjanse for å føle seg ensomme.

Ensomhet måles best gjennom selvrapportering. Det er vanlig å stille ett direkte spørsmål om hvorvidt man føler seg ensom, slik det gjøres i Ungdata junior og Ungdata. Spørsmålet fanger opp hvor ofte barn og ungdom følte seg plaget av ensomhet i løpet av den siste uken.

Ensomhet hos 10–12-åringer

Undersøkelsen viser at 59 % av barna i Innlandet aldri opplever å være ensomme, mens 30 % føler seg ensom noen ganger. 11 % av barna er imidlertid ofte eller veldig ofte ensomme.

Tallet varierer nokså lite mellom de minst og mest sentrale kommunene – fra 11–13 %. Det er også små sosiale forskjeller, men andelen barn som oppgir at de ofte eller veldig ofte er ensomme, er noe høyere i gruppen med lav sosioøkonomisk status.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Ensomhet hos ungdom fra 13 år og oppover

Ungdata viser at de aller fleste ikke er særlig plaget av ensomhet. Over halvparten var ikke plaget i det hele tatt i Innlandet. Ytterligere 27 % var lite plaget. I 2022 var 10 % av ungdommene veldig mye plaget av ensomhet.

Ensomhet er mer utbredt blant jenter enn blant gutter. Tallene er nokså stabile gjennom ungdomsalderen, men både for gutter og jenter øker omfanget noe fram til de begynner på videregående.

Pandemien førte ikke til mer ensomhet

Ensomhetstallene i Ungdata økte noe gjennom hele 2010-tallet. Tallene fra de siste årene tyder på at kurvene for ensomhet har flatet ut og gått noe ned etter pandemien.

Resultatene fra Ungdata tyder med andre ord på at pandemien ikke førte til noe særlig mer ensomhet blant ungdom enn det som har vært vanlig.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Medier

+

De siste tiårene har det foregått en digital revolusjon, som preger alle deler av samfunnet. For de fleste er det vanskelig å forestille seg et liv uten de mulighetene som ligger i den digitale teknologien. Dette gjelder ikke minst for de unge som har vokst opp med smarttelefoner og tilgang til internett 24/7.

Teknologien har gjort barn og unges verden større og ført til at de kan ha kontakt og være sammen med andre uten fysisk å være sammen.

Utviklingen betyr samtidig store sosiale omkostninger for de som ikke er til stede – eller blir utestengt – fra nettbaserte sosiale fellesskap.

Medier hos 10–12-åringer

De aller fleste barn bruker tid på skjermaktiviteter. I denne alderen er det imidlertid stor variasjon når det gjelder hvor mye tid hver enkelt bruker.

Blant gutter i Innlandet bruker 26 % skjerm mindre enn to timer, 22 % bruker skjerm 2–3 timer, 23 % bruker skjerm 3–4 timer, og 30 % bruker skjerm mer enn 4 timer. Hos jentene i Innlandet bruker 27 % skjerm mindre enn to timer, 24 % bruker skjerm 2–3 timer, 20 % bruker skjerm 3–4 timer, og 20 % bruker skjerm mer enn 4 timer.

Å se på serier og YouTube er den vanligste aktiviteten, men mange bruker også mye tid på dataspill eller spill på mobilen. En god del i denne alderen bruker sosiale medier, men det er langt vanligere blant de på 7. trinn enn de på 5. trinn. De fleste barn bruker også noe tid på å lese bøker, men bare en mindre gruppe bruker mye tid på dette.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Medier hos ungdom fra 13 år og oppover

Resultatene fra Ungdata bekrefter at stort sett alle bruker mye av sin fritid på digitale aktiviteter. De siste årene har tidsbruken foran en skjerm økt. Mens pandemien bidro til å forsterke en utvikling som startet lenge før pandemien, viser tallene for 2022 at tidsbruken på skjermaktiviteter er på samme nivå som året før.

Andelen som bruker mye tid foran en skjerm er likevel høyere enn før pandemien. I 2022 brukte 74 % mer enn tre timer daglig foran en skjerm utenom skoletiden – mot 65 % i tiden før pandemien. Tidsbruken øker

gjennom årene på ungdomstrinnet, men flater ut fra 10. trinn.

Noe forskjell på gutter og jenter

Mens gutter tidligere brukte noe mer tid foran en skjerm enn jenter, er det i tiden fra pandemien startet ikke lenger noen kjønnsforskjeller i tidsbruken. Det er derimot fortsatt store forskjeller i hvilke aktiviteter gutter og jenter driver med. Jenter generelt bruker langt mer tid på sosiale medier enn gutter. De fleste gutter er mer opptatt av å spille dataspill enn de fleste jenter.

Ser vi de siste årene under ett, bruker både gutter og jenter mer tid enn før på sosiale medier. Det har også vært en økning i andelen som bruker mye tid på elektroniske spill, men endringen er mindre markert enn for sosiale medier.

Andelen unge som ser på TV har derimot gått kraftig nedover, men utviklingen de siste årene viser en økning eller utfliking. Også det å bruke tid på å lese bøker har over tid gått en del ned. Tallene for 2021 og 2022 viser derimot en viss økning blant jenter.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Mobbing og negative hendelser på nett og mobil

+

Mobbing er ofte et alvorlig problem for de som blir rammet.

En stor majoritet oppgir at de aldri eller nesten aldri har blitt stengt ute, blitt plaget eller truet av andre barn eller unge på skolen eller i fritida. En av ti opplevde å bli utsatt for dette minst en gang hver 14. dag.

Det er flere jenter enn gutter som var utsatt.

Mobbing og negative hendelser på nett og mobil hos 10–12-åringer

Flere har opplevd negative hendelser digitalt. Barna ble også spurt om de opplevde negative hendelser på nett eller mobil, som det å bli utestengt eller truet, eller om noen hadde skrevet eller delt sårende tekster, bilder eller videoer av dem. Totalt har 35 % opplevd minst en slik episode i løpet av de siste månedene i Innlandet.

Det vanligste er å oppleve at noen skriver sårende ting til eller om dem. Om lag en av fem opplevde å bli stengt ute fra sosiale ting på nettet. En mindre andel opplevde trusler eller at noen la ut sårende bilder eller videoer av dem.

Flere jenter enn gutter

For mange barn har dette vært enkelthendelser eller noe de opplevde noen få ganger. For de som opplever slike ting gjentatte ganger, vil det kunne defineres som nettmobbing, men også enkeltepisoder vil kunne oppleves som krenkende for de som blir utsatt. Andelen som har opplevd en eller flere negative hendelser på nett og mobil, er omtrent den samme i alle klassetrinn.

Opplevelser av negative hendelser på nett og mobil er imidlertid langt mer utbredt blant jentene enn guttene, spesielt i 7. trinn.

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Mobbing og negative hendelser på nett og mobil hos ungdom fra 13 år og oppover

Samlet opplever rundt 8 % i Innlandet at de omtrent hver 14. dag eller oftere blir utsatt for plaging, trusler og utfrysing fra jevnaldrende på skolen og i fritiden. 4 % opplever at de blir utsatt for mobbing på nett omtrent hver 14. dag eller oftere.

Det er små kjønnsforskjeller i andelen som blir utsatt for mobbing, men omfanget reduseres utover i tenårene.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Lavinntekt

Det er en klar sammenheng mellom inntekt og helse, hvor helsen blir bedre med økende inntekt.

Andelen med lavinntekt i Innlandet ligger noe høyere enn de nasjonale tallene, med 10,6 % på alle aldersgrupper og 12,9 % i aldergruppen 0-17 år (kilde: [kommunehelse statistikkbank](#)).

Ifølge Oppvekstrapporten er fattige barn mer utsatt for å oppleve vanskelige hendelser i livet, med økt risiko for psykiske helseproblemer, økt risiko for frafall i skolen og for å bli arbeidsledige senere i livet (kilde: [Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet](#)).

Det har siden 2010 vært en jevn økning i andelen barn med lavinntekt i Norge. Andelen nådde sin topp i 2018, men har gradvis falt i påfølgende år (kilde: [statistisk sentralbyrå](#)).

Les mer om lavinntekt i kapittel 4 Sosial bærekraft

Barn av eneforsørgere

Barn av eneforsørgere antas å være en potensielt utsatt gruppe, både økonomisk og sosialt. Det er en del risikofaktorer knyttet til det å vokse opp med én forsørger. Eneforsørgere har ofte mindre ressurser i form av dårligere økonomi og mindre tid til barna. Dette kan føre til at barna ikke kan delta i sosiale aktiviteter og at tiden med tilgang på en voksen er mindre.

Det kan være vanskelig å skille effekten av det å vokse opp med eneforsørgere fra andre faktorer som kan henge sammen med dette. For eksempel er eneforsørgere – spesielt alenemødre – ofte unge og har lavere utdannelsesnivå. Andel barn 0-17 år med mor eller far som eneforsørger er 16 % i Innlandet. Andelen i hele landet er 15 % (kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

Barnevern

Barnevernets hovedoppgave er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid. Barnevernet skal dessuten bidra til trygge oppvekstkår for alle barn og unge (kilde: [statsforvalteren.no](#)).

Barnevernstiltak omfatter hjelpetiltak og omsorgstiltak. Andelen barn 0-17 år med barnevernstiltak i Innlandet for 2021 er på 4,7 %. Hele landet samlet hadde en andel på 3,9 % (kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

8.2.2 Barnehage

I 2022 hadde 15 626 barn i alderen 1-5 år plass i barnehage i Innlandet, med en andel på 94,1 %. Andelen barn i alderen 1-5 år som har plass i barnehage nasjonalt er 93,4 % (kilde: [Statistisk sentralbyrå](#)).

Kvaliteten på barnehage tilbudet er avgjørende for at alle barn skal oppleve trygghet, trivsel, tilhørighet og mestring, og for at barnehagen skal kunne utjevne sosiale forskjeller. Rammeplan for barnehagen viser til at personalet og deres kompetanse er en viktig ressurs og en forutsetning for at barnehagen skal være en god arena for omsorg, lek, dannings og læring (kilde: [Utdanningsdirektoratet](#)).

Både nasjonalt og i Innlandet er det en høy andel barn som går i barnehage som oppfyller normene for bemanning og pedagogtetthet, med 99 % bemanning og henholdsvis 92 % og 93 % pedagogtetthet (kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

For at barn skal være inkludert i barnehagen må alle ha lik tilgang til bygninger og uteområder. For noen barn er det viktig med ekstra tilrettelegging, men med universell utforming oppnår man inkludering og økt kvalitet for alle (kilde: [Utdanningsdirektoratet](#)).

8.2.3 Grunnskole

Alle barn og unge fra 6-16 år har rett og plikt til grunnskoleopplæring, i et trygt og godt læringsmiljø der de får tilrettelagt opplæring.

For at elever skal være inkludert i skolen og SFO, må alle ha lik tilgang til bygninger og uteområder. For noen barn er det viktig med ekstra tilrettelegging, men med universell utforming oppnår man inkludering og økt kvalitet

for alle (kilde: [Utdanningsdirektoratet](#)).

Opplevelse av skolen hos 10-12 åringer

+

Fornøyd med skolen de går på

Skolen er ikke bare et sted for læring, fag og disiplin, men også en viktig arena for sosialt samvær. Skolen er et sted hvor vennskap utvikles – i timene og i friminuttene, men også på skoleveien. I en tid der digitale kommunikasjonsformer preger mye av fritiden til barn, utgjør skolehverdagen – og det fysiske samværet som finner sted der – en viktig faktor i barns sosiale liv. Det er derfor viktig at de fleste barn på mellomtrinnet i Innlandet er fornøyd med skolen de går på. 46 % er veldig fornøyd og ytterligere 35 % ganske fornøyd.

Trivsel på skolen

91 % av barna oppgir videre at de trives på skolen og 93 % opplever at lærerne deres bryr seg om dem. 86 % føler at de passer inn blant elevene i klassen og 88 % forteller at de alltid har det bra i friminuttene. Det er samtidig mange barn, 67 % som kjeder seg i timene, og 24 % av barna i Innlandet gruer seg ofte til å gå på skolen.

Kjønnsforskjeller

Generelt er det små kjønnsforskjeller i skoletrivsel. Kjønnsforskjeller ser man på spørsmålene i Ungdata som handler om det å grue seg til å ha prøve eller det å føle seg redde når de skal snakke foran klassen. En god del flere jenter enn gutter gir uttrykk for dette. Andelen jenter som synes dette er utfordrende, øker også fra 5. til 7. trinn. Blant guttene finner vi ingen tilsvarende økning. Kjønnsforskjellene ser med andre ord ut til å øke med alderen.

Lekser eller annet skolearbeid

De aller fleste bruker en del tid på lekser og annet skolearbeid etter skoletid. Vanligst er det å bruke mellom en halv time og en time. For begge kjønn øker imidlertid tiden de vanligvis bruker på lekser med økende alder og samtidig øker også kjønnsforskjellene.

Mens guttene og jentene i gjennomsnitt bruker like mye tid på lekser i 5. trinn, rapporterer jenter på 6. og 7. trinn at de bruker mer tid enn guttene. Forskjellen er størst på 7. trinn.

Forskjeller på de minst sentrale kommunene og de mest sentrale kommunene

Det er videre en klar tendens i Ungdata til at barn i de mest sentrale kommunene bruker noe mer tid på lekser og annet skolearbeid enn barn i de minst sentrale kommunene, mens det skiller lite etter barnas sosioøkonomiske status. Det er også en liten tendens til at en høyere andel av barna i de minst sentrale kommunene kjeder seg i skoletimene og gruer seg til å gå på skolen.

Nasjonalt ser man at andelen av barna som er fornøyd med skolen sin varierer også noe, med lavest andel som er fornøyd i de minst sentrale kommunene (77 %) og høyest i de mest sentrale kommunene (82 %)

[Les mer i Ungdata junior Innlandet 5.-7. klasse](#)

Opplevelse av skolen hos ungdom fra 13 år og eldre

+

Trivsel og inkludering

Ungdata viser at de aller fleste ungdommer opplever skolen som et sted for trivsel og inkludering. Forholdet til lærerne er gjennomgående bra, og de aller fleste føler seg inkludert i elevmiljøet. På den annen side gir et stort flertall av norsk ungdom uttrykk for at de kjeder seg på skolen, og over halvparten rapporterer at de ofte eller svært ofte blir stresset av skolearbeidet. 18 % i Innlandet svarer at de er litt eller svært misfornøyd med skolen de går på.

Skolemotivasjon

Å være motivert for skolen er et godt utgangspunkt for elever som ønsker å gjennomføre utdanningen sin. Skolemotivasjon kommer til syne på ulike måter, gjennom arbeidsinnsats, elevenes utdanningsvalg og om de slutter opp om skolens formål og regler. Å skulke skolen – særlig når dette skjer gjentatte ganger – signaliserer det motsatte. Årsakene bak skoleskulk kan være mange og handler i mange tilfeller om forhold som ikke direkte har med skolen å gjøre.

Skulk mer utbredt

Skulk regnes ofte som en risikofaktor som gir økt sannsynlighet for negativ utvikling i ungdomsårene. Særlig alvorlig er det når skoleskulk opptrer sammen med andre risikofaktorer, og der ungdommen har få beskyttende faktorer i det miljøet han eller hun befinner seg i. Et mindretall velger å skulke, men tilbøyeligheten til å gjøre det øker med alder.

Omfanget av skoleskulk har blitt mer utbredt i løpet av de siste årene, spesielt blant elevene på ungdomstrinnet. Tall fra Ungdata 2022 tyder på at det har vært en markert økning fra 2021 i andelen som har skulket skolen, særlig blant elevene i videregående.

[Ler mer i ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer om grunnskolepoeng i kapittel 5.9 utdannings- og arbeidsmuligheter](#)

8.2.4 Videregående skole

Nesten alle ungdommer (over 98 %) fra hvert årskull begynner på videregående etter grunnskolen, og rundt 80 % av dem fullfører i løpet av fem/seks år. Stadig flere gjennomfører videregående opplæring (kilde: innlandsstatistikk.no).

For at elever skal være inkludert i skolen må alle ha lik tilgang til bygninger og uteområder. For noen barn er det viktig med ekstra tilrettelegging, men med universell utforming oppnår man inkludering og økt kvalitet for alle (kilde: [Utdanningsdirektoratet](#)).

[Les mer om gjennomføring i videregående skole i kapittel 5.9 Utdannings- og arbeidsmuligheter](#)

8.2.5 Utdanningsnivå

Utdanningsnivå har en sterk sammenheng med jobbmuligheter, livskvalitet og til og med estimerte leveår. Utdanningsnivået blant den voksne befolkningen i Innlandet er lavere enn nasjonalt, men det øker både i Innlandet og i landet for øvrig (kilde: [innlandsstatistikk.no](#)).

8.2.6 Arbeid

Arbeid er viktig for helsa fordi det gir tilgang til sosiale relasjoner, identitet, personlig vekst, økonomisk trygghet og andre helsefremmende ressurser. Arbeid og arbeidsmiljø kan òg være bakgrunn til helsevansker, blant annet gjennom skader og eksponering for helseskadelige forhold i arbeidsmiljøet (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Arbeidsledighet

Arbeidsledighet har betydning for både helse, livskvalitet og levekår. Personer som står utenfor arbeidslivet har både dårligere helse og livskvalitet (kilde: [Statistisk sentralbyrå](#)).

I tidligere Hedmark har andel helt ledige arbeidssøkere ligget litt høyere enn landet for øvrig i noen perioder og litt lavere i andre perioder. I tidligere Oppland har andel helt ledige arbeidssøkere historisk sett ligget godt under landsgjennomsnittet.

Fra 2015 og frem til i dag, har andelen helt ledige arbeidssøkere ligget en god del lavere enn i landet. Dette gjelder både for tidligere Hedmark og Oppland, og for dagens fylke Innlandet. (kilde: [innlandsstatistikk.no](#)).

Sykefravær

Sykefraværet i de tidligere fylkene Hedmark og Oppland og i dagens fylke Innlandet, har i mange år ligget høyere enn sykefraværet i landet (kilde: [innlandsstatistikk.no](#)).

Uføretrygd

Uføretrygd er ment å være et sikkerhetsnett for dem som blir stående utenfor eller faller ut av arbeidslivet på grunn av dårlig helse. Det blir stadig flere uføre, og antall uføre øker mer i Innlandet enn landet som helhet (kilde: innlandsstatistikk.no).

[Les mer i kapittel 5.2 Kompetansemangel](#)

[Les mer i kapittel 5.9. Utdannings- og arbeidsmuligheter](#)

8.2.7 Alderdom

Verdens helseorganisasjon definerer eldre som mennesker mellom 60 og 74 år og gamle som mennesker fra 75 år og eldre. Man vet at dagens eldre og gamle er sprekere både fysisk og mentalt enn gårsdagens eldre og gamle.

Aldringens tegn kan man både se og måle. Blant annet ved at musklene svinner, leddene blir stivere, og knoklene blir svakere på grunn av kalktap. Dette øker faren for fall og brudd. Innlæringsprosesser og reaksjonstid blir langsommere ved økende alder. Hvis man lar eldre mennesker få ta den tiden de trenger for å tenke og bearbeide informasjon, viser det seg at den generelle intellektuelle kapasiteten er godt opprettholdt (kilde: [Store norske leksikon](#)).

Forskning tyder på at dagens og fremtidens eldre vil leve flere sunne og aktive år. Levevanene våre kan gjøre en betydelig forskjell for egen helse i alderdommen (kilde: [aldringoghelse.no](#)).

Gode, inkluderende lokalsamfunn der alle kan delta er viktig. Tilgjengeliggjøring av blant annet offentlige uterom, møteplasser og bygninger er viktig for alle, og et viktig ledd i utvikling av aldersvennlige lokalsamfunn. En sunn aldring innebærer at man får dekket alle basisbehov, at man har muligheten til å lære, utvikle seg, ta avgjørelser, være mobil, etablere og vedlikeholde vennskap og ha muligheten til å bidra i samfunnet (kilde: [Kommunesektorens organisasjon](#)).

8.2.8 Levekår

Levekår handler om de ressursene den enkelte har tilgang til og hvilke muligheter folk har til å dra nytte av ressursene og til å skape gode liv for seg og sine.

Bolig

Boligstandarden i Norge er generelt relativt høy. Likevel finnes det boliger som kan påvirke beboernes helse og livskvalitet i negativ retning. Med økte boligpriser og levekostnader fører dette til at de med lavest inntekt bor i boliger med lite areal og dårlig standard.

Flertallet av husholdningene i Innlandet eier selv boligen de bor i. Hele sju av ti har selveierbolig. Blant husholdninger med lavinntekt leier nesten 60 % boligen de bor i.

Universell utforming handler blant annet om at produkter og omgivelser utformes på en slik måte at de kan - brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig uten behov for tilpasning og en spesiell utforming. Verdigrunnlaget for universell utforming er å legge til rette for at alle skal ha like muligheter for personlig utvikling, deltakelse i samfunnet og livsutfoldelse. Et samfunn der alle kan delta er også et grunnleggende prinsipp i bærekraftsmålene. Samfunns- og arealplanlegging er et viktig virkemiddel for å oppnå dette (kilde: [regjeringen.no](#)).

[Les mer i kapittel 4.5 Realistisk samfunnsplanlegging](#)

Trangboddhet

De aller fleste i Innlandet bor romslig, med mange rom og kvadratmeter. Innlandet er blant fylkene i Norge hvor man bor mest romslig. Trangboddhet defineres som at antall rom i boligen er mindre enn antall personer eller at én person bor på ett rom, og at antall kvadratmeter er under 25 kvm per person (kilde: [Statistisk sentralbyrå](#)).

[Les mer om boforhold på innlandsstatistikk.no](#)

8.2.9 Valgdeltakelse

Valgdeltakelse er en indikasjon på at folket oppfatter styringssystemet som rettmessig styring, samtidig som høy valgdeltakelse gir politikerne rett til å utøve makt og myndighet og sikrer politikerne legitimitet. Jo større andel som deltar i valg, jo flere støtter opp om politikerne som styrer og som dermed gir dem demokratisk legitimitet.

Samlet var valgdeltakelse i kommunestyre- og fylkestingsvalg Innlandet i 2019 63 %. Stortingsvalget i 2021 hadde en valgdeltakelse på 76 % i Hedmark og 75 % i Oppland.

[Les mer om valgdeltakelse i kapittel 7.2 Demokrati](#)

8.2.10 Oppsummering

Gode oppvekst- og levekårsforhold er viktige premisser for helse, trivsel og livskvalitet.

Oppvekst- og levekårsforhold handler om økonomiske vilkår, bo- og arbeidsforhold og utdanningsforhold. Økonomiske forhold kan omfatte andel med høy- og lavinntekt og inntektsforskjeller.

Det finnes flere forklaringer på sammenhengen mellom inntekt og helse. For det første påvirker personlig økonomi helsen mer eller mindre direkte, gjennom ulike sosiale mekanismer. God økonomi gir større tilgang til sunne boliger, rekreasjonsmuligheter, kosthold og helsetjenester.

Innlandet kommer noe mer positivt ut på blant annet gjennomføring av videregående skole, lavere arbeidsledighet og boligstandard.

Innlandet kommer noe mer negativt ut enn nasjonalt på blant annet lavinntekt, barn av eneforsørgere, andel barn med barnevernstiltak og utdanningsnivå.

8.2.11 Ressurser

Å skape gode oppvekst og levekårsforhold for barn og unge er en av de viktigste oppgavene i samfunnet, og hvor flere sektorer har et ansvar.

Å jobbe for kvalitet på arenaene folk oppholder seg på, er effektive virkemidler for å skape inkludering, deltakelse og en robust befolkning.

Barn og unge tilbringer mye tid i barnehage og på skolen, noe som gjør disse til sentrale arenaer for å skape god helse og livskvalitet hos barn og unge, hvor deltakelse og fellesskap er viktige faktorer. Å jobbe med at barnehager og skoler er helse- og livskvalitetsfremmende for alle, er viktig både med tanke på utjevning av sosiale forskjeller, men også knyttet til barn og unges mestring, helse og livskvalitet.

Grunnleggende velferdsordninger er viktig for de om faller utenfor arbeidslivet.

Ved planlegging av nye boligområder er viktig å ta hensyn til bokvalitet for alle, også med tanke på sosioøkonomiske forskjeller.

8.3 Fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø

Hva menes med fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø?

+

Fysisk, biologisk, kjemisk og sosialt miljø kan blant annet være drikkevannskvalitet, luftkvalitet, nærmiljø, tilgang til friområder og friluftsområder, sykkelvegnett og antall støyplagede. Indikatorer på sosialt miljø kan være organisasjonsdeltagelse, valgdeltagelse, kulturtilbud, sosiale møteplasser (kilde: [forskrift om oversikt over folkehelsen](#)).

8.3.1 Drikkevannskvalitet

Informasjon om drikkevannskvalitet finnes kun for den delen av befolkningen som er tilknyttet vannverk som forsyner minst 50 personer. Drikkevann fritt for smittestoffer er en vesentlig forutsetning for folkehelsen, og E. coli er en av de mest sentrale parametere for kontroll.

Innlandet samlet har jevnt over en noe lavere prosentandel som har hygienisk kvalitet på sin drikkevannsforsyning med en andel på 92,5 %, mot 98 % i hele landet i 2021. Leveringsstabilitet er og jevnt over noe lavere enn tallene for hele landet med 76 % i Innlandet og 91,3 % i hele landet i 2021 (kilde: [kommunehelse statistikkbank](#)).

8.3.2 Luftkvalitet

Fint svevestøv er den luftforurensningskomponenten man har mest kunnskap om når det gjelder helseeffekter. Det kan både forårsake sykdom og føre til for tidlig død. Svevestøv kan føre til forverring av eksisterende sykdommer som astma, KOLS, lungebetennelse, hjerteinfarkt og slag. Det er også den miljøfaktoren som i størst grad har vært knyttet til for tidlig død i Norge (og på verdensbasis) (kilde: [kommunehelse statistikkbank](#)).

8.3.3 Nærmiljø

72 % rapportere i folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 stor grad av trivsel i nærmiljøet. Regionalt er det variasjoner med høyest andel på 75 % i Nord-Østerdal og Hamar regionen. Stor grad av trivsel i nærområdet stiger med økende alder (kilde: [folkehelseinstituttet](#)).

På en skala fra 0-10 rapporterer innbyggerne i Innlandet i gjennomsnitt 8,95 på spørsmålet om hvor trygg du føler deg når du er ute å går i nærmiljøet. Regionalt har Nord-Østerdal det høyeste gjennomsnittet med 9,25. De eldre rapporterer en høyere gjennomsnittscore enn de yngre, og de med høyere utdanning rapporterer en høyere gjennomsnitt enn de med grunnskole eller mindre.

Folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 ser også på tilgjengelighet til kulturtilbud, idrettstilbud, butikker, spisesteder og andre servicetilbud.

Andelen som rapporterte god eller svært god tilgjengelighet til kulturtilbud for hele utvalget var 66 %. Det er store regionale forskjeller med en høyest andel i Lillehammer-regionen med 76 %. Andelen som rapporterer god eller svært god tilgjengelighet til kulturtilbud er økende med økende alder.

Andelen som rapporterte god eller svært god tilgjengelighet til idrettstilbud i Innlandet er samlet på 82 %. Dette er høyere sammenlignet med tidligere folkehelseundersøkelser i andre fylker.

Andelen som rapporterte god eller svært god tilgjengelighet til butikker, spisesteder og andre servicetilbud for hele utvalget var på 76 %. Det er stor variasjon mellom regionene, med høyeste andel i Hamar-regionen med 84 %, og Lillehammer-regionen med 82 %. Andelen som rapporterer god eller svært god tilgjengelighet til butikker, spisesteder og andre servicetilbud er økende med økende alder (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

[Les mer i kapittel 4.9 Levende og inkluderende lokalsamfunn](#)

8.3.4 Tilgang til friområder og friluftslivsområder

Fysisk aktivitet i friluft har positive helsemessige effekter, blant annet når det gjelder funksjonsevne for kretsløp, lunger og muskulatur. Barn som har naturomgivelser som innbyr til variert aktivitet viser også i følge studier bedre motorisk utvikling enn barn som har mer funksjonsbestemte og opparbeidete omgivelser.

I sin kunnskapsoversikt over miljø og helse beskriver Folkehelseinstituttet at utnyttelsen av grøntområder faller ved økende avstand fra bolig. Spesielt barns aksjonsradius er begrenset.

Tilgjengelighet for alle gjennom Universell utforming er et sentralt prinsipp for å nå viktige grupper, og skal tilstrebes der det er hensiktsmessig og der det ikke er negativt for naturverdier og opplevelseskvaliteter (kilde: [Regjeringen](#)).

Å senke barrierene for å delta i friluftslivet er viktig. For å lykkes med dette må naturen oppleves trygg og tilgjengelig for alle. Det handler om å senke barrierene for deltakelse, og gjøre områder tilgjengelige for alle, uavhengig av om man bruker rullestoler og rullatorer eller har med barnevogn.

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte 92 % at de har god eller svært god tilgang til natur- og friluftsområder. Andelen som rapporterte god eller svært god tilgang til natur og friluftsområder er på linje med de andre fylkene (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

[Les mer i kapittel 3.2 Nedbygging av arealer](#)

8.3.5 Gang- og sykkelvegnett

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte 52 % at gang- og sykkelveier er godt eller svært godt utbygde. Det er en del variasjon mellom regionene, med Lillehammer-regionen som rapporterer høyest andel. Andelen samlet i Innlandet er på linje med de andre fylkene (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.3.6 Antall støyplagede

Støy anses som en forurensning etter forurensningsloven. Den kan påvirke helsa og kan bidra til mistrivsel og mindre velvære. SSB beregner hvor mange mennesker som er utsatt for støy fra veitrafikk, jernbane, lufttrafikk, industri og annen næringsvirksomhet. 21 300 av innbyggerne i Innlandet er utsatt for støy ved boligen i følge SSB sine beregninger fra 2019. Dette utgjør en andel på i overkant av 5 % som er noe lavere enn den nasjonale andelen på i overkant av 7 % (kilde: [Statistisk sentralbyrå](#)).

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte en andel på 10 % at de var plaget av støy fra trafikk hjemme. Andelen var høyere blant de med det laveste utdanningsnivået enn de med høyere utdanningsnivå. Andelen som var plaget av annen støy hjemme var 7 %.

Andelen er høyere i de yngste aldersgruppene (18-29 år og 30-39 år) enn de eldre aldersgruppene (70-79 år og 80+) (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

[Les mer i kapittel 3.1 Forurensning og kapittel 3.8 God vann- og luftkvalitet](#)

8.3.7 Oppsummering

Nærmiljøene der man lever og bor med sine fysiske og sosiale miljøer kan enten fremme eller hemme mulighetene for god helse og livskvalitet.

Helsefremmende nærmiljøer legger til rette for deltakelse og sosiale møteplasser, aktivitet og trygghet. God sosial støtte innebærer at en får kjærlighet og omsorg, blir aktet og verdsatt, og at en tilhører et sosialt nettverk og et fellesskap med gjensidige forpliktelser.

Det motsatte av god sosial støtte er ensomhet. Sosial støtte er viktig for fysisk og psykisk helse. Sosial støtte påvirker risikoen for både hjerte- og kar sykdommer, infeksjonssykdommer og depresjon. (kilde: [Helsedirektoratet](#)).

Kjennetegn på et godt nærmiljø om det er for barn, voksne eller et aldersvennlig nærmiljø er mange av de samme. Det handler om at det er lagt til rette for aktivitet, deltakelse og å være selvhjulpen.

De gode nærmiljøene kjennetegnes blant annet av at det er gode turområder og enkelt å orientere seg, at det er attraktivt og trygt å bevege seg til fots, at området er universelt utformet, enkel tilgang til kollektivtransport og godt vedlikehold både vinter og sommer (kilde: [Norske arkitekters landsforbund](#)).

8.3.8 Ressurser

Frivillig sektor representerer en betydelig ressurs og bidrar til engasjement, meningsfulle aktiviteter og utfører viktige samfunnsoppgaver. Et rikt og mangfoldig organisasjonsliv er av stor betydning for demokrati, fellesskap og velferd.

Frivillighet er viktig som folkehelseressurs, og kan knyttes til blant annet livskvalitet, psykisk helse, friluftsliv og idrett, trivsel og aktivitet i nærmiljøene. Mennesker som deltar i frivillig arbeid ser ut til å ha bedre tilfredshet med livet og bedre mestringsfølelse enn de som ikke deltar (kilde: [Helsedirektoratet](#)).

Ved å sammenligne opplysninger om deltagelse i kulturelle aktiviteter med helseopplysninger, fant forskerne som gjennomførte Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag at alle som deltok i kulturelle aktiviteter i en eller annen form, opplevde bedre helse, var mer tilfreds med livet sitt og hadde mindre forekomster av angst og depresjon, sammenlignet med folk som ikke var så opptatt av kultur. Det vil si at enten du er korpsmusikant, spiller i rockeband, er ivrig kulturfestivaldeltager eller rett og slett fotballsupporter, så er den kulturaktiviteten du bedriver, helsebringende (kilde: [National Library of Medicine](#)).

Et viktig virkemiddel for å påvirke til sosiale møteplasser og sunn helseatferd er gjennom planlegging og tilrettelegging av de fysiske omgivelsene. Det gjelder både tilrettelegging for gange og sykling, men også ved at lokale tjenester og tilbud er tilgjengelig i rimelig nærhet slik at det er mulig å være aktiv i nærmiljøet. Videre er det viktig at en i nærmiljøutvikling legger til rette for fysisk aktivitet gjennom grønne områder, gang- og sykkelveier, lekeplasser og liknende.

I et spredtbygd fylke som Innlandet er det sentralt å kunne ha et godt kollektivtilbud. Spesielt for ungdom er det å kunne delta på sosiale arrangement og arenaer viktig. Trygt hjem er et godt eksempel på en ordning som gjør det lettere for ungdom å delta på ulike aktiviteter i helgene.

8.4 Skader og ulykker

Det har vært en nedgang i dødsulykker de siste 40-50 årene i Norge, blant annet på grunn av langt færre dødsfall i trafikken. Likevel er skader og ulykker fremdeles en stor utfordring for folkehelsen.

Innlandet har flere innleggelser i somatiske sykehus pr. innbygger med skader, 14,2 per 1000, mot 13,7 per 1000 i hele landet. Dødelighet etter ulykker i Norge er også høyere i Innlandet enn i hele landet. I grove trekk samsvarer dette bildet med geografiske forskjeller i dødelighet totalt. Nasjonalt er dødelighet etter ulykker først og fremst knyttet til fall (40 %), forgiftningsulykker, inkludert overdoser (17 %) og trafikkulykker (8 %). Skader og ulykker representerer en belastning for dem som skades, men ofte også for deres nærmeste, helsevesenet og samfunnet.

Høy andel utsatt for skade siste år

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte 19 % at de var utsatt for skade de siste 12 måneder (en eller flere skader som førte til at man oppsøkte lege eller tannlege). Sammenlignet med de andre fylkene har Innlandet den høyeste andelen som rapporterte å være utsatt for skade siste 12 måneder (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Om lag 2 500 personer dør hvert år av skader (voldsomme dødsfall) i Norge. Om lag 2 000 av disse dødsfallene skyldes ulykker, de øvrige er i hovedsak selvmord.

I samtlige aldergrupper er det flere menn enn kvinner som dør på grunn av ulykker. Kjønnforskjellene er størst blant voksne i aldergruppen 24-34 år. Blant skadepasienter er det en klar overvekt av menn i de yngre aldersgruppene. Fra 50-års alderen behandles derimot kvinner oftere for skade enn menn.

Personer fra lavere sosioøkonomiske grupper er mer utsatt for skader enn personer fra høyere sosioøkonomiske grupper. Det er trolig en rekke ulike mekanismer både på det individuelle nivået og via våre omgivelser som ligger bak disse forskjellene (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Fall

Fallskader utgjør nesten halvparten av alle ulykkesdødsfall og er rangert som den syvende viktigste bidragsfaktoren til helsetap i Norge. Dette er større enn helsetapet forbundet med både kreft og hjerte- og karsykdommer.

Spesielt eldre mennesker rammes av fallulykker. Dødeligheten av ulykker øker med alderen og er særlig høy for eldre over 80 år. I denne aldersgruppen er risikoen for å dø som følge av en ulykke over ti ganger høyere enn i de yngre aldersgruppene. Fall og bruddskader, samt den samlede påkjenningen av andre helseplager (samsykelighet) blant eldre, er en viktig del av dette bildet (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Innlandet har den høyeste andelen av personer over 67 år i Norge. [Folkehelsemeldinga](#) viser til tall fra Norsk pasientregister om at hver tiende sykehusinnleggelse i 2021 kom av personskade. De fleste ulykker skjer i hjemmet.

Trafikkulykker

Systematisk og målrettet ulykkesforebyggende arbeid har, godt hjulpet av en innarbeidet sikkerhetskultur i transportsektoren, bidratt til en kraftig reduksjon i omfanget av transportulykker.

Landtransport er den dominerende transportformen i Norge, og det er her de fleste transportulykker skjer. De siste fem årene har dødsfall i landtransport utgjort om lag 85 % av alle ulykkesdødsfall i transportsektoren. Landtransportulykker kategoriseres i grupper som viser til den skaddes transportmåte eller rolle i trafikken. Dette inkluderer skader blant fotgjengere, syklister, fører/passasjer av moped, motorsykel, personbil, lastebil, buss, tog, T-bane, trikk, hestekjøretøy samt annet spesialkjøretøy (f.eks. traktor og ATV).

De aller fleste landtransportulykker er veitrafikkulykker, det vil si ulykker som skjer på offentlig eller privat vei, gate eller plass åpen for alminnelig ferdsel, og som involverer minst ett kjøretøy i bevegelse (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.4.1 Oppsummering

I de siste 50 årene har det vært en kraftig nedgang i dødelighet etter skader og ulykker, men i Norge er det fortsatt ulykker som forklarer høyest andel dødsårsaker for dem under 45 år.

Skader og ulykker representerer en belastning for dem som skades, men ofte også for deres nærmeste, helsevesenet og samfunnet. Det er gode muligheter for å forebygge mange skader og ulykker, og effekten av tiltak kommer raskt.

Blant eldre er hoftebrudd spesielt alvorlig fordi det kan medføre redusert funksjonsevne og behov for hjelp, og dermed redusert livskvalitet.

Blant ungdom og unge menn forårsaker trafikkulykker både redusert helse og tapte liv.

Det er et betydelig potensial for forebygging av ulykker.

8.4.2 Ressurser

Skader og ulykker har sterk negativ innvirkning på folkehelsen og kan føre med seg lidelse, redusert livskvalitet og store samfunnsøkonomiske kostnader.

Fylkeskommunen er en av flere sentrale aktører i trafiksikkerhetsarbeidet. Trafiksikkerhetsarbeidet i Innlandet fylkeskommune er basert på en visjon om at det ikke skal forekomme ulykker med drepte og hardt skadde i vegtrafikken.

[Les mer om trafiksikkerhetsarbeid i Innlandet fylkeskommune](#)

Innlandet fylkeskommune er medlem i Skadeforebyggende forum. Skadeforebyggende forum arbeider med spesifikke innsatsområde som fallulykker, drukning og brannforebygging. I tillegg arbeider de med lokalt skadeforebyggende arbeid gjennom Trygge lokalsamfunn.

[Les mer om Skadeforebyggende forum](#)

Regjeringen la i 2023 frem ny eldrereform – Bo trygt hjemme. Reformen skal bidra til et mer aldersvennlig samfunn – at flere eldre kan leve aktive liv lenger og oppleve trygghet ved å bo i eget hjem. Levende lokalsamfunn, bostedstilpasning og planlegging, kompetente og myndiggjorte medarbeidere og trygghet for brukere og støtte til pårørende er hovedbudskapet.

[Ler mer om Bo trygt hjemme](#)

Fallforebyggende trening er det enkelttiltaket som er mest effektivt for å forebygge fall blant hjemmeboende eldre. Balanse- og styrkeøvelser to til tre ganger i uken anbefales for å opprettholde fysisk funksjon og forebygge fall (kilde: [Helsenorge](#)).

Frisklivssentralene har tilbud knyttet til fallforebyggende trening. Sterk og stødig, som er treningsgrupper tilpasset for seniorer som opplever ustøhet med begynnende funksjonssvikt, er et eksempel på aktivitetstiltak i kommunene (kilde: [aldringoghelse.no](#)).

8.5 Helserelatert atferd

Hva menes med helselatert atferd?

+

Med helselatert atferd menes atferd som har vist å ha innvirkning på et helseutfall. Dette kan være for eksempel fysisk aktivitet, ernæring, bruk av tobakk og rusmidler.

Det kan også omfatte for eksempel risikoatferd som kan gi utslag i skader og ulykker (kilde: [forskrift om oversikt over folkehelsen](#)).

8.5.1 Fysisk aktivitet

I gjennomsnitt oppfyller ca. 30 % av den voksne befolkningen de nasjonale minimumsanbefalingene om fysisk aktivitet. Andelen varierer noe ut ifra alder og utdanningsnivå. De fleste 6-åringene oppfyller minimumsanbefalingene, men andelen faller jo eldre barna blir, og blant 15-åringene oppfyller kun halvparten anbefalingene.

Kunnskapsgrunnlag om fysisk aktivitet blant befolkningen i Innlandet viser til levekårsundersøkelsen om idrett og friluftsliv 2021 hvor 56 % av befolkningen i Innlandet oppgir at de trener eller mosjonerer flere ganger i uken. Litt over 14 % svarer at de aldri trener.

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 rapporterte 22 % at de var minst 30 minutter moderat fysisk aktive fire dager eller mer i uken. Andelen er på lik linje med de andre fylkene.

Det er noe variasjon mellom regionene i Innlandet med høyest andel i Lillehammer-regionen.

Det er store forskjeller i andel ut fra utdanningsnivå. Andelen var på 15 % blant kvinner og 14 % blant menn med grunnskole eller mindre, mens blant de med høyskole eller universitetsutdanning fire år eller lengre var andelen på 29 % blant kvinner og 31 % blant menn (kilde: Folkehelseinstituttet).

Fysisk aktivitet hos ungdom 13 år og oppover

+

I en tid der skjermbaserte aktiviteter opptar stadig mer av fritiden, har flere vært bekymret for at unge ikke er nok fysisk aktive.

Stillesittende aktiviteter

Objektive målinger viser at de aller fleste ungdom bruker over 90 % av sin våkne tid enten til stillesittende aktiviteter eller til fysisk aktivitet der man verken blir svett eller andpusten. Under halvparten tilfredsstiller myndighetenes anbefalinger om 60 minutters fysisk aktivitet hver dag. Forskning tyder likevel ikke på at dagens ungdom er særlig mye mindre fysisk aktive enn for noen år siden. På samme måte viser ungdomsforskning at det er omtrent like mange unge i dag som bruker fritiden sin til å trene som for tretti år siden.

Stabil utvikling

I perioden fra 2010 har andelen som trener minst en gang i uka vært forholdsvis stabil på rundt 80 %. Selv om mange til daglig er lite fysisk aktive, har altså trening en sterk posisjon blant ungdom. I Innlandet i 2022 trente 80 % fast minst én gang i uka, mens 14 % trente sjelden eller aldri. Andelen som trener er omtrent det samme for gutter og jenter, mens det er noe vanligere blant ungdomsskoleelever å trene enn blant de i videregående, spesielt blant jentene.

Treningsvaner

Andelen som har brukt treningsstudio har økt mer etter pandemien enn det gikk ned under pandemien. Denne økningen er en del av en trend vi har sett en god stund, der treningsstudio er blitt mye mer utbredt og da særlig blant gutter. Når det gjelder trening i idrettslag, viste tallene under pandemien en nedgang blant elever på ungdomstrinnet på 3-4 prosentpoeng. Tallene for 2022 tyder på at nedgangen har fortsatt blant jentene.

Blant guttene har tallet ikke kommet seg opp på samme nivå som før pandemien. Blant elever på videregående har tallene for idrettslag vært mer stabile. Men også her har det vært en mindre nedgang blant jenter fra 2021 til 2022.

[Les mer i Ungdata Innlandet Ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet Videregående](#)

8.5.2 Kosthold

Kosthold er viktig for å fremme god fysisk og psykisk helse og for å forebygge sykdom. Et sunt og variert kosthold kan gi flere gode leveår, og gi samfunnsgevinster ved at man har bedre helse gjennom livet.

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 var andelen som rapporterte inntak av sukkerholdig brus/saft/leskedrikk oftere enn to til tre ganger i uken 28 %. For både kvinner og menn synker andelen med økende utdanningsnivå fra vgs-nivået og oppover.

Andelen som rapporterte daglig inntak av frukt eller bær var 28 %.

Andelen som rapporterte daglig inntak av grønnsaker var 36 %. For både kvinner og menn økte andelen betydelig med stigende utdanningsnivå.

Andelen som rapporterte at de spiser fisk to til tre ganger i uken eller oftere var 46 %. For både kvinner og menn økte andelen med stigende utdanningsnivå, og med stigende alder (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Kosthold hos ungdom fra 13 år og oppover

+

I ungdomstiden utvikler kroppen seg raskt, og behovet for næringsstoffer øker. Gode kostholdsvaner etableres tidlig og tas med videre i livet. Et sunt kosthold og god ernæring kan redusere risikoen for en rekke sykdommer, og er avgjørende for vekst og utvikling i ungdomstiden.

Resultater fra ungdata i Innlandet viser at over 60 % av ungdommene på ungdomstrinnet vanligvis spiser frokost før de begynner på skolen. 18 % spiser vanligvis ikke frokost før skolen. 76 % spiser matpakke eller lunsj på skolen hver dag, mens 7 % vanligvis ikke gjør det. Det er større variasjoner ungdom imellom når det gjelder hvor mange som spiser grønnsaker, frukt eller bær på skolen. Etter hvert som ungdom blir eldre er det færre som spiser frokost og lunsj. I videregående i Innlandet viser ungdata at 50 % spiser frokost før de begynner på skolen, og 69 % spiser matpakke eller lunsj på skolen. Litt flere gutter enn jenter spiser jevnlig frokost og lunsj. Motsatt er det litt flere jenter enn gutter som spiser frukt eller grønt i løpet av skoledagen.

[Les mer i Ungdata Innlandet ungdomstrinnet](#)

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

8.5.3 Bruk av tobakk og rusmidler

Tobakk, røyk og snus

Sigarettøyking er fortsatt den enkeltfaktoren som bidrar mest til sykdom og tidlig død i Norge i dag. I likhet med andre vestlige land er røyking i Norge nå mest vanlig blant personer med kort utdanning, lav inntekt, de som står utenfor arbeidslivet eller personer som jobber i praktiske yrker. Røyking er en av hovedårsakene til sosial ulikhet i helse i de fleste vestlige land, inkludert Norge.

Andelen som rapporterte daglig røyking i folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 var 9 %. Andelen er høyest blant de med lavest utdanning med 19 % blant kvinner og 17 % blant menn. Andelen blant de med høyest utdanning var 3 % blant kvinner og 4 % blant menn (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Andelen som rapporterte daglig snusing var 14 %. En klart høyere andel menn enn kvinner rapporterte daglig snusing innen alle aldersgrupper, unntatt de eldste (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Andelen på videregående skole som oppgir at de røyker daglig eller ukentlig er noe lavere enn landet for øvrig. Andelen som snuser daglig er noe høyere enn i landet for øvrig.

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

[Les mer om kroniske luftveissykdommer i kapittel 8.6 Helsetilstand](#)

Alkohol

Alkoholbruk fører til tap av friske leveår i befolkningen. Høyt inntak av alkohol er vanligere i grupper med lav utdanning og bidrar dermed til den sosiale ulikheten i helse i befolkningen.

Andelen som drakk alkohol to til tre ganger i uken eller oftere i folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 var 20 %. For både menn og kvinner øker andelen med stigende utdanningsnivå. Innlandet kommer mer gunstig ut på utfall knyttet til alkoholinntak enn de andre fylkene (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

De fleste debuterer med alkohol i løpet av årene på videregående. På Vg1 oppgir 45 % av guttene og 43 % av jentene i Innlandet at de aldri har smakt alkohol eller bare har smakt noen få ganger. Andelen synker til 17 % blant guttene og 10 % blant jentene på Vg3.

[Les mer i ungdata Innlandet videregående](#)

Bruk av rusmidler hos ungdom 13 år og oppover

+

Alkohol

Det er generelt små forskjeller i andelen gutter og jenter som bruker alkohol. Siden årtusenskiftet har det vært en markert nedgang i bruken av alkohol, i Norge så vel som i mange andre land. Nedgangen har vært størst blant de yngste tenåringene. Utviklingen det aller siste tiåret har derimot vært stabil, men alkoholbruken gikk noe ned under pandemien.

Tallene for 2022 viser at andelen som jevnlig bruker alkohol har gått opp igjen og blant jenter på videregående er tallet i 2022 høyere enn før pandemien. Andelen som har vært beruset siste år viser en litt annen utvikling, noe som kan skyldes at målingen omfatter siste års bruk og dermed fanger opp tiden under pandemien.

Tobakk

Streng restriksjoner knyttet til røyking og høyt trykk på forebygging, har nærmest uten sidestykke i norsk sosialhistorie ført til en nedgang i andelen dagligrøykere. Siden starten av 2010-tallet har ungdoms røykevaner vært nokså stabile på et lavt nivå, mens andelen som snuser har gått en del tilbake.

Narkotiske stoffer

Hasj og marihuana er de vanligste narkotiske stoffene blant ungdom. Ungdata i Innlandet viser at 11 % av tenåringer hadde brukt cannabis i løpet av siste år. De fleste som har erfaring med narkotiske stoffer, har prøvd en eller noen få ganger. Bruken er mer vanlig blant gutter enn blant jenter. Andelen som har prøvd narkotiske stoffer øker markant i løpet av tenårene.

Siden midten av 2010-tallet har det vært en økning i andelen unge som har brukt narkotiske stoffer blant elever i videregående. I denne aldersgruppen har økningen i cannabisbruk de aller siste årene vært større blant jenter enn gutter, mens det har vært en tydelig økning i bruken av andre narkotiske stoffer for begge kjønn. Tallene for cannabis har i hovedsak vært stabile på ungdomstrinnet.

[Les mer i Ungdata Innlandet videregående](#)

Doping

Antidoping Norge opplever at ungdom har mer liberale holdninger til bruk av dopingmidler enn tidligere, og at bruken i enkelte treningsmiljøer er i ferd med å bli normalisert.

Dopingbrukere i Norge mottar behandling gjennom Steroideprosjektet (TSB), og 76 % av brukerne er vanlige folk som ikke driver med idrett, fitness eller kroppsbygging. Anabole steroider anses å stimulere samme belønningsmekanismer som narkotika, men ikke i samme utstrekning og heller ikke på samme akutte måte.

I Ungdata-undersøkelsen 2021 svarer mer enn 600 elever i Innlandet ja på spørsmålet: «Kunne du tenke deg å bruke ulovlige dopingmidler for å få større muskler?». 1000 elever svarer ja på spørsmålet: «Kunne du tenke deg å bruke ulovlige dopingmidler for å gå ned i vekt?».

8.5.4 Oppsummering

Selv om kostholdet i Norge over tid har hatt en positiv utvikling, er det fortsatt et stykke igjen for å nå målsettingene for et sunt kosthold i befolkningen i tråd med Nasjonal handlingsplan for et bedre kosthold.

I innlandet ser man, som nasjonalt, at det er betydelig sosial ulikhet i kosthold. Dette skyldes et komplekst samspill av levekår og miljø, begrensninger og muligheter. De med lang utdanning har et sunnere kosthold. Også blant barn og unge er det forskjell i kostvaner etter familiens sosioøkonomiske status (kilde: [Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold 2017-2021](#)).

Under pandemien økte den registrerte alkoholomsetninga. Data fra to spørreundersøkelser fra 2020 viser at 5–10 % av dem som bruker alkohol, økte forbruket sitt. Undersøkelsene viser også at forekomsten av stordrikkere økte, på tross av liten eller ingen endring i det totale forbruket blant de som drikker alkohol. Undersøkelsene kan tyde på en mer polarisert alkoholbruk i befolkningen.

Folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 viser at Innlandet kommer mer gunstig ut når det kommer til andelen som rapporterte episodisk høyt alkoholforbruk månedlig eller oftere (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 viser at andelen som røyker eller bruker snus daglig eller av og til er på over 40 % i aldersgruppene 18-29 år, 30-39 år og 50-59 år blant menn. Både rapportert daglig røyking og daglig snusing synker med økende utdanningsnivå (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.5.5 Ressurser

Alle elever og ungdommer i Innlandet skal ha en rusfri skole og et rusfritt opplæringsmiljø.

Et mer aktivitetsvennlig samfunn, der alle uavhengig av alder, kjønn, funksjonsnivå og sosial bakgrunn gis mulighet til bevegelse og fysisk aktivitet er viktig.

I handlingsplan for fysisk aktivitet 2020-2029 blir dette løftet opp i innsatsområdene helhetlig planlegging, tilrettelegge for gåing og sykling, utvikle flere nærmaturområder og mer aldersvennlige omgivelser.

I tillegg er hovedinnsatsområdene fritidsarenaer med idrettsaktivitet for alle og hverdagsarenaer med bedre utemiljø i barnehager og skoler nevnt (kilde: [Helsedirektoratet](#)).

Matvarebransjen og nasjonale myndigheter samarbeider om en intensjonsavtale om et sunnere kosthold som skal bidra til å redusere inntaket av salt, tilsatt sukker og metta fett i befolkningen, og øke forbruket av frukt, bær, grønnsaker, grove kornprodukter og fisk og sjømat. (kilde: [merav.no](#)).

På alle forvaltningsnivåer og i alle sektorer kan man bedre kostholdet i befolkningen ved å tilgjengeliggjøre mer frukt og grønt. Spesielt er det viktig å legge til rette for gode mat- og måltidsvaner i barnehager, skoler og skolefritidsordninger. Dette er også viktige tiltak for å utjevne sosiale helseforskjeller siden slike tiltak når de fleste barn og unge. Kunnskapsoppsummeringer fra folkehelseinstituttet peker på internasjonal forskning som indikerer at gratis skolemåltid har positive effekter på deltakelse, kosthold, læring, fravær og vektutvikling (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Matjungelen er et gratis aktivitetsprogram for SFO og barnehager, der barn kan utforske og lære om mat som er bra for kroppen og kloden.

[Les mer om Matjungelen](#)

Fiskesprell er et nasjonalt kostholdsprogram som er et samarbeid mellom Nærings- og fiskeridepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Norges Sjømatråd for å øke forbruk av fisk og sjømat og utjevne sosiale forskjeller i kostholdet.

[Les mer om Fiskesprell](#)

Frisklivssentralen er en helsefremmende og forebyggende kommunal helsetjeneste. Alle frisklivssentraler har tilbud som hjelper deg med å: bli mer fysisk aktiv, få et sunnere kosthold, slutte å snuse eller røyke og bli sterkere psykisk.

[Les mer om Frisklivssentral](#)

Innlandet fylkeskommune sin handlingsplan for rusforebygging skal bidra til at ansatte blir tryggere i møte med elever som ruser seg.

[Les mer i handlingsplan for rusforebygging](#)

8.6 Helsetilstand og livskvalitet

Hva menes med helsetilstand og livskvalitet?

+

Opplysninger om helsetilstand vil i hovedsak være informasjon om forekomst av forebyggbare sykdommer som psykiske lidelser, hjerte- karsykdommer, type 2-diabetes, kreft, kroniske smerter og belastningssykdommer, karies og ulykkesskader (kilde: [forskrift om oversikt over folkehelsen](#)).

Livskvalitet handler om å oppleve glede og mening, vitalitet og tilfredshet, om å bruke personlige styrker, føle interesse, mestring og engasjement og utgjør således en viktig verdi i seg selv. I tillegg har livskvalitet sammenheng med helserelaterte gevinster som bedre fysisk og psykisk helse, sunnere livsstilvalg, sterkere nettverk og sosial støtte. Lykke og livskvalitet styrker også motstandskraften i møte med belastninger. Opplevd livskvalitet er viktig for den enkelte, og kan også bidra til gode familierelasjoner, oppvekstkår, fungering i arbeidslivet, og for befolkningens generelle helse. Fokus på livskvalitet er derfor viktig i det moderne folkehelsearbeidet.

Helse

Verdens helseorganisasjon definerer helse som «en tilstand av fullstendig fysisk, mentalt og sosialt velvære og ikke bare fravær av sykdom eller svakheter».

Psykisk helse

De definerer videre at psykisk helse er «en tilstand av velvære der individet realiserer sine egne evner, kan håndtere livets normale påkjenninger, kan arbeide produktivt og fruktbart og er i stand til å gi et bidrag til samfunnet».

Fysisk helse

Når man snakker om fysisk helse snakkes det ofte om at menneskekroppen er skapt for bevegelse og forfaller om den ikke brukes. Muskler som ikke stimuleres, blir svekket. Dette gjelder både hjerte- og skjelettmuskulatur.

Inaktivitet gjør at leddenes funksjon svekkes, og dette øker risikoen for skader og overbelastning. Særlig utsatt er vektbærende ledd som hofte- og kneledd. Belastning gjennom daglig fysisk aktivitet styrker skjelettet, mens inaktivitet gjør at skjelettet taper kalk og benmasse, med risiko for benskjørhet, som igjen øker faren for brudd (kilde: Martinsen, 2018).

Fysisk form

Fysisk form beskriver kapasiteten til å utføre fysisk aktivitet, som innebærer hjerte- og lungekapasitet, muskulær styrke og utholdenhet, fleksibilitet og kroppssammensetning (kilde: Åstrand, 2003).

Livskvalitet

Livskvalitet innebærer et helhetsperspektiv på livet til enkeltmennesker og grupper både på ett tidspunkt og over livsløpet. Det er et normativt begrep som understreker at et godt liv har flere kjennetegn, både av materiell og ikke-materiell art. Hvilke kjennetegn dette er varierer, men blant de mest sentrale finner man frihet og autonomi, trygghet og mening, helse og livsglede, deltakelse og engasjement, mestring og selvutvikling, samt fravær av unødig lidelse. Disse kjennetegnene representerer mål i seg selv, de er det som virkelig betyr noe og ikke bare midler til å nå andre mål (kilde: Barstad).

Sosial støtte, gode relasjoner og sosial deltagelse er av stor betydning for livskvaliteten og kan påvirkes på ulike vis – for eksempel ved byutvikling og bomiljøintervensjoner som tilgjengelige offentlige møteplasser og gode arealer til lek for barn og grønne lunger for rekreasjon, arenaer for fysisk aktivitet, kulturelle arrangementer og sosiale møter (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.6.1 Livskvalitet

God livskvalitet er en viktig verdi og et ønskemål for de fleste av oss. Trivsel, engasjement og livsglede er gunstig både for den enkeltes helse og levealder, men også familie-, arbeids- og samfunnsliv. Livskvaliteten er i gjennomsnitt høy i Norge, men den er skjevfordelt, og noen grupper opplever dårlig livskvalitet.

Forskjellene i livskvalitet

Trygghet og sosioøkonomi forklarer særlig forskjellene i livskvalitet. Det er også en klar sammenheng mellom selvrapportert økonomisk situasjon og hvor fornøyd man er med livet, tillit, mening og trygghet. Jo vanskeligere man opplever sin egen økonomiske situasjon, jo lavere skårer man på livskvalitet (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Det er svært små forskjeller mellom norske fylker i hvor fornøyd innbyggere er med livene sine. På en skala fra 0 (lavest nivå) til 10 (høyest nivå) ligger Innlandet på 7,3, mens de andre fylkene ligger fra 7,2 til 7,4. Livskvalitet ser ut til å bli bedre med alderen inntil 70 år, for så å flate ut og synke i veldig høy alder. Den laveste livskvaliteten rapporteres blant de yngste (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Mindre fornøyd i Innlandet

I folkehelseundersøkelsen i fylkene ser man at det er forholdsvis små forskjeller mellom fylkene i utfall knyttet til livskvalitet. Innlandet kommer samtidig relativt sett dårlig ut på flere av livskvalitetsmålene.

Sammenlignet med de andre fylkene har Innlandet den laveste gjennomsnittsskåren på spørsmålene om fornøydhet med livet, fremtidsoptimisme, meningsfullhet og positive følelser. Det samme gjelder sosiale mål, der Innlandet har det laveste gjennomsnittet på støttende og givende sosiale relasjoner, tillit til andre og stedstilhørighet. Gjennomsnittsskåren på negative følelser og trygghet i nærmiljøet er på linje med de andre fylkene.

Resultatene på livskvalitet viser en klar utdanningsgradient, der høyere utdanningsnivå er knyttet til gunstigere skår sammenlignet med lavere utdanningsnivå.

Seksuell orientering

De nasjonale livskvalitetsundersøkelsene viser at seksuell orientering ser ut til å ha betydning for personers livskvalitet. Skeive oppgir i større grad at de er mindre tilfreds med livet sammenliknet med befolkningen

generelt, særlig når det gjelder egen økonomi og psykiske helse.

8.6.2 Psykisk helse

Psykisk helse handler om hvordan en oppfatter selv og andre, hvordan en har det i hverdagen og hvordan en takler utfordringer.

På samme måte som at alle har en fysisk helse, har alle også en psykisk helse. Mens den fysiske helsa dreier seg om hva slags tilstand kroppen er i, handler den psykiske helsa om tankene og følelsene, og om hvordan en har det med seg selv, i møte med andre og i hverdagen. Fysisk og psykisk helse henger tett sammen, og påvirker hverandre gjensidig.

Psykisk helse blir brukt som et overordnet begrep, og dekker alt fra god psykisk helse og livskvalitet til psykiske plager og lidelser (Kilde: [Helsenorge](#)).

Psykiske plager

Arveligheten for psykiske plager, depresjon, angstlidelser og personlighetsforstyrrelser er forholdsvis moderat. Det betyr at miljøforhold samlet er noe viktigere enn gener for disse lidelsene.

Stort sett er det enighet om at en trygg tilknytning til omsorgspersoner i barndommen har betydning for senere psykisk helse. Gjennom hele livet gir sosial isolasjon og ensomhet økt risiko, mens sosial støtte og nærhet til andre mennesker beskytter. Traumatiske opplevelser, som alvorlige ulykker eller vold mot en selv eller ens nærmeste, kan gi varige psykiske skader. Daglige og vedvarende belastninger er vel så viktige som traumatiske hendelser.

Flere belastningsfaktorer som virker sammen over lang tid, gir høy risiko, tilsynelatende høyere enn summen av risiko knyttet til hver enkelt faktor.

God selvfølelse er viktig

Tilsvarende kan beskyttelsesfaktorer som for eksempel nære og trygge forhold til andre mennesker, gi ekstra beskyttelse mot hendelser eller belastninger som ellers ville ha medført høy risiko. En god selvfølelse, og spesielt følelsen av å kunne mestre utfordringer og problemer, har stor betydning for god psykisk helse. Selvrapporterte psykiske plager blant ungdom fra Ungdata undersøkelsene viser at Innlandet har en lavere andel enn landet for øvrig (Kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

Når man ser på antall personer i kontakt med fastlege eller legevakt for psykiske symptomer og lidelser er det små forskjeller mellom Innlandet og landet for øvrig (Kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

Flere har psykiske plager i Innlandet enn i andre fylker

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 hadde utvalget en gjennomsnitt på 1,57 (skala 1-4) på psykiske plager (HSCL-5). Høyere skår indikerer høyere grad av psykiske plager. Gjennomsnittsskåren på psykiske plager var høyere i Innlandet sammenlignet med andre fylker. HSCL-5 omfatter spørsmål om nervøsitet eller indre uro, redsel eller engstelse, følelse av håpløshet med tanke på fremtiden, nedtrykthet eller tungsindighet, bekymring eller uro.

For begge kjønn synker gjennomsnittsskåren med økende utdanningsnivå. Blant kvinner og menn synker gjennomsnittsskåren med økende alder frem til 60-69 år, for siden å jevne seg ut med økende alder. Kvinner har i gjennomsnitt høyere skår på psykiske plager enn menn i de fleste aldersgrupper. Kjønnforskjellen er spesielt stor i den yngste aldersgruppen.

[Les mer i kapittel 4.3 Helse- og velferdstjenester under press](#)

8.6.3 Ikke-smittsomme sykdommer

Med ikke-smittsomme sykdommer (noncommunicable diseases, NCD) menes i hovedsak de definerte sykdomsgruppene kreft, hjerte- og karsykdommer, diabetes og kronisk lungesykdom.

Norge har hatt en nedgang på 17 % i tidlig død fra 2015 til 2021. Dette tyder på at Norge er på vei til å nå målet om 33 % nedgang innen 2030. Likevel kan den største utfordringa for Norge være at man allerede nå kan ha tatt ut noen av effektene ved at mange har slutta å røyke (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Hjerte- og karsykdommer

+

Utbredelsen av hjerte- og karsykdom kan gi informasjon om befolkningens levevaner. Det har vært nedgang i forekomst av hjerte- og karsykdom de siste tiårene, men utbredelsen av risikofaktorer som røyking og fysisk inaktivitet tyder på at lidelsene fortsatt vil ramme mange.

Antall unike personer med hjerte- og kardiagnose med samlede tall for sykehusinnleggelser og dødsfall i Innlandet viser at andelen er noe lavere enn nasjonale tall. Antall sykehusinnleggelser er noe lavere enn landet for øvrig, mens antall dødsfall er høyere enn landet for øvrig. Antall døde i aldersgruppen 0-74 år viser en høyere andel tidlig død grunnet hjerte- og karsykdommer i Innlandet enn landet for øvrig for både menn og kvinner (kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

Kreft

+

Kreft er ikke én enkelt sykdom, men en fellesbetegnelse for en rekke sykdommer som kan ha forskjellige risikofaktorer og ulik sykdomsutvikling. Det tar ofte lang tid fra eksponering til man utvikler kreft, og mange faktorer kan derfor medvirke til at sykdommen oppstår.

Kosthold, fysisk aktivitet, røyke- og alkoholvaner er faktorer som har betydning for kreftforekomsten. Det anslås at ett av tre krefttilfeller henger sammen med levevaner. En endring i befolkningens levevaner har derfor et stort potensiale til å redusere risikoen for å utvikle kreft.

Kreftforekomst og -dødelighet varierer med hvor man befinner seg på den sosiale rangstigen. Om lag 20 % av kreftdødsfallene blant menn og 30 % blant kvinner ville vært unngått dersom alle hadde hatt samme dødelighet som det gruppen med høyere høyskole- og universitetsutdanning har.

Nye tilfeller av kreft, totalt alle krefttyper (C00-96, D32-33, D45-47) per år viser at Innlandet ligger noe lavere enn landet for øvrig. Både menn og kvinner ligger lavere enn landet for øvrig (kilde: [kommunehelsa statistikkbank](#)).

KOLS er en sykdom som kan gi betydelig funksjonsnedsettelse. Røyking er den vanligste årsaken til KOLS og forklarer to av tre tilfeller. Risikoen øker med økende tobakksforbruk og antall år man har røyket. Personer som arbeider i et miljø med bl.a. kvartsstøv og metallholdige gasser, eller som arbeider i gruver og tunneler, har også økt risiko for KOLS. Det er også mulig at utendørs forurensing, fysisk inaktivitet og kostholdsfaktorer kan påvirke risikoen, men her er det mangelfull kunnskap.

KOLS-pasienter har økt risiko for å få flere andre sykdommer samtidig. Eksempler er hjerte- og karsykdom, lungekreft, depresjon og beinskjørhet. Har man først utviklet KOLS, kan ikke behandling reparere den tapte lungefunksjonen. Røykestopp kan bremse forverring av sykdommen og ytterligere tap av lungefunksjon. Antall pasienter innlagt (dag- og døgnopphold) i somatiske sykehus på grunn av KOLS pr 1000 innbygger per år er noe høyere i Innlandet enn landet for øvrig (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

[Les mer om tobakk, røyk og snus i kapittel 8.5 Helserelatert atferd](#)

Det er sosioøkonomiske og geografiske forskjeller i forekomst av diabetes type 2. Behandling av sykdommen varierer. Riktig kosthold, mosjon og vektreduksjon kan for noen normalisere blodsukkeret og holde sykdommen under kontroll. Rundt 70 % av pasientene må behandles med blodsukkersenkende legemidler. Overvekt er en viktig risikofaktor for utvikling av type 2-diabetes og forekomst av type 2-diabetes kan derfor si noe om befolkningens kosthold og fysisk aktivitet. Røyking er også en risikofaktor for å utvikle diabetes.

Brukere av legemidler forskrevet på resept til behandling av type 2-diabetes i aldersgruppen 30-74 år viser en høyere andel brukere i Innlandet enn landet for øvrig (kilde: [kommune helsa statistikkbank](#)).

8.6.4 Smittsomme sykdommer

En smittsom sykdom er en sykdom eller smittebærertilstand som er forårsaket av mikroorganismer (bakterier, virus, sopp eller parasitter) eller andre smittestoff som kan overføres fra, til eller mellom mennesker. Frem til for cirka 100 år siden var epidemier og ulike typer infeksjonssykdommer de dominerende folkesykdommene i Norge. Etter hvert ble folkehelsen bedre, og man fikk betydelig lavere forekomst av flere infeksjonssykdommer.

I dag ser man imidlertid at internasjonal handel, migrasjon og klimaendringer bidrar til spredning av infeksjonssykdommer til nye områder. Utfordringer som vaksineskepsis og utvikling av antibiotikaresistens viser at kampen mot infeksjonssykdommer på ingen måte er vunnet, og at målrettet innsats fortsatt er nødvendig for å holde infeksjonssykdommene under kontroll.

Infeksjonssykdommer rammer et stort antall mennesker i Norge hvert år, men for de fleste er de ikke livstruende. De gir først og fremst akutt sykdom med lite helsetap over tid. Den store majoriteten av infeksjonsdødsfallene er forårsaket av nedre luftveisinfeksjoner hos personer over 70 år. Beregninger viser at nedre luftveisinfeksjoner var årsaken til om lag 7 % av dødsfallene i denne aldersgruppen i Norge i 2019 (Kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.6.5. Muskel- og skjelettplager

Samlet sett er muskel- og skjelettsykdommer den diagnosegruppen som «plager flest og koster mest», selv om de fleste tilstandene ikke medfører betydelig overdødelighet. I Norge er diagnosegruppen muskel- og skjelettsykdommer de vanligste årsakene til sykefravær og uførhet. Muskel- og skjelettskader, sykdommer og plager omfatter en lang rekke ulike tilstander som har det til felles at de er forbundet med smerte og eventuelt nedsatt funksjon knyttet til muskel- og skjelettsystemet.

Risikofaktorer, og dermed også mulighetene for forebygging, avhenger av diagnose. Sett under ett har mange typer muskel- og skjelettsykdommer og -plager sammenheng med økende alder, stillesittende livsstil og til dels også overvekt. Det er sosial ulikhet i muskel- og skjelettsykdommer.

Forekomsten er høyere i Norge enn i mange andre europeiske land. Betydelig flere kvinner enn menn sier at de har kroniske smerter, og kvinner er også i langt større grad enn menn sykemeldt og uføre som en følge av kronisk smerte.

Både arbeidsmiljø, psykososiale forhold og sosioøkonomisk status ser ut til å ha betydning for muskel- og skjelettsykdommer.

I folkehelseundersøkelsen i Innlandet 2023 ble det spurt om muskel- og skjelettplager. Andelen som rapporterte korsryggsmerter siste 28 dager var 48 %. Andelen som rapporterte nakkesmerter siste 28 dager var 44 % (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

8.6.6 Tannhelse

God tannhelse er viktig for den generelle helsen, for velvære og livskvalitet. I tillegg kan tannhelsen i befolkningen si noe om kosthold, munnhygiene og levevaner generelt. Uheldige kostholdsvaner, som høyt sukkerinntak, kan utgjøre en trussel mot bedringen i tannhelsen til barn og unge.

Tannhelseresultatene for barn og unge i Innlandet har i lengre tid ligget på norgestoppen. Det vil si at barn og unge i vårt fylke har de beste tennene, og færrest tenner med karieserfaring (hull eller fylling) i Norge. Les mer om tannhelse på innlandsstatistikk.no.

8.6.7 Oppsummering

Livskvaliteten i Norge er generelt høy, men skjevfordelt.

De som oppgir dårlig livskvalitet er særlig personer med levekårsrelaterte problemer som dårlig økonomi, arbeidsledige, uføre, personer som har redusert psykisk eller fysisk helse, som lever med nedsatt funksjonsevne, de skeive og de unge (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Psykisk helse blir brukt som et overordnet begrep og dekker alt fra god psykisk helse og livskvalitet til psykiske plager og lidelser. Folkehelseundersøkelsen i Innlandet viser at kvinner har i gjennomsnitt høyere skår på psykiske plager enn menn i de fleste aldersgrupper. Kjønnsforskjellen er spesielt stor i den yngste aldersgruppen (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Norge har hatt en nedgang på 17 % i tidlig død i ikke-smittsomme sykdommer fra 2015 til 2021. Dette tyder på at Norge er på vei til å nå målet om 33 % nedgang innen 2030 (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).

Det har vært en betydelig bedring i tannhelsen de siste 30 årene. Samtidig er det et potensial for forebygging, og informasjon om tannhelse kan derfor være nyttig kunnskap i det lokale folkehelsearbeidet (kilde: [kommunehelsestatistikkbank](#)).

8.6.8 Ressurser

Det livskvalitetsfremmende arbeidet kan foregå ved å tilføre og styrke positive faktorer og mestringsmuligheter (for eksempel livsmestringsferdigheter og trygge arbeidsplasser) eller ved å redusere risikomomenter og belastninger (for eksempel sosial ulikhet, mobbing og korrupsjon).

Tiltak rettet mot hele befolkningen, for eksempel knyttet til samfunnsøkonomi, arbeids- og boforhold, barnehager, skoler og arbeidsplasser, er antageligvis både mer virkningsfulle og kostnadseffektive enn tiltak rettet mot enkeltpersoner eller risikogrupper samlet sett. Dette er tiltak som treffer de bakenforliggende faktorene som påvirker vår psykiske og fysiske helse.

God oppvekst og betydningen av barndom og tidlig intervensjon er viktig. Utvikling av tidlige livsferdigheter gjør det lettere å erverve senere ferdigheter. Såkalte høykvalitetsbarnehager, som kjennetegnes av små barnegrupper, tilstrekkelig, godt utdannet og personlig egnet, stabilt voksenpersonell, ser ut til å være et godt livskvalitetsfremmende tiltak. Dette viser seg blant annet i form av gunstige effekter på språkutvikling og atferdsvansker og ved å forebygge negative effekter av barnefattigdom.

Sosial støtte, gode relasjoner og sosial deltagelse er av stor betydning for livskvaliteten og kan påvirkes på ulike vis – for eksempel ved nærmiljøutvikling som fremmer tilgjengelige offentlige møteplasser og gode arealer til lek for barn og grønne lunger for rekreasjon, arenaer for fysisk aktivitet, kulturelle arrangementer og sosiale møter (kilde: [Folkehelseinstituttet](#)).